

Arhivele Naționale ale României

National Archives of Romania

revista arhivelor

Archives Review

LXXXV (2008)

1

Arhivele Naționale ale României

Bd. Regina Elisabeta, nr. 49, sector 5, București
România

www.arhivelenationale.ro

revista.arhivelor@mira.gov.ro

ISSN 1453 - 1755

**REVISTA ARHIVELOR
ARCHIVES REVIEW**

**LXXXV (2008)
No 1**

International Advisory Board

Hermina Anghelescu (Detroit, Michigan), Mihnea Berindei (Paris), Stefano Bottoni (Alessandria), Ion Bulei (Bucharest), Ovidiu Buruiană (Iași), Ovidiu Cristea (Bucharest), Michela Dal Borgo (Venice), Dennis Deletant (London), Marius Diaconescu (Bucharest), Catherine Durandin (Paris), Gérard Ermisce (Paris), Constanța Ghițulescu (Bucharest), Armand Goșu (Bucharest), Didier Grange (Geneva), Florea Ioncioaia (Iași), Gail Kligman (Los Angeles, California), Antal Lukács (Bucharest), Paul Michelson (Huntington, Indiana), Andi Mihalache (Iași), Lorenz Mikoletzky (Vienna), Lucian Năstasă (Cluj-Napoca), Ferdinand Opll (Vienna), Marius Oprea (Bucharest), Isabella Orefice (Rome), Acad. Șerban Papacostea (Bucharest), Ovidiu Pecican (Cluj-Napoca), Andrei Pippidi (Bucharest), Leonidas Rados (Iași), Virgil Țărău (Cluj-Napoca), Vladimir Tismăneanu (Maryland), Ottmar Trașcă (Cluj-Napoca), Cristian Vasile (Bucharest), Petronel Zahariuc (Iași)

Editorial Board

Arcadie M. Bodale	Adriana-Laura Miron
Dorin Dobrinu	Adriana Florica Muntean
Ioan Drăgan	Daniel Pavăl
Laura Adriana Dumitru	Alina Pavelescu (<i>editorial secretary</i>)
Costin Feneșan	Bogdan-Florin Popovici
Maria Ignat	Dragoș M. Șesan
Șerban V. Marin (<i>editor-in-chief</i>)	Claudiu Victor Turcitu

Translations, Linguistic Examination

Laura Adriana Dumitru (French)	Alina Pavelescu (French)
Ligia-Maria Fodor (German)	Gabriela Preotesi (English)
Șerban V. Marin (English)	Adina Rățoi (English, French)
Peter Moldovan (German)	

Cover
Romeo Cîrjan

ISSN: 1453-1755

ARHIVELE NAȚIONALE ALE ROMÂNIEI
NATIONAL ARCHIVES OF ROMANIA

REVISTA ARHIVELOR
ARCHIVES REVIEW

LXXXV (2008)
No 1

SUMMARY

ARCHIVE STUDIES

Tudor RĂȚOI – Few Observations on the Management of Archival Activity: Records Management or Archives Management?	9
Bogdan-Florin POPOVICI – “Arhiva totală”: experiența românească – O incursiune în istoria conceptului de Fond Arhivistic Național	24
Arcadie M. BODALE – Colecția de stare civilă – între realizări și deziderate. Actele de stare civilă de la D.J.A.N. Iași	51
Cornelia VLAȘIN – Câteva considerații privind Norma ISAAR – Normă arhivistică internațională pentru descrierea colectivităților (organizațiilor), familiilor sau persoanelor	79
Angelika MENNE-HARITZ – MIDOSA – a Family of Software Tools for the Archivist's Desk	93
Alina PAVELESCU – Repere pentru o strategie de informatizare a arhivelor	110

Șerban V. MARIN – Câteva aspecte pe marginea întocmirii indicilor antroponimic (onomastic) și toponimic în activitatea redacțională	130
---	-----

STUDIES OF HISTORY

Rafael-Dorian CHELARU – Raporturile dintre domnie și Compania lui Isus în Moldova. Secolele al XVII-lea și al XVIII-lea	143
Loredana DASCĂL – Compania negustorilor greci din Sibiu (1453-1859) – analiză pragmatică a textului epistolar	158
Suzana BODALE – Acțiunea politico-diplomatică pentru realizarea actului proclamării Regatului României (1878-1881)	177
Alexandru A. MAREȘ – Procesul “Omului de la 1907”. Date privitoare la biografia lui Vasile M. Kogălniceanu	190
Laurențiu Ovidiu ROȘU – Comunitatea de Avere din Caransebeș și activitatea turistică pe teritoriul fostei granițe militare bănățene	200

Dan-Ovidiu PINTILIE – Activitatea Societății Franco-Române de Petrol “Colombia” (1905-1941)	220
Oana BARBĂLATĂ – Cadrul normativ privind organizarea grecilor din București în prima jumătate a secolului al XX-lea. Regulamentele comunității grecești	230
Ovidiu BURUIANĂ – The National Liberal Party and the National Peasant Party Assembly of Alba-Iulia (May 1928) (II)	243
Cristian VASILE – Câteva reflecții privind evoluția artelor plastice în primul deceniu comunist, 1945-1953	257
Dorin DOBRINCU – The Anti-Communist Armed Resistance on the Southern Slope of the Făgăraș Mountains and the Iezer Mountains. The Groups Led by Colonel Gheorghe Arsenescu and Lieutenant Toma Arnăuțoiu (1948-1960) (II)	283

RESTITUTIO

Petronel ZAHARIUC – Câteva documente din prima jumătate a veacului al XVII-lea păstrate în arhiva Mănăstirii Xenofon de la Muntele Athos	313
Andrei PIPPIDI – Repatrierea exilaților după revoluția din 1848 din Țara Românească	328
Gabriel CATALAN – Preludii la procesul Noica. Antecedentele politice (legionare) ale unui filosof naționalist	363
Ioan DRĂGAN – Opțiuni reformatoare în arhivele românești la începutul anului 1990	385

REVIEWS, BIBLIOGRAPHICAL NOTES

Claudio Rendina, Dogii Veneției. Istorie și secrete (<i>Șerban V. Marin</i>)	391
Costin Feneșan, Diplome de înnobilare și blazon din Banat, secolele XVI-XVII (<i>Laurențiu Ștefan Szemkovics</i>)	393
Teresa Ferro, I Missionari cattolici in Moldavia. Studi storici e linguistici (<i>Rafael-Dorian Chelaru</i>)	394
35 anni di relazioni italo-romene, 1879-1914. Documenti diplomatici italiani (<i>Mirela-Daniela Tîrnă</i>)	402
Documente diplomatice române, seria I, vol. 11, 1: 1883 (<i>Mirela-Daniela Tîrnă</i>)	404

Ilie Vulpe și Nicolae Mihai, Un craiovean pe meridianele globului. Impresii de călătorie la cumpăna de veacuri XIX-XX (<i>Andi Mihalache</i>)	406
Constantin Iordan, La Roumanie et la Grèce dans le quotidien bucarestois «La Roumanie». L'image du monde hellénique et des relations roumano-grecques (Octobre 1912-Juillet 1916) (<i>Claudiu-Victor Turcitu</i>)	408
Dan Ovidiu Pintilie, Istoricul Societății Concordia 1907-1948 (<i>Anemari-Monica Negru</i>)	410
Racovski: dosar secret (<i>Dorin Dobrinu</i>)	412
Alexandru Pintelei și Horst Göbbel, Punct crucial în Ardealul de Nord / Wende punkt in Nordsiebenbürgen (<i>Peter Moldovan</i>)	415
Ceașescu, critic literar (<i>Radu Stancu</i>)	418

ADDENDA ET CORRIGENDA

Arhivele Naționale și tirania minciunii (<i>Șerban V. Marin</i>)	423
O completare (<i>Șerban V. Marin</i>)	424

ARCHIVAL STUDIES IN THE WORLD

“Bundesarchiv” – instituție modernă și eficientă prin strategii și soluții inteligente (I) (<i>Peter Moldovan</i>)	427
The International Institute for Archival Sciences of Trieste and Maribor – IIAS and Its Activities (<i>Antonio Monteduro</i>)	434
Expoziția “Diplomația română – imagini din deceniul întunecat (1945-1955)” (<i>Lidia Brînceanu</i>)	437

Contributors	440
---------------------	-----

Few Observations on the Management of Archival Activity: Records Management or Archives Management?

Tudor Răţoi

We should explain from the very beginning that the management of archival activity is clearly one specific type of social activity management applied to a particular field with its characteristics and essence.

Thus, in order to define the archival management, we must first explain the concept of management in general.

Management theory, which primarily focuses on the economic field, relies on several definitions¹, each of them accurate and justified in its way.

According to William Newman, the management is an important social technique that directs, coordinates, and controls the efforts of a group of individuals in accomplishing a common goal. On the other hand, A. Mackenzie argues that the management is “a process where the manager operates with three fundamental elements: ideas, things, and people, accomplishing goals through others”. According to Jean Gerbier, the management “means organisation, the art of guiding, of administering”, whereas H. Johannsen and A. B. Robertson define management as “the art or science of directing, conducting, and administering the work of others in order to accomplish settled goals, the decision-making and leading process”. Also, the definition suggested by H. Koontz and H. Weihrich is rather interesting: “a process of planning and maintaining an environment where individuals working together accomplish efficiently established goals”.

As for the Romanian authors, we should first mention the definition given by Gh. Macovei: “*managementul desemnează un sistem de principii, de cerinţe şi reguli, precum şi talentul de a le aplica* / the management implies a system of principles, requirements and regulations, but also the talent to apply them”. In his turn, Ovidiu Nicolescu approaches the subject of the economic management, but his definition can be applied to other types of organisations, and hence it is useful to remind that in his opinion, the management resides in the study of the process and relations within these organisations “*în vederea descoperii legităţilor şi principiilor care le guvernează, a conceperii de noi sisteme, metode, tehnici şi modalităţi de conducere, de natură să asigure ridicarea eficienţei* / in order to identify the rules and principles that govern them, to build new systems, methods, techniques and administration means to enhance efficiency”. Finally, in Ion Petrescu's view, the management consists in the ensemble of activities, disciplines, methods, and

¹ For the main definitions, see Viorel Cornescu, Ioan Mihăilescu, Sica Stanciu, *Management – Baze generale*-, Bucharest, 1998, p. 6-7.

techniques within the scope of directing, organising, supervising, and administering organisations so that best decisions are taken in designing and regulating their running mechanism with the engagement of their entire staff, in the sense of ensuring the best and most profitable work and making changes capable of providing the organisations with a stable, effective, and sustainable future under economic and social aspects.

Few conclusions can be drawn from the above definitions related to aspects deriving from the essence of management as a social activity: the different managerial policies are applied by people with key roles in organisations, the managers, whose mission imply directing, planning, organising, training, and controlling functions; management is applied to all types of organisations, including the Archives; management is applied at all levels of the organisation; management's main objective is the accomplishment of all goals in relation with the logistic and human resources of the organisation².

Independent of the general theory of management in organisations and notably in economic organisations, in the last decades of the previous century a theory of the archival management began to be shaped. In the beginning, the terminology only rarely made use of the concept of **management**, other idioms being preferred when referring to the **organisation** and **coordination** of the archival activity under different forms³.

Dealing with this subject in the report *The Organisation of Archives an Archival Obligation*, presented at the 8th International Congress on Archives held in Washington, D.C. during September 27-October 1, 1976, two American archivists, Artel Ricks and John Powel believed that a question such as "*what is the organisation of archives?*" was hard to be answered⁴. The historian – they argued – sees in the organisation of archives an archival task by excellence, tending to organise an amount of records to the point that they become compatible with the researchers' requirements, in other words "the selection process that reduces to organised proportions the vast amount of internal records for the modern civilisation so that, given the research purpose, they preserve permanently those with a future cultural value, without hindering the basic integrity of the amount of material"⁵.

At the opposite side of the historian's perspective, the two authors cited the opinion according to which the archives organisation implied the enforcement of their scientific management in activities aimed at enhancing efficiency and only after

² *Ibidem*, p. 7.

³ In the Romanian literature, including the archival field, the term **management** was completely absent until 1990, using in change the concept of "*organizare științifică a producției și a muncii* / scientific organisation of production and labour", in close connection with the content of the propaganda and ideology of the epoch.

⁴ See "Buletinul de documentare arhivistică", 1976, no. 1(10), part I, p. 41.

⁵ *Ibidem*.

the advantage of future studies, perceived as a mere subsidiary casual supplement to efficiency⁶.

Somewhere between these two extremes was placed the point of view of the National Archives Administration and of the American Federal Government which, under the rules in force, defined the organisation of archives as “the planning, controlling, guiding, organising, training, and promoting of staff, as well as other inherent management activities, in the view of creating, keeping, using, and selecting records, including organising the correspondence, forms, directives, reports, classified information, photocopies, identifying data, files of current interest, equipment and supplies, recording techniques, automatic data resource processing, records preservation, records processing and sites for the storage of records and other storage facilities”⁷.

Before any other observations, but also leaving aside deliberately for the moment the concept of **organisation of archives**, we should point out its wide scope, which in 1976, in compliance with the American archival tradition related to the notion of archives and **records**, advertised what 25 years later would be known as **Records Management**, as defined by an ISO standard.

Before this stage, by the end of the '90s, the concept of **records management** became more widely used in literature, although it was not exactly a newly coined term⁸, but being generally accepted in the Anglo-Saxon theory and practice, it started to be equally used by other archival environments. Therefore, based on a codification developed in 1996⁹ by the Australian Archives – **AS 4390 Australian Standard** –, in the autumn of 2001¹⁰ the ISO 15489 Standard on **Records Management** was adopted.

In the West, the advent of this standard was the expression of the widely spread trend that **archival management** was part of the modernization and administrative transparency processes. Still in the West, some spoke of **archives management**, in general, and **Records Management (RM)**, in particular, as of an emerging concept that had to be looked upon seriously, adopted and implemented

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*, p. 41-42.

⁸ In this respect, at the same International Congress on Archives of Washington, one of the rapporteurs, Guy Duboscq, spoke of **Records Management**, which he equalled, not necessarily appropriately in our view, to **pre-archiving** (See “Buletinul de documentare arhivistică”, 1976, no. 1(10), part I, p. 13).

⁹ The standard was developed by the Archives of the Australian Federal Government and applied at their level of competence. Subsequently, the Federal Archives worked with the State Archives of New South Wales on a manual based on the strategic stages of the standard, developing them in the *Designing and Implementing Recordkeeping Systems Manual*.

¹⁰ ISO 15489 was first published in Montreal, on October 3, 2001.

due to its multiple functions, but mostly due to its guiding principle/code of good practice in the field of “files management”¹¹.

In brief, according to the concept launched by ISO 15489, management refers to that particular organisational field of records management designed to complete the efficient and systematic control for their creation, transfer, preservation, usage and final destination, in other words, the scope of the organisation whose mission is to identify the methods required for the establishment and preservation of evidence and information related to the form of records, or the itinerary principle of a record from its creation to its final destination consisting in its destruction or transfer to a public records office¹².

We should highlight that this perspective on management is the organic result of the organisational and functional traditions of archives in the Anglo-Saxon world, where, on the basis of a dynamic, decentralised and transparent type of society, it was important to know the course of records from their creation to their final destination, irrespective of their place at different moments. It was correctly said that the rendition of such a course to the records life cycle enables the understanding and following of the activities performed by organisations that create them since the records are the most relevant pieces of evidence of these processes in the most various ways: legal, internal consulting, information dissemination towards third parties, etc.

The release of standard 15489 ISO was a major event for the archival community world wide being received with great interest, although by some professional environments with reserves, otherwise justified. In Canada, for example, the standard made scarcely any impression, neither in Québec not in the rest of the country¹³, and we shall see below why. Yet, in Western Europe and notably in France, the publication of this standard was a “bomb” for the archives and documentation sciences. In April 2002, a French version of this standard was published followed by manuals (by Drouhet, in 2002), and eventually by other manuals translated into English. Even the Directorate of French Archives, the Association of French Archivists, the Association of Swiss Archivists, and private organisations welcomed the standard and circulated it, which did not necessarily imply that it was fully or unconditionally accepted¹⁴.

In our opinion, the most significant aspect occasioned by the release of this standard in the West consisted, again and maybe more than ever, in unveiling the particularities and directions underpinning the Anglo-Saxon archival theory and

¹¹ Johanne Pelletier, *Normalisation internationale: l'émergence des normes sur la gestion des documents*, in *Pour que survive la mémoire vive... 29-e Congrès de l'Association des Archivistes du Québec*, Montréal, 1-3 juin, 2000, Québec, 2001, p. 81.

¹² ISO 15489-1, *Information et documentation – “Records Management” – Partie 1: Principes directeurs*, p. 4.

¹³ Daniel Ducharme, *Technologies et normes archivistiques: la norme ISO 15489 sur le records management*, “Revue Electronique Suisse de Science de l'Information”, 2005, no 2, p. 1.

¹⁴ *Ibidem*, p. 2.

practice, one the one hand, and those under the influence of the French school, on the other hand.

One of the emergent fundamental questions in this context was based on the dilemma: **archives management** or **records management**? or **either one and the other**?

Before anything, this dilemma obviously resulted from the main and most known differences between the two schools with references to the concept of **archives** and, in addition, to the concept of **record**. As it is already known, for the French school, but also for other European traditional archival schools, the concept of **archive/archives** (in German "*Archiv*", in Spanish "*archivo*", in Italian "*archivio*", in Russian "*arhiv*", etc.) designates the "group of records, regardless of their age, form and medium, created or received by any individual or corporate body or by any public or private body in the course of their activity"¹⁵. In change, in the U.S., Canada (without Québec), and in other Anglo-Saxon countries, the concept of **archives**, as opposed to **records (documents)**, has a rather restrictive meaning relating to "records that are no longer in current use and that are kept, after or without selection, by the creator or its successor(s) for its/their own needs or by an archival office, due to their long term value"¹⁶. Still in the U.S. and other Anglo-Saxon milieus, distinctions are made at times between the effective existence or absence of records from archival repositories. In the first case, they are defined as **archive/archives**, whereas in the second case, they are defined as **records (official documents or documents that have not lost their official purpose)**¹⁷.

It is interesting to see that, since the terminology on archives and records highlights the essential differences between the two archival environments, paradoxically, these environments share unexpected perspectives on the time when records "gain the status of archives". In other words, when do documents become archives? The French archival theory and practice consider that records become archives the moment they no longer modify, gaining a final form. On the contrary, the Anglo-Saxon archives science considers that records become archives the very moment of their birth/creation, and thus this cycle, from creation to final form, is very important and requires regulation. The need to appeal to records due to various reasons and at various stages of their life cycle requires the attentive pursuit of their course within the organisation, thing that can be only achieved by regulation.

¹⁵ *Obstacole în accesul, folosirea şi transferul informaţiilor cuprinse în arhive: un studiu RAMP pregătit de Michel Duchein*, in "Buletinul de documentare arhivistică", 1985, no. 1 (29), p. 83.

¹⁶ *Ibidem*, p. 83-84.

¹⁷ *Ibidem*. In the RAMP study conducted by Michel Duchein, we can find quoted the 19th century archival terminology and the terminology used in early 20th century, which often referred exclusively to public records or created at least by stable institutions, such as courts, churches or universities, excluding personal or family records. This distinction is still practiced in the United States, where, in general, personal and family records are called **manuscripts**, unlike almost all the other countries, where **archives** encompass both private and public records (*Ibidem*).

Considering the above, but also the terminology differences and regulating provisions, two concepts were shaped with reference to the rules of the documents course: on the one hand, **records management**, which is the ensemble of procedures opened with the birth and registration of records, and destined to organise their course, although they are kept by one specific type of creator/user, but enable the emphasis of all the stages followed by the documents from their creation to final destination (disposal or permanent preservation), based on the entries in the data base; on the other hand, **archives management** or, according to some, simply archives science, whose object is that of making records ready to be used, from the moment the creator/user ceased its activity, in other words, from the moment the records reached a non-modifiable form. It is the moment when the user transfers the records to an archival office and the latter starts to provide preservation on behalf of the owner-user/creator until the end of the legal term of preservation or usage.

It is very likely that the need to make a regulating distinction in the records cycle from the moment of their creation was perceived, where **records management** was applied, as a purely original invention, but it seems that it was not quite like this since the Australian archivists – when they developed **AS 4190 Australian Standard** and, particularly, when ISO 15489 was published – would have in fact wished to understand by this concept not only RM, but also the management of what in Europe is known as **current and semi-current records**. In reality, such an extrapolation would not have been possible given that there is no linguistic difference, but an inter-disciplinary one, as shown above. It is however true that due to a natural tendency and desire to integrate and standardise the archival language, there was an attempt to bring together the American archival definition of **records** and the French archival definitions of **current and semi-current records**. Nevertheless, as it was immediately seen, such an attempt was rather forced since on the one hand, those definitions differed greatly in content, while on the other, the French archival literature somewhat lacks¹⁸ the terminology to describe the different stages of the so-called life cycle of the records. Such a scarcity is not accidental if we are to consider the comment by the Québécois archivist Daniel Ducharme on the alleged originality of ISO 15489. Explaining why the francophone Canadian archivists did not welcome the RM standard, D. Ducharme emphasised that for the francophone archival milieus this standard could not be a novelty because, with the exception of some European areas where questions related to the archives management had been left to the documentation professionals, the Québécois and other Francophone archivists had already integrated the archives science and mainly RM within organisations over 30 years before ISO¹⁹. Quoting from Jean-Yves Rousseau, Carol Couture and Lucia Duranti, Ducharme observed that, in essence, the RM beginnings had to be placed within the stage of the Western civilisation

¹⁸ See above, reference 8.

¹⁹ D. Ducharme, *op. cit.*, p. 2-3.

origin²⁰, the difference between RM and the archives science being an exclusive feature of the Anglo-Saxon world. Here the concepts of records and archives defined and still define different realities, unlike the Francophone world where the majority of the national regulations insist on the fact that the concept of **archives** comprehends that of **records**. Therefore – argued Ducharme – ISO 15489 concerns exclusively RM, but not the system of archives management, which determined the members of ICA Current and Semi-current Records Committee to translate RM by RM and not by **archives management**, or **current and semi-current records**, as some of the archivists wished²¹.

Approaching this issue during a recent debate organised by the Directorate of French Archives and dedicated to the compatibilities between RM and French archival tradition, the director Martine de Boisdeffre reiterated the impossibility of assimilating **records** to **current and semi-current records** due to several aspects: first, because the **current and semi-current archives** gather the entire documentation production of a body in the course of its activities; second, because **records** implies the concept of **valid record**, whereas the **current and semi-current records** gather equally the transitional forms of the records to their final stage when the patrimonial value comes into play so as to justify their preservation; and finally third, because the concept of selection refers in the two systems to different moments in the records life cycle, the current and semi-current records being controlled in the absence of the aprioristic idea of selection, which operates only later on, at the time of the record/file patrimonial appraisal, whereas the **records** system, equally underpinned by the patrimonial perspective, is oriented from the very beginning towards the preservation of its quality **evidence**.

Returning to the origin of the concept of **records management**, the fact that American archives science should not make a triumph of inventing it finds reasons in different other areas of this field covered by the history of the archives science. The same D. Ducharme above mentioned explained in 2005 that RM procedures applied before the release of ISO 15489 had been associated in the '60s – extremely interesting – with totalitarian political regimes. Moreover, he identified such procedures even in the case of Germany and German Switzerland, where files management measures had been implemented and perceived by the staff as control measures added to the strict registration rules that were applied within most public organisations²². To these examples Ducharme added his personal experience from the early '90s in the isles of Cape Verde, a former Portuguese colony. While joining the unit that was processing the archival fonds of the former Portuguese administration, the people involved in this project discovered very precise filing plans prior to 1950, most of them with detailed file management directions. There were also sanctions for the clerks that would not have followed the procedures

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Ibidem*.

²² *Ibidem*, p. 10.

enforced by the colonial administration. As Ducharme explained, that was definitely RM before the “invention” of this practice by the Americans after WW 2²³. In the ‘60s, as an overt reaction against what was considered to be an authoritarian archival policy, the systematic management of files was abandoned. Copy machines were massively introduced in organisations based on the fact that archival information management policies and procedures no longer required be developed and implemented. This was followed by disastrous consequences in the files construction and the exponential growth of records accumulation. The trend intensified after 1980, when computer showed its utility in daily life, enabling the creation and circulation of records effortlessly and at a speed unseen before. The direct result was the spectacular disorganisation of archival information to the point that this period is likely to remain one of the most catastrophic in contemporary history in matters of safeguarding the archival heritage of organisations. In early third millennium, technologies started dominating society both professionally and individually, and the latest years’ situation requires the return to control procedures which relate to the ‘50s trends.

The fundamental feature of our times is the indisputable almightiness of the technologic environment in society. In such an environment, the implementation of standards, policies and procedures solely will enable the records created by organisations to provide the continuity of their management, to meet the requirements of the legal framework and ensure the taking of responsibilities. It is therefore clear that in nowadays society only a high level of standardisation/codification enables the systems of files management created by organisations to be **feasible, complete, compliant, and systematic**, in other words to meet four requirements mandatory for any files management system²⁴.

Thus, beyond the personal experience in records management *avant la lettre*, from the perspective of some European archivists it was high time a standard such as ISO 15489 had been developed, standard primarily conceived for organisations and virtually adjustable to any type of organisation, a rule that in digitisation era is capable of ensuring a certain security to the archival information during its course. This is why the Francophone archival milieus, including the French ones, welcomed ISO 15489, whereas Daniel Ducharme appreciated in his article of 2005 that its enforcement was an “inevitable necessity”²⁵.

What does this evolution eventually represent – Ducharme stressed ironically – if not a revenge of history relativism, which made that archival systems taken in the ‘50s for an expression of political totalitarianism to become half a century later an expression of democracy and administrative transparency. This is not in fact out of the ordinary – argued the same archivist – because technologies control by the citizens is a democratic demand and only the introduction of rules and strict

²³ *Ibidem*, p. 11.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ *Ibidem*, p. 1.

management enable to meet unknown and undefined, but virtually predictable requirements. Since this is a moment of change in the archival profession paradigm generated by the information and communication technologies, a prompt reaction was needed for the records management – the term is certainly relative – and not in the historical archives management, RM proving to be the wanted and expected solution, reuniting the expertise of the archivist, manager and computer scientist, totally indispensable in this beginning of 21st century organisational management²⁶.

At this stage of the argumentation, equally considering the significance of the functions deriving from ISO 15489 or any other standard as guiding principles, it is time we saw the meanings of the four characteristics defined by D. Ducharme.

Why a management exercised from the **feasibility** perspective? Because a feasible files management must be able to ensure their construction from the **source/origin** of archival information; to permit the integration, arrangement and immediate identification of the body of records created or received by organisations in the course of their activity, as well as of their metadata; to protect the records and their metadata against any changes or abusive disposals.

Why a management in favour of files' **integrity**? Because this way, based on emergency plans introduced according to the assessment of risks and the potential restoration costs, the protection of vital records is provided in case of calamity for the good organisation and surveillance of the establishment; but also the control of records circulation and access is ensured.

Conformity management because, in compliance with the internal and external legal framework governing the organisations, this means to take into account: the requirements introduced by regulations, policies and procedures in force; the body of legislative texts adopted at national, regional and local level, which influences directly and indirectly the files management in organisations (archival legislation on personal data protection, on health, security, etc.).

Finally, **systematisation** management because this is the means providing the complete records processing, from their creation to their final destination in organisations, which includes: to identify the records; to integrate them within the related files according to the subject matter; to establish the preservation terms and the final destination of the files (disposal, preservation or selection); to locate the files in the current, semi-current, and if necessary the final stage (department, semi-current archival repository, local archival office).

In the light of the above, one question strikes again: **Records Management or archives management?**

In our view, both concepts have their weight and, at any rate, they are not mutually exclusive, as they are both species of **archival management**.

On the one hand, **Records Management** refers to the life cycle of records in organisations, or what the Romanian archival literature prefers to call creators and eventually the holders. In a sense, we have the right to neglect the differences

²⁶ *Ibidem*, p. 11.

between the consecrated and aforementioned archival schools. We need to remind that the French school integrated long ago a **Records Management** type of activity for what Th. Schellenberg defined as “primary age” of records, although it considers that records become archives from the moment they gain a non-modifiable form. On the other hand, the American school, simply because it considers that records become archives from the moment they are created, believed it was useful to solve their problem by the means of a special rule.

Nevertheless, it is more than obvious that RM is far from becoming an independent discipline, new and separate from the archives science, its appurtenance being indisputably co-substantial to the archival pattern.

Yet, **archives management** justifies its identity right by the simple fact that the life cycle of records does not end with the period they are kept by creators/holders/users. At the moment established through records schedules configured by RM archiving systems, with the exception of those records selected on the way based on terms settled by these schedules, the rest of the records, i.e. the most valuable from axiological perspective, are transferred to public records offices, which entails a different type of management whose objectives are compliant with the registration system, preservation, conservation, and access requirements.

At the end of these observations, another question arises somewhat inevitably: in the long run, what are the relations of the Romanian archival theory and practice with **RM** and **archives management**?

As it may be implicitly understood, these relations existed and still exist, and it is advisable that they last, a fact dictated by the nature of the discipline and more recently by the necessity that, given the new status Romania acquired on January 1, 2007, a convergence of good practice and normative is accomplished with the EU, including the field of archives.

As for **records management**, in the terms defined by D. Ducharme, in Romania this type of activity was carried out and developed in close relation with the nature of the social and political regime installed here in the aftermath of WW 2. The objectives of that regime to have a strict control over all societal levels, including the archives, determined at first the fundamental change of the legal framework and then the articulation of the new terminology derived from the new legislation and the implementation of these innovations in the archival practice. Conceptually, this course was opened on January 25, 1951 by the Decree no 51 of the Grand National Assembly Presidium of the People's Republic of Romania, which transferred the State Archives from the Ministry of Public Education to the Ministry of Interior²⁷. The Decree was followed by the Decision of the Council of Ministers no 472/1951 on the competences and functioning rules of the Directorate of State Archives, which stipulated that the new management board would be in charge of guiding and controlling the arrangement and preservation of the archival material “*al instituțiilor*

²⁷ See *Dicționar al științelor speciale ale istoriei. Arhivistică, cronologie, diplomatică, genealogie, heraldică, paleografie, sigilografie*, București, 1982, p. 154-155.

şi întreprinderilor de orice fel / created by the institutions and enterprises of any type” and also of collecting, selecting and classifying the archival material from all over the country. In order to meet such requirements, in 1954 the State Archives developed and circulated the “*Instrucţiuni generale pentru organizarea şi funcţionarea arhivelor ministerelor, instituţiilor centrale şi locale, organizaţiilor obşteşti şi cooperatiste, întreprinderilor, gospodăriilor agricole de stat şi a<le> gospodăriilor agricole* / General Instructions for the Organisation and Functioning of the Archives of Ministries, Central and Local Institutions, Collective and Cooperative Organisations, Enterprises, State Agricultural Cooperatives and Agricultural Collective Farms”. The aim of these regulations was to make order in all the archives, preventing the destructions of records and organising their usage framework. In July 1957, the Decree no 353 and the Decision of the Council of Ministers no 1119 were adopted. They established “*Fondul Arhivistic de Stat al Republicii Populare Române* / the State Archival Fonds of the People’s Republic of Romania”, the concept around which the entire archival policy was articulated for 15 years, based on the idea of centralisation, control, and uniformity at any price and any risk. By the end of 1957, these two rules were completed by “*Instrucţiunile generale nr. 6720* / the General Instructions no 6720”, destined suggestively to provide “*organizarea şi funcţionarea arhivelor organelor şi instituţiilor de stat, ale organizaţiilor economice socialiste şi ale organizaţiilor obşteşti* / the organisation and functioning of State bodies and institutions, of socialist economic organisations and collective organisations”. In parallel, there was implemented “*Indicatorul-tip cuprinzător al termenelor de păstrare a dosarelor, registrelor şi a altor materiale documentare comune organelor şi instituţiilor de stat, organizaţiilor economice socialiste şi organizaţiilor obşteşti* / the Guide of preservation terms for files, registers, and other documentary materials used by the State bodies and institutions, socialist economic organisations and collective organisations”. In 1971, the Decree no 472 was adopted, replacing the concept of “*fond arhivistic de stat* / State Archival Fonds” with “*fond arhivistic naţional* / National Archival Fonds (NAF)”, wider than the previous, including “*documentele proprietate de stat cât şi pe cele create şi deţinute de organizaţiile obşteşti, cultele religioase şi persoanele fizice* / both State owned records and records created and held by collective organisations, religious cults, and natural persons” and rendering mandatory the transfer to the State Archives of the NAF records created by **museums, libraries, religious cults organisations, and natural persons**. Some of the principles defined by the Decree no 472/1971 were resumed – in spirit – by the Law no 16/1996, which abandoned though the restrictive provisions and those against the right of property over records.

From the perspective of records management policy, of a particular significance during the Communist regime were two sets of rules on the archival activity of the so-called organisations creating archives, “*Normele tehnice pentru înregistrarea, gruparea în dosare, selecţionarea şi păstrarea documentelor scrise şi tipărite, a sigiliilor şi ştampilelor de către organizaţiile socialiste şi celelalte organizaţii* / The technical rules for the registration, arrangement within files,

selection and preservation of records written and printed, of seals and stamps by the socialist and other organisations”, adopted in 1973, and “*Instrucţiunile privind activitatea de arhivă la creatorii şi deţinătorii de documente, aprobate de conducerea Arhivelor naţionale prin Ordinul de zi nr. 217 din 23 mai 1996* / The instructions on the archival activity of creators and holders of records, approved by the managing board of the National Archives by the General Order no 217 of May 23, 1996”, respectively.

One can notice that at least some of the legislative and normative measures taken during the Communist regime related to the status of records created by organisations, this concern being unveiled also in different areas of the archival theory and practice. For example, new concepts were shaped – not by accident – such as that of “*arhivă de stat* / State Archives”, perceived as the body of records property of the State, valuable politically, economically, socially, culturally, scientifically, etc., and requiring “*o evidenţă centralizată şi păstrarea lor în instituţii specializate* / a centralised registration system and their preservation by specialised institutions”²⁸. In contrast with this concept, but equally important, seems to have been the concept of “*evidenţă a documentelor din Fondul Arhivistic Naţional* / registration system of the National Archival Fonds records”, defined as the ensemble of the registration systems used to identify the content of fonds and collections **held by the State Archives and organisations**, in the view of completing the documentary base, etc. Under the same chapter was launched the concept of “*evidenţă a fondurilor deţinute de organizaţii* / registration system of the fonds held by organisations”, considered as a registration system of these organisations based on central and local creators, applied by the State Archives and their branches, and using aids such as the forms “*Situaţia fondului* / Fonds Status” and “*doşarului fondului* / fonds file”, introduced for the first time as a result of the new archival legal framework²⁹.

The control of the record's itinerary within a strictly determined regulated framework manifested during the Communist regime also as a result of applying the registry type of archives, based on mandatory forms and aids such as the entry register that functioned closely connected with the archival retention schedule or the introduction of the guide and control task performed by the State Archives in the organisations creating and holding records. As for this function, it is worth mentioning that quite frequently the guidance and control attempted to determine the existence of the entry register, the way it was filled in, whether the established circuit of the records was followed from their registration – file code entry specified by the retention schedule –, to the filing of records within the departments creating them, where their administrative age was taking its course as current archives, their transfer to the storage archives, the selection of the non-permanent records, their disposal and separation from those with historical value, in the view of transferring them to the State Archives.

²⁸ *Ibidem*, p. 35.

²⁹ *Ibidem*, p. 110-111.

This entire itinerary was based on criteria specified by the basic objective of the archival activity, i.e. the necessity to prevent the total destruction/loss of the permanent storage records, the essential source of enriching the NAF and, concomitantly, of preserving the records with limited storage terms in compliance with their conditions, so that these records play their role of contributing to their creator activity administration. Under this last aspect, it is clear that although many times the archivists declared themselves against the obligation of being in charge of the preservation of temporary storage records, according to the terms established by the retention schedule, considering that this is the exclusive duty of the creator, in reality it became a rule that the selection works be examined in order to prevent premature selection and disposal of certain records.

In this situation, the formal and substantial verification of the selection works came closer to what other archival schools define as records **appraisal**. Even in the case of ISO 15489, although it does not use the term of appraisal, it actually derives from the context, being present in the dispositions on the moment of conceiving and implementing the so-called **archiving system**. According to the Standard, to implement such an archiving system means “to establish the retention/preservation terms and to apply them for records that have a permanent value under the regulating framework”. Therefore, both ISO 15489 and the philosophy underpinning the development and verification of the selection works in the Romanian archival practice focus mostly on the preservation of permanent value records. If we mention the stages of the creation and implementation of an archiving system – consisting in the preliminary survey, assessment of organisation activity, identification of archival requirements, assessment of existing system, development of the strategy to meet the archival requirements, development of the archiving system, its implementation, *a posteriori* control, etc. – we shall notice that they resemble the criteria followed in Romania in the organisational stages related to the functioning framework of the creators’ archives, the archival operations thereof, their premises and consequences, etc.

As for the **archives management**, it most likely involves a Romanian base of discussions in relations with international theoretic and practice heritage of the discipline. From the aspects that shape this common but non-uniform heritage of the archives management did not miss and do not miss nowadays the supply of a legal framework for the functioning of the institution, the development and enforcement of work technical regulations within the system, the registration system of archival fonds and collections, their scientific processing, their preservation and conservation under the rules in force, the supply of records in microfilm and digital form, their restoration, the computerisation and digitisation of archives, the access to records, the relations between the archives and society, their place within the public space, archives buildings, archives personnel, its training, the supply of archives logistic needs, the permanent enriching of the archival heritage and others.

Each of these components of the archives management can have its own separate strategy and, in a relative sense, can become an independent action plan, equal with a regulated management in that field.

As a conclusion, **the archival management** is an essentially important activity in the functioning of archives anywhere, its two-folded efficiency, **the records management** and **archives management** being an essential condition for the good functioning of an organisation and the fulfilment of its universal role, that of preserving and valorising the memory of each nation and the memory of the world equally.

Translated from Romanian by Adina Rățoi

Rezumat

Câteva considerații privind managementul activității arhivistice: managementul documentelor sau managementul arhivelor?

Articolul pune în discuție o temă de mare actualitate pentru activitatea arhivistică și anume managementul acesteia, privit ca parte a managementului activității sociale, pornind din capul locului de la intenția de a opera delimitările terminologice necesare. Întemeiat pe bibliografia esențială a subiectului, cu precădere bibliografia străină, pe tradiția și experiența celor mai prestigioase școli arhivistice din lume – școala franceză și cea anglo-saxonă –, dar luând în seamă și teoria și experiența arhivistică românească, autorul stabilește că, în pofida ușurinței cu care sunt întrebuințate uneori în limbajul curent noțiuni ca “managementul arhivelor”, “managementul arhivistic” sau “managementul documentelor”, pe terenul rigorii științifice se impun nuanțări obligatorii, unele devenite deja locuri comune în medii arhivistice din străinătate.

Articolul are în centru întrebarea: “managementul arhivelor”, “managementul documentelor/*Records Management*”, sau “managementul arhivistic”? Potrivit autorului, fiecare din cele trei concepte are greutatea sa ori, în tot cazul, acestea nu se exclud. Mai mult decât atât, “managementul arhivelor” și “managementul documentelor” sunt specii/ramuri ale “managementului arhivistic”.

Cât privește “managementul documentelor”, în expresia conferită de Norma ISO 15489, acesta are în vedere viața documentelor la organizații sau, cum preferă să spună literatura arhivistică românească, la creatorii și, eventual, deținătorii acestora. Făcând abstracție de diferențele dintre școlile arhivistice consacrate și menționate mai sus, este de reținut că școala arhivistică franceză, deși este de părere că documentele devin arhivă din momentul în care au dobândit o formă nonmodificabilă, a integrat demult o activitate de tip *Records Management* pentru ceea ce Th. Schellenberg numea “prima vârstă” a documentelor. La rândul ei, școala americană, susținând că documentele devin arhivă din

chiar momentul nașterii lor, a socotit util să rezolve problema acestora printr-o normă specială amintită.

Față de opiniile celor două școli, este mai mult decât evident că *Records Management* (RM) este departe de a constitui o disciplină de sine stătătoare, nouă, distinctă de arhivistică, apartenența sa fiind indiscutabil consubstanțială matricei arhivistice.

În același timp, "managementul arhivelor" își justifică dreptul la identitate prin faptul simplu că viața documentelor nu se încheie odată cu perioada în care ele rămân la creatori/deținători/utilizatori. La momentul stabilit prin calendarele de păstrare configurate în sistemele de arhivare ale RM, exceptând documentele selecționate pe parcurs, la termenele fixate prin aceste calendare, restul documentelor și cele mai importante ca vocație axiologică intră în serviciile publice de arhivă, implicând un alt fel de management, ale cărui obiective trebuie să fie în consonanță cu necesitățile de a asigura evidența, păstrarea, conservarea și accesul la aceste documente.

Acesta fiind stadiul în care se află astăzi problematica managementului arhivistic din străinătate, o eventuală întrebare privind prezența unor teme contingente în preocuparea arhivisticii românești conduce la constatarea că, dacă sub aspect terminologic noțiunile de mai sus au fost mai degrabă absente din literatura arhivistică românească, conținuturi de factură managerială au existat, indiscutabil, indiferent de cum li s-a spus într-o perioadă sau alta. În această ordine, deși pare greu de bănuț, faptul cel mai surprinzător a fost identificarea unor practici de natura RM, așa cum este definit de ISO 15489, în activitatea arhivistică românească din a doua jumătate a secolului trecut. Articolul le pune în evidență pe matricea caracteristicilor societale de esență totalitară prezente cu certitudine și în alte zone ale lumii, după cum cu pertinentță subliniază un cunoscut autor canadian. Este certă, așadar, existența în domeniul managementului arhivistic a unor vechi interferențe între mediul arhivistic românesc și cel internațional și este de dorit ca ele să reziste și pe mai departe, faptul fiind dictat de natura disciplinei și, mai nou, de necesitatea ca, în noua calitate pe care a dobândit-o România după 1 ianuarie 2007, să se realizeze convergența normativă și de bună practică, inclusiv în domeniul arhivistic.

“Arhiva totală”: experiența românească.

O incursiune în istoria conceptului de Fond Arhivistic Național

Bogdan-Florin Popovici

1. Argumente și limite ale demersului

Citind acum câțiva ani pentru prima dată despre “arhiva totală” (*total archives*) și căutând o definiție a conceptului¹, am fost surprins de faptul că, deși de origine “canadiană”, realitatea descrisă de acest concept era una banală pentru arhivistul român. Fondul Arhivistic Național (în continuare, FAN), despre care învățasem și pe care îl aplicam zi de zi, era extrem de asemănător cu ceea ce era definit ca “arhiva totală”². Am avut, prin urmare, curiozitatea de a identifica în ce măsură conceptul canadian a avut anumite rădăcini comune cu cel românesc sau dacă

¹ “*Total archives*. A Canadian archival principle that archives acquire and preserve historical materials in all medium or form from both public and private sources” (apud <http://www.library.utoronto.ca/utarns/info/glossary.html>, accesat la 14 martie 2005).

² Pentru o analiză a principiilor arhivei totale, a se vedea Wilfred Smith, “*Total Archives*”: *The Canadian experience*, în *Canadian Archival Studies and the Rediscovery of Provenance* (ed. Tom Nesmith), Londra, 1993, p. 133-150, în special p. 134, 145-148. În viziunea acestuia, conceptul canadian are următoarele caracteristici fundamentale:

“1. *All sources of archival material appropriate to the jurisdiction of the archives are acquired from both public and private sources: from departments of the parent government, from appropriate individuals, corporate bodies and associations and copies of relevant material from any source, at home or abroad;*

2. *All types of archival material may be acquired including manuscripts, maps, pictures, photographs, sound recordings, motion picture and other audio visual material and machine readable records; all records originating from the same source should be acquired and preserved in their totality rather than being divided among several repositories;*

3. *All subjects of human endeavor should be covered by a repository in accordance with its territorial jurisdiction rather than being assigned to different repositories on the basis of subject;*

4. *Life cycle: there should be a commitment by both the creator of the records and the archivist to ensure efficient management of records throughout the «life cycle» or, to be more precise, the archival authority should be concerned with records from the time of their creation at least to the extent that is required to ensure that records judged worthy of preservation are selected and transferred to the archives.*

It has been suggested that a fifth element concerning networks should be added—«there should be an institutionalized system of archives—national, provincial and municipal cooperating with university, church, county, business and labor—to ensure that the records of all significant human effort are preserved.» This would apply to the current situation in Canada but a case can be made for defining the concept in terms which can be universal. It has been suggested also that it should mean that only one archives should exist in a single government jurisdiction.”

au fost practici dezvoltate independent. În continuare, am încercat să sintetizez implicațiile și efectele conceptului românesc, urmând ca, pe măsura unei îmbogățiri a cunoașterii, o posibilă comparație cu efectele practicii arhivistice canadiene să poată fi realizată.

Trebuie făcute de la început o serie de precizări, legate de dificultățile și limitele acestui demers. O primă dificultate a analizei a constat în lipsa studiilor despre "tradiție". Deși instituția Arhivelor Naționale nu a fost deloc zgârcită cu aniversările și comemorările, lipsesc încă studii serioase despre **tradițiile intelectuale** ale arhivisticii românești, despre care nu putem face în acest moment decât presupuneri. Arhivele Statului din Vechiul Regat au fost, după cum se știe, înființate prin Regulamentele Organice – redactate sub ocupație rusească și, de aceea, în practica originală nu sunt excluse influențe ale practicilor (arhivistice) rusești. Dezvoltarea ulterioară a administrației moderne de stat sub influența modelului francez este posibil să fi adus și practici occidentale. Asupra acestor influențe rămâne însă ca studii ulterioare să dea un verdict definitiv. Este însă clar că în spațiul transilvan practica arhivistică e de inspirație (germano-)austriacă. Aceste două tradiții s-au contopit după Unirea din 1918, generând practica arhivistică (a lucrătorilor din Arhivele Statului) și practica administrației referitoare la documente. Prin autoritatea lui Aurelian Sacerdoțeanu, atât ca director al Arhivelor Statului, cât și ca profesor de arhivistică, putem bănuși prezența unor influențe ale practicii arhivistice italiene, care se întind și după 1950³. În perioada postbelică, lucrările de teorie arhivistică, atâtea câte sunt, pot sugera o influență sovietică, până la un moment dat. Dezvoltările teoretice, din perioada anilor 1950-1970 în special⁴, au influențe diverse, rezultate din soluții mai degrabă particulare, după părerea noastră, decât doctrinar-asumate.

Un alt aspect important rezidă în conștientizarea contextului istoric. Politicile arhivistice la nivel național – poate firesc pentru tipul de administrație și legislație din România – nu sunt adoptate de arhiviști. Aceștia sunt niște angajați ai administrației de stat, care sunt chemați să aplice politica statului în domeniul arhivistic. Firește, politicile statului sunt elaborate ca răspuns la unele nevoi semnalate de profesioniștii domeniului, însă nu întotdeauna dorința corpului profesional devine lege; ea se confruntă cu interesele altor corpuri profesionale, cu alte nevoi sau politici ale Statului, iar din sinteza tuturor acestora rezultă actul legislativ, care ulterior modelează o anumită practică arhivistică.

În fine, sunt necesare precizări asupra limitelor studiului nostru. Ca și concept general (= politică arhivistică), o analiză a FAN ar implica aspecte diverse, de la definire, sfera de cuprindere a conceptului, administrarea sa (protecția și prelucrarea), valorificarea prin asigurarea accesului la materiale arhivistice. Nu vom intra în detalii ale tuturor aspectelor, mărginindu-ne la a încerca să identificăm acele

³ O serie de concepte comune arhivisticii românești și celei italiene, cunoașterea manualului italian al lui Casanova de către Sacerdoțeanu par a susține o astfel de influență.

⁴ Etapa următoare, 1971-1996, s-a caracterizat, în opinia noastră, printr-o mai slabă vocație pentru dezvoltări teoretice în domeniul arhivisticii.

elemente pe care le considerăm ca fiind specifice conceptului. Scopul articolului fiind unul de natură istoriografică, materialul este expus în ordinea evolutivă și nu problematizat.

2. Începuturi

După dicționarul arhivistic editat de CIA în 1986, Fondul Arhivistic de Stat (în continuare, FAS) (*state archival fond; fonds des archives d'État*) este definit drept "totalitatea documentelor cu semnificație politică, științifică, economică, socială și culturală, aparținând statului și care sunt supuse unei evidențe centralizate și păstrării în Arhive, în URSS"⁵. Așadar, inițial, conceptul de FAS era legat de "patria socialismului biruitor", iar alte verificări pe care le-am întreprins arată faptul că acest concept a existat în aproape toate țările socialiste din centrul și estul Europei⁶.

După cum corect au stabilit autorii dicționarului citat, conceptul FAS își are originea în primii ani de după Marea Revoluție Socialistă din Octombrie (1917). "În URSS s-a format un singur fond arhivistic de stat, în cuprinsul căruia intră tot materialul documentar, moștenit din perioada de până la revoluție, fondurile arhivelor de stat, fondurile instituțiilor ordinelor [sic!] existente mai înainte, ale persoanelor⁷ și întreprinderilor particulare, arhivele instituțiilor, organizațiilor și întreprinderilor statului sovietic. [...] Prin decretul Consiliului Comisarilor poporului (SNC) al R.S.F.S.R. *Asupra reorganizării și centralizării fondului arhivistic* din 1 iunie 1918 [...], semnat de V. I. Lenin, toate arhivele instituțiilor guvernamentale au fost lichidate «ca instituții administrative» și dosarele și documentele aflate în păstrarea lor au format un singur fond arhivistic, de stat (FAS, în rusește EGAF). Conducerea FAS-ului a fost încredințată Direcției generale a arhivelor [...], din Comisariatul poporului pentru instrucțiune al R.S.F.S.R."⁸. Deși există tentația de a atribui centralizarea exclusiv concepției administrative comuniste, există păreri care susțin că acest lucru nu este real.

"For a long time, Russian archivists and researchers thought that the centralization of archival affairs was a reflection of the Bolsheviks' policy of the centralization of the management of Russia. However, Russian archivists and historians have recently shown that the idea of centralizing archival affairs in Russia had a strong tradition prior to the Bolsheviks and that the Decree of

⁵ *Dictionary of Archival Terminology*, München, 1986, sub voce.

⁶ A se vedea și Anca Mihalcea, *Legislația arhivistică românească în context est-european*, "Arhiva Românească", 2 (1996), p. 227-233.

⁷ Într-un articol, Olga Leontieva preciza: "Citizens were allowed to have private archives, but their rights were limited. They were prohibited, for example, from transferring personal papers to other countries without the permission of the government" (*Two Aspects of the Russian Archival System*, "Comma", 2002, 3-4, p. 45).

⁸ "Buletin de informare" (în continuare, BI), 1954, 3, p. 12-13.

1918 was a result of discussions of several generations of Russian archivists. In Russia, ideas of centralizing archival affairs were discussed already at the beginning of the nineteenth century.

*So, in 1918 the Soviet Government enacted ideas originating from Russian archivists, not from the Bolsheviks. In my opinion, the idea of centralizing Russian archival affairs is a reflection of public traditions in Russia. It is independent of political regimes. This strong characteristic of a centralized archival system was therefore maintained in Russia after 1993."*⁹

Nuanța autoarei este importantă, deoarece exportul/importul conceptului în celelalte țări comuniste, precum și durată de viață a acestui concept este legată și de tradițiile administrative specifice. Merită citate de asemenea și observațiile pertinente legate de avantajele și dezavantajele introducerii FAS:

"On the one hand, the state in such a system has a great opportunity to keep its own documentary heritage, with the commitment of the law and resources behind it, and with the benefit of concentrated materials affording a more global overview of collecting strengths and weaknesses [...].

On the other hand, the state can assert pressure upon those experts who decide upon the selection and retention of archival materials, and thereby control information about the past [...].

The centralization of archival administration also presents certain pressures and limitations on the network of archives in Russia. Centralization leads to a limitation in the number and type of archives. Until 1991, Russia had only one state archive for each region with responsibility for all types of documents and, as mentioned previously, districts had facilities for the temporary retention of records, but these were not considered permanent holdings of the districts [...].

*An important consequence of the centralization of archival management is that the resulting archival practice focuses attention on official records and runs the risk of limiting too much its consideration of the scope of activities to be documented. As a rule, state archival repositories hold relatively few private papers and audiovisual documents"*¹⁰.

Între anii 1919 și 1926 se produc o serie de modificări, tot mai multe categorii de documente fiind incluse în FAS¹¹. Ca urmare, definiția FAS pe teritoriul

⁹ O. Leontieva, *loc. cit.*

¹⁰ *Ibidem.*

¹¹ În final, sunt definite ca aparținând Fondului documente: "a). ale instituțiilor și întreprinderilor industriale, de credit și comerciale, naționalizate și municipalizate, din perioada premergătoare

URSS s-a lărgit, cuprinzând noi categorii de documente¹². De asemenea, evoluțiile interne au condus la politizarea accentuată, astfel că documentele puteau fi folosite în campaniile ideologice ale timpului și puteau constitui o sursă de informații compromițătoare:

*"During the 1930s, the gradual politicization of Soviet archives was accompanied by Stalinist centralization, resulting in 1938 in the entire state archival system being formally put under the control of the People's Commissariat of Internal Affairs. After that, Main Archival Administrations in Moscow and the republics were headed by ranking officers of the infamous ministry, with Captain of State Security I. Nikitinsky the first to head the federal administration"*¹³.

3. Exportul/Importul

Exportul/importul regimului politic de la Răsărit în România după cel de-al doilea război mondial a fost însoțit și de o serie de teorii și practici administrative. Printre acestea s-au aflat și unele concepte arhivistice, FAS fiind unul dintre ele.

FAS a apărut oficial în România în urma adoptării Decretului 353/1957¹⁴, în vederea "asigurării evidenței centralizate, a păstrării și folosirii în scopuri științifice și practice a materialelor documentare". Fondul se compunea din două clase mari de materiale documentare: cele create înainte de 23 August de organizațiile de stat și particulare și cele create după 23 August de către administrația de stat, aparatul

naționalizării sau municipalizării; b). ale tuturor instituțiilor din timpul Guvernului Provizoriu și a tuturor guvernelor și organizațiilor contrarevoluționare de pe teritoriul URSS, care au pretins să ia în mână lor puterea de stat; c). ale bisericilor, mănăstirilor, palatelor fostei familii imperiale și a conacelor naționalizate (materialele instituțiilor tuturor confesiunilor cultului religios au fost încorporate în FAS pe perioada până la separarea de stat a bisericii). Prin decretul Consiliului Comisarilor poporului al RSFSR din 1926, se hotărăște predarea în arhivele de stat a negativelor fotografiilor și filmelor de cinematograf, care prezentau importanță politico-socială și interes istoric-revoluționar. În 1932, acest decret s-a extins și asupra materialelor înregistrării fonetice. În 1941, în componența FAS al URSS au fost cuprinse atât materialele instituțiilor, organizațiilor și întreprinderilor științifice, culturale și tehnice, cât și ale organelor presei; d). ale oamenilor de stat și militanților sociali, ale personalităților în domeniul științei, tehnicii, literaturii și artei și a reprezentanților celor mai distinși ai muncii socialiste, intrate în proprietatea statului după regula stabilită. În FAS au fost încorporate monumentele scrise ale istoriei dreptului, artei, literaturii și felului de viață a popoarelor din URSS, materialele manuscrise, ilustrative și altele, emise de oricine ar fi, cu scopul precis de agitație și propagandă, ca și materialele documentare, aflate în păstrarea serviciilor de manuscrise, a depozitelor și a arhivelor, bibliotecilor, muzeelor și altor instituții" (BI, 1954, 3, p. 13-16).

¹² BI, 1954, 3, p. 16.

¹³ Serghei Iechelcik, *The Archives of Stalin's Time: Political Use, Symbolic Value, and the Missing Resolutions*, "Comma", 2002, 3-4, p. 86.

¹⁴ Decretul 353/16.07.1957 privind înființarea FAS al RPR, în B. Of., 19/26.07.1957, p. 1-3.

judiciar, organizațiile economice ale statului sau cooperatiste, organizațiile obștești, sindicale și culturale, personalități de stat și ale vieții publice.

"Fondul Arhivistic de Stat se compune din următoarele materiale documentare întocmite înainte de 23 August 1944 și după această dată:

A). Înainte de 23 August 1944, de către:

- a) organele și instituțiile de stat ce au existat în Țara Românească și Moldova până în anul 1859;
- b) organele și instituțiile de stat ce au existat în Transilvania până în anul 1918;
- c) organele statului român, precum și de către reprezentanțele diplomatice și consulare și de agențiile acestuia din străinătate;
- d) organele, unitățile, formațiunile, așezămintele și instituțiile militare (terestre, navale și aeriene);
- e) instituțiile, organizațiile, întreprinderile și firmele de stat sau concesionate, particulare sau cooperatiste (industriale, de transport, de construcții, financiare, de asigurări, comerciale, comunale și altele asemenea), ce au funcționat pe teritoriul țării noastre, precum și de filialele, reprezentanțele și agențiile lor din străinătate;
- f). societățile, instituțiile, organizațiile științifice, de învățământ, culturale, sportive, sanitare, de binefacere (academii, universități, institute, școli de orice grad, muzee, biblioteci, societăți și asociații de scriitori, artiști și compozitori, teatre, studiouri, spitale, azile și altele asemenea), precum și de redacțiile organelor de presă;
- g). oameni de știință, literatură și artă, precum și de tehnicieni, obținute de Arhivele Statului sau de alte instituții, prin donație sau cumpărare;
- h) membrii fostelor familii domnitoare, regenți și membrii guvernelor;
- i) partidele și organizațiile politice, precum și de alte organizații decât cele enumerate mai sus, cu excepția celor prevăzute la art. 11.

B). După 23 August 1944, de către:

- a) organul suprem al puterii de stat, organele administrației de stat, precum și de reprezentanțele diplomatice și consulare și de agențiile din străinătate ale statului;
- b) organele locale ale puterii și administrației de stat;
- c) instanțele judecătorești, fostul parchet și Procuratura Republicii Populare Române;
- d) organele, unitățile, formațiunile, așezămintele și instituțiile militare ale Ministerului Forțelor Armate și ale Ministerului Afacerilor Interne;
- e) instituțiile de stat, întreprinderile și organizațiile economice ale statului sau cooperatiste, organizațiile obștești și întreprinderile anexe ale acestora, precum și de societățile la care statul a avut participație sub orice formă;
- f) instituțiile și organizațiile științifice, de învățământ, culturale, sportive, sanitare și de binefacere (Academia Republicii Populare

Române, universitățile, institutele, școlile de orice grad, muzeele, bibliotecile, uniunile de scriitori, artiști și compozitori, teatrele, studiourile, asociațiile sportive, spitalele, azilele și altele asemenea) precum și de redacțiile organelor de presă;

g) organizațiile sindicale (Consiliul Central al Sindicatelor și comitetele centrale ale sindicatelor) și de orice organe sau unități subordonate acestora;

h) oamenii eminenți de stat și ai vieții publice din Republica Populară Română, oameni ai științei, tehnicii, literaturii și artei și de reprezentanții eminenți ai muncii socialiste obținute de Arhivele Statului sau de alte instituții prin donație sau cumpărare;

i) partidele și organizațiile politice;

j) orice alte organizații obștești, cu excepția celor prevăzute la art. 11.

Fondul Arhivistic de Stat se mai compune din:

a) materiale scriptice vechi de istorie, drept, literatură, artă și altele, privind știința, cultura și artele;

b) negative și pozitivele filmelor și fotografiilor, plăcile de patefon și diferite înregistrări fonice ce au importanță istorico-științifică;

c) manuscritele materialelor de afișaj (ale afișelor, manifestelor, chemărilor, proclamațiilor și ale altora asemenea) alcătuite în scop de agitație și propagandă, precum și câte două exemplare din asemenea materiale, multiplicare în orice fel (tipărite, litografiate, dactilografiate, sapirografiate etc.)."

Materialele documentare colecționate de biblioteci, muzee și alte instituții urmau să fie concentrate în Arhivele Statului, cu excepția celor aparținând Academiei Române, BCS și BCU. "Prin materiale documentare, în sensul prezentului decret, se înțeleg: documente originale, copii sau fotocopii, corespondență oficială și particulară, hărți, planuri, schițe, desene, stampe, manuscrite ale lucrărilor științifice, literare și artistice, memorii și jurnale, afișe, chemări, proclamații, sigilii de orice fel, negative și pozitive de fotografii și filme, materiale de înregistrări fonice și altele asemenea". Arhivele Statului au primit sarcina de a administra FAS, adică:

a). de a organiza, îndruma și controla evidența, păstrarea, completarea, prelucrarea tehnico-științifică și folosirea materialelor documentare ce fac parte din FAS;

b). de a elabora regulile de concentrare, sistematizare, păstrare, prelucrare tehnico-științifică și folosire a materialelor documentare ale FAS;

c). de a hotărî, în exclusivitate, asupra importanței științifice și practice a materialelor documentare ce fac parte din FAS.

Pe marginea acestor prevederi se cuvin făcute câteva observații.

a. În primul rând, este de subliniat faptul că **proiectul** introducerii conceputului de Fond Arhivistic de Stat a fost realizat **anterior** anului 1957. În

discuțiile purtate la nivelul conducerii Arhivelor Statului, apare "solicitarea" introducerii FAS încă din 1953¹⁵. Alte mărturii confirmă că "Ministerul Afacerilor Interne, încă din 1953, a inițiat un proiect de Decret pentru înființarea FAS al RPR, întocmit după experiența sovietică"¹⁶. În 1954, se manifesta chiar nemulțumirea față de întârzierea cu "aproape un an" a apariției Decretului-lege privind înființarea FAS¹⁷. Arhivele Statului au acționat având în vedere acest decret, astfel încât în 1955 s-au elaborat *Instrucțiuni pentru evidența materialelor documentare ale FAS al R.P.R.*¹⁸, chiar dacă statutul juridic al FAS nu era reglementat.

b. În al doilea rând, considerăm că trebuie analizate **motivele introducerii** acestui concept în arhivistica românească. Teza pe care vom încerca să o argumentăm în continuare este aceea că rațiunile adoptării conceptului de FAS țin de motivații profesionale, arhivistice, amalgamate insidios cu intenții și interese politice. Adoptarea FAS răspundea unor probleme ale prezentului, care prezent avea implicații din trecut și interese în viitor.

Un prim aspect legat de adoptarea FAS ține de "modelul de succes" oferit de Uniunea Sovietică în domeniul organizării arhivistice. Cum din 1949 România a fost aliniată în domeniul științei la teza superiorității științifice a URSS¹⁹, din punct de vedere profesional, arhivistic, nu s-ar fi putut găsi soluții mai bune în domeniul arhivistic decât cele propuse de sovietici²⁰. Pe de altă parte, introducerea FAS era o încercare de sincronizare a politicii arhivistice cu regimul general politico-juridic al socialismului; acesta fiind la rândul său de sorginte sovietică, era plauzibil ca soluția FAS să fie într-adevăr un răspuns corect la niște nevoi obiective. În momentul în care proprietatea privată se restrânsese la dimensiuni modeste, singurul proprietar de amploare al documentelor fiind Statul, instituția Arhivelor Statului se ocupa de documentele proprietate de stat (care alcătuiesc FAS), adică de aproape **toate documentele create** – aspect devenit firesc și normal. Astfel, prin Decretul

¹⁵ BI, 1953, 1, p. 52.

¹⁶ *Arhivele înfruntând vremurile. Mărturii documentare* (coord. C. M. Lungu), București, 2006, doc. 189, p. 366.

¹⁷ *Ibidem*, doc. 184, p. 358.

¹⁸ BI, 1955, 5, p. 46-63. În *Instrucțiunile pentru întocmirea și ținerea evidenței materialelor documentare din fondul arhivistic de stat al RPR*, 1965, se amintesc *Instrucțiunile nr 1700 din 14 mai 1954 pentru evidența materialelor documentare ale FAS*, care, după Monica Vlaicu (*Arhivele Statului Sibiu, în 120 de ani de arhivă publică în Transilvania*, Sibiu, 1996, p. 41), a și fost aplicat ca atare. Practic, Arhivele Statului au elaborat documente bazându-se pe înființarea FAS, care legal s-a produs abia în 1957!

¹⁹ Nicoleta Ionescu-Gură, *Stalinizarea României*, București, 2005, p. 461.

²⁰ Vezi, în acest sens, și M. Vlaicu, *op. cit.*, p. 39; *Arhivele înfruntând vremurile*, p. 351.

353/1957, Arhivele Statului devin "administrator" al FAS, proprietatea documentelor aparținând "întregului popor"²¹.

Cum centralismul era unul dintre principiile esențiale ale sistemului, trebuia să existe o instituție care să administreze în condiții de monopol documentele la nivelul întregului stat. Or, în schema instituțională a României populare nimeni altcineva, cu excepția Arhivelor Statului, nu mai avea expertiză în administrarea documentelor curente și semicurente²². Extinderea, față de legislația de până atunci, a competențelor Arhivelor Statului, în sensul "administrării unice" și al "îndrumării centralizate a muncii de arhivă", concepte derivând din logica FAS, erau perfect adaptate noului regim și logicii sale instituționale²³.

Privind evoluția legislației arhivistice românești, "administrarea unică", atribuirea în mod exclusiv către Arhive a sarcinii de supraveghere a păstrării materialului documentar era o dorință veche a arhiviștilor. Gândindu-ne la cele spuse anterior de Olga Leontieva, am putea considera că acest centralism arhivistic s-a așezat și pe un anume centralism administrativ al Statului român. Distrugerile de documente din perioada interbelică, datorită lipsei unei legislații coerente și a lipsei de autoritate a Arhivelor Statului, au fost o frustrare permanentă pentru arhiviști²⁴. În cadrul regimului totalitar (care, prin logica lui pretins demiurgică, de remodelare a societății, impunea politici pe scară largă și o aplicare a lor în regim semicazon), își puteau găsi împlinirea anumite deziderate profesionale, care în regimul democratic ar fi întâmpinat numeroase piedici și care poate nu s-ar fi împlinit din cauza nevoii de protejare a intereselor individuale, drepturilor comunitare, lipsei unui sprijin politic concret, unei diversități de interese etc.²⁵. În această logică, poate nu cu cea mai

²¹ După Constatin Timaru (*Aspecte actuale ale problemei arhivelor din RPR*, "Revista Arhivelor", 1958, 1, p. 7), "toate actele documentare [sic!] care s-au produs și se produc în activitatea multiplă a vieții noastre de stat [...] sunt considerate proprietatea întregului popor".

²² Probabil din dublul motiv al dispariției corpului de funcționari publici profesioniști și al ascederii "clasei muncitoare" în posturi administrative, administrarea documentelor curente și semicurente era defectuoasă (a se vedea și BI, 1959, 11, p. 92). Acest fapt se poate constata și din trendul crescător al implicării Arhivelor Statului în activitatea de registratură și administrare a documentelor: în 1925, nici măcar nu se concepea o astfel de implicare/asistență; în prima perioadă a anilor 1950, legislația impune un control asupra "arhivelor întreprinderilor"; în anul 1959, se elaborau instrucțiuni privind organizarea și funcționarea registraturii (BI, 1959, 11, p. 58, deși, trebuie precizat, în 1951 se vorbea deja despre sarcina de "elaborare a instrucțiunilor necesare pentru organizarea registraturilor", a se vedea *Arhivele înfruntând vremurile*, p. 338); prin Decretul 472/1971, se finalizează implicarea Arhivelor Statului în toate etapele ciclului de viață al documentelor, de la crearea lor și până la distrugerea/transferul ca arhive istorice.

²³ Nu ne-am referit aici la rolul Arhivelor Statului în protecția documentelor cu valoare istorică din depozitele sale, deoarece aceasta este o funcție de la sine înțeleasă a instituției, indiferent de regimul politic.

²⁴ A se vedea A. Sacerdoțeanu, *Arhivistica*, București, 1970, p. 88 ș. u.

²⁵ O dovadă în acest sens considerăm a fi poziția delegației românești la al treilea Congres Internațional al Arhivelor, Florența, 25-29 septembrie 1956, unde atitudinea arhiviștilor români împotriva proprietății private a fost poate mai virulentă decât punctul de vedere al arhiviștilor

democratică abordare, la fel cum de altfel s-a petrecut și în zona culturală în anii 1950²⁶, autoritatea absolută impusă a permis însă desfășurarea unor activități la scară amplă, prin preluări de arhive, prelucrarea lor și valorificarea informațiilor din documente. Existența FAS a permis în anii ce au urmat difuzarea și aplicarea unor norme și metodologii de lucru unitare²⁷, care au asigurat o "raționalizare"²⁸, o modernizare a practicii arhivistice, fapt ce constituia, cum spuneam, un deziderat profesional încă din perioada interbelică.

Adoptarea FAS a răspuns și unor nevoi concrete, generate de administrarea trecutului, în condițiile existente în societate în anii '50. Ca principiu general, nevoia existenței Arhivelor de stat devine imperioasă în momentul apariției unor modificări de regim politic sau social, atunci când structuri instituționale își încetează activitatea, fiind înlocuite cu altele. În acele momente, apar brusc mari cantități de documente care nu mai prezintă importanță curentă și interesul social cere o instituție care să se ocupe de aceste documente. Dacă respectiva instituție a Arhivelor de Stat nu există, ea este înființată²⁹, iar dacă instituția există, atunci ea este însărcinată să se ocupe de documentele moștenite de la "fostul regim", indiferent care ar fi fost acela. În cazul concret al României anilor 1948-1950, existau atât structuri, de stat sau private, care își încetaseră activitatea și arhivele lor erau abandonate, cât și organizații care își continuau activitatea, dar noul curs politic și social făcea inutilă referința la documentele trecute. După 1948, arată Ioan Drăgan, "[...] mii de arhive

sovietici înșiși: "deși dreptul de proprietate, în cazul arhivelor private, este respectat, a spus vorbitorul [n. n., delegatul URSS] trebuie să luptăm să educăm cetățenii [s. n.] ca să depună arhivele lor la Arhivele Statului" (BI, 1956, 6, p. 11); "s-a arătat că în România problema arhivelor private și în special cele de familie a preocupat pe arhiviști de mult timp și că aceștia au luptat necontenit pentru a le aduce în depozitele Arhivelor Statului [s. n.]. Nu întotdeauna eforturile lor au avut rezultate pozitive, datorită neînțelegerii familiilor deținătoare [s. n.] de acest fel de valori istorice, căci pe de o parte nu înțelegeau importanța lor documentară [s. n.], iar pe de altă parte le țineau ascunse [s. n.], temându-se ca nu cumva ochiul cercetătorului să scoată la iveală petele negre din trecutul familiilor boierești [s. n.]. [...] Arhivele private, atâta timp cât nu sunt inventariate și sub controlul Arhivelor Statului, pot fi ușor ascunse sau chiar distruse" (*Ibidem*, p. 11-12).

²⁶ Prin HCM 661/22.04.1955 și regulamentul privind păstrarea și folosirea monumentelor de cultură, se deschide posibilitatea protecției mai eficiente a monumentelor istorice, dar de multe ori prin încălcarea dreptului la proprietate. Din punct de vedere al statului, este un interes legitim, din punct de vedere al persoanei, mai puțin...

²⁷ Aspect care are atât implicații pozitive, cât și negative, prin "monopolizarea" științei arhivistice. De pildă, monopolizarea dreptului de a stabili valoarea de păstrare a documentelor implică reținerea, în perspectivă istorică, doar a acelor documente considerate reprezentative de către o grupă profesională, formată dintr-o anumită perspectivă, în timp ce viziuni alternative nu sunt permise. Istoria, așadar, devine modelată exclusiv după perspectivele lucrătorilor din Arhivele Statului...

²⁸ Martyn Rady, *Transylvanian Libraries and Archives in Contemporary Romania*, "Journal of the Society of Archivists", 12 (1991), 2, p. 124.

²⁹ A se vedea, ca și cazuri relevante, Franța, Principatele Române după Regulamentele Organice, Statele Unite etc.

s-au aflat fără stăpân, concentrate în instituții de stat sau comunale incapabile să le gestioneze. Dezordinea și distrugerile au afectat, în consecință, întreprinderile și instituțiile care și-au continuat activitatea lor devenind proprietate de stat"³⁰. Într-un raport din 1951, se recunoștea că "pe teren se distrug fără încetare arhivele ce se află la instituțiile și întreprinderile de stat și în general oriunde se găsesc arhive"³¹. Or, în România acelor ani, s-a considerat că un concept atotcuprinzător, precum FAS, ar asigura o mai bună administrare și o mai bună îndeplinire a activității arhivistice, permițând salvarea unor fonduri întregi de distrugeri; practic, Statul își asuma astfel, prin Arhivele Statului, sarcina protejării a tot ceea ce putea fi numit arhivă. În 1957, se menționa "necesitatea apariției grabnice a decretului [n. n., 353] pentru sporirea autorității arhivelor și respectarea instrucțiunilor de către instituții și întreprinderi"³²; se accentua necesitatea "creării FAS spre a aduna toate materialele arhivistice de la instituții, asigurându-se păstrarea, ordonarea și folosirea lor"³³. Odată cu înființarea FAS, "pentru Arhivele Statului obiectivul esențial era îndrumarea și organizarea lor [n. n. a arhivelor] pe întregul cuprins al țării, pentru ca nici un document să nu fie supus pericolului de distrugere. Această legislație asigură o anumită protecție documentelor arhivistice pentru că obligă instituțiile și întreprinderile de orice fel să prelucreze fondurile arhivistice create [...] O privire peste cantitatea de arhivă adunată de-a lungul deceniilor în depozitele noastre arată că preluările masive, indiferent de nivelul de organizare al [sic!] documentelor, sunt rezultatul protecției amintite"³⁴.

Deși incontestabil ca rezultate, interesul statului în promovarea FAS, pentru punerea sub protecție a arhivelor poate să fi avut și rațiuni politice. Desigur, nu s-a procedat ca în timpul Revoluției Franceze: "Toate documentele vechi cu scriere gotică sunt, probabil, acolo ca și oriunde altundeva, doar titluri legale ale feudalismului, ale supunerii săracilor de către bogați; ele puteau, prin urmare, să fie arse fără ezitare"³⁵, ceea ce este un fapt demn de laudă. S-au făcut eforturi pentru salvarea documentelor, neascunzându-se însă potențialul politic al acestora. "Prin strângerea lor [...] se completează [...] informația istorică acolo unde clasa

³⁰ Ioan Drăgan, *Les Archives de Transylvanie entre Identité et Souveraineté Nationales*, "Comma", 2004, 3-4, p. 79; *ibidem*, p. 80: "Noile instituții de Arhivă au venit să contribuie la salvagardarea arhivelor amenințate". A se vedea, de asemenea, Gh. Titileanu, *Arhivele Statului la 140 de ani*, "Revista Arhivelor", 1971, 2, p. 271.

³¹ *Arhivele înfruntând vremurile*, p. 346.

³² BI, 1957, 8, p. 47.

³³ *Ibidem*, p. 46.

³⁴ Ștefan Hurmuzache, *Protecția Fondului arhivistic național – istorie și actualitate*, "Hrisovul", serie nouă, I (1995), p. 24. Rămâne deschis cercetărilor ulterioare să stabilească dacă prezența Arhivelor sub tutela Ministerului de Interne a asigurat, așa cum se afirmă (*ibidem*, p. 22; *Arhivele înfruntând vremurile*, p. 364), a o garanție logistică superioară, care a contribuit astfel la salvarea patrimoniului arhivistic.

³⁵ Ernst Posner, *Some Aspects of Archival Development since the French Revolution*, în *A modern archives Reader. Basic Readings on Archival Theory and Practice*, Washington, 1984, p. 5.

dominantă dorea să planeze necunoașterea"; "de aici poate rezulta clar și originea uzurii clasei exploatate prin dobânzi exagerate"; "jocul făcut de oamenii politici apare în nuda lui realitate"; sunt "documente politice care interesează foarte mult contemporaneitatea"³⁶ – iată tot atâtea situații în care documentele de arhivă puteau fi potențiale surse pentru "scopuri speciale"³⁷.

Că au existat, pe lângă interesul arhiviștilor, și alte rațiuni superioare în protecția arhivelor poate fi susținut și de alte două aspecte. În primul rând, înființarea FAS s-a produs la cel puțin 4 ani de la elaborarea decretului, deci după 4 ani față de momentul în care arhiviștii au încercat să dea o soluție pentru protejarea documentelor; dacă protecția ar fi fost interesul fundamental al Statului, s-ar fi acționat mai repede. În plus, că nu protecția în sine a informației istorice a fost rațiunea statului comunist este demonstrată de o situație semnalată de Ștefan Hurmuzache. Acesta, într-un articol din 1995, remarcă faptul că în 1954 România a semnat *Convenția pentru protecția bunurilor culturale în caz de conflict armat* de la Haga³⁸, care includea arhivele (instituția și materialele documentare) ca bunuri culturale protejate; depozitele de arhivă urmau să fie marcate distinct, prin scutul albastru, iar bunurile culturale urmau să fie înscrise în *Registrul internațional al bunurilor culturale sub protecție specială*. Autorul arată însă că: "în legislația românească privind arhivele [n. n., din acea perioadă] nu se face nici un fel de mențiune cu privire la acest instrument juridic internațional"³⁹. În măsura în care protejarea patrimoniului arhivist ar fi fost unul din scopurile fundamentale, opinăm că folosirea tuturor instrumentelor juridice ar fi fost un gest elementar⁴⁰.

Conotațiile politice insidioase ale FAS pot fi identificate și în procesul valorificării documentelor. Regimul politic practica cenzura informațională; ca urmare, era normal ca accesul la documente să fie controlat de o autoritate sigură – de o singură autoritate –, atât în vederea protejării unor informații "delicate" din trecut, cât și pentru a controla (re)scrierea pe viitor a istoriei în conformitate cu preceptele ideologice ale vremii. Desigur, oficial, și în România⁴¹, ca și în URSS⁴²,

³⁶ *Arhivele înfruntând vremurile*, p. 344-345.

³⁷ În Hotărârea 472/1951, art. 4, lit. f, se preciza că documentele de arhivă pot fi folosite "în scopuri speciale [...] potrivit criteriilor ce se vor stabili de Ministerul Afacerilor Interne".

³⁸ A se vedea textul convenției în <http://unesdoc.unesco.org/images/0008/000824/082464mb.pdf>.

³⁹ Hurmuzache, *op. cit.*, p. 23.

⁴⁰ Desigur, faptul că nici în prezent, în anul 2008, nu este permisă instalarea scutului albastru pe clădirile Arhivelor este o dovadă a modului "specific" în care este concepută în România protecția patrimoniului arhivist...

⁴¹ "Se înființează FAS al RPR, în vederea asigurării evidenței centralizate, a păstrării și folosirii în scopuri științifice și practice a materialelor documentare" (Decretul 353/16.07.1957, art. 1).

⁴² "Prin aceasta s-au creat celor ce muncesc condițiuni excepționale [sic!] de prielnice pentru cercetarea istorico-științifică și pentru folosirea practică a materialelor documentare" (BI, 1954, 3, p. 14).

FAS trebuia să răspundă nevoilor științei⁴³, asigurând un acces mai larg al cercetătorilor la documentele istorice. În realitate, putem bănuî tocmai scopuri de **restricționare a accesului** la documente, fiind caracteristică regimurilor totalitare realitatea descrisă de cuvintele lui George Orwell⁴⁴ ("Cine controlează trecutul, controlează viitorul; cine controlează prezentul, controlează trecutul")⁴⁵. Un exemplu tipic îl constituie controlul instaurat în biblioteci, interzicerea sau chiar distrugerea unor publicații etc.⁴⁶. Într-o arhivă însă, depistarea tuturor documentelor inoportune politic era practic imposibil de realizat, iar soluția a fost cenzura *in situ*. Astfel, în URSS, Arhivele au fost până în anul 1938 în subordinea Departamentului Instrucțiunii Publice, fiind trecute apoi, după cum se menționa anterior, în subordinea NKVD⁴⁷, cu scop evident de control al accesului. În România, în anul 1951, Arhivele trec de la Ministerul Învățământului Public la Ministerul Afacerilor Interne⁴⁸, iar angajații au fost avertizați: "De la data când Arhivele Statului au trecut la M.A.I., documentele păstrate de ele sunt considerate documente secrete de stat. Ele vor fi păstrate cu toată grija, pentru a nu lăsa dușmanului puțința de a pătrunde aici, să sustragă sau să distrugă ce l-ar interesa"⁴⁹. La fel, în *Regulamentul pentru funcționarea sălilor de studiu ale Arhivelor Statului* din 1955, se preciza: "Spiritul de vigilență politică trebuie să fie foarte viu atunci când materialele documentare se pun

⁴³ Pentru această caracteristică a mitologiei regimului, a se vedea L. Boia, *Mitologia științifică a comunismului*, București, 1999, *passim*.

⁴⁴ George Orwell, 1984, p. 46, Coradella Collegiate Bookshelf Editions, în <http://collegebookshelf.net>.

⁴⁵ Pentru o perspectivă asemănătoare, a se vedea Magia Ghetu, *Battling Isolations: A Survey of the Romanian National Archives from its Roots to its Past*, "Comma", 2004, 3-4, p. 136-137. A se vedea și M. Vlaicu, *op. cit.*, p. 40.

⁴⁶ Nicoleta Gură, *op. cit.*, p. 443, 450.

⁴⁷ BI, 1954, 3, p. 14. Rămâne de cercetat în ce măsură această modificare este sau nu legată de marea represiune stalinistă din acel an.

⁴⁸ HCM 60/25.01.1951. Motivarea în epocă a fost că "Această trecere [la M.A.I.] a fost făcută pe de o parte pentru că Arhivele Statului țin de Ministerul de Interne în URSS, în Republica Cehoslovacă, în Republica Polonă, R.P. Bulgară, iar pe de altă parte pentru că Ministerul Învățământului nu putea să răspundă sarcinilor ce se impuneau Arhivelor Statului pentru lichidarea rămănerii în urmă a acestui sector de munca (*Arhivele înfruntând vremurile*, p. 364). În plus, pe lângă argumentul neobișnuit că "și în multe țări capitaliste [...] Arhivele de Stat țin de Ministerul de Interne", se preciza: "chiar în țara noastră, de la înființare (1831) până în 1862 Arhivele Statului au ținut de Ministerul de Interne" (*loc. cit.*). Rămânem însă perfect convinși că motivația trecerii Arhivelor Statului la M.A.I. în 1951 nu a avut nimic de-a face cu acest istoric al instituției...

⁴⁹ Apud I. Drăgan, *Arhivele Statului din Cluj (1920-1995). 75 de ani în serviciul științei istorice*, în *Din istoria Arhivelor ardelen. 75 de ani de la înființarea Arhivelor Statului Cluj*, Cluj-Napoca, 1995, p. 16. În același sens, cunoscând astăzi fragmente din activitatea Ministerului Afacerilor Interne din anii '50, apare de-a dreptul ironică nota lui A. Sacerdoțeanu: "Nu putem spune că nu am observat reacționari printre noi. Cât am fost la M[inisterul] I[nstrucțiunii] P[ublice] am fost lipsiți de orice îndrumare, de orice lămurire sau contact cu persoane mai ridicate ideologic. De la trecerea la M.A.I. acest contact, mai ales din iunie înainte, este aproape permanent și efectul lămuririlor se simte din plin" (*Arhivele înfruntând vremurile*, p. 356).

la dispoziție, pentru ca acestea să nu fie întrebuițate în scopuri dușmănoase, antistatale"⁵⁰.

În fine, tot ca proiecție a politicii arhivistice cu implicații prezente și viitoare îl reprezintă mecanismul de "expertizare" (evaluare) a documentelor din FAS. Așa cum arătam, prin art. 12 din Decretul 353, DGAS are drept exclusiv de a hotărî asupra importanței științifice și practice a materialelor documentare ale FAS. Dată fiind realitatea concretă a momentului, în care oricine se pare că decidea ce este necesar și ce nu, măsura poate fi salutară, asigurând o expertiză profesională în identificarea și păstrarea materialelor documentare cu valoare arhivistică. Însă, și aici, exista un aspect politic ascuns, nemanifest. Din moment ce exclusiv un grup de profesioniști – care, fiind strict identificabili, pot fi controlați prin formare profesională și prin instrucțiuni de lucru – au atribuția monopolistă de a stabili care documente rămân pentru viitor⁵¹, este clar că istoria epocii se va scrie doar într-un anumit fel, adică prin prisma acelor documente selectate. Arhivistul canadian Terry Cook remarcă:

"in the former Soviet Union [...] provenance was undermined by the establishment of one state fonds and archival records attained value solely by the degree to which they reflected the «official» view of history".

Citând-o mai departe pe Patricia Kennedy Grimsted⁵², arhivistul canadian arăta:

"From the 1930s on [...] archivists [n. n., in USSR] had «to emphasize Marxist-Leninist conceptions of history and to demonstrate the ingredients of class struggle and the victory of the toiling masses. Archivists were fired for preparing 'objective' or purely factual descriptions of materials, rather than showing how a given group of documents portrayed struggle against the ruling

⁵⁰ Pe de altă parte, exista un interes în folosirea politică a arhivelor, prin "demascarea" burghezilor și moșierilor, în baza descoperirilor ce se puteau face în arhivele preluate de la aceștia (*Ibidem*, p. 345).

⁵¹ Acest sistem de decizie tip monopol este o caracteristică a regimurilor totalitare. V. Tismăneanu susținea că "ostilitatea față de orice nucleu de gândire independentă este desigur o caracteristică a totalitarismului. Trebuie abolit însuși principiul alterității pentru a obține un control perfect asupra minții, ceea ce reprezintă esența logicii totalitare a dominației. Nici un centru (real sau potențial) de disidență sau de pluralism nu poate fi îngăduit" (Vladimir Tismăneanu, *Stalinism pentru eternitate. O istorie politică a comunismului românesc*, Iași, 2005, p. 247).

⁵² *Archives and Manuscript Repositories in the USSR: Moscow and Leningrad*, Princeton, 1972, pp. 23-60 și *Intellectual Access and Descriptive Standards for Post-Soviet Archives: What Is to be Done?*, Princeton, 1992, p. 9-23.

class. Archival documents not pertaining to party themes were simply not described or their inherent nature and provenance not recorded"⁵³.

Chiar dacă nu cunoaștem cazuri de sancțiuni din motive politic-profesionale ale arhiviștilor în România, fenomenul politizării deciziilor de evaluare/expertizare a existat:

"4. DGAS și serviciile regionale ale Arhivelor Statului au dreptul exclusiv de a hotărî asupra importanței politice, științifice sau practice a materialelor documentare și de a aproba înlăturarea celor nefolositoare [...];

12. În aprecierea sa, comisia de expertiză va ține seama de importanța politică sau științifică a materialelor documentare. [...]

15. Comisiile de expertiză [...] sunt obligate să păstreze permanent următoarele categorii de materiale documentare:

a). Toate documentele care privesc istoricul organizației respective, de la înființarea sa, cele care oglindesc părțile esențiale ale activității lor pentru construirea socialismului, precum și cele care subliniază condițiile de bază ale muncii și felului de viață a lucrătorilor în ramurile respective ale economiei naționale;

b). Cele care au importanță politică, științifică și cele care se referă la crize economice și la relații culturale și comerciale cu străinătatea;

c). Cele care au importanță practică pentru munca organizațiilor socialiste respective;

d). Cele care oglindesc constituirea gospodăriilor agricole de stat și a gospodăriilor colective, activitatea acestora și felul de viață al colectivităților"⁵⁴.

În concluzia acestei secțiuni dedicate motivelor pentru care FAS a fost adoptat în România și a efectelor sale, opinăm că un răspuns în alb sau negru este dificil de dat. FAS a fost un import sovietic, care a încercat să satisfacă niște nevoi ale arhivisticii anilor '50, meritul cert constând în salvarea de la distrugere a unei cantități însemnate de material arhivistic. Desigur, este greu de stabilit astăzi ce procent a fost salvat de la distrugere, dar probabil că fără autoritatea dată de Ministerul de Interne și de legea care statua conceptul cadru al FAS nu ar fi fost salvate nici acestea. În egală măsură, a reprezentat un salt spre modernizarea profesională, chiar dacă uneori forțată. Pe de altă parte, nu trebuie uitat că exact aceleași elemente (conceptul de inspirație sovietică și Ministerul de Interne) au jucat și un anumit rol politico-ideologic, în controlul documentelor și într-o "cenzură"

⁵³ Terry Cook, *What is Past is Prologue: A History of Archival Ideas Since 1898, and the Future Paradigm Shift*, "Archivaria", Spring 1997.

⁵⁴ Instrucțiuni nr. 3813 din 27.12.1961 pentru expertizarea materialelor documentare, București, 1962.

istoriografică. Acest rol, pe de altă parte, nu trebuie nici el absolutizat, deoarece între litera de lege și practică putem bănuî discrepanțe...

c. În fine, în al treilea rând considerăm că trebuie abordată și o problemă de **natură tehnică**. FAS reprezintă un concept politico-administrativ, preluat dintr-un jargon consacrat. Efectul este o folosire inadecvată a conceptului de "fond"⁵⁵. Un fond arhivistic este "ansamblul de documente produse sau primite de un creator în decursul activității sale"; or, dacă există un FAS, rezultă că ne aflăm în fața unui singur fond arhivistic, al Statului, iar toți ceilalți creatori mai mici nu sunt altceva decât părți structurale ale marelui creator – Statul, care produc subfonduri arhivistice⁵⁶! O altă eroare conceptuală este și cea implicată în definiția documentelor aparținătoare FAS:

URSS	RPR — 1957
actele puterii de stat, <i>corespondența oficială și particulară, planurile, schițele, desenele, manuscrisele operelor științifice și artistice, a memoriilor și a jurnalelor zilnice, placardele, manifestele, proclamațiile, negativele și pozitivele fotografiilor și filmelor de cinematograf, materialele înregistrărilor fonetice</i>	documente originale, copii sau fotocopii, <i>corespondență oficială și particulară, hărți, planuri, schițe, desene, stampe, manuscrise ale lucrărilor științifice, literare și artistice, memorii și jurnale, afișe, chemări, proclamații, sigilii de orice fel, negative și pozitive de fotografii și filme, materiale de înregistrări fonice și altele asemenea</i>

După cum se poate constata din tabelul de mai sus (cu italic sunt marcate părțile identice), în definiția românească s-au adăugat o serie de elemente, dintre care unele nu respectă însă logica generală a definiției sovietice: primele elemente

⁵⁵ Unii arhiviști occidentali au înțeles de altfel FAS ca un singur fond arhivistic integrator, interpretându-l ca pe o abordare maximalistă a conceptului de fond (a se vedea T. Cook, *op. cit.* și mai ales Michel Duchein, *Le respect des fonds en archivistique. Principes théoriques et problèmes pratiques*, în *Etudes d'archivistique (1957–1992)*, Paris, 1992, p. 16), în ciuda unor materiale apărute care indicau contrariul (a se vedea, de pildă, G. Belov, *Nouveau statut du fonds des archives d'état de l'URSS*, în *Mélanges offerts pas ses confrères étrangers à Charles Braibant*, Bruxelles, 1959, p. 45).

⁵⁶ La rigoare, poziția nu este neapărat absurdă, ea este în practică sau în dezbateri (a se vedea, de pildă, Terry Eastwood, *Putting the Parts of the Whole Together: Systematic Arrangement of Archives*, "Archivaria", 50 (199), p. 99). Problema este că nu am constatat ca acest aspect să fi fost intenționat. De altfel, acest conflict terminologic este comun tuturor țărilor fost comuniste, care au avut "Fond Arhivistic de Stat", după model sovietic; sensul exact al termenului "Fond Arhivistic de Stat" pare a fi mai degrabă acela de "patrimoniu arhivistic". Considerăm însă ca eronată folosirea în context profesional a unui termen care are semnificații clare, cu alte semnificații, de natură general-administrativă. De remarcat că actuala Lege a arhivelor din Rusia a renunțat la acest concept în favoarea unuia mai apropiat ideii de "patrimoniu".

enumerate se referă la forma de transmitere a documentelor (original sau copie) în timp ce restul definiției face referire la genuri de documente.

4. Inovația românească

Următoarea etapă în istoricul FAS în România este reprezentată de modificarea conținutului acestuia în 1971. Actul normativ care a consfințit modificările – Decretul 472/1971⁵⁷ – este, în opinia noastră, una din reușitele sinteze arhivistice românești. Acest lucru nu semnifică însă faptul că ar fi și un model de urmat în litera sau în spiritul său sau că și-ar fi depășit momentul istoric al întocmirii lui, după cum vom vedea în continuare. Însă considerăm că este un produs metodologic arhivistic încheiat, care se integrează în logica generală, socială, economică și politică a epocii care l-a generat, o sinteză arhivistică rezultată din eforturile profesionale ale generației 1950-1970.

Decretul aduce o serie de modificări importante în sensul subiectului de față. Prin art. 1, "documentele create în decursul vremii de organele de stat, de alte organizații socialiste, de celelalte organizații sau de persoanele fizice care au îndeplinit funcții sau misiuni de răspundere în stat sau au avut un rol deosebit în viața politică, socială, economică, științifică, culturală sau artistică a țării, constituie izvor de cunoaștere a istoriei patriei, a dezvoltării politice, economice, sociale și culturale a țării, a luptei poporului român pentru cucerirea și apărarea libertății naționale și sociale, a eforturilor depuse pentru edificarea societății socialiste. Aceste documente, oricare ar fi deținătorul lor, sunt bunuri de interes național cărora statul le acordă, în condițiile prezentului decret, protecție specială și alcătuiesc Fondul Arhivistic Național al Republicii Socialiste România".

În noul concept, se tinde spre o centralizare și mai puternică a evidenței documentelor. Astfel, culele și organizațiile pot păstra documentele proprii, dar sunt obligate să le declare și să le depună pe cele de altă proveniență⁵⁸, iar cei care aduc în țară copii după documente din străinătate trebuie să depună o copie la Arhivele Statului. Pe de altă parte, se lărgeste sfera celor care pot deține arhive istorice, incluzând, pe lângă Biblioteca Academiei, BCU și BCS, și muzee, lista rămânând deschisă unor precizări ulterioare.

Prin decret, se asigură o mai bună protecție juridică a documentelor din FAN împotriva înstrăinării sau scoaterii peste graniță: "Autorizarea prevăzută [n. n., pentru scoaterea peste graniță] [...] se eliberează, pentru documentele proprietate personală, de către DGAS, iar pentru documentele din fondul organizațiilor socialiste și celorlalte organizații, de către organul central în subordinea căruia se afla organizația respectivă".

⁵⁷ Publicat în B.Of. 164/30.12.1971.

⁵⁸ De remarcat că proveniența documentelor nu acoperă regimul proprietății; astfel, dacă o organizație (biserică, de pildă) avea documente cumpărate/donate etc., acestea erau de altă proveniență și ar fi trebuit depuse la Arhivele Statului.

O altă diferență față de vechiul FAS constă și în noua structură de atribuții ale Arhivelor Statului. În primul rând, Arhivele nu mai dețin monopolul coordonării și controlului arhivistic decât asupra documentelor pe suport clasic, pentru documente specifice activitatea fiind împărțită cu Arhiva Națională de Filme, respectiv Comitetul de Stat al Radioteleviziunii Române. Fiind conștienți de particularitățile diferitelor domenii de activitate, inițiatorii decretului au prevăzut înființarea unei Comisii științifice, formată din reprezentanți ai creatorilor de documente la nivel central, asigurând astfel un caracter unitar și specializat pentru activitatea arhivistică.

Legat de modificările produse în 1971, remarcăm că **FAN era**, în momentul apariției sale, **un produs specific românesc**. Fostele state socialiste au păstrat FAS, cu definiția de rigoare, dar numai în România a existat un FAN, care să includă "atât documentele proprietate de stat, cât și celelalte documente create și deținute de organizațiile obștești, cultele religioase, precum și de persoanele fizice". Relevând situația de control asupra arhivelor pe teritoriul României, FAN cuprinde, după definiție, doar documentele "cu caracter istoric sau documentar", față de vechiul FAS, care îngloba documentele în funcție de importanța creatorului, urmând ca evaluarea lor să se producă ulterior. Dacă în Decretul 373 se delimita un set de creatori care produceau documente aparținând FAS, dintre care se selecționau cele permanente, după Decretul 472 FAN era constituit din documentele pe care Arhivele Statului le considerau permanente și urmau să fie preluate de la o gamă practic nelimitată de creatori. Aparent, soluția aleasă marchează o limitare a competențelor Arhivelor Statului, care trebuie să se concentreze doar pe documentele cu caracter permanent, în timp ce responsabilitatea pentru administrarea arhivelor curente și semi-curente (intermediare) revine organizațiilor creatoare de documente (este adevărat, sub controlul și îndrumarea Arhivelor Statului). În realitate, după cum se susținea și în preambulul Decretului, FAN are sens mai larg decât FAS, cuprinzând "atât documentele proprietate de stat, cât și celelalte documente create și deținute de organizațiile obștești, cultele religioase, precum și de persoanele fizice". Se tindea așadar la o cuprindere mai largă a întregii producții documentare de pe teritoriul României, o adevărată "arhivă totală" a României⁵⁹.

Așadar, se poate constata promovarea mult mai accentuată a **interesului Statului** în defavoarea **interesului privat**. "Apartenența documentelor la FAN este determinată numai de valoarea și importanța lor științifică și practică, și nu de creatorul sau deținătorul lor"⁶⁰. Din acest punct de vedere, Decretul 353/1957 are

⁵⁹ Opinia nu este împărțită de Al. Duță care, străbătut de o perspectivă teleologică, apreciază că FAS ar fi fost o denumire de circumstanță, ca ulterior să se ajungă la adevăratul concept arhivistic, FAN (Alexandru Duță, *Considerații privind definirea Fondului Arhivistic Național*, în *DJAN Bacău – semicentenar. Sesiunea științifică de la Slănic Moldova*, 24–25 mai 2001, București, 2001, p. 21).

⁶⁰ *Dicționar al științelor speciale ale istoriei*, București, 1982, p. 122, sub voce FAN.

nuanțe mai democratice decât cel din 1971. Până în 1971, de pildă, nu se punea problema depunerii documentelor istorice de la culte, cum nu se punea nici problema depunerii în interesul "Statului" a copiilor după documentele obținute din cercetarea în afara țării, pe bani proprii. Ștefan Hurmuzache admitea, cu diplomatie, faptul că "unele prevederi ale articolelor 22, 26 și 28 referitoare la termenele de declarare a documentelor pe care le dețineau cultele, persoanele fizice ce aveau documente cu caracter istoric sau documentar și persoanele fizice care aduseseră în urma cercetărilor și cheltuielilor personale în străinătate copii de pe documente au creat multe obstacole în calea bunelor raporturi cu instituția noastră, a încrederii în misiunea de protejare a acestor bunuri mobile, cu caracter științific, cultural și juridic⁶¹. Desigur, într-o viziune integratoare, ideea Decretului poate părea generoasă, aceea de a asigura punerea în comun și schimbul unor informații pentru istoria României, la nivel național; dar acest lucru era impus de Stat indiferent de părerea și voința celui care, prin eforturi proprii (cercetări, cheltuieli etc.) a descoperit, copiat și adus în țară diverse documente importante⁶².

Acest concept național-integrator nu este, la fel ca și în cazul FAS, neapărat o operă strict arhivistică. Nu știm în ce măsură pot fi identificate influențe directe, însă anul de apariție a Decretului 472 coincide cu emiterea Tezelor pentru așa-numita "revoluție culturală" românească. În acea perioadă, conducerea politică a României vorbea despre îmbunătățirea activității cultural-educative și despre unitate în cercetarea științifică, de existența unei istorii unice, coordonate în vederea împlinirii idealurilor PCR⁶³ etc. Spiritul Decretului 472, cu ideea că documentele sunt deosebit de importante pentru "munca cultural-educativă", cu "specificul național arhivistic" și abandonarea conceptului sovietic, cu tendința de centralizare a documentelor de la diferiți deținători etc. face plauzibil ca acest act normativ, apărut în 30 decembrie 1971, să fi fost și el influențat de noile direcții de dezvoltare culturală⁶⁴. Astfel, totul pare a avea o logică de ansamblu, prevederile decretului coordonându-se cu cele ale altor legi, se integrează într-o concepție mai amplă și lasă să se întrevadă un mecanism gândit la nivelul întregii societăți, al întregului stat, și nu unul care să se refere strict la domeniul arhivelor.

⁶¹ Hurmuzache, *op. cit.*, p. 25. O perspectivă asemănătoare la Ioan Drăgan, *Arhivele Statului din Cluj*, p. 24-25.

⁶² Atitudine simptomatică de altfel societăților totalitare: "Ca filozofie politică, stalinismul sublinia superioritatea întregului asupra părților, preeminența societății asupra indivizilor" (V. Tismăneanu, *op. cit.*, p. 253).

⁶³ A se vedea *Expunerea tovarășului Nicolae Ceaușescu la consfătuirea de lucru a activului de partid din domeniul ideologiei și al activității politice și cultural-educative*, "Scînteia", nr. 8845, din 13.07.1971, p. 3 ș. u.

⁶⁴ S-a remarcat deja faptul că aplicarea ulterioară a Decretului 472 a fost modelată de „revoluția culturală” (Drăgan, *Arhivele Statului din Cluj*, p. 27).

În legătură cu **partea conceptuală**, constatăm păstrarea conceptului de "*fond arhivistic național*", care include de fapt mai multe fonduri. De asemenea, legat de definiția documentelor, constatăm că ea se păstrează sub formă de exemplificare, nu una conceptuală, și amestecă în continuare genurile documentare cu categoriile de documente. Rectifică însă eroarea din 1957, eliminând referirile la forma de transmitere într-o enumerare a genurilor documentare și precizează că în FAN sunt incluse doar documentele cu valoare istorică sau documentară:

URSS	RPR 1957
actele puterii de stat, <i>corespondența oficială și particulară, planurile, schițele, desenele, manuscrisele operelor științifice și artistice, a memoriilor și a jurnalelor zilnice, placardele, manifestele, proclamațiile, negativele și pozitivele fotografiilor și filmelor de cinematograf, materialele înregistrărilor fonetice</i>	documente originale, copii sau fotocopii, <i>corespondență oficială și particulară, hărți, planuri, schițe, desene, stampe, manuscrise ale lucrărilor științifice, literare și artistice, memorii și jurnale, afișe, chemări, proclamații, sigilii de orice fel, negative și pozitive de fotografii și filme, materiale de înregistrări fonice și altele asemenea</i>
	RSR 1971
	<i>acte, corespondență oficială și particulară, memorii, manuscrise ale lucrărilor științifice, literare și artistice, planuri, hărți, filme, diapozitive, plăci fotografice, fotografii, înregistrări fonice și video, jurnale, chemări, proclamații, afișe, schițe, desene, tot felul de proiecte, stampe, sigilii, stampile și altele asemenea documente, cu caracter istoric sau documentar</i>

O modificare importantă în domeniul FAN se produce în 1974. Deși trecută adesea cu vederea, modificarea produsă prin Decretul 206/31.10.1974⁶⁵ a avut implicații radicale și, mai ales, arată locul Arhivelor în politica de stat.

Decretul 206 (ce va deveni Legea 20/1974 sau Decretul 472/1971 republicat) modifică legislația arhivistică exclusiv pe linia proprietății documentelor istorice. Documentele cu valoare istorică aparținând cultelor, persoanelor fizice sau altor organizații trebuie depuse la Arhivele Statului. În cazul în care există contestații față de poziția Arhivelor Statului, decretul prevede o procedură de contestare, care însă este analizată de Comisia științifică pe probleme arhivistice, care funcționează (tot) în cadrul Ministerului de Interne.

Aceste prevederi marchează, din punct de vedere arhivistic, apogeul **naționalizării patrimoniului documentar**, faza finală a ceea ce a fost numit

⁶⁵ Publicat în B. OF. 131/31.10.1974.

"totalitarismul arhivistic"⁶⁶. Practic, în România socialistă, nimeni nu mai avea drept să dețină documente aparținând FAN, cu excepția Arhivelor Statului și a câtorva muzee, stabilite prin lege. S-a produs, în baza acestui act normativ, confiscarea unor patrimonii documentare de excepție (în special aparținătoare cultelor religioase ardeleni, dar și bibliotecilor). Actul în sine, desigur, poate fi justificat din prisma epocii prin scopuri științifice⁶⁷, dar este de nejustificat faptul că, uneori, acestor documente nu li s-au asigurat condiții de depozitare corespunzătoare (deși au fost luate uneori din locuri care aveau asigurate astfel de condiții) și nici nu au fost în totalitate prelucrate arhivistic, astfel încât publicul cercetător să beneficieze de ele (deși acolo unde se aflau inițial poate exista personal capabil să le prelucereze). În aceste condiții, prevederile din 1974 sunt, de fapt, niște acțiuni abuzive ale Statului român, care a încălcat dreptul de proprietate și nici nu a satisfăcut întotdeauna interesul cercetării științifice. Poate că aici, în aceste prevederi care încalcă proprietatea privată și afirmă prin forța legii superioritatea Statului asupra individului, stă diferența fundamentală între "arhiva totală" canadiană și "arhiva totalitară" românească.

Pentru a clarifica însă problema inițiativei acestui act normativ, trebuie subliniat faptul că aceasta nu pare să fi aparținut Arhivelor Statului. Cu o zi înainte de apariția acestei modificări a Decretului 472/1971, a fost publicată Legea 63/30.10.1974, a ocrotirii Patrimoniului Cultural Național al RSR. Prin această lege, sub prevederea că "bunurile din Patrimoniul Cultural Național aparțin [...] întregului popor", bunurile Patrimoniului Cultural Național (în continuare PCN) "care prezintă interes excepțional" urmau să treacă în proprietatea statului prin decret prezidențial. În plus, dacă nu se îndeplineau condițiile stabilite de lege (de păstrare, protecție etc.), bunurile culturale ale persoanelor fizice, cultelor religioase sau organizațiilor obștești trebuiau predate în custodie statului. În legătură cu documentele aparținând FAN, se preciza în textul de lege că acestea "se păstrează, conservă, valorifică științific și se pun în circuit public potrivit dispozițiilor legale privind FAN". Prin Decretul prezidențial 53/1975⁶⁸, se clarifica și faptul că documentele istorice pot aparține FAN, dar să nu aparțină PCN (art. 5).

Așadar, în anul 1974, Statul român a decis naționalizarea bunurilor culturale de valoare și, în acest context, documentele din FAN care erau proprietate privată au fost preluate de Arhivele Statului. În cazul în care Arhivele Statului nu ar fi preluat aceste documente, ele, ca bunuri de patrimoniu, ar fi fost preluate probabil de către

⁶⁶ Ioan Drăgan, *The Romanian Archives and Their Documentary Libraries*, "Provenance. Journal of the Society of Georgia Archivists", 18-19 (2000-2001), p. 21.

⁶⁷ La fel ca și în anii '50, interesele arhivistice și politice sunt amestecate. Deși tendința pare a fi aceea de centralizare a documentelor în vederea cercetării, în 1974 se înființează Fondul de Arhivă Specială (I. Drăgan, *Arhivele Statului din Cluj*, p. 27), unde au fost introduse și documente cu caracter istoric, dar sensibile politic.

⁶⁸ B Of. 33/4.04.1975.

muzee. Din acest punct de vedere, este evident că pregătirea profesională specifică a arhiviștilor a asigurat o mai bună protecție și prelucrare a documentelor⁶⁹. Însă, așa cum spuneam mai sus, alături de profesionalism trebuie să existe și resursele, iar în lipsa acestora, condițiile de păstrare și prelucrare a documentelor preluate de Stat nu au fost întotdeauna cele mai adecvate.

Aceste modificări legislative sunt ultimele care stabilesc statutul FAN înainte de anul 1990. La trecerea spre o societate democratică, FAN avea, așadar, ca trăsătură distinctă centralizarea stabilirii, evidenței și a tehnicilor de prelucrare a documentelor cu valoare istorică. În forma sa finală, FAN nu acceptă decât un singur deținător definitiv, Statul; acceptă ca proprietar și persoane particulare, în condițiile în care acestea depun documentele în custodia Arhivelor Statului. Desigur însă, documentele proprietate privată sunt extrem de restrânse numeric, datorită sistemului de proprietate socialist. O altă caracteristică, în momentul 1989, este aceea că, exceptând documentele pe suport special, singura autoritate care putea îndruma activitatea arhivistică la creatorii de documente⁷⁰ (din perspectiva evaluării și includerii finale în FAN) era instituția Arhivelor Statului.

5. FAN după socialism

După 1989, s-a încercat adaptarea conceptului de FAN noilor realități. Încercare dificilă și curajoasă, s-ar putea afirma, deoarece conceptul a fost elaborat într-un sistem de economie dirijată și centralism politic, nefiind chiar un sistem arhivistic ușor adaptabil economiei de piață și democrației.

Rezultatul acestor încercări a fost Legea 16/1996, în vigoare și astăzi, care conservă conceptul de FAN, înființat în 1971 și încearcă în plus să introducă totalitatea documentelor sub o administrare arhivistică unică. În acest sens, au fost eliminate celelalte instituții care administrau FAN, prevăzute în Decretul 472/1971, lăsând Arhivelor (devenite) Naționale, întregul drept, dar și întreaga obligație de a asigura "protecția specială" a FAN. Acesta este alcătuit, conform legii, din "izvoare istorice", adică din documentele "create de-a lungul timpului de către organele de stat, organizațiile publice sau private economice, sociale, culturale, militare și religioase, precum și de către persoanele fizice [...] realizate în țară sau de către creatori români în străinătate". Prin art. 13, persoanele juridice sunt obligate să depună la Arhivele Naționale documentele, la împlinirea termenului de 30 de ani de la crearea lor. Se încearcă, așadar, păstrarea viziunii "totale" asupra patrimoniului arhivistic față de documentele aparținând persoanelor juridice, renunțându-se la preluarea impusă a documentelor aparținând persoanelor fizice. În opinia noastră, însă, o astfel de tentativă trebuia dublată de resurse financiare și logistice, precum și de o bază juridică adecvată. În lipsa acestora, abordarea se vedește a fi problematică și, la rigoare, nerealistă.

⁶⁹ A se vedea și *Din istoria Arhivelor ardelenne*, p. 24-25.

⁷⁰ Excepție făceau arhivele PCR și ale structurilor militarizate.

În primul rând, includerea în FAN a documentelor organizațiilor private sau ale "creatorilor români în străinătate" pare a ignora ideea de proprietate privată. Documentele produse de un creator privat sunt în mod evident proprietate privată a acestuia. În calitate de proprietar, ar trebui să aibă deplină capacitate de exercițiu asupra bunurilor sale. Instaurarea unor clauze specifice de către Stat asupra proprietății sale pe motivul unei "importanțe de interes național" este o limitare a dreptului de proprietate. Or, în situația în care unui anumit creator privat i se impune să păstreze și să prelucereze documentele după alte criterii decât ale nevoilor sale, ale scopului activității sale, considerăm că îi este încălcat dreptul la liberă dispunere asupra bunurilor (a se vedea, de pildă, sancțiunea contravențională în cazul în care nu își selecționează arhiva)⁷¹.

Mai departe însă, acceptând și ideea limitării liberei dispuneri a proprietarului asupra proprietății sale, politica arhivistică promovată în Legea 16 nu explică cum ar putea Statul, prin Arhivele Naționale, să impună unei organizații private să se lase deposedată de documentele sale și să le depună la Arhivele Naționale, așa cum prevede art. 13 din lege; acest lucru este echivalent cu **naționalizarea unei proprietăți**⁷².

Legat de acest aspect, Lega 16/1996 nu lămurește nici **regimul proprietății** asupra documentelor din FAN deținute de Arhivele Naționale. Prin formularea – folosită, cum arătam, prima dată în legislația arhivistică comunistă – de "administrator" al documentelor, Arhivele Naționale sunt în situația de a "administra" documente cu un regim de proprietate divers; la fel ca în cazul oricărui bun de proprietate, el poate fi disputat juridic. Din acest motiv, este discutabilă prevederea din art. 19, după care documentele "intrate în depozitele Arhivelor Naționale [...], nu mai pot fi retrase din administrarea acestora". În plus, Arhivele Naționale, ca administrator, nu au drept de a dispune suveran de acele bunuri; acest drept aparține proprietarului.

⁷¹ Pentru o abordare diferită, a se vedea modelul legislației franceze, în *Principaux textes relatifs aux archives en vigueur au 1er Mars 1996*, Paris, 1996, p. 30 ș. u.

⁷² Mergând însă pe linia interpretativă a Legii 16/1996, după care documentele de la creatorii privați aparțin FAN și ele aparțin, așadar, în final statului, Ioan Drăgan (Ioan Drăgan, *Problema proprietății asupra arhivelor și implicațiile ei în România de astăzi*, comunicare susținută la sesiunea "Arhivele și cercetarea istorică", Sovata, 18.05.2006) remarcă și un aspect moral: practic, timp de 30 de ani legea obligă creatorii de documente să prelucereze și să păstreze documente care nu le aparțin, deci să cheltuiască fonduri pentru un bun al statului! Este evident că în această situație nimeni nu este motivat altfel decât prin constrângere să desfășoare o activitate arhivistică... Legat de depunerea documentelor private la Arhivele Naționale, pentru a arăta absurditatea unei astfel de prevederi, este suficient să ne imaginăm că un mare concern internațional sosește în România să facă afaceri. În momentul în care acest concern se va retrage, ar trebui ca documentele sale să rămână aici. Or, acest lucru nu se va întâmpla tocmai pentru că arhiva este un bun deosebit de important, iar un creator conștient de valoarea acesteia nu o va părăsi. Nici chiar în "administrarea" Arhivelor Naționale. În acea arhivă se concentrează informații despre politici proprii, strategii etc., ce nu vor fi părăsite.

Un alt aspect discutabil este **supravegherea formării și administrării arhivelor curente și intermediare**, "tradiție" a Arhivelor Naționale încă din 1971. A încerca să controlezi și/sau să asisti **totalitatea** creatorilor și deținătorilor de documente FAN într-o economie de piață/societate democratică este o parte a unui proiect grandios, dar nerealist⁷³. Înainte de a susține și de a consacra legislativ o astfel de prevedere, trebuie analizată capacitatea și mijloacele Arhivelor Naționale de a pune acest lucru în practică. Nu știm să fi existat vreo analiză publică asupra necesarului de resurse și, mai ales, a raționalității investiției acestora pentru ca Arhivele Naționale să își poată îndeplini rolul de asistență de specialitate la **toți** creatorii și deținătorii, și nici pentru a prelua, în fiecare an, documentele care au împlinit termenul de 30 de ani, chiar și de la organizații private.

Dincolo de aspectele logistice, rămân în discuție **aspectele tehnice**. Astfel, se folosește în continuare conceptul de "Fond Arhivistic Național", în ciuda diferenței de conținut față de semnificația profesională a termenului. Stabilirea documentelor ce aparțin FAN rămâne în continuare doar apanajul angajaților Arhivelor Naționale, singurii în măsură – în viziunea legiuitorului – să stabilească ce documente sunt necesare istoricului în viitor⁷⁴, chiar și în cazul persoanelor juridice private. În fine, definiția documentelor continuă să combine genurile și categoriile de documente, precizând doar pentru unele statutul lor de proprietate⁷⁵:

URSS	RPR 1957
actele puterii de stat, <i>corespondența oficială și particulară, planurile, schițele, desenele, manuscrisele operelor științifice și artistice, a memoriilor și a jurnalelor zilnice, placardele, manifestele, proclamațiile, negativele și pozitivele fotografiilor și filmelor de cinematograf, materialele înregistrărilor fonetice</i>	documente originale, copii sau fotocopii, <i>corespondență oficială și particulară, hărți, planuri, schițe, desene, stampe, manuscrise ale lucrărilor științifice, literare și artistice, memorii și jurnale, afișe, chemări, proclamații, sigilii de orice fel, negative și pozitive de fotografii și filme, materiale de înregistrări fonice și altele asemenea</i>
	RSR 1971
	<i>acte, corespondență oficială și particulară, memorii, manuscrise ale lucrărilor științifice,</i>

⁷³ Vezi și Alexandru Duță: „Riscăm ca, extinzându-ne prea mult competențele legale, o parte din acestea să rămână literă moartă, în stadiul de deziderat pios” (Al. Duță, *op. cit.*, p. 23).

⁷⁴ În plus, se țintește și spre un totalitarism în pregătirea arhivistică, toți cei care se ocupă de arhive în România trebuind, după spiritul legii, să fie pregătiți de Arhivele Naționale. Desigur, nu s-a ridicat problema arhiviștilor care pot veni din străinătate mai bine pregătiți decât specialiștii AN...

⁷⁵ O altă observație la Al. Duță, *op. cit.*, p. 23: „acele substantive articulate «documentele», «organizațiile» și «persoanele fizice» ne induc ideea că *toate* documentele, create de toate organizațiile și de toate persoanele fizice «constituie izvoare istorice și alcătuiesc FAN». Aceasta este practic imposibil și inacceptabil din punct de vedere teoretic. În realitate, nu toate documentele create de oricare organizație [...] sau persoană fizică «constituie izvoare istorice și alcătuiesc FAN»”.

	literare și artistice, planuri, hărți, filme, diapozitive, plăci fotografice, fotografii, înregistrări fonice și video, jurnale, chemări, proclamații, afișe, schițe, desene, tot felul de proiecte, stampe, sigilii, ștampile și alte asemenea documente, cu caracter istoric sau documentar
	România 1996
	acte oficiale și particulare, diplomatice și consulare, memorii, manuscrise, proclamații, chemări, afișe, planuri, schițe, hărți, pelicule cinematografice și alte asemenea mărturii, matrice sigilare, precum și înregistrări foto, video, audio și informatice, cu valoare istorică

6. Considerații finale

În 2007, s-au împlinit 50 de ani de la introducerea conceptului de FAS/FAN în arhivistica românească. În urma trecerii în revistă a avaturilor, conceptuale și practice, încercăm să schițăm câteva concluzii.

Conceptul de FAN, nefericit din punct de vedere al semnificației profesionale, are caracteristicile unei "arhive totale" a României prin aceea că a intenționat să aducă în depozitele Arhivelor Naționale, în vederea protejării, documente provenite de la creatori diverși, care să ajute la păstrarea memoriei istorice a statului și a societății. În bună măsură, a reușit să funcționeze într-un regim totalitar. Două aspecte fundamentale subminează această intenție generoasă într-un sistem democratic. Primul – lipsa de considerare a proprietății private; practic, conceptele de FAS/FAN au evoluat în sensul transformării în bun public a documentelor/arhivelor persoanelor fizice și juridice private. Presupunând însă că aceste persoane, juridice mai ales, ar accepta trecerea arhivelor create la Arhivele Naționale, subfinanțarea cronică a instituției face ca acești creatori să fie obligați să întrețină documentele lor, devenite bun public, pe propria cheltuială, până când Arhivele Naționale vor fi capabile să își îndeplinească misiunea socială și obligația legală. Un al doilea aspect care subminează ideea de FAN este acela, menționat deja, al slăbiciunii logistice. A supraveghea creatorii și deținătorii dintr-o economie privată, a prelua documentele acestora, chiar la nivelul unui județ, necesită personal și fonduri deosebite, pe care bugetul de stat nu le poate asigura constant (și care, în opinia noastră, nici nu își poate justifica raționalitatea). Or, experiența de după 1990 arată că lipsa de finanțare are un efect paralizant asupra întregii activități de administrare a FAN: după 40 de ani de supraveghere a creatorilor de documente, într-un sistem etatist, regulile jocului se schimbă; fostele organizații se divid sau se reunesc, după dinamica dictată de interesele economice; arhivele lor se separă, se

mută, sunt abandonate, fără ca Arhivele Naționale să poată interveni eficient, atât datorită curențelor legislative, cât și, mai ales, lipsurilor bugetare.

În final, se poate pune întrebarea dacă politica arhivistică a Statului român după 1990 nu a condus la irosirea eforturilor câtorva generații de arhiviști și la subminarea câștigurilor, cele care au fost, din perioada comunistă.

Résumé

« L'archive totale », l'expérience roumaine. Incursion dans l'histoire du concept de « Fonds Archivistique National »

À partir du concept canadien de “total archives” et de sa définition donnée par Wilfred Smith, Bogdan Popovici fait une inédite incursion dans l'histoire des traditions intellectuelles de l'archivistique roumaine qui, malheureusement, manque d'études à ce propos.

Les différences fondamentales qui séparent le modèle roumain de celui canadien sont le type régime politique desservi par l'institution administrative des Archives et les origines profondes des traditions archivistiques.

Les Archives Nationales de Roumanie sont nées en 1831 sous le signe de l'administration russe en Moldavie et Valachie et autrichienne en Transylvanie. Malgré l'orientation francophile de l'intellectualité roumaine et malgré la personnalité exceptionnelle d'Aurelian Sacerdoțeanu – qui a dirigé l'institution l'entre deux guerres aussi que dans les premières années de la stalinisation en Roumanie – la pratique archivistique roumaine reste sous le signe du “grand voisin”. Le “Fonds Archivistique d'État” (FAE), terme défini par le dictionnaire de la CIA en 1986 comme strictement localisé dans l'Union Soviétique, se retrouve dans toutes les pays tombés sous influence soviétique. Parmi les pays communistes, la Roumanie a été la seule à adopter, en 1971, le terme de “Fonds Archivistique National”.

Malgré qu'il soit conçu comme très incluant, le concept de “Fonds Archivistique National” (FAN) est mal choisi du point de vue archivistique, car il ne représente pas la production d'une organisation, mais il a plutôt le sens de patrimoine archivistique, les “archives totales” de la Roumanie, envisageant d'apporter aux dépôts des Archives Nationales, en vue de leur protection, des documents provenant de divers producteurs qui gardent la mémoire historique de l'État et de la société.

Il y a deux aspects fondamentaux qui subminent, dans un régime démocratique, cette généreuse intention. Le premier – le manque de considération pour la propriété privée; en pratique, les concepts de FAE et FAN ont évolué vers la transformation des biens privés en bien publiques, mais leurs producteurs étant obligés des les entretenir à leurs frais jusqu'au moment où les Archives Nationales soient capables d'accomplir leur mission sociale et obligation légale. Le second aspect qui submine l'idée de FAN est celui du manque de ressources humaines et matérielles, car les AN ne réussiront pas, dans

une économie privée, de superviser tous des producteurs et détenteurs d'archives et d'accueillir leurs documents; bien évidemment, cette perspective est menée à extrême, on ne peut pas lui justifier aucune rationalité. Or, l'expérience roumaine après 1990 montre que le manque de financement a un effet paralysant sur toutes les activités d'administration du FAN; après 40 ans de régime étatiste, les règles du jeu changent: les anciennes organisations se divisent ou s'associent selon une dynamique dictée par les intérêts économiques, leurs archives se séparent, déménagent ou sont abandonnées sans que les Archives Nationales puissent intervenir d'une manière efficace, que ni la législation ni le budget ne lui permettent pas.

Colecția de stare civilă – între realizări și deziderate.

Actele comunale de stare civilă de la D.J.A.N. Iași

Arcadie M. Bodale

În toate direcțiile județene ale Arhivelor Naționale din România există bogate colecții de stare civilă, care cuprind registre parohiale (mitrici) și comunale pentru botezați/născuți, cununați/căsătoriți și morți. În funcție de particularitățile specifice fiecărei filiale, în aceste colecții se mai pot regăsi registre complementare actelor de stare civilă comunale (registrele de adopție sau cele cu acte relative la căsătorie, precum și registre de divorț), acte care au stat la baza întocmirii acestui gen de acte (dosare de căsătorie), adrese cu mențiuni ce trebuia să fie operate în registrele de naștere, căsătorie sau deces și, izolat, certificatele (buletinele) de naștere, căsătorie sau deces neeliberate de către autorități. Prin urmare, **Colecția de stare civilă** reprezintă totalitatea documentelor relative la nașteri, adopții, căsătorii, divorțuri și decese, grupate de către direcțiile județene ale Arhivelor Naționale conform criteriului tematic, fără a ține cont de proveniența lor (parohii, primării, isprăvnicii, tribunale județene sau consilii județene) ori de aspectul cronologic¹.

Până în prezent, în literatura de specialitate din România s-au publicat câteva studii referitoare la istoricul întocmirii acestui gen de documente² ori s-au făcut prezentări succinte ale colecțiilor de stare civilă³. La acestea se adaugă un articol

¹ Pentru definirea termenului de "colecție", a se vedea *Dicționar al științelor speciale ale istoriei. Arhivistică, cronologie, diplomatică, genealogie, heraldică, paleografie, sigilografie* (coordonator Ionel Gal), București, 1982, p. 74 și *Norme tehnice privind desfășurarea activităților în Arhivele Naționale*, aprobate de Directorul General nr. 227, din 18 iunie 1996, [București], 1996, p. 6.

² Liviu Moldovan, *Registrele confesionale de Stare Civilă din Transilvania*, "Revista Arhivelor", serie nouă, 1958, 1, p. 159-185; Gh. Ungureanu, *Actele de Stare civilă în Moldova până la Regulamentul Organic*, "Revista Arhivelor", 1958, 1, p. 82-92; idem, *Actele de Stare Civilă sub regimul Regulamentului Organic (1832-1864) (II)*, "Revista Arhivelor", 1959, 2, p. 58-76 [în continuare, Ungureanu, *Acte II*]; idem, *Actele de Stare Civilă sub regimul Codului Civil*, "Revista Arhivelor", 1960, 1, p. 31-48 [în continuare: Ungureanu, *Acte III*]; Petru Căpățână, *Despre condicile și registrele de Stare Civilă păstrate la Filiala Arhivelor Statului Buzău*, în *Culegere de referate. Sesiunea 1969*, București, 1971, p. 183-187.

³ Amintim aici doar Gh. Ungureanu, *Ce poate găsi cercetătorul trecutului familiilor moldovenești în Arhivele Statului din Iași*, în *Îndrumător în Arhivele Statului Iași*, I, Iași, 1947, p. 69-75; Filiala Arhivelor Statului. Județul Timiș, [București], [1982]; Liviu Boar, *Filiala Arhivelor Statului. Județul Harghita*, București, 1984 [în continuare: Boar, *Filiala Harghita*]; idem, *Colecția registrelor parohiale de Stare Civilă*, în *Îndrumător în Arhivele Statului. Județul Harghita*, București, 1988, p. 154-158 [în continuare: Boar, *Colecția registrelor parohiale*]; Sergiu Vasile-Mănescu, Bujor Dulgău, *Filiala Arhivelor Statului. Județul Satu Mare*, București, 1984; Vasile Szász, Ernestin Csia, Carmen Székely, *Filiala Arhivelor Statului. Județul Covasna*, București, 1984; Vasile Gh. Miron, Mihai Ștefan Ceașu, Gavril Irimescu, Sevastița Irimescu, *Filiala*

despre unele principii generale de prelucrare a acestei categorii de documente⁴ și un studiu care analizează legitimitatea constituirii și a denumirii acestei colecții⁵.

Deși s-a susținut că “Normele tehnice în vigoare (ca și edițiile precedente) impun o manieră clară de prelucrare (ordonare, inventariere) a acestei categorii de documente”⁶, în realitate, prevederile *Normelor tehnice* sunt generale și nu oferă soluții adecvate pentru prelucrarea acestei categorii de documente. Această situație, precum și lipsa unor lucrări de specialitate care să trateze maniera de ordonare și inventariere a actelor de stare civilă, ridică numeroase probleme arhivistului care se ocupă de prelucrarea acestui gen de documente, care pot fi depășite doar după un efort susținut și prin reveniri repetate la planul metodic de lucru adoptat inițial. Situația este de neînțeles, în condițiile în care registrele parohiale și cele comunale de stare civilă oferă informații bogate pentru cercetări interdisciplinare, iar modul lor de constituire și de prelucrare ridică numeroase probleme arhiviștilor și cercetătorilor la cele mai multe filiale ale Arhivelor Naționale. Prin urmare, pentru a ușura prelucrarea acestei colecții și pentru a armoniza maniera de prelucrare a registrelor comunale de stare civilă, mai ales pentru teritoriul fostului Regat, propunem spre dezbateră tuturor celor interesați un model de prelucrare arhivistică a acestui gen de acte, model care este în curs în aplicare în cadrul Colecției de stare civilă a județului Iași. Totodată, în cadrul dezbaterii manierei de ordonare și de inventariere a registrelor comunale de stare civilă am punctat câteva dintre problemele pe care le-am întâmpinat în derularea acestor operațiuni arhivistice și soluțiile tehnice pe care le-am adoptat.

Totuși, dat fiind faptul că, până în prezent, în literatura de specialitate nu s-au publicat informații ample despre modul cum au luat naștere și s-au dezvoltat astfel de colecții, ne propunem mai întâi să analizăm cauzele care au determinat apariția acestui gen de documente, să punctăm importanța lor istorică și practică și să prezentăm modul și câteva aspecte cronologice și cantitative despre constituirea fondului Colecția de stare civilă la Arhivele Naționale din Iași. Totodată, ne vom exprima punctul de vedere asupra legitimității constituirii și a denumirii acestei colecții.

Importanța actelor de stare civilă

Apariția registrelor de stare civilă în spațiul extracarpatic a fost determinată de noile cerințe pragmatice apărute în societatea românească aflată în tranziție spre

Arhivelor Statului. Județul Suceava, București, 1984; Alexandru Nistor, Ioan Mureșan, Ion Rusu-Sărățeanu, Ioan Viraj, *Îndrumător în Arhivele Statului. Județul Bistrița-Năsăud*, București, 1988; Aurel Bănuț, Ioan Mircea, Liviu Palihovici, Ioan Pleșa, *Îndrumător în Arhivele Statului. Județul Alba*, I, București, 1989 etc.

⁴ Octavia Nichifor, *Prelucrarea actelor de stare civilă și importanța lor*, în *Culegere de referate. Sesiunea 1969*, București, 1971, p. 177-181.

⁵ Bogdan-Florin Popovici, *Considerații pe marginea prelucrării colecției de registre de stare civilă*, “Buletin de Informare și documentare arhivistică”, 2005, p. 64-72.

⁶ *Ibidem*, p. 64.

epoca modernă. De altfel, chiar Regulamentele Organice le justificau necesitatea prin caracterul lor practic⁷. Astfel, de la începutul redactării registrelor de stare civilă, extractele eliberate pe baza lor au servit la rezolvarea diferitelor proceduri juridice (stabilirea tutelei, schimbările de nume, legitimitatea căsătoriilor⁸, săvârșirea adopțiilor sau autentificarea daniilor, moștenirilor, înzestrărilor și testamentelor⁹), dar și la înscrierile la școlile nou înființate¹⁰. Ulterior, aceste extracte au devenit obligatorii la angajare în funcțiile publice¹¹. De asemenea, registrele de stare civilă au fost folosite de stat încă din perioada regulamentară în exercitarea atribuțiilor sale de guvernare. În acest sens, menționăm că pe baza lor se întocmeau listele de recrutare¹², se stabileau impozitele anuale pe sate¹³, se efectuau lucrările de statistică¹⁴ și se coordonau recensămintele populației¹⁵.

Cauzele interne ale apariției acestor acte au fost dublate de factori externi. Astfel, prin impunerea redactării actelor de stare civilă în spațiul românesc, Curțile de la Viena și Sankt Petersburg urmăreau să-și consolideze stăpânirea în noile teritorii anexate de către acestea (Bucovina sau Basarabia) și să pregătească o dorită anexare a Moldovei și Țării Românești la propriile imperii.

De remarcat este faptul că importanța practică a acestor registre s-a menținut și a sporit odată cu trecerea timpului. Astfel, pe lângă perpetuarea utilizărilor mai sus amintite, actele de stare civilă sunt folosite și pentru alte nevoi. Ca atare, pe baza lor este (re)acordată cetățenia română locuitorilor sau urmașilor acestora din teritoriile

⁷ "Înscrierile stării civile slujesc spre dovada celor trei mai de frunte întâmplări ale vieții omului, adică a nașterii, a înșurătorii și a morții sale.

Curata știință a acestor întâmplări este neapărat de trebuință ca să se cunoască starea civilă a fiecăruia om, adică locul și rangul ce ține el între ceilalți cetățeni și în familia sa, și prin urmare să se hotărăscă dreptățile și îndatoririle ce avea el pă vremea cutăria sau cutăria întâmplări, căci și de are omul dreptăți și datoriri care se nasc și sfârșesc dinpreună cu dânsul, dar are și altele care să dezvoltesc dinpreună cu vârsta sa și pentru care se îndatorează la cutare ori la cutare minut al vieții sale; acest fel sânt, să zicem, dreptățile și datorile care izvorăsc din venirea lui în legiuita vârstă, din înșurarea sa, de când să face părinte și alte asemenea întâmplări, a cărora leatul de multe ori nu să știe și totdeauna este cu vămială dacă nu să va adeveri prin înscrisuri într-adins legiuite pentru acest sfârșit." (*Regulamentul Organic al Țării Românești*, ediția 1847, p. 361; *Analele Parlamentare*, I, 1890, p. 505; pentru Moldova, cf. A. Sacerdoțeanu, *Câteva note cu privire la cercetările genealogice românești*, "Hrisovul. Buletinul Școalei de Arhivistică", București, 2 (1942), p. 127, 131).

⁸ L. Moldovan, *op. cit.*, p. 160, 170.

⁹ *Ibidem*, p. 170; Ungureanu, *Acte III*, p. 37.

¹⁰ Ungureanu, *Acte II*, p. 74.

¹¹ *Ibidem*.

¹² L. Moldovan, *op. cit.*, p. 160, 170-171.

¹³ Căsătorii formau noi unități fiscale, iar decedații erau scoși din impunere (Ungureanu, *Acte II*, p. 73; Boar, *Colecția registrelor parohiale*, p. 152).

¹⁴ Ungureanu, *Acte II*, p. 73.

¹⁵ *Ibidem*.

ocupate de U.R.S.S. în 1940, se reconstituie drepturile de proprietate sau sunt rezolvate unele probleme de onomastică¹⁶.

Totodată, registrele de stare civilă sunt foarte importante pentru cercetările științifice de specialitate. Astfel, aceste acte sunt izvoare pentru studiile de genealogie, de heraldică și sigilografie bisericească și comunală sau de istorie socială și economică¹⁷, precum și pentru realizarea monografiilor biografice sau locale¹⁸ din perioada modernă și contemporană. Uneori, registrele parohiale de stare civilă, mai ales cele din Transilvania, oferă, prin însemnări marginale registrelor, date prețioase despre evenimente istorice locale (fenomene climaterice neobișnuite perioadei în care au fost consemnate¹⁹, măsuri sanitare de prevenire a unor epidemii²⁰) sau despre viața culturală și religioasă locală²¹, precum și despre politica de maghiarizare forțată dusă de autoritățile de la Budapesta²².

Apoi, actele de stare civilă sunt foarte importante pentru studiile de onomastică²³, sociologie²⁴ și toponimie²⁵ din spațiul românesc din perioada modernă și contemporană.

¹⁶ Astfel, la D.J.A.N. Iași a fost înregistrată cererea unei persoane care avea numeroase probleme juridice din cauza numelor de familie sub care apărea tatăl și bunicul ei: fie Ursachi, fie Apetrei. Cercetându-se registrele de stare civilă ale orașului Iași, am constatat că persoana de la care urmașii își luaseră numele de familie era înregistrată în registrul de nașcuți pe anul 1854 sub forma "Gheorghe, fiul lui Ursachi sîn Petrea Ciubotăriței".

¹⁷ În majoritatea registrelor parohiale de stare civilă și uneori și în cele comunale este menționată starea socială a celor înregistrați (boier, mazil sau birnic), ori meseriile practicate (rotar, ciubotar, comerciant, plugar, fără ocupație etc).

¹⁸ Boar, *Colecția registrelor parohiale*, p. 156; idem, *Filiala Harghita*, p. 52; V. Szácz, E. Csia, C. Székely, *op. cit.*, p. 37.

¹⁹ S. Vasil-Marinescu, B. Dulgău, *op. cit.*, p. 48; L. Moldovan, *op. cit.*, p. 167; Al. Nistor, I. Mureșan, I. Rusu-Sărățeanu, I. Viraj, *op. cit.*, p. 454; A. Băruță, I. Mircea, L. Palihovici, I. Pleșa, *op. cit.*, p. 421.

²⁰ Boar, *Colecția registrelor parohiale*, p. 156; idem, *Filiala Harghita*, p. 52; L. Moldovan, *op. cit.*, p. 167.

²¹ În calitatea lor de directori ai școlilor sătești, preoții parohi ardeleni au cuprins în registrele parohiale de stare civilă cataloage școlare, programe și manuale școlare, numele absolvenților, date despre construcția, repararea și înzestrarea școlilor sau a bisericilor, veniturile și cheltuielile parohiilor, inventarele obiectelor de cult, precum și obligațiile credincioșilor față de biserică (Boar, *Colecția registrelor parohiale*, p. 156; idem, *Filiala Harghita*, p. 52; L. Moldovan, *op. cit.*, p. 167).

²² Boar, *Filiala Harghita*, p. 52.

²³ Astfel, cercetătorul poate urmări răspândirea și frecvența anumitor nume, apariția și semnificația numelor de familie, influențele dintre onomastica românească și cea a minorităților etnice precum și migrația sau dispariția unor familii. Totodată, pe baza numelor de persoană folosite de anumite comunități locale, el poate identifica diferite grupuri etnice.

²⁴ Așadar, urmărindu-se: nașii de botez și cununie, precum și martorii la înregistrarea actelor de naștere, căsătorie și moarte; meseriile și starea socială a celor înregistrați sau a părinților lor; influențele onomastice din sânul comunităților locale; frecvența căsătoriilor în anumite perioade ale anului; convertirile la alte religii etc., se pot descoperi cutume și interese care au determinat viața socială a comunităților locale. Totodată, prin indicarea localităților din care provin mirii, se poate preciza caracterul endogam sau exogam al căsătoriilor, precum și liniile de mișcare ale cercurilor

În sfârșit, prin studiul registrelor de stare civilă pot fi elaborate lucrări de demografie istorică inedite și de o importanță remarcabilă²⁶.

Prin urmare, registrele de stare civilă, deși par inconsistente la o primă vedere, constituie izvoare pentru cercetări interdisciplinare atât de necesare cunoașterii trecutului. Spre deosebire de actele de proprietate medievale, actele de stare civilă își păstrează neatinsă și o importanță practică. În același timp însă, apariția și perfecționarea întocmirii acestor acte marchează transformările adânci survenite în societatea românească, în drumul ei spre modernizare, precum și impactul imperiilor vecine asupra acesteia.

Istoricul Colecției de stare civilă de la D.J.A.N. Iași

Nașterea Colecției de stare civilă de la Arhivele Statului Iași a avut loc la 13 iulie 1926, când Tribunalul Iași, secția a III-a a depus aici spre păstrare exemplarul al doilea din registrele de stare civilă pe care le păstra. Această colecție era formată din registre de stare civilă ale județului Iași (tr. 1819, op. I-2083) și ale orașului Iași (tr. 1819, op. II-2083 bis), precum și din acte de căsătorie cu 5 martori din același oraș (tr. 1820, op. 2084).

Din păcate, nu se poate preciza cantitatea unităților arhivistice preluate, deoarece se păstrează doar inventarul pentru transportul 1819, op. I-2083. Se pare că inventarele de preluare pentru celelalte două transporturi s-au pierdut²⁷. Apoi, întâlnim registre care au pe coperti înscris numărul transportului și al opisului de la prima preluare, dar care au fost preluate mult mai târziu²⁸.

O altă achiziție de astfel de acte este cea din iulie 1932, când s-au preluat documente de la Primăria comunei Cașin²⁹. Deși acest fond, cu numărul 86, a fost transferat la D.J.A.N. Bacău, la D.J.A.N. Iași se mai păstrează 0,15 m. l. de documente de stare civilă ale acestei comune, din perioada 1867-1870. Foarte

matrimoniale (fenomen cunoscut și sub numele de imigrări matrimoniale), a se vedea Boar, *Colecția registrelor parohiale*, p. 155. La fel de importante sunt și cauzele și locul decesului, pe baza cărora se pot reconstitui condițiile de viață și asistența socială acordată oamenilor acelor timpuri.

²⁵ Registrele de stare civilă corect fondate și interpretate permit cercetătorului să identifice localitățile dispărute sau cu nume schimbate, precum și să reconstituie evoluția administrativ-teritorială a comunelor urbane și rurale.

²⁶ În acest sens, precizăm că pe baza actelor cuprinse în aceste registre se poate preciza răspândirea populației pe zone geografice, elemente alogene din spațiul românesc, rata natalității, a mariajelor sau cea a mortalității, cauzele mortalității, impactul epidemiilor sau specificul căsătoriilor.

²⁷ Inventarul de preluare de la D.J.A.N. Iași pentru Tr. nr. 1819, op. I-2083, conține 7.337 u. a. Din păcate, nu se poate preciza numărul localităților din care proveneau aceste registre, deoarece în inventar registrele sunt ordonate cronologic, iar actele pentru localitățile dispărute au fost integrate comunelor existente în 1926.

²⁸ Spre exemplu: registrul nr. 3/1893 al comunei Cărnicești are înscris pe copertă Tr. 1819, opis I-2083, nr. 3979 (a se vedea D.J.A.N. Iași, Arhiva de Cancelarie, dosarul fondului Colecția Stare Civilă, procesul-verbal de preluare de la comuna Țigănași din 23 iulie 2002).

²⁹ Ibidem, Arhiva de Cancelarie, Tr. 1833, op. 2097.

probabil, în aceeași situație s-au aflat și fondurile primăriilor Vărsătura (fond nr. 84³⁰) și Târgu Trotuș (fond nr. 86³¹). Acest lucru se poate afla cu exactitate doar cercetând aceste fonduri, aflate astăzi la D.J.A.N. Galați și D.J.A.N. Bacău.

În anul 1948, Primăria municipiului Iași a depus la Arhivele Statului registre parohiale de stare civilă ale orașului Iași, din perioada 1809-1865³². Un an mai târziu, Tribunalul Iași, secția a III-a, a completat colecția printr-o nouă depunere de registre create de orașele și de primăriile din județ, dar și de dosarele de căsătorie din orașul Iași, până la nivelul anului 1918³³. Același lucru l-au făcut și consiliile comunale, precum și direcțiile miliției județului Iași în 1952³⁴. Din păcate însă, cantitatea și localitățile pentru care s-au preluat aceste acte rămân necunoscute, deoarece nu s-a păstrat niciun inventar de preluare.

Tot în anul 1952, Direcția de Statistică și recensământ București a adus la Arhivele Statului Iași buletinele de stare civilă din Basarabia, create între 1928 și 1943³⁵. Din nefericire, nu putem preciza unde se păstrează acum acest fond (nr. 274), deoarece, până în momentul de față, nu ne-a fost permis accesul la dosarul său.

Preluările actelor de stare civilă au fost reglementate prin Instrucțiunile Ministerului Afacerilor Interne nr. 180/1960. Ca atare, în același an, Arhivele Statului Bacău trimiteau la Iași un registru de nașcuți din 1881 al fostei comune Orgoiești, județul Tutova³⁶, pe care, la rândul lor, îl primiseră de la Miliția regiunii Bacău.

În anul următor, Sfatul popular al orașului Iași preda Arhivelor Statului 786 de registre, din perioada 1865-1885, cu un inventar întocmit în dublu exemplar³⁷, un opis de nașcuți pentru registrele din 1865-1875 și un opis de morți pentru registrele din aceeași perioadă. La acestea se mai adăugau registrele de nașcuți, căsătorii și morți ale fostei comune Copou, din perioada 1868-1886. Totuși, în baza instrucțiunilor amintite, Arhivele Statului Iași au fost obligate să scoată registrele de stare civilă ale orașului Iași și să le trimită la Sfatul popular Iași. Este vorba de 980 u. a., din perioada 1888-1920³⁸.

³⁰ Ibidem, Tr. 1832, op. 2096.

³¹ Ibidem, Tr. 1834, op. 2098.

³² Ibidem, Tr. 1881, op. 2158.

³³ Ibidem, Tr. 1886.

³⁴ Ibidem, Tr. 1980.

³⁵ Ibidem, Tr. 1981.

³⁶ Acest sat era inclus în acel moment în comuna Bogdănești, raionul Bârlad, regiunea Iași, cf. *Tezaurul toponimic al României. Moldova*, vol.I, *Repertoriul istoric al unităților administrative teritoriale, 1772-1988* (coordonator Dragoș Moldovanu), București, 1991, p. 802, *sub voce*.

³⁷ D.J.A.N. Iași, Arhiva de Cămine-dosarul fondului Colecția Stare Civilă, adresa nr. 983/3.III.1960.

³⁸ Astăzi nu se cunoaște existența acestui inventar.

În anul 1965, Colecția de stare civilă a fost verificată cu existentul, găsindu-se 15 m. l., respectiv 45.083 u. a., din perioada 1809-1920³⁹. Toate registrele de stare civilă erau cuprinse în mai multe inventare⁴⁰.

În anii următori, colecția s-a îmbunătățit cu noi depuneri, iar din anul 2000 majoritatea primăriilor județului Iași predau anual astfel de acte la filiala Arhivelor Naționale.

În cadrul acestei colecții, ponderea și importanța cea mai mare o au registrele de stare civilă⁴¹, care sunt de două tipuri: parohiale⁴² și comunale⁴³. La acestea se adaugă registrele de adopții, registrele cu acte relative la căsătorie, registre de divorțuri, dosarele de căsătorie și certificatele de naștere, căsătorie și moarte neeliberate de autorități, precum și adresele pentru înregistrarea mențiunilor pe actele de stare civilă.

Legitimitatea constituirii și a denumirii Colecției de stare civilă

În anul 2005, cu prilejul unui curs de perfecționare, domnul Bogdan Popovici susținea artificialitatea Colecției de stare civilă și propunea nici mai mult nici mai puțin decât desființarea ei și integrarea registrelor comunale de stare civilă la fondurile primăriilor care le-au creat. Speram să îl convingem de netemeinicia ipotezei emise invocând câteva argumente care ni s-au părut a fi suficiente la acea vreme, între care era și întrebarea retorică “ce facem cu registrele parohiale de stare civilă, la care primărie le integrăm, dat fiind faptul că o parohie putea cuprinde mai multe localități?” Pentru că discuțiile în contradictoriu nu duceau nicăieri, i-am cerut să își publice teoria, cu promisiunea de a-i recenza materialul publicat. Prin urmare, distinsul nostru coleg și-a argumentat opinia în paginile “Buletinului de Informare și documentare arhivistică” din anul 2005, însă, din motive independente de voința noastră, nu ne-am putut ține promisiunea imediat după apariția studiului, așa încât o facem cu acest prilej.

Deși prin titlul articolului autorul ne promite să ne împărtășească părerea domniei sale despre aspecte privind prelucrarea registrelor de stare civilă, în realitate, după o succintă prezentare a istoricului creării actelor de stare civilă⁴⁴, domnul

³⁹ Ibidem, adresele numărul 955/8.IV.1963 și 958/7.VI.1963.

⁴⁰ Ibidem, fișa Situația fondului nr.75. Precizăm că inventarele nr. 531, 614, 615, 616, 617, 1234, 1235, 1440 și 1518 sunt, de fapt, opise alfabetic. Inventarele nr. 573, 733 și 1399 au fost anulate, deoarece sunt nefuncționale. De asemenea, lipsesc inventarele registrelor mitricale, cu numerele 951-956, 958-966, 968-979 și 981-985. Pentru mitrici, se păstrează doar inventarele nr. 917, 919, 980, 995, 996, 997, 998, 1398. Apoi, lipsește opisul dosarelor de căsătorii ale orașului Iași (inv. nr. 1402). Avem însă inventare pentru aceste acte (inv. nr. 522 și 533). Inventarul nr. 794, cuprinzând mărturii mitricale, este pentru fondul Mitropolia Moldovei. În sfârșit, inventarul registrelor de nașcuți, căsătorii și morți ale orașului Iași nu are număr de inventar.

⁴¹ Ibidem.

⁴² Erau create de preoți pentru toată parohia încredințată, parohie care putea cuprinde unul sau mai multe sate. Acest număr este variabil, în funcție de ritul și numărul credincioșilor păstoriți.

⁴³ Sunt întocmite de ofițerul Stării civile, numit de primarul localității.

⁴⁴ B.-F. Popovici, *op. cit.*, p. 64-67.

Popovici nu face decât să pună sub semnul întrebării legitimitatea constituirii și a denumirii acestei colecții⁴⁵ și speră, totodată, că lucrarea întocmită poate constitui un model de urmat pentru întreaga Transilvanie⁴⁶.

Astfel, mai întâi, distinsul coleg de la Brașov face o delimitare între actele întocmite de biserică pentru botezați, cununați și morți și între actele autorităților laice pentru născuți, căstăoriți și morți, pretinzând că cele din prima categorie nu ar putea fi considerate drept acte de stare civilă. Domnia sa își susține ipoteza invocând faptul că, potrivit *Lexiconului juridic maghiar*, în limba maghiară “*állami anyakönyvek*” se traduce prin “registre/matricole de stat”, iar “*felekezeti anyakönyvek*” desemnează “registre/matricole confesionale”, iar “«continuitatea» în denumire [n. n. a termenului de “stare civilă”] se datorează formei materialelor (de registru/matricolă) și nu valorii de conținut”⁴⁷. Această interpretare este forțată din mai multe motive. Mai întâi, domnul Popovici aplică retroactiv o ipotetică interpretare a *Lexiconului juridic maghiar* din 1900, respectiv pentru perioada care l-a precedat, dat fiind că tot domnia sa recunoaște că pe teritoriul Ungariei (așadar, și al Transilvaniei) întocmirea actelor de stare civilă de către funcționarii statului a fost introdusă prin articolul de lege XXXIII din 18 decembrie 1894, cu aplicare din 1 octombrie 1995⁴⁸. Apoi, niciunul dintre termenii maghiari folosiți și nici *Lexiconul* invocat nu cuprind și cuvintele pentru echivalentul românesc de “stare civilă”, așa încât se naște întrebarea dacă stimatul nostru coleg a omis niște detalii sau a forțat interpretarea pentru a ajunge la o soluție convenabilă? Dacă, într-adevăr, a fost o scăpare a unui “mic” detaliu lingvistic din partea autorului, ne întrebăm de ce s-a oprit la limba maghiară și nu la alt idiom, căci sunt destule pe Terra? Totodată, pot fi de înțeles persoanele cu un profund sentiment religios care invocă numai cărțile sfinte ale religiei lor ca singure depozitare ale adevărului și binelui, dar educația mea nu îmi permite să extind această comprehensiune și asupra unor produse ale inteligenței umane. I-aș fi îndatorat amicului meu dacă mă ajută să-mi depășesc această limită. De asemenea, țin să reamintesc colegului că registrele întocmite de către autorități au succedat întotdeauna registrele parohiale, iar continuitatea lor se referă nu numai la forma materialelor, dar și la conținut, cel puțin măcar în ceea ce privește înregistrarea căsătoriilor și morților. Apoi, în Finlanda (*à propos*, tot o țară ugro-finică) începutului de secol al XXI-lea, actele referitoare la naștere și botez, căsătorie și moarte continuă să fie întocmite de către parohii, deși pentru desemnarea lor este folosit doar termenul de stare civilă. În același timp, nici afirmația că registrele parohiale au fost constituite în principal pentru a servi drept “instrumente confesionale” nu poate fi probată, cu atât mai mult cu cât rușii s-au străduit să impună preoților din Moldova și Țara Românească redactarea lor încă din 1791. Dacă clerul ortodox din cele două Principate ar fi resimțit aceste documente drept

⁴⁵ *Ibidem*, p. 67-72.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 64.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 67-68.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 66.

instrumente confesionale, nu trebuia rugat insistent de către autoritățile țariste în 1828 pentru a întocmi asemenea documente, rugămintea neîndeplinită, așa încât s-a transformat în obligație odată cu adoptarea Regulamentelor Organice. De fapt, importanța acestor documente a fost semnalată mai sus. În sfârșit, se naște întrebarea de ce autorul este de acord cu Aurelian Sacerdoțeanu atunci când acesta afirmă că registrele confesionale (parohiale) au jucat rolul de evidență de stare civilă și cu Alfred Perrenoud, care, în *Dictionnaire historique de la Suisse*, include registrele parohiale în categoria actelor de stare civilă, dar critică o pretinsă folosire eronată a formulei “registre confesionale de stare civilă” de către Liviu Moldovan⁴⁹?

Prin urmare, cea mai adecvată denumire a acestui corpus este cea de **Colecție de stare civilă**, aspect dovedit de rolul registrelor, indiferent dacă acestea au fost întocmite de preoți sau de funcționarii statului. Apoi, această denumire este consacrată de o îndelungată tradiție arhivistică internă⁵⁰, dar și străină. Totodată, credem că schimbarea acestei denumiri în “Colecție de registre confesionale și de stare civilă”⁵¹ urma să servească autorului tocmai pentru a elimina din start argumentul nostru din 2005 și pentru a-și întări pledoaria în vederea acceptării lipsei de legitimitate a acestei colecții de către breasla arhiviștilor.

De fapt, în continuare, distinsul nostru coleg ridică tocmai problema lipsei de legitimitate a acestei colecții din punct de vedere arhivistic⁵². În argumentație, se sprijină mai întâi tocmai pe ideea că registrele confesionale ar fi documente de factură religioasă (*sic!*), iar cele comunale ar fi de natură administrativ laică⁵³. Am dovedit mai sus că toate registrele în discuție, indiferent dacă sunt parohiale sau comunale, sunt de stare civilă și au o funcție administrativ-laică⁵⁴.

Apoi, se invocă principiul respectului creatorului de fond, devenit după 1841 principiu fundamental al arhivisticii⁵⁵. În consecință, se susține că pentru arhive ar fi specific **fondul**, “prin «istoria» pe care documentele o pot spune doar pe baza legăturii lor interne, organizatorice”, iar pentru biblioteci **colecția**, dată fiind caracteristica acesteia din urmă de acumulare continuă⁵⁶. Fără să negăm importanța acestor principii, ele nu sunt axiome. În toate științele există excepții de la regulă, mai ales în cele umaniste. Aceste excepții nu ocolesc nici arhivistica sau biblioteconomia, deoarece și arhivele au colecții, care se îmbogățesc permanent prin

⁴⁹ *Ibidem*, p. 68.

⁵⁰ Într-adevăr, denumirea de **registru de stare civilă** a fost preluată din Codul lui Napoleon, din 1807 (L. Moldovan, *op. cit.*, p. 160). Menționăm că sub acest nume au fost reunite documentele de stare civilă încă de la prima depunere de acest gen la Arhivele Statului Iași, în anul 1926.

⁵¹ B.-F. Popovici, *op. cit.*, p. 68.

⁵² *Ibidem*, p. 68-72.

⁵³ *Ibidem*, p. 69.

⁵⁴ Inclusiv registrele pentru botezați și cununii aveau o asemenea funcție, deoarece preoții își cunoșteau foarte bine mirenii păstoriți și nu aveau nevoie de asemenea acte de evidență pentru niște comunități destul de limitate numeric.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 69.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 69.

acumulări succesive, dintre care amintim colecțiile de documente medievale, de manuscrise, de sigilii, de foi volante și afișe, de stampe și fotografii etc. Apoi, este arhicunoscut faptul că legătura organică a documentelor medievale nu este dată de locul de păstrare (arhivă, bibliotecă sau muzeu) sau de ansamblul în care au fost grupate (pachet, manuscris, condică, perilipsis, dosar de litigiu etc.), ci de către istoricul care le cercetează cu acribie. În plus, și bibliotecile pot avea atât colecții (de documente, manuscrise, carte rară etc.), cât și fond de carte. Apoi, sunt o serie de documente care nici nu pot fi păstrate în cadrul fondului, deși ar fi ideală respectarea principiului respectului creatorului de fond. Amintim aici documentele medievale, sigiliile sau actele de stare civilă.

Potrivit principiului respectului creatorului de fond, un document poate aparține celui care l-a creat, celui care l-a folosit sau celui căruia îi era destinat. Prin urmare, pentru documentele medievale nu putem constitui fonduri pentru fiecare domn sau boier care a emis măcar un astfel de act și nici pentru fiecare boier care a dobândit asemenea documente. Dacă am respecta acest principiu, am avea un număr extrem de mare de fonduri, adesea fiecare fond conținând doar câte un singur act.

În ceea ce privește sigiliile, cum am putea păstra în condiții optime documente pe suport diferit: hârtie, metal, lemn etc.? Apoi, în ce fond am putea încadra un sigiliu sătesc: în cel al gravorului?, în cel al vornicelului (care păstra și folosea jumătate din matricea sigilară)?, în cel al preotului sau al parohiei ori în cel al paznicului satului (fiecare dintre ei păstrând și folosind cealaltă jumătate din matrice și, respectiv, suportul de prindere-mănerul)? Apoi, există sigilii pentru instituții de la care nu ni s-au păstrat documente, creăm un fond pentru astfel de sigilii doar de dragul respectării acestui principiu?

O situație similară este și pentru registrele de stare civilă. Registrele parohiale (sau pe cele comunale) le integrăm la parohia/primăria care a creat cele două registre și unde se păstra unul dintre exemplare?, la isprăvnicia/tribunalul care le-a verificat și le-a posedit⁵⁷, oprind spre păstrare cel de-al doilea exemplar?, la primăriile sau la tribunalele județene unde au ajuns după desființarea isprăvniciei ori la consiliile județene care le-au preluat după 1950? Cum identificăm registrele păstrate de isprăvnicii de cele lăsate în păstrarea parohiilor sau registrele de la tribunalele/consiliile locale de cele ale primăriilor? Unde încadrăm registrele comunale de stare civilă care au fost preluate de secretarii primăriilor de la consiliul județean, le-au opisat și inventariat și, mai apoi, le-au adus spre păstrare la D.J.A.N. Iași în urma adresei circulare a Arhivelor Naționale ca toate primăriile să-și predea registrele de stare civilă⁵⁸? Vom crea câte un fond pentru fiecare parohie/primărie, de

⁵⁷ Adică a înscris pe fiecare pagină câte o silabă dintr-o formulă sau dintr-un cuvânt, operațiune menită de a preîntâmpina ruperile de file și de a demonstra dacă un registru are erori de paginare.

⁵⁸ Amintim aici cazul primăriei Strunga, județul Iași, ale cărei registre au fost distruse probabil în cel de-al doilea război mondial, așa încât, în urma adreselor noastre, această instituție a apelat la Serviciul de stare civilă al Consiliului județean Iași, unde se păstrează cel de-al doilea exemplar al registrelor comunale. Acest serviciu "l-a scos" pe domnul primar dintr-o "mare" dilemă, cu atât mai

la care nu s-au păstrat alte genuri de documente și pentru care există, uneori, doar un singur registru de stare civilă? Cui aparțin registrele create în România între 1864 și 1865: parohiilor care le întocmeau sau primăriilor care le verificau, certificau și le păstrau?

În continuare, domnul Popovici susține că, în bibliografia de specialitate consultată, registrele parohiale sunt considerate ca aparținând fondurilor bisericii amintite, “iar după anul 1866, când a apărut legea stării civile (în Principate) [...], starea civilă face parte din fondul comunei respective”⁵⁹. Din păcate, sunt nevoit să constat că autorul articolului amintit nu cunoaște faptul că registrele comunale de stare civilă au fost întocmite începând de la 1 decembrie 1865 și că, după adoptarea Codului Civil (1864), a existat o dualitate în redactarea acestor acte: erau întocmite de preoți, dar verificate, certificate și păstrate de către primarii localităților. Apoi se face referire că “Aurelian Sacerdoțeanu afirma despre registrele de stare civilă că «aceste arhive formează serii deosebite, atât la comune, unde fac parte din fondul primăriei, cât și la tribunale. Atâta vreme cât starea civilă nu a avut un caracter independent, nu poate constitui un fond separat, ci o serie în cadrul fondului corespunzător»”⁶⁰, idee preluată mai apoi de către Marcel-Dumitru Ciucă, care susține că “registrele de stare civilă și mitricile, deși ar trebui să constituie serii ale fondurilor instituțiilor care le-au întocmit, respectiv bisericile și apoi primăriile comunale”, dar preciza, în continuare că aceste documente “se constituie în colecții la fiecare filială, ordonate alfabetic, pe localități și în cadrul acestora pe genuri (născuți, căsătoriți, decedați)”⁶¹. Așadar, se observă că cei doi iluștri arhiviști ar fi fost gata să sacrifice unitatea unei colecții doar pentru a urma principiul respectării creatorului de fond, considerat adevăr suprem în arhivistică. Această opinie pare întemeiată, dar în realitate ea trădează faptul că domniile lor nu erau foarte familiarizate cu modul de întocmire și de păstrare al acestui tip de documente. Astfel, mai întâi ne întrebăm de ce cei doi eminenți profesori n-au susținut că aceste documente formează serii deosebite pentru toate instituțiile care au răspuns de-a lungul vremii de redactarea și păstrarea lor (parohii, isprăvnicii, primării, tribunale sau consilii județene)? Apoi, nu înțelegem de ce se refuză faptul că aceste acte (de proveniență multiplă, dar identice ca formă, conținut și scop) pot constitui o colecție, așa cum este în realitate, deoarece întotdeauna ele au avut un caracter independent, iar întocmirea lor nu reflectă decât într-o mică măsură activitatea instituțiilor care le-au creat și păstrat? Astfel, referitor la legătura organică instituțională pe care aceste documente o au cu creatorul lor, menționăm că ea se limitează doar la semnătura preotului/ofițerului de stare civilă care le-a întocmit (semnătură care era însoțită

mult cu cât era fericit că în urma acestei solicitări “scapă” de o parte din registrele pe care trebuie să le păstreze.

⁵⁹ Bibliografie care se rezumă la “Buletinul Informativ” al D.G.A.S., nr. 8/1957.

⁶⁰ Aurelian Sacerdoțeanu, *Arhivistica*, București, 1970, p. 71, apud B.-F. Popovici, *op. cit.*, p. 69.

⁶¹ Marcel-Dumitru Ciucă, *Ordonarea și inventarierea documentelor aflate în depozitele Arhivelor Statului*, “Revista Arhivelor”, 1979, 3, p. 289-290, apud B.-F. Popovici, *op. cit.*, p. 69-70.

uneori de sigiliul instituției emitente: parohie/primărie), și la semnătura (adeseori indescifrabilă) a reprezentantului isprăvniciei/tribunalului care a verificat și certificat validitatea acestui document cu sigiliile în tuș (pe prima filă) și ceară (de pe verso-ul ultimei file), la care se mai adaugă poseduirea registrului de către funcționarul primăriei. De remarcat este faptul că afirmația domnului Ciucă îl face pe domnul Popovici să considere că în anii 70 ai veacului trecut arhiviștii “au considerat mai potrivită ruperea fondurilor și alcătuirea colecției de stare civilă, având în vedere rațiuni de utilizare”⁶². În realitate, în majoritatea filialelor Arhivelor Naționale, actele de stare civilă s-au constituit dintru început ca și colecții arhivistice, cu mult înainte de anii 70 la care se face referire, fapt ilustrat și de prima depunere a unor astfel de acte la Arhivele Statului în anul 1926, amintită deja de noi mai sus.

Totodată, distinsul nostru coleg ridică problema că păstrarea acestei colecții deschise ar impune periodice refaceri ale inventarului și, implicit, scoaterea sa din cercetare, cu re-manipularea materialului arhivistic, reordonarea și re-cotarea lui, așa încât acesta ar fi supus riscului deteriorării, dar și realizarea de permanente liste de corespondență între vechile și noile cote, propunându-ne astfel mai multe soluții⁶³. Trecând peste faptul că în arhivistică nu este indicat să recotezi documentele dintr-un fond dat în cercetare decât cel mult o singură dată, toate aceste pericole reale credem că pot fi înlăturate prin însușirea de către colegii interesați a modelului nostru de prelucrare arhivistică a acestei colecții, care poate fi adaptat și pentru registrele parohiale (mitricile) de stare civilă.

În ceea ce privește soluțiile propuse, mai întâi opinăm că “desființarea colecției și integrarea la fonduri a documentelor, cu marcarea noilor cote în vechiul inventar al colecției de stare civilă”⁶⁴ este absurdă și ar arunca arhivistica românească la nivelul Evului Mediu, căci pentru rezolvarea unei simple cereri de copie de act de naștere ar trebui să se cerceteze în patru sau cinci fonduri, unde ar fi distribuite actele de stare civilă ale unei singure localități. A doua “variantă, mai moderată, ar susține stabilirea unui termen-limită (pentru Ardeal acesta ar putea fi 1895 [...]), după care registrele să nu mai fie integrate colecției, ci la fondurile de care aparțin”⁶⁵. Și această soluție ni se pare la fel de hazardată, iar una dintre motivațiile menținerii actualei forme de organizare a actelor de stare civilă – aceea că sunt mai ușor de utilizat grupate în colecție – este reală pentru toți cei care folosesc această categorie de documente. Chiar dacă stimatul nostru coleg ridiculizează această motivație, invocând că pentru a facilita utilizarea documentelor “ar trebui realizate și alte colecții conjuncturale (state de plată, dosare de refugiați, dosare de proprietate etc.)”⁶⁶, îi amintim că există o puternică legătură organică între documentele pe care le invocă și creatorul lor, legătură inexistentă în cazul documentelor de stare civilă.

⁶² B.-F. Popovici, *op. cit.*, p. 70.

⁶³ *Ibidem*, p. 70.

⁶⁴ *Ibidem*.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 70-71.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 71.

Astfel, statele de plată, dosarele de refugiați, dosarele de proprietate etc. sunt definitorii pentru instituțiile care le-au produs și pe baza lor se pot reconstitui aspecte fundamentale din activitatea acestora. În schimb, dacă în viitor s-ar da o lege prin care întocmirea actelor de stare civilă ar trece asupra notarilor, judecătorilor, școlilor, spitalelor, posturilor de poliție, comandamentelor militare sau a oricărei alte instituții, această legătură rămâne la fel de insesizabilă ca și în cazul registrelor parohiale sau comunale de stare civilă. Aceste acte pun în centrul lor persoanele înregistrate și nu instituția care le-a creat.

Nici cea de-a treia variantă propusă de autor nu este acceptabilă, deoarece, chiar dacă se admite păstrarea colecției de stare civilă, se renunță în schimb “la aspirația de a grupa fizic registrele la depozit pe anumite grupe prestabilite”⁶⁷ în cadrul colecției, lucru care este rezolvat prin maniera de inventariere propusă mai jos. Mai mult, această variantă ar presupune că integritatea fondului ar fi asigurată nu prin așezarea materialelor unui fond în același loc, ci “prin denumirea comună a fondurilor dată tuturor părților din fond, numărul comun dat fondului, cuprinderea într-un inventar comun, unde să se indice locul de păstrare al părților respectivului fond”⁶⁸. Deși, la o primă vedere, această doleanță pare una rezonabilă, ea păcătuiește prin volumul inutil de muncă pe care îl presupune doar de dragul de a arăta că principiul respectului față de creatorul de fond este axiomă. Mă întreb dacă toate celelalte probleme legate de evidență și prelucrare a fondurilor de la filialele Arhivelor Naționale sau cele legate de activitatea de îndrumare și control au dispărut, așa încât se impune să se dea o nouă sarcină arhiviștilor pentru a-i scuti de șomaj? În plus, îl asigur pe stimatul nostru coleg că nu este nevoie de un asemenea efort pentru ca cercetătorii să conștientizeze că actele de stare civilă pe care le studiază au fost create de cutare sau cutare parohie/primărie, deoarece ei sunt familiarizați cu acest aspect încă din momentul parcurgerii inventarelor Colecției de stare civilă.

Prin urmare, maniera noastră de prelucrare arhivistică a acestei colecții nu implică periodică scoatere a sa din cercetare pentru re-prelucrare, deoarece numerotarea în cadrul inventarului nu este continuă, ci se face pe localități și începe cu nr. 1 pentru fiecare an. Astfel, în cazul descoperirii unor documente mai vechi care nu au fost luate în evidență în timpul prelucrării acestui tip de acte, se va abdica doar de la principiul succesiunii ordinii firești a actelor, în sensul că în inventar un registru de căsătorii al unei parohii/localități dintr-un anumit an, ce a fost descoperit mai târziu (și luat în evidență cu nr. de inv. 2/1879), va putea urma unui registru de morți din același an și pentru aceeași parohie/comună, dar inventariat mai înainte (având nr. de inv. 1/1879).

Totodată, menționăm că regretatul Gh. Ungureanu a propus integrarea registrelor mitricale în fondurile parohiale, urmând ca registrele comunale să alcătuiască singure Colecția de stare civilă⁶⁹. Și această opinie o considerăm eronată.

⁶⁷ *Ibidem*.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 72.

⁶⁹ De exemplu, D.J.A.N. Bacău și D.J.A.N. Botoșani.

Astfel, documente de același gen ar urma să fie integrate în fonduri diferite (parohii, pe de o parte, și Colecția de stare civilă, pe de altă parte). Or, acest lucru ar însemna crearea a numeroase fonduri noi⁷⁰. De fapt, s-ar ajunge ca numărul fondurilor nou create să fie egal cu cel al parohiilor de la care ne-au rămas registre de stare civilă, uneori fiind vorba doar de un singur asemenea registru. Apoi, în urma acestei operațiuni s-ar îngreuna extrem de mult cercetarea, căci registre asemănătoare din punct de vedere al conținutului s-ar “pierde” în fondurile respective și în instrumentele lor de evidență. De asemenea, o astfel de măsură ar însemna abandonarea principiului continuității în arhivistică. În sfârșit, dar nu este cel din urmă motiv, de-a lungul întregii lor existențe, registrele de stare civilă întocmite în Principate și apoi în România, indiferent dacă au fost create la parohii sau la primării, s-au aflat sub patronajul Ministerului de Interne.

Totuși, considerăm că din această colecție păstrată la D.J.A.N. Iași este necesară scoaterea peciurilor. Aceste acte sunt, de fapt, niște adeverințe date de preoți viitorilor miri, în care se regăsesc date relative la starea lor civilă, în vederea încheierii unei căsătorii. Fiind făcute sub patronajul Mitropoliei Moldovei, peciurile trebuie reintegrate în cadrul acestui fond, de unde au fost scoase doar pentru a spori vârsta colecției de stare civilă de la filiala din Iași a Arhivelor Statului. De remarcat este faptul că instrumentele de evidență ale acestor peciuri transferate la Colecția de stare civilă au rămas în cadrul fondului Mitropolia Moldovei. Având însă în vedere cantitatea și conținutul documentelor din fondul Mitropolia Moldovei, credem că cea mai bună soluție din punct de vedere arhivistic ar fi crearea unei structuri în cadrul fondului ecleziastic amintit mai sus, denumit “Peciuri”. În cadrul acestei noi structuri, toate documentele în discuție ar trebui ordonate și inventariate alfabetic (pe ținuturi și localități), avându-se în vedere criteriul cronologic.

Totodată, ținând seama de aspectele menționate anterior, în condițiile continuării operațiunii de preluare a registrelor de stare civilă din județul Iași, se impune uniformizarea tipurilor de inventar și a opiselor alfabetice care însoțesc depunerile acestor acte la Arhivele Naționale⁷¹.

Prelucrarea actelor comunale de stare civilă la D.J.A.N. Iași

Din totalitatea registrelor de stare civilă păstrate la Direcția Județeană Iași a Arhivelor Naționale, doar registrele comunale⁷² și dosarele de căsătorie ale orașului Iași⁷³ sunt inventariate. Din păcate însă, asupra registrelor parohiale⁷⁴ și asupra

⁷⁰ Ungureanu, *Acte II*, p. 75.

⁷¹ Adeseori, din toate actele create de unele parohii în secolul al XIX-lea nu se păstrează decât unul sau două registre mitricale.

⁷² Este vorba de 174,60 m. l.

⁷³ Cantitatea totală a acestor dosare este de 88,45 m. l.

⁷⁴ La D.J.A.N. Iași se găsesc cca 106 m. l.

registrelor comunale⁷⁵ de stare civilă, provenite din județ sau din restul Moldovei, operațiunile arhivistice de bază (fondare⁷⁶, ordonare și inventariere) sunt incomplete.

Datorită complexității acestor operațiuni și a cantității materialului documentar existent, în cele ce urmează ne vom limita doar la a prezenta situația registrelor comunale de stare civilă păstrate în depozitele Direcției Județene Iași a Arhivelor Naționale. Totuși, problemele întâlnite și soluțiile identificate cu ocazia prelucrării acestor documente ne permit să propunem spre dezbatere tuturor celor interesați un model de prelucrare arhivistică a acestei colecții, care poate fi preluat de către toate direcțiile județene, cu posibilitatea ca în viitor acest model să fie extins și completat și în vederea prelucrării registrelor mitricale de stare civilă.

A. Ordonarea actelor comunale de stare civilă

Deși aparent simplă, această operațiune arhivistică devine extrem de complexă pentru actele de stare civilă păstrate la Direcția Județeană Iași a Arhivelor Naționale și nu numai. Totodată, trebuie să remarcăm că avem obligația profesională de a îndrepta toate erorile de ordonare ale acestor documente, erori care au fost cauzate de spiritul de economie al unor primari; de ignoranța sau neglijența primarului, a secretarului sau a legătorului acestor acte; de grafia dificilă a unor registre⁷⁷; de existența unor acte incomplete (fragmentare)⁷⁸; de evoluția sinuoasă a unităților administrativ-teritoriale din România și de presiunea temporală sub care aceste acte s-au ordonat, legat, inventariat și preluat de către instituțiile deținatoare.

Demararea acestei operațiuni pornește de la fondarea registrelor de stare civilă din cadrul fondurilor primăriilor comunale⁷⁹, dar chiar și din cadrul Colecției de stare civilă⁸⁰. Astfel, registrele de stare civilă ale unei comune nu se găsesc

⁷⁵ Sunt cca 160 m. l. de astfel de registre.

⁷⁶ Adeseori, asemenea registre se găsesc la fondurile isprăvnicilor, la fondul Mitropoliei Moldovei și la fondurile comunale păstrate la D.J.A.N. Iași.

⁷⁷ Astfel, marea majoritate a registrelor de stare civilă au fost completate cu litere "înflorate". La aceasta se adaugă deteriorarea unor registre și, nu în ultimul rând, continuarea sporadică a întocmirii actelor de stare civilă în paleografie chirilică până la 1871 (a se vedea D.J.A.N. Iași, Colecția Stare civilă, situația registrelor comunei Bucium, din perioada 1865-1871).

⁷⁸ Acestea necesită spirit de observație, răbdare și mult timp pentru a fi ordonate corect.

⁷⁹ În toate fondurile primăriilor comunale de la Direcția Județeană Iași a Arhivelor Naționale se găsesc registre de stare civilă.

⁸⁰ Spre exemplu, într-o cutie cu registre de stare civilă ale fostei comune Giurgeni, am găsit, alături de acestea, liste cu persoane din comună care beneficiau de rații de alimente și de îmbrăcăminte; un dosar de pensie militară pentru invalidul Costache Amariei, din Coarnele Caprei; declarații pentru obținerea cărților de muncă; procese-verbale de predare-primire a actelor de nașcuți, căsătorii și morți încheiate între referentul stării civile și arhivarul comunei Uricani, precum și o cerere de eliberare a unei cartele cu puncte pentru îmbrăcăminte.

Apoi, adeseori, registrele parohiale de stare civilă din perioada 1860-1864 au fost integrate registrelor comunale de stare civilă doar pe baza faptului că parohiile din satele respective au făcut parte mai târziu din aceeași comună. La această situație, s-a adăugat, probabil, practica denumirii satelor cu apelativul de comună în toată această perioadă. Situația se regăsește în formularele tipărite ale registrelor de stare civilă, cu toate că Legea comunală a fost adoptată în

întotdeauna în cutiile pe care scrie numele ei, ci în cutiile altei localități, fără nicio legătură cu prima⁸¹. Apoi, foarte frecvente sunt situațiile când registrele unei comune se găsesc în cutiile mai multor localități⁸². De asemenea, adeseori, localitățile nu au întotdeauna cutiile cu registre în același loc în cadrul colecției în dezbatere, ci se pot regăsi în două sau mai multe locuri diferite. Această situație a fost cauzată de lipsa unui spațiu liber la finalul cutiilor comunei respective, în momentul preluării altor registre ale aceleiași localități.

O altă problema o constituie conținutul registrelor. Astfel, adeseori, un registru de stare civilă al unei comune poate conține acte pentru mai multe localități⁸³, dar și acte sporadice din mai mulți ani⁸⁴.

O muncă extrem de dificilă presupune descoperirea localităților cu nume identice, precum Cucuteni, Horlești, Deleni, Costești etc. Acest lucru este necesar

anul 1864 și a fost aplicată începând cu anul 1865. Astfel de registre se întâlnesc pentru toate parohiile din satele județului (de exemplu, satele Ceplenița, Covasna, Cucuteni, Dobrovăț etc.). Totodată, în registrul de divorțuri 1/1948 al comunei Frumușica, județul Botoșani, am găsit un peciu din 1844, redactat la Slobozia, județul Neamț.

⁸¹ Este cazul, spre exemplu, al comunei Cotu Vameș. În cutia pe care scria numele acestei localități se găseau registrele comunei Albești. În cele din urmă, am descoperit registrele comunei Cotu Vameș în cutiile alocate comunei Giurgeni.

⁸² Astfel, registrele comunei Țuțora se găseau în cutiile alocate acestei comune, dar și în cutiile comunei Giurgeni. Recordul negativ al acestei situații îl deținea comuna Tăutești, ale căror registre se aflau în cutiile a șase localități: Tăutești, Copou, Iași, Rediu Mitropoliei, Iepureni și Horlești.

⁸³ Remarcăm situația unui registru inventariat pentru comuna Copou, care conținea acte ale acestei localități (cca 40%), la care se adăugau acte pentru comunele Tăutești (cca 30%), Iași-despărțămintele I, II, III (cca. 10%), Iași-despărțămintele IV și V (cca 10 %), iar restul de cca 10% era reprezentat din acte de stare civilă ale fostelor comune: Rediu Aldei, Șorogari, Aroneanu și Buciumi. Menționăm că cel puțin două acte ale fiecărei comune erau pentru ani diferiți. Firește, acest registru a fost desfăcut, iar actele cu pricina au fost integrate în registrele în care trebuia să-și aibă locul încă de la început. Până în prezent, la D.J.A.N. Iași sunt cel puțin 14 "registre" care au "dispărut" prin integrarea actelor pe care le conțineau în alte registre incomplete.

Precizăm că toate registrele care erau formate din acte pentru două sau mai multe localități au fost desfăcute pentru alcătuirea unor unități arhivistice specifice numai comunelor în discuție.

⁸⁴ Atunci când registrele de stare civilă nu conțineau actele aceleiași comune pe ani consecutivi, ci pe mai mulți ani cu pauze mai mari de doi ani între ei, ele au fost desfăcute pentru ca actele să fie reordonate din punct de vedere cronologic. În cazul în care un registru al unei comune era format din acte pe mai mulți ani consecutivi, acesta a fost lăsat în forma inițială. Pentru aceasta însă, credem că sunt necesare următoarele condiții: să nu necesite restaurare urgentă și să nu prezinte lipsuri care să poată fi completate cu acte descoperite în alte registre. În aceste situații, registrul era lăsat în forma inițială, chiar dacă anii pe care îi conținea nu erau consecutivi, iar actele nu au fost reordonate întotdeauna cronologic.

Precizăm că, în cazul în care un registru necesită restaurare, el este desfăcut pentru a se înlătura filele albe, căci acestea nu se restaurează. Neînlăturarea acestor file ar anula toate eforturile de conservare a acestor documente, cu atât mai mult cu cât valoarea lor este minimă. În plus, uneori, amânarea înlăturării filelor albe ar duce la efectuarea a două numerotări ale aceluiași registru: la inventariere și după efectuarea restaurării.

pentru a evita “îmbogățirea” registrelor de stare civilă ale unei localități cu registre aparținând altor comune⁸⁵.

După rezolvarea tuturor problemelor de fondare, arhivistul poate demara operațiunile de ordonare și inventariere.

Firește, se începe cu ordonarea registrelor pe localități și, în cadrul acestora, pe ani. Uneori, se poate continua cu ordonarea cronologică a actelor de stare civilă în cadrul registrelor, însă numai atunci când registrele de stare civilă au fost desfăcute ca urmare a fondării.

O regulă generală în realizarea acestei etape se impune totuși în situațiile în care în cadrul unui an avem mai multe acte de stare civilă pentru aceeași localitate. Astfel, acestea trebuie ordonate după cum urmează: la început, registrele cu acte de născuți, căsătoriți și morți⁸⁶, apoi, registrele de adopție, cele cu acte relative la căsătorie, precum și registrele de divorț. Urmează dosarele de căsătorie și, în final, certificatele (buletinele) de naștere, căsătorie sau moarte. Ordonarea actelor comunale de stare civilă se bazează pe criteriul evolutiv, dar și pe cantitatea și importanța fiecărui gen de documente în parte. Am considerat, așadar, că acele acte care se păstrează într-o pondere mai mare și sunt folosite cel mai mult trebuie să ocupe un număr de înregistrare în inventar cât mai mic. Trebuie remarcat că buletine (certificate) de stare civilă neeliberate de către autoritățile locale am întâlnit doar pentru comuna Brăiești.

Firește, dacă există mai multe registre cu acte de naștere, căsătorie și moarte pentru un anumit an, ordonarea lor se face respectându-se criteriul cronologic, iar atunci când registrele de naștere, căsătorie și moarte s-au păstrat în dublet numărul cel mai mic în inventar îl are registrul care conține cele mai multe acte, cu excepția cazurilor în care acest registru este foarte deteriorat.

⁸⁵ Se cuvine menționat aici cazul unui registru de ARC din 1885, care conținea doar actele din noiembrie ale unei comune, Deleni, pe care l-am descoperit între registrele comunei Giurgeni. Deși în județul Iași există o singură localitate cu acest nume, am căutat să ne convingem că este vorba de această comună. Deși scriul era ilizibil, iar actele nu se aflau într-o stare bună de conservare, am reușit să citim câteva toponime: Delini, Mânjești și Ogoești. Aceasta ne-a permis să identificăm acest registru ca aparținând comunei Deleni din județul Vaslui, așa încât am fost nevoiți să creăm un inventar pentru această localitate, care conține doar o u. a., 1/1885. O situație asemănătoare este și în cazul registrului 1/1865 al comunei Costești-Vaslui, unde era menționat doar numele localității, Costești, fără a fi precizat numele județului sau numele satelor componente ale localității. De asemenea, actele nu erau sigilate, iar filele de început și de final ale fasciculelor lipseau. Identificarea localității s-a făcut cu ajutorul actului C(13), unde era menționată locuința miresei, un sat din apropierea localității Costești din județul Vaslui, ceea ce a împiedicat comiterea unei erori prin inventarierea registrului la comuna Costești-Iași.

⁸⁶ În cazul existenței unui registru special pentru fiecare tip de asemenea acte, ordinea lor respectă ciclul natural al vieții, adică nașterea, căsătoria și moartea. Totodată, considerăm că în cadrul fiecărei localități registrele trebuie ordonate înaintea altor acte de stare civilă, deoarece ele sunt cele mai numeroase și mai importante documente de acest gen.

B. Inventarierea actelor comunale de stare civilă

Ca instrumente de evidență a registrelor păstrate la D.J.A.N. Iași, nu avem decât un inventar incomplet și care nu respectă conținutul actelor, întocmit de I. Costineasa, în 1952⁸⁷. La acesta se adaugă alte câteva inventare de preluare⁸⁸. Din păcate, pe lângă faptul că numărul lor este incomplet, ele păcătuiesc și sub aspectul formei și al conținutului, așa încât nu găsim două inventare de preluare identice. Ca atare, căutarea unui registru de stare civilă presupune în acest moment mai mult noroc decât știință. Având în vedere și faptul că ordonarea acestor acte este deficitară, necesitatea inventarierii lor este pe deplin justificată.

Datorită faptului că Legea comunală și-a pus amprenta asupra registrelor de stare civilă încă de la 1 ianuarie 1865, am integrat registrele parohiale de stare civilă din perioada 1 ianuarie-30 noiembrie în categoria registrelor comunale. Măsura este pe deplin justificată dacă avem în vedere că aceste registre, deși erau întocmite de preoții parohi, ele trebuia să fie verificate, autentificate și centralizate de primar pentru întreaga comună, așa încât, spre deosebire de actele precedente, ele erau păstrate la primărie. Apoi, dacă s-ar respecta aspectul formei acestor registre, rezultatul ar fi fragmentarea actelor unei localități pentru același an, prin ordonarea lor la instituțiile creatoare (parohiile satești și primăria locală).

După efectuarea acestor operațiuni, toate registrele trebuie numerotate și certificate, căci pentru marea lor majoritate această operațiune nu s-a făcut, ele fiind date în cercetare cu paginarea inițială, dar care adeseori nu mai corespunde realității, dat fiind faptul că unele acte s-au pierdut.

În cele din urmă, se efectuează completarea unui inventar pentru fiecare comună în parte, conform **inventarului tip model II**⁸⁹. Astfel, la prima rubrică a fost trecut numărul de ordine primit de registru în urma ordonării⁹⁰. Urmează vechiul număr al unității de păstrare, care este format, în cele mai multe cazuri, din numărul transportului, al opisului și al dosarului respectiv. Se menționează, de asemenea, cuprinsul documentului de stare civilă⁹¹. În coloana corespunzătoare anului sau a

⁸⁷ Nu putem preciza numărul acestui inventar, deoarece primele pagini lipsesc.

⁸⁸ Este înregistrat doar inventarul întocmit cu ocazia primei preluări (inv. nr. 573). Celelalte, fie că sunt sub formă de foi volante sau de volume, nu pot fi identificate printr-un număr de inventar.

⁸⁹ A se vedea Anexa nr. 1.

⁹⁰ Pentru fiecare an în parte, numărul de ordine al registrelor începe cu 1 și se încheie cu numărul ultimei u. a. din anul respectiv. Ca atare, pentru identificarea registrelor de stare civilă, este necesar numele comunei, numărul de ordine al registrului și anul dorit.

⁹¹ Astfel, pentru registrele de nașcuți, căsătoriți și morți, genurile de documente se trec unul sub altul, fiind urmate, între paranteze, de numărul actelor corespunzător fiecăruia în parte. În cazul actelor numerotate, se trec numerele originale, omițându-se numerele actelor care lipsesc. Dacă actele nu au fost numerotate de ofițerul stării civile, se dă numărul total al actelor păstrate. Pentru ele însă, în rubrica corespunzătoare anilor extremi, se dau, unul sub altul, intervalele de timp pentru care avem aceste acte. Eventualele lipsuri se consemnează, totodată, în rubrica de observații.

Apoi, pentru registrele de adopții și divorțuri, precum și pentru certificatele de naștere, căsătorie și moarte, se respectă aceleași principii.

anilor extremi, se trec anii pentru fiecare registru în parte, iar pentru documentele care nu au fost numerotate de către ofițerul stării civile, precum și pentru actele relative la căsătorie, se precizează lunile extreme. Se completează, ulterior, numărul filelor și, în rubrica "Observații", unde se trec lipsurile constatate, existența actelor fragmentare, precum și diferite situații particulare fiecărei localități în parte⁹². Marginal, în dreptul fiecărui registru, am consemnat starea de conservare a u. a. inventariate.

După finalizarea inventarului, este necesară alcătuirea unui tabel sinoptic cu evoluția administrativă a fiecărei localități în parte, conform Anexei nr. 2.

În urma operațiunilor menționate mai sus asupra registrelor de stare civilă, chiar dacă ele nu sunt încheiate, putem preciza că nicio localitate din județul Iași nu deține toate actele de stare civilă consemnate inițial în registre. Adeseori lipsesc chiar registre pentru mai mulți ani. Lipsurile sunt, uneori, justificate, deoarece comunele respective au intrat în componența altor localități sau registrele lor au suferit distrugerii involuntare, în urma războiului sau ca urmare a unor calamități (incendii, inundații etc.). Totuși, cele mai multe lipsuri din registrele de stare civilă nu se justifică (actele unor comune sunt legate în registrele altor localități, registre greșit

Dacă în registrele de nașcuți, căsătoriți și morți întâlnim acte de adopție sau de divorț (de obicei aceste acte sunt integrate între actele de nașcuți, respectiv între cele de căsătoriți), acest lucru se precizează în inventar, arătându-se numărul sub care au fost înregistrate sau pagina unde au fost transcrise.

În cazul registrelor care conțin acte relative la căsătorie, la conținutul unității de păstrare nu se dă numărul actelor, ci se specifică lunile extreme pentru care avem astfel de acte.

Dosarele de căsătoriți primesc, ca număr de ordine, numerele de final din cadrul actelor de stare civilă ale unei localități pentru un anume an, menționându-se la conținutul unității de păstrare numărul original al dosarului și persoanele căsătorite.

⁹² Dintre numeroasele situații, menționăm: neînregistrarea actelor în ordine cronologică [a se vedea D.J.A.N. Iași, Colecția Stare civilă, actele M(24-26) și (48) din registrul 1/1877 al comunei Mogoșești-Roman sau actele de C din registrele 1/1868 și 1/1869 ale comunei Rădeni], nelegarea actelor în registru în ordine cronologică (a se vedea Ibidem, actele N din registrul 1/1883 al comunei Lupești-Covurlui), înregistrarea ulterioară în actele de căsătorie, printre rânduri, a actelor de divorț ale persoanelor căsătorite inițial [a se vedea Ibidem, actele C(13) și (19) din registrul 1/1878 al comunei Mogoșești-Roman], necompletarea unor registre (a se vedea Ibidem, registrul 4/1869 ARC al comunei Rădeni), modificarea unor date din actele de stare civilă fără anularea actelor [a se vedea Ibidem, actul N(1) din registrul 5/1867 al comunei Mircești are numele copilului schimbat din Botezatu Ecaterina în Botezatu Maria; apoi, în registrul 1/1874 al aceleiași comune, actul N(76) are modificat numele copilului din Mihai în Ileana], însoțirea actelor de căsătorie de actele doveditoare în vederea oficierei ei [a se vedea Ibidem, acte de C din registrele 1/1868 sau 3/1869 ale Comunei Mircești], înregistrarea greșită a unor acte în anul precedent [a se vedea Ibidem, actul N(1) din registrul 1/1872 al comunei Mircești], existența unor acte de adopție sau de divorț în cadrul actelor de N, respectiv de C ale unei comune [a se vedea Ibidem, registrul 2/1874 al comunei Mircești] precum și actele anulate [a se vedea Ibidem, actul N (1bis) din registrul 1/1868, care este anulat, fiind de moarte].

identificate și integrate altor comune, necompletarea unor acte de către ofițerul stării civile⁹³ etc.).

Totodată, estimăm că, în ansamblu, circa 30-40% dintre registrele păstrate la D.J.A.N. Iași necesită numai legare, circa 20% restaurare, iar 10% restaurare urgentă.

Prin urmare, deși operațiunile menționate mai sus necesită un volum mare de muncă și de timp, rezultatul lor va pune la dispoziția cercetătorilor un instrument de evidență care le va ușura munca. De fapt, credem că inventarul final al Colecției de stare civilă, însoțit de un tablou sinoptic cu evoluția administrativă a localităților din județ, va fi un instrument de lucru care se poate publica. În plus, neavenita pregătire pentru microfilmare a acestui fond se va limita doar la precizarea fișelor care nu se microfilmează.

Concluzii

Apărute în zorii epocii moderne, din necesități practice și politice, registrele de stare civilă au fost, în permanență, în atenția autorităților. Astfel, acestea au căutat să perfecționeze continuu întocmirea lor. Acesta este un motiv pentru care sarcina redactării lor a trecut de la preoții parohi la primarii comunelor.

În Principatele Unite, transformarea corespunde domniei lui Cuza, în timpul căreia s-au făcut cei mai mulți pași în acest sens. Cei mai importanți sunt adoptarea Legii comunale (31 martie 1864) și a Codului Civil "Al. I. Cuza" (4 decembrie 1864). Astfel, modificarea radicală a vechilor registre parohiale în registre comunale de stare civilă se manifestă vizibil începând cu 1 ianuarie 1865. Chiar dacă în perioada 1 ianuarie-30 noiembrie 1865 s-au folosit vechile formulare, acestea erau verificate, certificate și centralizate de către primarul localității. Uneori, și pentru anul 1864 întâlnim această procedură, însă numărul registrelor este redus. Apoi, există o dificultate tehnică suplimentară, legată de faptul că unele sate care urmau să fie reședințe comunale în 1864 au fost înglobate în anul următor în alte localități. Schimbarea tipologiei registrelor de stare civilă a fost încheiată odată cu intrarea în vigoare a noului Cod Civil (1 decembrie 1865).

Datorită importanței practice și științifice particulare pe care o prezintă, aceste registre sunt folosite frecvent. Din păcate însă, fondarea, ordonarea și inventarierea lor este extrem de deficitară. Situația este cu atât mai regretabilă cu cât ea datează încă de la primele preluări de acest gen de către Arhivele Statului. Din mărturiile oculare, această stare de lucruri se pare că este comună mai multor direcții județene. Astfel, pentru aproape fiecare localitate cu mai multe registre se întâlnesc situații dintre cele mai bizare (registre cu acte pentru mai multe localități și ani, registre în cutiile altor comune, acte necompletate etc). Chiar dacă operațiunile menționate necesită un volum mare de muncă și timp, totuși, în final, ar trebui să

⁹³ Remarcăm cazul reg. 2/1868 al comunei Feredeieni, unde, după actele de N (1-3), urmează 13 pagini necompletate. La final, este înregistrat actul de N (27). Această situație a fost cauzată de lipsa primarului comunei, survenită fie în urma unui deces, fie în urma unei decizii administrative.

rezulte un instrument de lucru ce va putea fi utilizat deopotrivă de arhiviști, arhivari, dar, mai ales, de către cercetători. Din acest considerent, există posibilitatea publicării lui într-o revistă de specialitate.

În sfârșit, în temeiul propriei experienței dobândite în timpul desfășurării operațiunilor arhivistice de bază (fondare, ordonare și inventariere) la această colecție de la D.J.A.N. Iași și a îmbogățirii ei prin noi preluări, considerăm că aceasta nu trebuie desființată sau fragmentată, deoarece actele pe care le conține nu sunt definitorii pentru instituțiile care le-au creat. Apoi, o astfel de inițiativă ar crea haos printre aceste acte identice, ceea ce ar îngreuna folosirea lor de către arhiviști, arhivari și cercetătorii interesați de această colecție. În plus, în cadrul acestei colecții se respectă principiul respectului creatorului de fond, principiu ridicat la rang de axiomă de către criticii acestei forme de organizare pentru documente asemănătoare, dar cu o proveniență multiplă în Arhivele Naționale.

Totodată, propunem spre dezbateră colegilor interesați maniera folosită de noi în prelucrarea Colecției de stare civilă de la D.J.A.N. Iași, în condițiile în care *Normele tehnice* sunt sintetice și nu răspund problemelor întâlnite în activitatea practică. Este posibil ca, în urma acestei dezbateri, să rezulte o primă normă unitară de prelucrare a acestor documente, valabilă nu numai în cadrul Arhivelor Naționale, dar și la Primării sau la Consiliile județene.

Model de completare a inventarului actelor de stare civilă ale unei localități

Comuna A

Nr. ord.	Nr. vechi al u. p.	Conținutul unității de păstrare	Anul/anii extremi	Nr. file	Observații	Stare de conservare
1.	Tr. 1819 Op. I 2083 Nr. 1324	N (1-20) C (1-12) M (1-8) <pentru parohia satelor A și B>	1865 <1 ian.-1 dec.>	34	-	b.
2.	-	N (1-7) C (1) M (1-15) <pentru parohia satelor C și D>p	1865 <1 ian.- 1 dec.>	15	-	leg.
3.	Tr. 1819 Op. I 2083 Nr. 1326	N (1-5) M (1) <Parohia satului E>	1865 <1 ian.- 1 dec.)	8	Nu s-au oficiat acte de C	r.
1.	Tr. 1819 Op. I 2083 Nr. 1326	N (2 acte) M (5 acte) N (1-38) (41-48) C (1-15) M (1-28) ARC	1865 <dec> <dec> 1866 <ian.-nov.>	94	Lipsă acte N 1866 (39-40)	r. u.
1.	-	N (49-50) C (15-18) M (29-54)	1866	44	-	r.
1.	Tr. 1819 Op. I 2083 Nr. 1329	N (5 acte) C (2 acte) M (8 acte)	1867 <ian.-mart.> <ian.-nov.> <ian.-apr.>	66	-	b.

2.	Tr. 1819 Op. I 2083 Nr. 1327	N (15 acte) C (1 act) M (10 acte)	1867 <mart.-dec.> <nov.> <apr.-dec.>	66	-	b.
3.	-	N (2 acte) C (2 acte) M (8 acte) <Dublet parțial pentru 1/1867>	1867 <ian.> <ian.-nov.>	53	Lipsă acte N (31 ian.-27 dec.) C (10 nov.) M (27 apr.-31 dec.)	r. u.
1	Tr. 1819, Op. I 2083 Nr. 1322	N (1-5) (8-56) C (1-10) M (1-40)+tr. 562	1868	66	Lipsă acte N (86- 7)	b.
2	-	N (57-60) C (11-20) M (41-80)	1868	65	-	leg.
3	-	C (21)	1868	10	-	b
4	-	M (81-120)	1868	40	Lipsă acte M (dec.)	r.
5	-	N (8-60) C (1-20) M (1-80) <Dublet parțial pt. 1-2/1968>	1868	98	Lipsă acte N (1-7) C (21) M (81-dec.)	
6	-	ARC	1868 <ian.-nov.>	66	-	b.
7	-	Div. (1-2)	1868	6	-	b.
8	-	Ad (1)	1868	10	-	leg.
9	-	Ds. C nr. 2 (Vasile Nedelcu și Maria Gheorghiu)	1868	8	-	leg.
10	-	Ds. C nr. 8 (Gheorghe Ciubotaru și Ileana Prăjină)	1868	9	-	leg.
11	-	Certificate N (1-3) (8-10)	1868	6	Lipsă acte N (4-7) (11-60)	leg.
12	-	Buletine de C (1-21)	1868	21	-	leg.
		Începând cu data de 1 ian. 1869 localitatea a fost înglobată în com. X				

ANEXA nr. 2

Tablou sinoptic al evoluției administrative a localităților cu registre de stare civilă la D.J.A.N. Iași

COMUNA	SAT AL COMUNEI (ÎN PERIOADA)						
ALBEȘTI-FĂLCIU¹ (VS)²	Albești (1864-1929)	Oltenești (1929-1931)	Albești (1931-1950)	Cornii- Albești (1950- 1956)	Albești (1956-)		
ALBEȘTI-IAȘI	Albești (1864-1865)	Brăiești (1865-1929)	Lungani (1929-1932)	Brăiești (1932-)			
ALEXANDRU I. CUZA	Cuza Vodă (1886-1895)	Miclăușeni (1895-1896)	Vasile Alecsandri (1929-1948)	Al. I. Cuza (1948-)			
ANDRIEȘENI	Iepureni (1865-1876)	Șipotele (1876-1887)	Iepureni (1887-1908)	Andrieșeni (1908-)			
ARONEANU (ARON VODĂ)	Rediul Aldei (1865-1871)	Copou (1871-1908)	Aroneanu (1908-)				
AVEREȘTI FĂLCIU (VS)	Averești (1864-1929)	Stroiești (1929-1931)	Averești (1931-1968)	Bunești- Averești (1968-)			

¹ Arată județul de care această comună a aparținut în momentul funcționării sale ca localitate distinctă.² Precizează județul din care această localitate face parte în momentul de față.

BĂCEȘTI-ROMAN (VASLUD)	Băcești Târgul Băcești (1864-1876)	(2ss.) Băcești (1876-1939)	(s. unificat) Băcești (1939-)				
BAZGA	Bazga (1865-31 dec. 1874)	Răducă- neni (1 ian. 1875-30 sept. 1876)	Bazga (1 oct. 1876-1893)	Răducă- neni (1893-)			
BĂDĂRĂI (BT)	Bădărăi- Răzeși (1864-1865)	Bădărăi (1865-1871)	Bivolari (1871-1925)	Tabăra (1925- 1929)	Bivolari (1929- 1950)	Sânta Maria (1950-)	
BĂDENI	Bădeni (1864-1908)	Ceplenița (1908-1909)	Scobiști (1909-1925)	Bădeni (1925- 1929)	Scobiști (1929- 1932)	Bădeni (1932- 1956)	Scobiști (1956-)

Lista de prescurtări folosite la inventariere

Ad - adopții
ARC - acte relative la căsătorie
b - bine conservat
C - căsătoriți
Div - divorțați
ds - dosar
leg - necesită legare
M - morți
N - născuți
Op. - opis
r - necesită restaurare
reg - registru
r. u. - necesită restaurare urgentă
Tr - Transport
tr - transcriere

Summary

Civil Status Collection-between Achievements and Desideratum. The Village Records of Civil Status from Iași County Branch of National Archives

Emerging at the dawn of modern era of practical and political reasons, the civil records have been constantly in the attention of authorities, which have thus permanently sought to improve them. It is one of the reasons why their drafting and filling no longer belong to priests, but to village mayors.

In the Principalities (Moldavia and Wallachia), the transformation matches the Cuza ruling, when many steps were taken in this direction. The most important are: passing the bill of March 31, 1864 on towns and villages (*Legea comunală*) and *Al. I. Cuza Civil Code* (December 4, 1864). Therefore, the radical change of the old parish civil registers became clearly visible on January 1, 1865. Although between January 1 and November 30, 1864 the old forms were used, they were verified, certified and centralised by the mayor of the village/town. This procedure was still used at times in 1864, but the number of registers is smaller. Then, there is an additional technical difficulty related to the fact that some villages that were to be ranked as central villages in 1864 merged with other villages in the following year. The change of civil registers was closed together with the enactment of the new civil code (December 1, 1865).

Due to the particular practical and scientific significance, these registers are frequently used. Unfortunately, their arrangement at fonds level, their arrangement at register level, and listing is extremely difficult. This situation is ever more regretful as it dates from the first transfers of such records to the State Archives. Testimonies show that this state of affairs is common to many county branches of the National Archives of Romania. Hence, for almost each town or village sharing several registers, we encounter some of the most bizarre situations (registers with records extending on several years and villages, registers in the boxes of other villages, incomplete records, etc.) Therefore, in order to alleviate the processing of this collection and to convey uniformity in the civil register processing method, especially in the former Kingdom, we subject to the attention of the interested parties – for debate – an archival processing pattern of this type of records, a model that is currently being applied within the Civil Records Collection of Iași County. At the same time, during the debate on the civil register arrangement and listing method, we underlined some of the problems we had to deal with while performing these archival activities and the technical solutions we adopted. Although the abovementioned activities

require a great amount of time and work, the outcome should be a working tool that can be used by both archivists and researchers. Also, based on this debate, a uniform processing standard will be drafted, being valid not only for the National Archives, but also for town-halls and county councils.

During the debate, we equally analysed the causes that determined the advent of this type of records, and presented how the Civil Records Collection was created at the National Archives of Iași.

Finally, based on the experience gained while performing these basic archival operations (arrangement at fonds level, arrangement at register level, listing) for this collection, and enriching it with new transfers, we consider that it must not be dissolved or fragmented because the records it keeps do not define the organisations that created them. Then, such an initiative would cause chaos among these identical records, fact that would burden their use by archivists and researchers. Moreover, within this collection the principle of fonds integrity is respected, a principle ranked as axiom by the critics of this type of arrangement for similar records kept by the National Archives, but of multiple appartenance.

Câteva considerații privind Norma ISAAR – Normă arhivistică internațională pentru descrierea colectivităților (organizațiilor), familiilor sau persoanelor

Cornelia Vlașin

Integrarea României în Uniunea Europeană determină cunoașterea legislației și normele de lucru folosite la nivel european (și nu numai) în domeniul arhivistic, îndeosebi cele adoptate de Consiliul Internațional al Arhivelor (CIA), printre care se numără și “Norma ISAAR – Normă arhivistică internațională pentru descrierea colectivităților, familiilor sau persoanelor”.

A doua ediție a Normei ISAAR este rezultatul unei proceduri de revizuire de cinci ani a primei ediții a acestei norme, luată în lucru de Comitetul CIA pentru adoptarea normelor de descriere¹. În anul 2000, apelul la comentarii cu privire la revizuire a fost adresat de Comitet către comunitatea internațională arhivistică, diferitele organisme și forumuri, data limită pentru remiterea comentariilor fiind 31 iulie 2001. Până în august 2001, secretarul Comitetului a primit 18 răspunsuri ale comunității internaționale. Comentariile au făcut obiectul unei sinteze, care a fost apoi distribuită membrilor Comitetului, pentru a permite pregătirea Reuniunii de la Bruxelles.

Cu ocazia acestei Reuniuni plene, Comitetul a examinat comentariile care au fost adresate și a decis să elaboreze un proiect al normei, proiect care a circulat printre membrii Comitetului și a fost dezbătut în timpul reuniunilor comitetului de la Madrid (iunie 2002) și Rio de Janeiro (noiembrie 2002)².

Proiectul a fost publicat pe site-ul Comitetului în ianuarie 2003. Comentariile cu privire la acest proiect, venite din partea comunității arhivistice, au fost luate în discuție la Reuniunea plenară a Comitetului de la Canberra, Australia, în cursul căreia versiunea a fost aprobată și apoi pregătită spre a fi publicată la al XV-lea Congres CIA de la Viena din 2004³. Actul normativ a fost elaborat de CIA și prezentat membrilor comunității arhivistice internaționale cu caracter de

¹ Comitetul a luat ființă ca și Comisie ad-hoc pe lângă CIA, în anul 1990. Între anii 1993 și 1995, a elaborat prima ediție a Normei ISAAR, având la bază materialele din S.U.A și Canada, precum și pe cele folosite la nivel internațional de către Federația Asociației Internaționale a Bibliotecilor și Bibliotecarilor. Comisia a devenit Comitet Permanent în anul 1996, în urma Congresului Internațional CIA de la Pekin.

² Conseil International des Archives, *ISAAR – Norme internationale sur les notices d'autorité utilisées pour les Archives relatives aux collectivités, aux personnes ou aux familles*, ediția a doua, [= www.ica.org/biblio.php?pdocid=144], traducere realizată de Cornelia Vlașin, manuscris.

³ *Ibidem*.

recomandare. Norma a fost elaborată pentru a fi utilizată împreună cu normele naționale sau pentru a servi ca punct de plecare la dezvoltarea acestora.

Această ediție reprezintă o versiune dezvoltată a primei versiuni, care conținea doar două zone ale descrierii, și anume: **zona cuvintelor cheie** și **o zonă a informației**⁴, spre deosebire de prezenta normă, care conține patru zone de descriere, și anume: **zona de identificare** (seamănă cu zona cuvintelor cheie a primei ediții), **zona de descriere** (asemănătoare cu zona de informare), **zona relațiilor** și **o zonă de control**⁵.

De asemenea, important este și glosarul oferit de prezenta normă, care introduce, la fel ca "Norma generală internațională de descriere arhivistică" - ISAD(G)", noi termeni, mult mai permisivi decât cei oferiți de Normele Tehnice, spre exemplu termenul de **unitate de descriere**, care pare mult mai aplicabil decât cel de **unitate arhivistică**; de asemenea, termenul de **descriere** a informației, față de cel de **inventariere**⁶ etc.

În interiorul celor patru zone, elementele și regulile au fost structurate și redactate în scopul asigurării unei perfecte înțelegeri a conceptelor și o mai bună practică a documentării contextului creării arhivelor⁷.

Fișele de descriere (*authority record, notices d'autorité*) trebuie astfel elaborate încât să permită o descriere a colectivității (organizației), persoanei sau unei familii în mod pertinent, explicit și compatibil cu alte însemnări. Ele pot fi utilizate pentru:

- descrierea unei colectivități (organizații), persoană sau familie în calitate de entitate, în interiorul unui sistem de informații arhivistice;
- controlul creării și utilizării cuvintelor cheie în descrierile arhivistice (numele creatorului unității de descriere este cuvântul cheie cel mai important);
- aducerea de informații despre relații dintre diferiți creatori de arhivă, între entități și arhive sau cu alte surse pe care le produc sau la care se referă.

Fișele de descriere pentru arhive sunt asemănătoare celor pentru bibliotecă, într-o oarecare măsură, dar sunt mult mai complexe, deoarece ele trebuie să răspundă unui număr mai mare de exigențe și să cuprindă mai multe informații. Caracterul internațional al arhivelor impune o standardizare internațională pentru a permite schimbul de informații, astfel că primul obiectiv al prezentei norme este acela de a furniza reguli generale pentru standardizarea descrierii creatorilor de arhivă și a contextului creării documentelor de arhivă. Standardizarea trebuie să permită accesul la documentul de arhivă pe baza unei descrieri, o înțelegere mai bună a contextului creării și utilizării documentelor de arhivă, o identificare precisă a fiecărui creator,

⁴ *Ibidem*, prima ediție [= www.ica.org/biblio.php?pdocid=23], traducere realizată de Cornelia Vlaşin, manuscris.

⁵ *Ibidem*, ediția a doua.

⁶ A se vedea Laura Neagu, Bogdan-Florin Popovici și Carmen-Elena Dobrotă, *ISAD(G). Norma generală internațională de descriere arhivistică (Ediția a II-a)*, "Buletin de Informare și Documentare Arhivistică", 2004, p. IV.

⁷ Conseil International des Archives, *op. cit.*, ediția a doua.

integrând descrierea relațiilor dintre diferite entități și informațiile referitoare la modificările caracterului administrativ (pentru colectivități) sau personal (pentru persoane și familii), precum și descrierea surselor bibliografice sau muzeografice. Astfel, activitatea de descriere în arhive devine o activitate esențială a arhiviștilor, care necesită o documentare complexă și adusă la zi, în legătură cu contextul creării și utilizării documentelor, și în particular cu proveniența lor⁸.

Toate elementele stabilite prin aceste reguli generale sunt necesare pentru a realiza fișa de descriere, dar doar patru dintre ele sunt considerate esențiale. Acestea sunt:

- tipul entității (elementul 5.1.1);
- forma autorizată a numelui (elementul 5.1.2);
- datele (elementul 5.2.1);
- codul de identificare a notiței autorității (elementul 5.4.1)⁹.

Celelalte elemente sunt opționale și determinate de natura entității și de sistemul sau rețeaua la care lucrează redactorul. Vom enumera toate elementele Normei ISAAR, elemente care se folosesc la descrierea unei colectivități (organizații), persoane și unei familii¹⁰, după cum urmează:

5.1. ZONA DE IDENTIFICARE

Se găsesc informații care identifică creatorul (colectivitatea-organizația, persoana sau familia) și care definesc un cuvânt cheie standardizat.

5.1.1 Tipul entității – precizează tipul entității: colectivitate-organizație, persoană sau familie;

5.1.2 Forme autorizate ale numelui – înregistrarea formei autorizate a numelui entității descrise, stabilit prin reguli naționale sau internaționale;

5.1.3 Forme autorizate paralele ale numelui – înregistrează forme sub care se poate întâlni forma autorizată a numelui;

5.1.4 Forme standardizate de nume potrivit altor convenții – înregistrează formele numelui entității descrise conform altor reguli sau convenții;

5.1.5 Alte forme ale numelui – înregistrează alte nume sub care entitatea poate fi cunoscută (de exemplu, acronimele, schimbările de nume, pseudonime, titluri care preced sau urmează numele de persoane sau de familie);

5.1.6 Numere de înregistrare ale entității – înregistrează numărul de identificare al entității și precizarea cadrului atribuirii acestui număr.

5.2. ZONA DESCRIERII

Se găsesc informații despre natura, contextul și activitatea creatorului.

5.2.1 Datele de existență – menționează datele de existență ale entității. Pentru colectivități-organizație, include datele creării/fondării/atestării legale și a dizolvării;

⁸ *Ibidem.*

⁹ *Ibidem.*

¹⁰ *Ibidem.*

5.2.2 Istoric – redarea unui rezumat al istoricului entității;

5.2.3 Locul – indică principalele locuri și/sau resorturi jurisdicționale ale originii, ale existenței, ale reședinței colectivității-organizației, persoanei sau familiei;

5.2.4 Statutul juridic – indică statutul juridic al entității;

5.2.5 Funcțiile și activitățile – înregistrează funcțiile și activitățile entității descrise, precum și datele corespondente;

5.2.6 Textul de referință – înregistrează toate actele de referință care sunt la originea autorității, funcțiilor, responsabilităților entității;

5.2.7 Organizare internă/genealogie – descrie structura internă a unei colectivități-organizații sau prezintă genealogia unei familii;

5.2.8 Contextul general – furnizează informații despre contextul general, social, cultural, economic, politic, istoric în care colectivitatea, persoana sau familia a trăit sau și-a exercitat activitatea sa.

5.3. ZONA RELAȚIILOR

Se menționează și se descriu relațiile cu alte colectivități-organizații, persoane sau familii.

5.3.1 Nume/număr de înregistrare a colectivităților, persoanelor sau familiilor asociate – indică numele și toate numerele de înregistrare ale entităților asociate cu care a fost stabilită o relație;

5.3.2 Tipul relației – identificarea tipului de relație stabilit între entitatea descrisă și cea asociată (de exemplu, relație ierarhică, cronologică, familială, de asociere);

5.3.3 Descrierea relației – precizează natura relației (de exemplu, “superiorul lui...”, “profesor”, “elev”, “fiu” etc.);

5.3.4 Datele relației – indică datele de existență ale relației analizate.

5.4. ZONA DE CONTROL

Precizează numărul de identificare al fișei întocmită de autoritate, precum și informațiile care arată cum, când și de care serviciu a fost creată această fișă a autorității.

5.4.1 Identificarea într-o manieră univocă a notiței autorității – înregistrarea unui singur număr de identificare pentru fișă, conform cu convențiile locale sau naționale;

5.4.2 Codul de identificare a serviciului – înregistrează serviciile responsabile de elaborarea, modificarea sau difuzarea fișei;

5.4.3 Reguli sau convenții – identificarea regulilor sau convențiilor naționale și internaționale folosite la elaborarea fișei;

5.4.4 Nivelul de elaborare – înregistrează nivelul de elaborare a fișei, dacă aceasta este un proiect sau dacă ea este validă;

5.4.5 Nivelul de detalii – precizează dacă fișa este elementară, medie sau completă;

5.4.6 Datele descrierii – precizează data la care a fost realizată descrierea;

5.4.7 Limbile/scrierile – indică limba sau scrierile utilizate într-o fișă;

5.4.8 Surse – indică sursele consultate pentru elaborarea fișei;

5.4.9 Note relative la punerea la zi a fişei – dă informații despre crearea și modificarea fişei. În acest element poate să fie indicat numele autorilor fişei.

6. RELAȚII ÎNTRE COLECTIVITĂȚI-ORGANIZAȚII, PERSOANE ȘI FAMILII ȘI SURSELE ARHIVISTICE SAU ALTELE

Pune în evidență relațiile stabilite între fișa autorității care descrie creatorii de arhivă și descrierile arhivelor provenite de la acești creatori.

6.1 Identificarea sau/și intitularea resurselor asociate – menționează titlul și/sau identificarea univocă a sursei asociate;

6.2 Tipul resurselor asociate – precizează caracterul surselor asociate (de exemplu, ansamblul arhivistic, instrumente de cercetare, articole din ziar, colecții, fotografii etc.);

6.3 Caracterul relațiilor – stabilește caracterul relațiilor între colectivitate-organizație, persoană sau familie și sursele asociate;

6.4 Datele surselor asociate și/sau relațiile valabile – furnizează toate datele pertinente referitoare la sursele asociate și/sau la datele relațiilor lor cu colectivitatea-organizația, persoana și familia și precizează caracterul acestor date.

Adaptarea Normei ISAAR la realitatea românească prin descrierea unei colectivități (organizații) și a unei persoane:

5.1 Zona de identificare		
5.1.1	Tipul entității	Instituție
5.1.2	Forme autorizate ale numelui	Sfatul Popular al Raionului Bistrița
5.1.6	Nume/număr al înregistrării	
5.2 Zona descrierii		
5.2.1	Date ale existenței	1950-1968
5.2.2	Istoric	Legea nr. 5 din 7 septembrie 1950 pentru raionarea administrativ-economică a teritoriului R.P.R. împărțea teritoriul României în: regiuni, raioane, orașe, comune. Raionul era unitatea teritorială, operativă din punct de vedere economic, politic, administrativ, alcătuit din orașe de subordonare raională și comune (art. 6). Raionul avea în subordine directă comuna, precum și orașele de subordonare raională. Se înființau 28 de regiuni, printre care și regiunea Rodna, având în componența sa 4 raioane: Bistrița, Beclean, Năsăud și Vișeu; orașul Bistrița era

		oraş de subordonare regională. Raionul Bistriţa cuprindea majoritatea localităţilor din fostele plase: Centrală şi Bârgău, şi anume 22 de localităţi. Alegerea deputaţilor Sfaturilor Populare s-a făcut pe baza Legii nr. 6/1950. Din septembrie şi până în decembrie 1950, când s-a emis Decretul nr. 259/1950 privind organizarea şi funcţionarea Sfaturilor Populare, la nivelul raioanelor au funcţionat Comitetele Provizorii ale Sfaturilor, organisme care au preluat atribuţiile Comitetelor Provizorii Judeţene şi de plasă, dar adaptate la noile condiţii. Decretul nr. 331/1952 reduce numărul regiunilor la 18, astfel încât este desfiinţată regiunea Rodna, raionul Bistriţa trecând în subordonarea regiunii Cluj, iar oraşul Bistriţa devine oraş de subordonare raională. Componenţa raionului Bistriţa se va modifica din nou, în urma intrării în vigoare a prevederilor Legii nr. 3/1960, în urma căreia raionul Beclean s-a desfiinţat, iar câteva localităţi din acest raion trec în subordonarea raionului Bistriţa, acesta cuprinzând 34 de comune. Sfatul Popular al raionului Bistriţa şi-a încetat activitatea în anul 1968, în urma intrării în vigoare a Legii nr. 2/1968 privind organizarea administrativă a teritoriului R.S.R şi a Legii nr. 57/1968 de organizare şi funcţionare a Consiliilor Populare.
5.2.3	Locul	În anul 1950, raionul Bistriţa avea în componenţa sa 22 de localităţi, şi anume: Arcalia, Bistriţa Bârgăului, Blăjenii de Jos, Budacul de Jos, Dorolea, Dumitriţa, Galaţii Bistriţei, Iad (Livezile), Jelna, Josenii Bârgăului, Mărişelu, Mureşenii Bârgăului, Ocnia, Prundul Bârgăului, Satu Nou, Sărata, Şieu, Şieu-Măgheruş, Şieut, Teaca, Tiha Bârgăului şi oraşul Bistriţa. Componenţa raionului Bistriţa se va modifica în urma intrării în vigoare a prevederilor Legii nr. 3/1960, conform căreia raionul Beclean este desfiinţat, iar câteva localităţi din acest raion trec în subordonarea raionului Bistriţa, acesta cuprinzând 34 de comune, şi anume: Arcalia, Archiud, Bistriţa Bârgăului, Blăjenii de Jos, Budacul de Jos, Budeşti, Chiraleş, Corvineşti, Dorolea, Dumitriţa, Galaţii Bistriţei, Herina, Iad

		(Livezile), Jelna, Josenii Bârgăului, Lechința, Matei, Mărișelu, Miceștii de Câmpie, Mureșenii Bârgăului, Ocnița, Orosfaia, Prundul Bârgăului, Satu Nou, Sângeorzu Nou, Sânmihaiul de Câmpie, Sărata, Șieu, Șieu-Măgheruș, Șieuf, Șintereag, Teaca, Tiha Bârgăului, Tagu și orașul Bistrița.
5.2.4	Statut juridic	Organ al administrației
5.2.5	Funcția și activitățile	Decretul nr. 259 /1950 stabilea sarcinile Sfaturilor Populare, și anume: “- asigură respectarea legilor și îndeplinirea directivelor organelor superioare; - contribuie la întărirea puterii de apărare a țării; - participă la realizarea planului de stat al bugetului ; - coordonează activitatea întreprinderilor; - întărirea gospodăriilor agricole; - asigură ridicarea nivelului cultural și politic, lichidarea analfabetismului, dezvoltarea învățământului; - asigură respectarea drepturilor cetățenești; - asigură ocrotirea sănătății.”
5.2.6	Textul de referință	Legea nr. 5 din 7 septembrie 1950 pentru raionarea administrativ-economică a teritoriului R.P.R; Decretul nr. 259/1950 privind organizarea și funcționarea Sfaturilor Populare; Decretul nr. 331/1952 privind reorganizarea administrativă a teritoriului R.P.R; Legea nr. 3/1960 privind reorganizarea administrativă a teritoriului R.P.R; Legea nr. 2/1968 privind organizarea administrativă a teritoriului R.S.R.; Legea nr. 57/1968 de organizare și funcționare a Consiliilor Populare; Hotărârea nr. 361 din 1956 privind organizarea Sfaturilor Populare.
5.2.7	Organizare internă	Organul de execuție al Sfatului era Comitetul Executiv, comitet ales de Sfaturile Populare. Hotărârea nr. 361 din 1956 stabilea componența Comitetelor Executive, și anume: pentru Sfaturile raionale, acestea erau formate dintr-un președinte, doi vicepreședinți, un secretar, 7-9 membri. În ceea ce privește responsabilitatea acestora, ele răspundeau în fața Sfaturilor Populare care le-au ales, dar și în fața

		Sfaturilor Populare superioare. Pe lângă Comitetul Executiv funcționau secțiile: secretariat, cadre, oficiul juridic, administrativă, sănătate, prevederi sociale, gospodărie comună și industrie locală, artă și cultură, învățământ, comercială și agricolă.
5.2.8	Contextul general	Organizarea administrației după cel de-al doilea război mondial (administrație de tip sovietic).

5.3 Zona relațiilor**Prima relație**

5.3.1	Nume /nr. de înregistrare	Sfatul Popular al Regiunii Rodna
5.3.2	Tipul relației	ierarhică
5.3.3	Descrierea relației	Sfatul Popular al raionului Bistrița era subordonat Sfatului Popular al Regiunii Rodna.
5.3.4	Datele relației	1950-1952

A doua relație

5.3.1	Nume /nr. de înregistrare	Sfatul Popular al Regiunii Cluj
5.3.2	Tipul relației	ierarhică
5.3.3	Descrierea relației	Sfatul Popular al raionului Bistrița era subordonat Sfatului Popular al Regiunii Cluj.
5.3.4	Datele relației	1952-1968

5.4 Zona de control

5.4.1	Codul de identificare	Arhivele Naționale
5.4.2	Codul serviciilor	D.J.A.N. Bistrița-Năsăud
5.4.3	Reguli sau convenții	Norma ISAAR; Norme tehnice privind desfășurarea activităților în Arhivele Naționale aprobate prin Ordinul Directorului General nr. 227 din 18 iunie 1996.
5.4.4	Nivelul de elaborare	proiect
5.4.5	Nivelul de detalii	complet
5.4.6	Data descrierii	18.03.2007
5.4.7	Limba/scrierile	română
5.4.8	Surse	Fondul Sfatul Popular al raionului Bistrița; Fondul Sfatul Popular al regiunii Rodna; Buletine Oficiale nr. 77/1950, 122/1950, 50/1952, 1/1956, 27/1960, 17/1968, 163/1968, 168/1968.
5.4.9	Punere la zi	Vlaşin Cornelia, 19.03.2007

6. Zona Relațiilor Asociate**Prima relație**

6.1	Identificarea sursei asociate	Direcția Județeană Bistrița-Năsăud a Arhivelor Naționale
6.2	Natura sursei asociate	Fond Sfatul Popular al raionului Bistrița
6.3	Caracterul sursei asociate	creator
6.4	Datele sursei asociate	1950-1968

5.1 Zona de identificare

5.1.1	Tipul entității	persoană
5.1.2	Forme autorizate ale numelui	Moisil Iuliu
5.1.3	Forme paralele ale numelui	Iuliu Moisil
5.1.5	Alte forme ale numelui	Academicianul Iuliu Moisil

5.2 Zona descrierii

5.2.1	Date ale existenței	19 mai 1859-28 ianuarie 1947
5.2.2	Istoric	S-a născut la Năsăud, la 19 mai 1859, urmând în aceeași localitate școala primară și gimnaziul. Din 1879 îl aflăm la Viena, unde frecventează cursurile Politehnicii, dar și pe cele ale Facultății de Filosofie. Din anul 1886, trece în România predând până în anul 1894 la Gimnaziul Real “Radu Greceanu” din Slatina, unde va introduce elemente noi în procesul de predare. În aceeași perioadă, desfășoară o bogată activitate ca secretar al societății “Liga pentru Cultura Poporului Român” (secția de la Slatina fiind înființată în anul 1891). Din anul 1894, Iuliu Moisil a fost numit profesor la Gimnaziul din orașul Tg.-Jiu. Este director al acestui liceu din anul 1895 până în anul 1906, aplicând și aici noi metode de predare, introducând noi materii de studiu. Se implică în

		mișcarea culturală inițiată aici, înființând cel dintâi muzeu regional, “Muzeul Gorjului”; va da imboldul de constituire a societăților culturale din Vechiul Regat. În anul 1897, Iuliu Moisiu a înființat “BANCA CERBUL”, al cărei președinte a fost timp de 5 ani. Poate cea mai importantă realizare din perioada gorjeană rămâne înființarea Școlii de Ceramică, în anul 1900. Va edita și două reviste, “JIUL” și “AMICUL TINERIMII”. Din anul 1906, va fi secretar al Muzeului Etnografic din București și bibliotecar la Institutul Geologic din București, iar din anul 1910 director al muzeului și bibliotecii Casei Școlilor. Ieșind la pensie, în anul 1931 se va retrage la Năsăud, desfășurând în continuare o bogată activitate pe tărâmul culturii. În anul 1931, înființează la Năsăud “Muzeul Năsăudean”, iar la intervenția sa va fi înființată Subdirecția Arhivelor Statului la 10 noiembrie 1937, al cărui director onorific a fost până în 1946. Moare la 28 ianuarie 1947.
5.2.3	Locul	1859-1879 – Năsăud; 1879-1886 – Viena și Heidelberg; 1886-1894 – Slatina; 1894-1906 – Tg.-Jiu; 1906-1930 – București; 1931-1947 – Năsăud.
5.2.5	Funcția și activitățile	1886-1894 – profesor la Slatina; 1891-1894 – secretar al “Ligii pentru Cultura Poporului Român”; 1894-1895 – profesor la Tg.-Jiu; 1894-1906 – secretarul “Muzeului Gorjului”; 1895-1906 – director al Gimnaziului din Tg.-Jiu; 1897-1906 – director al Școlii de Ceramică din Tg.-Jiu; 1897-1902 – președintele băncii “Cerbul” din Tg.-Jiu; 1906 – secretarul “Expoziției Generale Române”; 1906-1910 – secretarul Muzeului Etnografic din București; 1906-1931 – bibliotecar la Institutul Geologic din București; 1910-1930 – șeful Muzeului și Bibliotecii Casei Școlilor; 1920 – cavaler al Ordinului “Steaua României”;

		1934-1947 – preşedintele Despărţământului “Astra” din Năsăud; 1937-1946 – director onorific al Subdirecţiei Arhivelor Statului Năsăud; Din 1943 – membru de onoare al Academiei Române.
5.2.6	Textul de referinţă	Comunicarea Ministerului Cultelor şi Instrucţiunii Publice din 21 octombrie 1886, Bucureşti privind numirea sa ca profesor-suplinitor la Gimnaziul Real din Slatina; Adresă din 1 august 1895, Bucureşti emisă de Ministerului Cultelor şi Instrucţiunii Publice, prin care Iuliu Moisil este numit director al Gimnaziului din Tg.-Jiu. 1897 – Statutele Băncii “Cerbul” din Tg.-Jiu. Adresă a Prefecturii Districtului Gorj din 3 octombrie 1900, Tg.-Jiu, prin care Iuliu Moisil este înştiinţat că a fost numit profesor de desen şi igienă la “Şcoala de Ceramică”. Scrisoarea de numire din 23 ianuarie 1906, Bucureşti a lui Iuliu Moisil ca secretar al Expoziţiei Generale Române din 1906. Adresa Ministerului Agriculturii, Industriei, Comerţului şi Domeniilor din 10 iunie 1906, Bucureşti, prin care i se comunică lui Iuliu Moisil numirea în funcţia de custode de colecţii în cadrul Institutul Geologic al României. Adresa Casei Şcolilor din Bucureşti din 12 mai 1912, prin care lui Iuliu Moisil i se aduce la cunoştinţă numirea în postul de bibliotecar şi custode al Muzeului Pedagogic. Adresa Ministerului Învăţământului din 1930, prin care Iuliu Moisil este anunţat că va fi pensionat. Actul Constitutiv al “<i>Muzeului Năsăudean</i>” din 2 august 1931. Decizia Ministerului Educaţiei Naţionale nr. 191198 privind înfiinţarea unei Subdirecţii a Arhivelor Statului la Năsăud, începând cu data de 10 noiembrie 1937. Adresă a Arhivelor Statului – Direcţiunea Centrală, emisă la 1 decembrie 1937, privind numirea cu titlu onorific la conducerea Subdirecţiei Arhivelor Statului Năsăud a lui Iuliu Moisil. Adresa Academiei Române din 19 iunie 1943,

		privind numirea lui Iuliu Moisil ca membru de onoare al Înalțului Forum. Adresă a Arhivelor Statului din 3 mai 1946, prin care i se aduc mulțumiri lui Iuliu Moisil pentru activitatea depusă în slujba Arhivelor și numirea lui Onisim Filipoiu la conducerea Arhivelor Statului din Năsăud. 28 ianuarie 1947, necrologul lui Iuliu Moisil.
5.2.8	Contextul general	Născut în celebra familie Moisil, fiu al vicarului districtului Năsăud, cel care s-a preocupat de îmbunătățirea procesului de învățământ, Iuliu Moisil a venit în contact încă din copilărie cu ideile naționale, dar și progresiste. Urmează tradiția dascălilor ardeleni și trece în Vechiul Regat, implicându-se în mișcarea culturală de aici.

5.3 ZONA RELAȚIILOR

Prima relație

5.3.1	Nume/nr. de înregistrare	Grigore Moisil, vicar
5.3.2	Tipul relației	familială
5.3.3	Descrierea relației	Iuliu Moisil este fiul lui Grigore Moisil
5.3.4	Datele relației	1859-1892

A doua relație

5.3.1	Nume/nr. de înregistrare	Otilia Moisil, născută Schwenhagen
5.3.2	Tipul relației	familială
5.3.3	Descrierea relației	soție
5.3.4	Datele relației	1887-1943

5.4 Zona de control

5.4.1	Codul de identificare	Arhivele Naționale
5.4.2	Codul serviciilor	Direcția Județeană Bistrița-Năsăud
5.4.3	Reguli sau convenții	<i>Norma ISAAR;</i> <i>Norme tehnice privind desfășurarea activităților în Arhivele Naționale aprobate prin Ordinul Directorului General nr. 227 din 18 iunie 1996.</i>
5.4.4	Nivelul de elaborare	proiect
5.4.5	Nivelul de	complet

	detalii	
5.4.6	Data descrierii	18.03.2007
5.4.7	Limba/scrierile	română
5.4.8	Surse	Colecția personală “Iuliu Moisi”; Fondul “Muzeul Năsăudean”; Fondul “Astra – despărțământul Năsăud”; Revista “Arhiva Someșană”; “Revista Arhivelor”
5.4.9	Punere la zi	Vlaşin Cornelia, 19.03.2007

6. Relații asociate**Prima relație asociată**

6.1	Identificarea sursei asociate	Colecția personală “Iuliu Moisi”, Direcția Județeană Bistrița-Năsăud a Arhivelor Naționale
6.2	Natura sursei asociate	fond
6.3	Caracterul sursei asociate	creator
6.4	Datele sursei asociate	1812-1946

A doua relație asociată

6.1	Identificarea sursei asociate	<i>Figuri de grăniceri</i> , în “Arhiva Someșană”
6.2	Natura sursei asociate	articole
6.3	Caracterul sursei asociate	creator
6.4	Datele sursei asociate	1930-1940, Năsăud

A treia relație asociată

6.1	Identificarea sursei asociate	<i>Viața studenților români la Viena în a doua jumătate a sec. al XIX-lea. Amintiri</i> , “Arhiva Someșană”, anul 1936, nr. 18.
6.2	Natura sursei asociate	articol
6.3	Caracterul sursei asociate	creator
6.4	Datele sursei asociate	1936, Năsăud

A patra relație asociată

6.1	Identificarea sursei asociate	<i>Colecția de Fotografii</i>
6.2	Natura sursei	fotografii

	asociate	
6.3	Caracterul sursei asociate	realizator
6.4	Datele sursei asociate	1883-1943, Bistrița
A cincea relație asociată		
6.1	Identificarea sursei asociate	<i>Arta decorativă în ceramica românească</i>
6.2	Natura sursei asociate	carte
6.3	Caracterul sursei asociate	scriitor
6.4	Datele sursei asociate	1931, București

Zusammenfassung

Einschätzungen mit Bezugnahme auf den internationalen Standard für archivische Normdaten (Körperschaften, Personen, Familien) – ISAAR

Der internationale Standard für archivische Normdaten (Körperschaften, Personen, Familien) wurde am 15. Kongress des internationalen Komitee der Archiven, der in Wien im Jahre 2004 stattgefunden ist, angenommen.

Die Norm bietet allgemeine Regeln für die Standardisierung der Beschreibung der Archivgründer und des Zusammenhanges der Errichtung der Archivurkunden, indem man die Beschreibung die Beziehung zwischen den verschiedenen Entitäten, die Auskünfte über die Änderung der Amts- oder persönlichen Merkmale, sowie die Beschreibung der bibliographischen oder museographischen Quellen einbezieht.

MIDOSA – a Family of Software Tools for the Archivist's Desk

Angelika Menne-Haritz

The latest arrival of the MIDOSA family is MEX – the **MidosaEditor** for XML-standards. Like its other family members it is a software tool especially developed to support the archival description, this time now integrating a function for the creation of complete online presentations of digitised archives inside online finding aids. All MIDOSA tools reacted to new developments of technology and opened new ways to support archival work, to offer descriptive information to users of archives and to enhance the service quality of archives services. Based on the same principles of easy to use high tech for low budgets each of them had its specific functions.

The new development is a logic successor of the preceding MIDOSA tools. It follows the same principles and wants to achieve the same aims. They can be resumed in providing support for professional archivists offering them newest technology tailored to their needs and to enhance the visibility and usefulness of archives. By supporting professional tasks MIDOSA demonstrated that modern information techniques did not urge archivists to give up their inherited traditions and professional standards. These techniques instead allow making the archival professional principles like provenance even more relevant for the service-oriented work opening the access to archives for every body interested in investigating them.

The MIDOSA tools started with a decentralised database application on at that time very modern and just recently available microcomputers, the first PCs in the middle of the eighties with the aim to produce finding aids. Today they still are conceived to produce finding aids meanwhile with the use of Internet technologies and on the basis of international standards. MIDOSA in its different steps always used the latest technologies and made them available for the archivists' desk.

MIDOSA

The first application called MIDOSA (**M**icrocomputer supported **d**ocumentation system for **a**rchives) was developed by the Baden-Württemberg state archives in the middle of the 80ies. From the beginning the aim of the software was to support the production of finding aids¹. This was a new thinking in Germany at that time of first experiences with mainframe computers doing their jobs in batch mode mainly during the night. The debates during the annual meetings of archivists

¹ Cf. Hartmut Weber, *Der Computer im Archiv – zeitgemäße Arbeitshilfe oder modische Spielerei?*, "Der Archivar", 40 (1987), p. 485-503; cf. also idem, *Archives in a Changing World*, "Revista Arhivelor", 2006, 2, p. 45-49.

were about indexing systems and the application of thesauri, promoted especially by the parliamentary archivists.

The first talks about cumulating indexes from several record groups were about indexes to existing finding aids, however soon they implied an indexing of the records themselves. In this landscape of thinking going into the direction of abolishing traditional professional approaches and replacing them by other methods supposed to be implied in modern technologies MIDOSA was the first application showing that a provenance oriented description was a professional question, and that it did not depend on the techniques available for description and for the creation of finding aids. It demonstrated that the new technologies were well usable for archival implementations and that finding aids were not outdated by new technical developments. The MIDOSA developments in the course of time showed that the modern information technologies did even better fit to using provenance based methods for providing open and comfortable access to archives.

The MIDOSA applications demonstrated how to work in a decentralised way. They were installed in several archives and there the description was done. The data produced with them were brought together into a central system, where the finding aids were printed. The data were brought together and centralised, not the applications. A main advantage of such an application at that time was the possibility to produce finding aids electronically for the modern record groups coming from working agencies. These record groups were still growing and now new accruals could be added to the finding aids after their transfer and description, which was not within reach before.

MIDOSA95

The MIDOSA software, based on an early database was migrated to the more widespread database software dBase in the early nineties and was distributed as MIDOSA95 by the archives school Marburg. Compared to the preceding version it was enhanced with templates for different kinds of archival records including case files, personal files and court records. Midosa95 was made compliant with ISAD(G) and offered the possibility to choose the relevant level for the intended description as defined in the ICA standard. It was used for practical course work with archival records. Students of the archives school drafted a manual² and courses in the program of continued training were offered for users.

² Werner Engel (ed.), *MIDOSA95 - Handbuch und Programm der als Gemeinschaftsprojekt mit der Landesarchivdirektion Baden-Württemberg entwickelten Erschließungssoftware* (bearbeitet von Thekla Kluttig und Andreas Weber unter Mitarbeit von Udo Herkert), Marburg. 1997.

Midosa für DOS		- [] x	
15.01.2008		Exklusiv 11.02.42	
Satz 3 / 624		Bild 1 / 3	
SS Best.: 401.11		Bearb.: en	
Ebene: F0-ArchEinh Druckcode: a Ident.Nr.: 1997-B		F0	Ord.Nr.: 1
BESTELLNr.: 502		Urgang/Element:	
TITEL: Allgemeine Verordnungen, Runderlasse, Richtlinien, Mitteilungen und Verfügungen des Regierungspräsidenten oder einzelner Minister			
Enthält/Darin: Enthält: Verordnungen, Richtlinien und Verfügungen des Innen- und des Finanzministers zu den Kriegsfolgelasten sowie zum Einnahme-			
Laufzeit: 1951 - 1955 ggf. vollständig:			
Umfang:		Sperrjahr:	
<F3> Feld kopieren <F10> Aktentyp wechseln <F4> Speichern und beenden Bestellnummer eingeben (nur Ziffern!)			

Midosa95

MIDOSAonline

The archives school built its first webpage for the Internet in 1995. Enthusiastic about the new possibilities that were offered with this new medium thoughts started on using the linking capacities of the internet technologies for creating online finding aids to be presented on the web. They should work like printed finding aids yet without all the restrictions opposed on them by the needs of logistics and transportation of the volumes to inspect them as well as by the need to manually turn pages after looking into the table of content.

A grant for a new development was received from the German Science Foundation and the next tool of the MIDOSA family was developed to create structured online presentations of finding aids. A conference in Marburg in 1998 presented this new idea with a prototype to the archival community including colleagues from the US that informed the participants on the first steps of EAD, the Encoded Archival Description.

The screenshot displays the MIDOSA software interface, which is divided into two main windows: 'Erfassungsschritte' (Entry Steps) on the left and 'Tabelleinhalt (Klassifikationstabelle)' (Table Content (Classification Table)) on the right.

Erfassungsschritte (Entry Steps):

- SA:** Bestand: 16111, Bezahl: 1
- Ebene:** FO, ArchEinheit, Druckcode: a, Ident.Nr.: 1997 B, F, Ord.Nr.: 1
- Bestellr.:** 502 / Vorgang / Element
- Sachakte:** Seite 2 | Seite 3
- TITEL:** Allgemeine Verordnungen, Runderlasse, Richtlinien, Mitteilungen und Verfügungen des Regierungspräsidenten oder einzelner Minister in Kassel im Haushaltswesen
- Inhalt / Datin:** Enthält: Verordnungen, Richtlinien und Verfügungen des Innen- und des Finanzministers zu den Kriegsfolgelasten sowie zum Einnahme- und Ausgabewesen; Zustimmungen zu plan- und außerplanmäßigen Haushaltsausgaben; Einschränkung und Bewirtschaftung von Sachmitteln; Abführung von Verwaltungsgebühren an die Staatskasse; Betriebsmittelzuweisungen, Jahresabschlüsse und -bilanzen
- Laufzeit:** 1951 - 1955, ggf. vollständig
- Umfang:** , Sperrjahr:
- Buttons:** Tabelle, Gehe zu, Beenden, Abbrechen
- Status:** 3: 624, Sachakte

Tabelleinhalt (Klassifikationstabelle):

Klassifikation	Überschrift
01	1. Übergreifende Kommunalsachen
01.1	1.1 Haushalt
01.1.01	1.1.1 Richtlinien
01.1.02	1.1.2 Finanzverwaltung
01.1.03	1.1.3 Grundstücksverwaltung
01.2	1.2 Allgemeine Verwaltung
02	2. Angelegenheiten der kreisfreien Städte, Landkreise u
02.1	2.1 Allgemeine Verwaltung der kreisfreien Städte
02.1.01	2.1.1 Übergreifende Angelegenheiten
02.1.02	2.1.2 Fulda
02.1.03	2.1.3 Kassel
02.1.04	2.1.4 Marburg/Lahn
02.2	2.2 Landkreise und Gemeinden
02.2.01	2.2.1 Übergreifende Angelegenheiten
02.2.02	2.2.2 Landkreis Eschwege
02.2.02.1	2.2.2.1 Kreistag
02.2.02.2	2.2.2.2 Verwaltung
02.2.02.3	2.2.2.3 Zeilungsanschnitte
02.2.03	2.2.3 Frankenberg
02.2.03.1	2.2.3.1 Kreistag
02.2.03.2	2.2.3.2 Verwaltung
02.2.03.3	2.2.3.3 Zeilungsanschnitte
02.2.04	2.2.4 Landkreis Fritzlar-Homberg
02.2.04.1	2.2.4.1 Kreistag

Buttons: Übernehmen, Schließen

Status: 137: 137

MIDOSAonline

The new concept of the online presentation and use of finding aids went already a bit further than just transforming paper finding aids into electronic form and offered new functionalities that were not available before. One of them was the possibility to give explanations on the descriptive work, on appraisal decisions, or on the way how the material came into the repository as supplementary information to descriptive units or classification groups. Was it self-evident to add such information to the introduction on the first pages of a printed finding aid before, now it was possible to offer it to users when they needed it. The new online finding aids presented also already the structured navigation with the constantly shown table of content as well as a key term search and the possibility to switch between both at any time.

The online finding aid was produced with a built in functionality in MIDOSAonline. A HTML presentation was generated with the dBase data after calling it up from inside the program. The output was a complete finding aid with a title page, a table of content, an introduction, and an index and it offered the supplementary information with little blue buttons with an "i" inside. This button opened them in a separate window. The new software was offered by the archives

school for free use or on the basis of a registration model and it encountered a considerable interest³.

MidosaXML

During the following years German archivists studied EAD more closely to find out, if it might have advantages for their archival work and if it was applicable in their working traditions. A study group of 8 German and 8 American archivists, co-funded from both countries tried to find a common understanding of how to use EAD or to find a way to make both approaches more compliant with the aim to share finding aid data in joint access points and gateways⁴. The Research Libraries Group (RLG) in San Francisco had just installed a server with a large quantity of archival finding aids, many of them coded in EAD. Results of the several intense discussions in the group were on the one hand a better understanding of EAD as a text-encoding standard on the German side. On the other hand it demonstrated the perspective of joint steps to exchange and share data given the increasing international cooperation of historical research and the use of archives across national borders.

At the same time the development of MidosaXML started which marked a next decisive step of the MIDOSA developments. It should now give an answer to the new demands to exchange data with national and international gateways. For this purpose it should apply the new functionalities given by the emerging XML-standard for data encoding. It was recognised that it had the capacity of opening new flexibilities for reusing the data, since these data were now separated from their representation. The actual presentation of the data could be done in deliberately designed ways for the Internet or for printing.

So a DTD in XML format was written to conform to the dBase data in MIDOSAonline including further data from Baden-Württemberg systems for stacks management. It was largely based on EAD, however decisive deviations were accepted with the intention to answer to special needs of the German archival community. Main parts of EAD were adopted and so the final MidosaXML DTD was near to a translation of EAD into German. A translation table between both was

³ Werner Engel (ed.), *MIDOSA für Windows, Handbuch* (Stand November 2000) (bearbeitet von Daniel Karl und Anne Kathrin Rowedder), downloadable from the MIDOSA website of the Archivesschool Marburg.

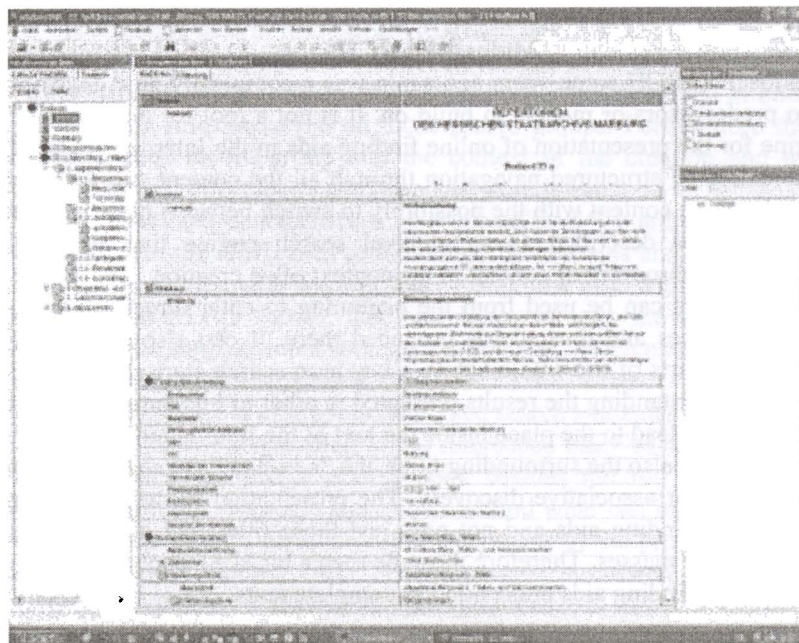
⁴ Bernhard Grau, *Das deutsch-amerikanische Projekt "Gemeinsames Fachkonzept Online-Erschließung" - Zur Übertragbarkeit der Encoded Achival description (EAD) auf die archivische Praxis in Deutschland*, in Angelika Menne-Haritz (ed.), *Online-Findbücher und Portale*, Marburg, 2002, cf. also the documentation incl. the final report on the project in English on the website of the Archivesschool Marburg at www.archivschule.de.

added to the manual of MidosaXML⁵. Especially the way used in EAD to structure the descriptive data hierarchically was adopted.

The next step in this development was the creation of a new editor. Besides the template view a table view was added which offered a structured overview of the whole finding aid with levels that could be collapsed or expanded in the working area in the middle of the screen. On the left hand side of the screen the structure is now shown and linked to the text and on the right hand side two tool boxes offer sections or elements to be included.

The elements on the screen are elements of finding aids. Therefore they are not completely identical with the elements of the DTD. The elements shown may be nested elements with other elements above that are not shown. That is the case f.i. if upper elements are just needed for the creation of a consistent hierarchy inside the XML definition, but do not contain content. They may be an element with a certain attribute and even with a standard value of the attribute. So there might be the elements "reference number" offered in the tool box. When it is clicked upon and entered into the file the combination of the element "unitid" with the attribute "type" with its value "bestellnummer" is entered into the XML file. The reference number can just be entered without worrying about the actual tagging in the XML file. The element shown implies this combination and the program translates it so that a consistent tagging is used. The archivists using MidosaXML do not need to learn XML, but they have to know the elements that are parts of finding aids, how they are used and what sort of information they convey. They can leave the rest, the technical translation, to the program.

⁵ Angelika Menne-Haritz, *MidosaXML – der Findbucheditor, XML-basiertes Werkzeug zur Erfassung und redaktionellen Bearbeitung von Findbüchern, entwickelt für PARSIFAL, Handbuch*, Marburg 2006, available from the MIDOSA website of the Archivesschool Marburg.

The working screen of MidosaXML

The MidosaXML format was defined for finding aids as well as for holdings guides at the level above them. The holdings guide for the whole repository should be used for structuring the online finding aids and therefore a linking mechanism between the description of a record group and the corresponding finding aid had to be included. Furthermore like in EAD a linking was installed that allows integrating images into the finding aid that can be called up f.i. from descriptive units via a text link and are shown in a separate window. MidosaXML also got a transformation style sheet that converted the MIDOSA encoding into EAD encoding to be able to offer the finding aids to the RLG gateway.

MidosaXML was developed on the basis of these works aiming at an increased internationalisation of archival description. It was available since 2001. It used the format of a hierarchical database internally and translated it into the XML format for storing and transforming in EAD. It offered new flexibility, integrating f.i. a function for printing finding aids from the same data. Furthermore it was now possible to offer a repeated use of single elements as often as needed. MidosaXML was the decisive step for the easy usable capability to share data with other archival access points and it answered to the demands of a world wide networking of archives and their users to present, share and improve online finding aids.

MidosaSEARCH

MidosaSEARCH some years ago again was a completely new development that had no predecessors or models to build on. It is not a tool for description but a search engine for the presentation of online finding aids in the Internet. Its speciality is the combination of structured navigation through all the content and a text-based search over the same content with the possibility to switch between both at any time. Therefore it can be described as an archival search engine that supports the MidosaSEARCH.jpgdiscovery of content in the context of its creation.

The contexts can be used from the beginning to enter directly into certain areas of competencies and the records produced there. It can also be used f.i. to exclude irrelevant parts of the whole before a key term search starts and it gives the framework for understanding the results presented in a list of hits enriched with their contexts. The results lead to the place inside the text of the finding aid where they are used. At these places also the surrounding titles, the “non-hits”, are shown and can be browsed and used for associative discovery. The presentation shows all descriptive units the complete finding aids and not only just those titles that could have been retrieved in the huge masses. Therefore it can be seen a bit like a sophisticated search in e-books with the finding aids understood as complete texts.

The screenshot displays the MidosaSEARCH web interface. The top navigation bar includes the title "MidosaSEARCH: Brandenburger Tor" and a breadcrumb trail "1 Sitzungen des Zentralen Runde...". The left sidebar, titled "Das Bundesarchiv", contains a tree structure for "DA 3 Zentraler Runder Tisch". The main content area shows the selected item "DA 3/5" with its title "5. Sitzung am 3. Jan. 1990" and a detailed description of the meeting's agenda, including the opening of the daily press conference, the renewal of the National Front's committees, and the discussion of the 1990 election law. The right sidebar shows the date "Jan. 1990".

Online-finding aid in MidosaSEARCH

The finding aids in MidosaSEARCH are linked to the holdings guide, which can also be integrated into the key term search. Those parts of the holdings guides delivering information of records groups that are not yet described in online finding aids allow being informed even on those record groups. Furthermore the holdings guide places each record group into the context of the creation and this context enriches the textual information and the actual description.

The technical characteristics of MidosaSEARCH are, that it is document based referring to the XML files of the online finding aids and showing the HTML presentations generated with MidosaXML – and now also with MEX – both in the MIDOSA and the EAD format. The search engine uses the open source indexer Lucene. It will be supplemented soon by a third level, which can be used to represent an archival landscape in a structured way.

MidosaSEARCH offers four combined search strategies with the index terms selected during description leading to the referenced place as well as the possibility to browse through the text like in a book besides the full text search and the structured navigation. A google slot allows to find what can be named across all or selected elements of the finding aids, selected levels of the presentation, or selected single or groups of finding aids. Yet the parallel structured navigation helps to discover also the unknown answers to open questions.

MidosaSEARCH is used for a union finding aid in the Internet gateway of the network of those state archives that have records from the former socialist party and the unions of the East German GDR (Netzwerk SED/FDGB-Archivgut). The Federal Archives have recently received a grant from the German science foundation to use this existing gateway and to build on it to construct a reference model of a gateway to archives in Germany. For this purpose the union finding aid will be enlarged and the archival landscape will be integrated as third level. Conversion tools will be created that transform the data from the local archival systems into the target format used in the union finding aid. This format is the EAD profile that has been used for the own applications of the Federal Archives. The conversion tools will be based on the newest development of the Midosa family, MEX – the **MidosaEditor** for XML standards.

MEX

MEX was finished in December 2007. This newest arrival in the MIDOSA family, called MEX, is a tool for the creation of structured Internet presentation of digitised archives in online finding aids. It works directly in XML on the basis of international standards. Its main aim is to offer a way that makes the creation of Internet presentations with digital images from the archival records easier. Therefore it offers a function to create a HTML presentation of an online finding aid including all corresponding digital reproductions in one step. The images of each descriptive

unit are combined into structured digital archival objects. No special IT knowledge is needed for it.

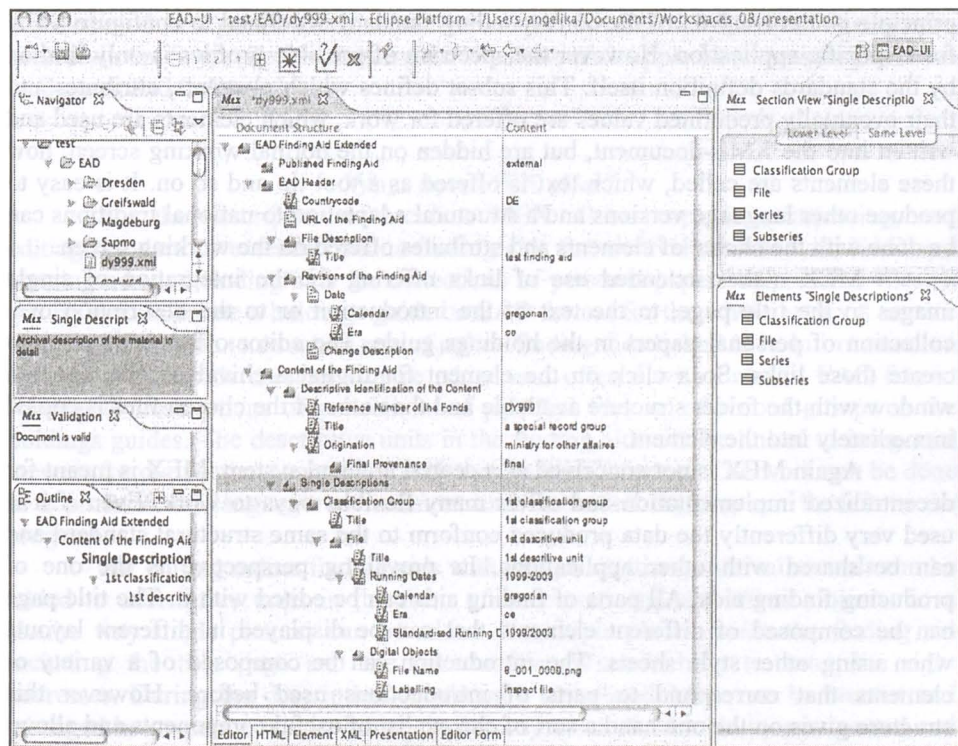
Again MEX applies newest technological developments and tailors them to fit the needs of archival professionals. Its new functions are combinations between the three international standards EAD (Encoded Archival Description), EAC (Encoded Archival Context) and METS (Metadata Encoding and Transmission Standard). They are used to create complete Internet presentations of digitised archives again based on the traditional archival methods and principles with the provenance oriented perspective by creating finding aids that offer insight into the original contexts of creation for each single item.

Furthermore the rather recent standard METS is applied to create digital archival objects of all images corresponding to one descriptive unit by gathering all relevant metadata of the images in one XML file. METS as a standard offers much more than used for MEX. More metadata f.i. on the technical process of the creation of the images, on rights and their management and on the administration of the image data can be entered before or after editing the file in MEX. It will surely be useful to keep there data on the originals that were digitised. And also the documentation of the creation and changes of the file itself can be entered and used for their administration. METS is very flexible in including data from other standards using the namespace functionality. It can contain data in EAD format with the same tagging used in EAD. However this was not implied in MEX to avoid the complications resulting from redundancies of the same data in different files.

For the purpose of presenting the digital reproductions on the Internet the METS editor in MEX offers an automated function for entering the data on images. With one click all images stored in one folder are entered at once. The data copied to the file include the addresses of the images and some basic information like the mime type. An internal reference is created for each image at the same time and the structural map, the obligatory part of METS, is filled with references to each image. Here a type attribute can be changed manually while inspecting the images on the same screen to control the final online presentation. So all steps of routine and repeated work like copying the addresses of the images to the METS file are automated while the selection of certain images as especially interesting and relevant for a first inspection of the file is done individually by the archivist. The technical creation of the presentation does not depend on the number of images selected, however the better it is done the better new users can identify the relevance of the descriptive unit for the own work.

The structural map is used to control the presentation of images from textual records in a completely new way. Considering that neither thumbnail presentations nor a series of pages are really easy to use for the investigation of archival records online a new model was tried out. Therefore two layers were conceived, one for the orientation inside a descriptive unit and the other for browsing through it or for targeted access to single pages. The orientation view contains all pages marked as

structurally relevant. For easier estimation on the relevance of pages for the research questions a special presentation was designed that just shows the upper third of a page where normally the most concentrated information on the letter can be rapidly overseen.

The working screen of MEX

The development of MEX

MEX was developed in two consecutive projects, <daofind> and <daofind+> by the Federal Archives with support from the Andrew W. Mellon foundation, New York. The first project <daofind> tried to find a new way for editing descriptive information by applying the open source platform Eclipse, which had been coded by IBM and opened for the open source community. With this basis the new developments would work on different platforms and operating systems.

The first <daofind> project developed a prototype of the application. It was one of the first applications that installed Eclipse on the users desktop. Doing this

many of the functions of the platform could be used without programming them again and the new application could be designed as a plug in. That reduced the amount of resources for the development considerably. With the prototype it could be shown that this way worked and that it was possible to develop it further.

MEX uses the three standards EAD, EAC and METS directly. The technical principle is that a subset of the corresponding standard is defined to configure MEX for a specific application. However the spectrum of possible profiles is only limited by the standards definition itself. This subset defines which elements, attributes and their eventually predefined values are offered for work, which elements are used and written into the XML-document, but are hidden on the normal working screen, how these elements are called, which text is offered as a tool tip and so on. It is easy to produce other language versions and a structural adaptation to national traditions can be done with the choice of elements and attributes offered on the working screen.

MEX makes extended use of links offering f.i. the integration of single images to the title page, to the text of the introduction or to the description of a collection of personal papers in the holdings guide. The editor offers easy ways to create those links. So a click on the element for digital archival objects opens a window with the folder structure available and the name of the chosen files is copied immediately into the element.

Again MEX is not conceived as a central archival system. MEX is meant for decentralized implementation and offers many flexible ways to work. Even if it is used very differently the data produced conform to the same structural standard and can be shared with other applications. Its prevailing perspective is the one of producing finding aids. All parts of finding aids can be edited with it. The title page can be composed of different elements that can be displayed in different layouts when using other style sheets. The introduction can be composed of a variety of elements that correspond to parts of introductions used before. However this structure gives on the one hand a sort of cheque list of useful components and allows on the other hand the reuse of the data in other contexts.

The EAD finding aid in MEX can include in itself the documentation of its development. The EAD elements for creation and revisions are useful for the internal management of the collection of online finding aids in a repository, even if they are not used for presentation. On the level of the classification groups or of the descriptive units many explaining elements can be used when wanted.

Especially innovative aspects of MEX concern the direct use of XML-standards. It stands somehow in between XML-editors and databases. Like XML-editors MEX creates texts. However functionalities like a plausibility control of normalised times are also integrated. The data worked on have the format of XML-files. Therefore the data are open. At no moment they are in a proprietary format and there is no need to convert them. The data must not be imported but can be opened like a text in a word processor. They are stored just like that and can be opened and used with any other text editor or XML editor. The editor opens most of the valid

EAD files from other applications. Elements that are not defined in the EAD profile actually used are shown in squared brackets indicating that they are not defined and will not be used for the HTML presentation. They stay in the file where they are and will not be cut off.

The MEX software consists of several modules and has an open structure. It is distributed as a public domain for free use and is offered for adaptations as open source via the SourceForge platform for Windows and Apple Mac operating systems in German and in English⁶.

What does MEX offer?

For the description of archives MEX allows capturing, importing, and editing standard or extended online-finding aids for archival records with EAD and creating adapted finding aids for collections of personal papers or personal files. It can be used to create a holdings guide on EAD format for the whole archival service which can be taken to structure sets of online finding aids linked to it. Information on persons and records creators can be added and offered with links in EAC format relating to descriptions of collections of personal files or of record groups in the holdings guides. The descriptive units in the finding aids can be linked to integrated viewers for digitisations controlled with data in METS format. The work can be done in a professional language environment and the actual tagging can be left to the program.

For editing online finding aids with images digitised archival records can be added to descriptive units in the form of structured digital archival objects. In a similar way single pictures can be added at multiple places inside the finding aid including the title page and the introduction. Wizards help to enter the right addresses. During the description or editing a cumulated index can be created and managed in a separate window. In a similar way a list of abbreviations is created and managed in a separate view. The tagging inside text content for these functions as well as those for rendering text bold or italic or entering line breaks is done with the context menu inside a snippet editor. While working the display can be changed between a table view and a template view, with the template offering a core set of elements that do not need to be entered one by one in the table view. Other displays of the same date give a look at the whole XML file or just the active element with the nested element and attributes underneath and at a HTML preview in form of a list of all elements used.

For creating Internet presentations a function is available using a default style sheet that generates the HTML files including the folders structure needed. It can be packed and copied to a web server as such. This functionality is available for

⁶ <http://sourceforge.net> with further information and documentation in the wiki space. For more details see www.daofind.de with links to examples of finding aids with digital reproductions.

each file in EAD, EAC, and METS format, as well as for a whole set of an EAD finding aids with all corresponding METS files for digital images including the copying of the images to the final place. The image presentation is enriched with descriptive information taken from the EAD files.

The MEX editions

Given the great variety of choices offered by the standards five different configurations or editions have been produced to reduce the complexity. The principle when designing them was to externalise those choices that are only made once in the beginning of the work. While f.i. EAC is drafted for information on persons, families and corporate bodies, the object will not change after starting to capture information. So different editions of the EAC editors were conceived for information on persons and on corporate bodies.

The two editions for finding aids differ concerning the amount of elements defined in the configuration. The standard finding aid is seen as containing only the core elements of archival description and thus being adapted perhaps for a standardised work process with auxiliary staff. The products can be opened with the edition for extended finding aids and they can be supplemented with more information, pictures and other elements. Two other editions are available for finding aids, one for collections for personal papers and the other one for personal files or court records. The choice of the elements offered here is similar to the data fields in the corresponding database applications of the Federal Archives ZDN, the central database on German language collections of personal papers worldwide, accessible on the archives website.

The fifth edition is configured for capturing and editing holdings guides. Holdings guides are very common in German archives. Often they are printed and published as books and can be found in the holdings of university libraries. These holdings guides give a general overview on the complete holdings of the repository. The holdings guides have always been drafted in a rather structured form similar to that of finding aids. They contain descriptions of record groups each of them with a reference number and an official name followed by a description of the main areas covered by the records, the running dates as well as explanations on how the records had been created originally and how they had found their way into the repository. All this information is structurally similar to the information on descriptive units in finding aids. Therefore MidosaXML was already used to edit holdings guides and MEX offers now a specialised editor for them with an adapted choice of EAD elements and a labelling for it.

The editions for finding aids include the editor for METS files that allows creating digital archival objects for the descriptive units. The linking with the EAD file is easily done. The name of the METS file is dragged and dropped into the <dao>

– element of the EAD file. The software does everything else when the creation of the presentation is started.

With this most recent step in the developments of the MIDOSA family of software tools flexibility is achieved to an amount, which was unknown for archival software until now. The standards unify the data format, and at the same time they allow to work in environments adapted to special needs of different archival material. Especially the structural standard EAD shows its capacity to open new ways of accepting diversity. Besides its implementation content standards can be used for description with rules describing how to come to the content of the elements. Value standards can be applied to define authorities like the official names of persons or institutions. And the technical standards, describing f.i. XML and HTML, deliver the technological basis. Applying structural standards like EAD, EAC, and METS may help to understand each other better by using the same language while expressing different content.

The principles of the MIDOSA developments

From its beginnings MIDOSA was a tool that supported archival work without prescribing how to do it. That means that it addresses professional archivists, who decide on what is needed to open the access to the archival material that shall be described. The professional decisions are supported, not foreclosed by the software.

Decentralisation was a basic principle from the beginning, as MIDOSA had never been conceived as a centralised archival system running on a network server, even if during work in teams the data can be shared on common storage spaces.

Another basic principle was to provide latest technology in such a way that it could unfold its productivity for archival work on the basis of the professional principles, especially provenance, to improve the service quality and the visibility of archives.

The first development MIDOSA applied the technology of the new microcomputers for decentralised work. The second step, MIDOSA95 introduced the compliance with the recently published ICA standard for data exchange ISAD(G). The next development, MIDOSAonline, reacted very early to the open possibilities of the new medium Internet to produce online finding aids. With the availability of XML and on the basis of first knowledge about EAD MidosaXML enlarged the flexibility of the tool with the use of the same data for an improved online presentation and printing of finding aids. And finally MEX adds the capability to create online presentations with embedded digital reproductions of complete records groups in one step while working directly with the international standards.

These developments were accompanied by a continuous effort to improve the research functionality in the display of the finding aids. The online finding aids were presented in a structured way with the classification as a sort of table of content used for navigation. A full text search was added going across the finding aid and

presenting the results as a list pointing to the text where the term was used. So finding aids could be used like e-books. The same way to search and retrieve archives was taken over with MidosaSEARCH that offered a cross search over the holdings guide and all finding aids linked to it. In a second version its functions have been enhanced f.i. with a second search inside a retrieved finding aid using another term and the possibility to go back to the results of the first one. MidosaSEARCH is now a real context sensitive search and discovery engine which is appreciated and used by increasing numbers of users on the website of the Federal Archives.

The MIDOSA tools can soon celebrate their 25 years. With a concept always a bit aside – and ahead – of the main stream they nevertheless influenced other developments considerably. They have shown, that with modern techniques archival principles like provenance are still useful, that they can give users orientation in the holdings and deliver context in an intuitive way. They unfold their key benefits even more in the digital Internet based environment.

Rezumat

MIDOSA – o familie de instrumente software la îndemâna arhivistului

Ultimul produs al familiei MIDOSA se numește MEX [EMX] – **MidosaEditor** for XML-standards [Editorul Midosa pentru standardele XML]. În egală măsură cu ceilalți membri ai familiei, ea reprezintă un instrument software dezvoltat în mod expres pentru sprijinirea descrierii arhivistice, în momentul de față integrând o funcție pentru crearea unor complete prezentări online a arhivelor digitale în cadrul instrumentelor online de cercetare. Toate instrumentele MIDOSA au răspuns la noile produse ale tehnologiei și au deschis noi direcții pentru a sprijini munca arhivistică, pentru a oferi informații descriptive utilizatorilor de arhive și pentru a spori calitatea serviciilor arhivistice. Bazându-se pe aceleași principii de ușurință în a folosi înalta tehnologie cu buget limitat, fiecare dintre ele are funcțiile sale specifice.

Obiectivele comune ale dezvoltărilor MIDOSA se pot sintetiza în asigurarea unui sprijin pentru arhiviștii profesioniști, oferindu-le cea mai recentă tehnologie ajustată nevoilor lor și în intensificarea vizibilității și a utilității arhivelor. Prin sprijinirea sarcinilor profesionale, MIDOSA a demonstrat că tehnicile informatice moderne i-a convins pe arhiviști să nu renunțe la păstrarea tradițiilor lor și la standardele profesionale. Dimpotrivă, aceste tehnici permit ca principiile profesionale arhivistice precum proveniența să devină încă și mai relevante pentru chestiunea atât de dezbătută a deschiderii accesului la arhive pentru oricine este interesat în investigarea lor.

Articolul de față descrie feluritele etape din dezvoltarea instrumentelor care alcătuiesc familia MIDOSA de la începutul anilor '80 în Arhivele de Stat ale landului Baden-Württemberg. Ele includ varianta primitivă a MIDOSA cu aplicarea sa

descentralizată, MIDOSA95 – bazată pe o bază de date modernă și ținând seamă de ISAD(G), MIDOSAonline – primul software destinat convertirii bazei de date în HTML, și MidosaXML – care a lăsat deoparte sistemele de gestiune a bazelor de date și a operat în mod direct în fișierele de text XML, bazându-se pe EAD. În paralel cu aceasta, MidosaSEARCH a fost dezvoltat ca un motor de căutare bazat pe fișierele de text și prezentând date în context precum în instrumentele de cercetare tipărite, dar cu multe noi utilități pentru o folosire mai lejeră.

Ultimul produs este MEX, realizat prin proiectul <daofind> și aplicabil pentru crearea de instrumente științifice online cu imagini integrate din documentele arhivistice digitalizate. Prima versiune a MEX a fost lansată în cinci ediții cu diferite profile ale EAD-Standard adaptate pentru felurite situații. Instrumentele MIDOSA pot sărbători în curând cei 25 de ani. Ele au demonstrat că, alături de tehnicile moderne, principii arhivistice precum proveniența sunt încă utile și că pot oferi utilizatorilor orientarea necesară.

Repere pentru o strategie de informatizare a arhivelor*

Alina Pavelescu

În noiembrie 2005, Banca Națională a României a organizat o masă rotundă cu participarea unor reprezentanți ai diferitelor instituții din sfera privată și din cea publică, în încercarea de a lua pulsul unei activități aflate încă la început în România: constituirea și administrarea arhivelor electronice. În cursul discuțiilor care au avut loc atunci, a reieșit limpede că, deși instituțiile reprezentate se aflau aparent la nivele diferite în ceea ce privește experiența de constituire a arhivelor electronice, operațiunile de selecționare și, mai ales, de gestionare a lor le puneau tuturor mari probleme și că necesitatea ca Arhivele Naționale – instituția tutelară în activitatea de administrare a documentelor – să se implice și să elaboreze norme și direcții de acțiune în acest sens a devenit o problemă vitală. Miza succesului unei astfel de operațiuni este cu atât mai mare – și, implicit, un eventual eșec este cu atât mai inacceptabil – cu cât documentele electronice au încetat de ani buni să reprezinte doar arhive cu valoare practică, a căror păstrare s-ar impune numai pe termen scurt și mediu. O bună parte a arhiviștilor din România a înțeles deja – sau sunt pe cale să înțeleagă – că memoria istorică a comunității pe care o slujesc va fi reprezentată în viitorul apropiat, aproape exclusiv, de documentele electronice. De aceea, ratarea misiunii de păstrare și administrare a documentelor electronice ar echivala, în cazul Arhivelor Naționale, cu ratarea misiunii lor fundamentale: aceea de a prezerva memoria istorică a românilor. Observațiile de mai jos sunt rodul unei reflecții personale pe marginea celor constatate la masa rotundă organizată de B.N.R. Ele nu au pretenția să treacă dincolo de stadiul modest de prezentare a unor principii generale de acțiune, iar autoarea lor nu are pretenția de a deține – nici pe departe – cheia soluțiilor tehnice care s-ar impune în procesul de informatizare a Arhivelor Naționale. Cum însă, cu ocazia aceleiași mese rotunde, am constatat o oarecare

* Acest material a fost redactat în aprilie 2006. De atunci, în Arhivele Naționale a început, anevoios și după o lungă stagnare, un proces de reformare instituțională în cursul căruia problema informatizării revine tot mai des, ca temă recurentă. Din păcate, progresele efective sunt deocamdată cvasi-inexistente, iar instituția se află încă, și la acest capitol, ca și la acela mult mai sensibil al condițiilor materiale în care arhiviștii își desfășoară activitatea, într-o stare de criză acută, datorată constantei subfinanțări din ultimii 18 ani. La dezbaterea organizată sub egida Arhivelor Naționale în data de 14 februarie 2008, "Informatizarea patrimoniului cultural – o ecuație cu mai multe necunoscute", la care au participat arhiviști, bibliotecari, muzeografi, reprezentanți ai Ministerului Culturii și Cultelor și ai Ministerului Internelor și Reformei Administrative, s-a putut constata decalajul îngrijorător între dificultățile ieșirii din inerție a Arhivelor Naționale și progresele – modeste, dar totuși vizibile – ale celorlalte instituții cu atribuții în administrarea patrimoniului cultural.

dezorientare printre reprezentanții Arhivelor prezenți la discuții și – ceea ce mi s-a părut mult mai grav – o lipsă de informare generală asupra experiențelor în domeniu ale altor Arhive naționale, pornite de ceva vreme pe calea informatizării, am considerat util și actual un demers de adaptare a acestor experiențe la situația de fapt din România.

În momentul actual, administrarea arhivelor în format electronic implică distincția între două situații care, fiecare în parte, impun un alt tip de abordare tehnică, precum și strategii manageriale distincte:

1. Arhivarea și păstrarea documentelor create în format electronic reprezintă, din perspectiva arhivisticii contemporane, nu doar o realitate imediată, impunând găsirea rapidă a unor soluții tehnice, ci și, mult mai important și cu bătaie mult mai lungă, regândirea în profunzime a normelor și principiilor de bază ale profesiei. Astfel, dacă, în percepția generală a publicului Arhivelor, imaginea clasică a arhivistului este mai degrabă aceea a unui profesionist preocupat de soarta documentelor abia din momentul în care acestea ies din circuitul curent pentru a deveni mărturie cu valoare istorică, realitatea este totuși alta, iar utilizarea documentelor electronice contribuie la accelerarea transformărilor profesiei. În noua eră a documentelor electronice, intervenția arhivistului, pentru a fi eficientă, trebuie să se producă cât mai devreme și să însoțească întregul ciclu de viață al documentului¹. Cea mai importantă consecință a unei atare situații este reevaluarea rolului arhivistului în relația cu creatorii documentelor, investirea Arhivelor cu responsabilități sporite și re poziționarea profesiei de arhivist printre profesiile de importanță vitală în evoluția societăților informatizate.

2. Digitalizarea documentelor cu valoare de patrimoniu aflate în administrarea Arhivelor istorice reprezintă o opțiune la care instituțiile de arhivă recurg pe o scară tot mai largă, aceasta permițând atât economisirea spațiilor de stocare, evitarea deteriorării continue a originalelor, cât și diversificarea considerabilă a facilităților de acces la informație. Digitalizarea documentelor istorice se înscrie între acțiunile de promovare a patrimoniului cultural care au cea mai mare eficiență și un impact direct la public. Aceasta implică găsirea unor soluții tehnice și de management specifice, în parte diferite de acelea necesitate de arhivarea documentelor electronice și a căror urgență va rămâne în viitorul apropiat la latitudinea fiecărei instituții de arhivă.

¹ Cf. Catherine Dhérent, *Les archives électroniques. Manuel pratique*, Paris, 2002, p. 8; a se vedea, de asemenea, *Comprendre et pratiquer le records management. Analyse de la norme ISO 15489 au regard des pratiques archivistiques français* par le Groupe métiers AAF-ADBS "Records management", 8 aprilie 2005, p. 5: "Necesitatea de a intercepta documentele la sursă constituie principala diferență între *records management* și administrarea arhivelor [«la gestion des archives»], deși, de câteva decenii, arhiviștii sunt preocupați să asigure gestiunea documentelor din momente cât mai apropiate de crearea lor și nu doar din momentul în care trec în stadiul de arhive istorice". Dhérent utilizează, în lucrarea sa, termenul englezesc de *records management* pentru a desemna exclusiv administrarea arhivelor electronice.

Problemele ridicate de administrarea celor două categorii de documente (cele create în format electronic și cele digitalizate ca opțiune de promovare a patrimoniului arhivistic) sunt însă, în cea mai mare parte, comune. Ele vizează în primul rând necesitatea de a concepe și de a perfecționa un sistem coerent de gestionare a documentelor electronice, ai cărui parametri să fie aplicați cu consecvență, de la crearea documentului până la integrarea sa în arhiva istorică (și chiar mai departe de acest moment, dat fiind că integrarea și menținerea documentului electronic în circuitul istoric implică o permanentă reactualizare a formatelor și suporturilor care fac posibilă conservarea sa). Un astfel de sistem are rolul de a permite administrarea eficientă pe termen lung a documentelor electronice și, ca o consecință capitală, perpetuarea și promovarea memoriei naționale în contextul societății informaționale. Obiectivul lucrării de față este acela de a schița principiile generale care ar trebui să formeze baza strategiei de constituire a unui astfel de sistem de administrare a documentelor în format electronic.

I. Observații generale

Constituirea unui sistem de administrare a arhivelor electronice este o acțiune complexă, cu implicații asupra unei întregi rețele de actori instituționali și care antrenează competențe profesionale multiple. De aceea, poziționarea Arhivelor în cadrul acestei rețele instituționale reprezintă o operațiune preliminară de o deosebită importanță. Este nevoie, în primul rând, ca la nivelul personalului Arhivelor să fie conștientizată și asumată modificarea de rol și de atribuții derivând din trecerea de la administrarea documentelor pe suport clasic la administrarea documentelor pe suport electronic. Arhivistul trebuie să se obișnuiască cu ideea că responsabilitatea sa față de documente începe, în noile condiții, mult mai devreme și nu mai reprezintă o misiune mai degrabă exterioară în raport cu activitatea creatorilor. Misiunea Arhivelor trebuie să acompanieze întregul ciclu de viață al documentului cu o strategie adecvată de preservare și administrare, ale cărei puncte majore să susțină în mod real rolul-cheie al instituției în interiorul rețelei de actori implicați în gestionarea documentelor electronice. Unele dintre atribuțiile ce revin instituției în contextul informatizării nu fac decât să continue, cu mijloace adaptate, misiunea sa clasică; altele, însă, reprezintă prin noutatea lor o provocare la flexibilitate și la demonstrarea capacităților manageriale².

² Responsabilitățile pe care norma ISO 15489-1:2001 le stabilește în cazul *records managers* pot fi, în fapt, considerate general valabile pentru toți administratorii de arhive și pentru Arhivele Naționale, în relația lor cu creatorii: construirea unei strategii de administrare a documentelor, implementarea ei și urmărirea cu regularitate a modului în care este aplicată; dezvoltarea acestei strategii la toate nivelele sistemului de administrare a arhivelor, prin intermediul redactării de norme și proceduri de aplicare, al constituirii instrumentelor necesare pentru implementarea ei, al impunerii unor practici unitare în domeniul arhivării documentelor electronice etc.; garantarea coerenței sistemului de administrare a arhivelor la nivel global și local; asigurarea colaborării între toți actorii sistemului de administrare a documentelor electronice, prin semnalarea și gestionarea interferențelor și a complementarităților; asigurarea respectării procedurilor de administrare a

Definirea unei strategii de gestionare a documentelor electronice reprezintă, totodată, o acțiune al cărei impact asupra tuturor nivelelor de responsabilitate politică, administrativă, juridică impune desfășurarea unei cât mai eficiente acțiuni de comunicare publică. Scopul principal pe care ar trebui să îl aibă în vedere această acțiune constă în sensibilizarea actorilor instituționali față de efectele procesului de informatizare, informarea asupra responsabilităților ce le revin și crearea unei stări de spirit favorabilă cooperării interinstituționale. Sensibilizarea ar trebui să vizeze cel puțin patru paliere: primul și cel mai important este acela al factorilor de decizie politică; urmează breasla arhivistică însăși; creatorii și deținătorii de documente; opinia publică în general, cu un accent special pentru formatorii de opinie (presă, personalități ale vieții publice, ONG-uri etc.)

A estima că sensibilizarea opiniei publice și a factorilor de decizie față de problema arhivelor electronice se va produce de la sine – și, în consecință, a nu se preocupa de construirea unei strategii de lobby profesional – reprezintă, din partea Arhivelor Naționale, mult mai mult decât o naivitate; această atitudine va conduce, mai devreme sau mai târziu, la fragilizarea instituției în fața provocărilor viitorului apropiat și, în consecință, la delegitimarea ei în ansamblul instituțiilor administrative. Această afirmație, departe de a fi excesivă, este pe deplin demonstrată de situația actuală din România, caracterizată prin carențe semnificative în domeniul legislației arhivelor electronice³ și printr-o lipsă cronică de preocupare a responsabililor politici atât față de conceperea unor proiecte pe termen lung în acest sens, cât și față de susținerea materială a proiectelor inițiate de ceilalți actori instituționali. Lipsa de

documentelor de către personalul de specialitate atât în cadrul Arhivelor, cât și la creatori și deținători; asigurarea transparenței operațiunilor arhivistice și a fezabilității sistemului de administrare a documentelor pe tot parcursul ciclului de viață al documentului, inclusiv în faza în care documentele sunt încă parte a arhivei curente a unei instituții/organizații (această obligație are ca pandant obligația Arhivelor Naționale de a repera documentele la creatori, de a controla modul în care sunt arhivate și gestionate și de a concepe normele după care documentele electronice sunt inventariate încă de la crearea lor); determinarea creatorilor de documente, prin măsuri adecvate, să își asigure existența permanentă a unor servicii specializate de arhivă în cadrul organismelor pe care le administrează; reprezentarea și susținerea, în raportul cu instanțele competente, a profesiei de arhivist și depunerea unor eforturi constante pentru asigurarea finanțărilor necesare în vederea unei bune administrări a documentelor electronice. Cf. *International Standard ISO 15489-1. Information and Documentation – Records Management. Part 1: General*, 15 septembrie 2001, p. 5-6.

³ Câțiva pași, timizi și destul de confuzi, au fost făcuți totuși, sub presiunea integrării în Uniunea Europeană. Legea nr. 455 din 18 iulie 2001 privind semnătura electronică, însoțită de Normele tehnice și metodologice pentru aplicarea ei, publicate la 13 decembrie 2001, și Legea nr. 589 din 15 decembrie 2004 privind regimul juridic al activității electronice notariale sunt, în acest context, două exemple importante. În 2007 a fost, în sfârșit, adoptat proiectul de lege a arhivării electronice, deus încă din 2004 în Parlamentul României de deputatul Varujan Pambuccian, devenit Legea nr. 135/2007 privind arhivarea documentelor în formă electronică. Din păcate, Arhivele Naționale au ratat ocazia de a fi parte în procesul de elaborare, respectiv de amendare a acestei legi; din fericire, instituția este actualmente reprezentată în echipa care elaborează Normele metodologice de aplicare a Legii 135/2007.

comunicare între diferitele segmente ale mecanismului decizional și marginalizarea vizibilă a Arhivelor în procesul de luare a deciziilor completează peisajul unor începuturi nu foarte promițătoare.

În acest context, construirea unei strategii de afirmare a Arhivelor Naționale ca actor instituțional credibil, avizat și coerent în domeniul administrării documentelor electronice pare a reprezenta condiția *sine qua non* a oricărei încercări de sistematizare a multitudinii de practici și experiențe din societatea românească actuală. Din exemplul altor Arhive Naționale, se poate observa cu ușurință că interesul social față de reglementarea juridică a gestionării documentelor electronice nu precede, ci este mai degrabă precedat de interesul și inițiativele factorului politic. De aceea, lobby-ul politic pentru adoptarea inițiativelor legislative în domeniu și implicarea activă în elaborarea acestor inițiative reprezintă condiții obligatorii pentru buna desfășurare a activității Arhivelor în era informațională.

Un prim pas către construirea unei imagini de actor instituțional credibil l-ar putea constitui chiar elaborarea de către Arhivele Naționale a unei strategii globale de informatizare a instituției, al cărei scop ar trebui să fie acela de a permite gestionarea ulterioară a arhivelor electronice, fixarea unor norme unice pertinente destinate uzului creatorilor și deținătorilor de astfel de arhive, precum și transferul lor de la aceștia din urmă către Arhivele Naționale.

II. Etapele strategiei de administrare a documentelor electronice – de la elaborare la aplicare

În practica internațională, articularea unei strategii prealabile de administrare a documentelor electronice este considerată o condiție-cheie a succesului întregii operațiuni. Documentele de lucru publicate de Consiliul Internațional al Arhivelor subliniază importanța unei atitudini flexibile din partea arhiviștilor, cărora li se recomandă să aibă o viziune clară, pre-definită a etapelor de parcurs, rămânând totodată pe terenul realităților din comunitățile lor spre a putea să sesizeze momentele propice pentru o intervenție și soluțiile corecte ce se impun, în funcție de fiecare situație în parte⁴. Precizarea clară, de către responsabili Arhivelor, a

⁴ A se vedea, în acest sens, *Electronic Record: A Workbook for Archivists*, International Council of Archives, aprilie 2005, p. 17. Același manual definește cele patru principii care esențializează funcția Arhivelor Naționale în procesul de administrare a documentelor electronice: facilitarea adoptării de strategii, proceduri, sisteme, standarde și ghiduri practice menite să îi ajute pe creatorii de documente electronice în activitatea de creare și deținere a unor documente autentice, conținând toate datele tehnice necesare în procesul de arhivare; implicarea arhivistului în toate etapele ciclului de viață al documentului electronic (concepere, constituire, păstrare), aceasta fiind cea mai sigură modalitate de a prezerva valoarea lor practică și istorică, dar și singura posibilitate de a asigura accesibilitatea acestor documente pe termen lung; controlul permanent al arhiviștilor asupra procesului de selecționare a documentelor electronice (stabilirea unor norme și practici arhivistice în acest domeniu, dar și supravegherea respectării lor); elaborarea unor norme practice de păstrare a documentelor electronice și de asigurare a accesului la aceste documente pe termen lung (cf. *ibidem*, p. 7).

obiectivelor imediate și pe termen lung este, de asemenea, considerată o condiție importantă, dat fiind că, prin formularea clară a acestor obiective, este mai ușor de evidențiat importanța socială a activității de preservare a documentelor electronice și, în consecință, este facilitată acțiunea de sensibilizare a factorilor politici și a opiniei publice⁵. Totodată, precizarea în detaliu a obiectivelor strategiei de administrare a documentelor electronice permite instituției Arhivelor să aibă o imagine clară asupra punctelor de interes pe care trebuie să le urmărească în studiul preliminar implementării planului de informatizare⁶, precum și a exigențelor pe care trebuie să le formuleze în momentul redactării caietului de sarcini⁷.

Elaborarea și implementarea unei strategii de administrare a documentelor electronice trece prin trei etape majore: întocmirea unui **studiu preliminar**, care să retraceze tabloul de bord al situației (sau situațiilor) de fapt de la care se pleacă, să identifice actorii implicați și principalele aspecte (sociale, profesionale, de ordin tehnic sau managerial) ale contextului în care vor evolua, cel mai probabil, Arhivele Naționale odată cu implementarea și dezvoltarea strategiei de administrare a documentelor electronice; elaborarea planului propriu-zis de administrare a documentelor electronice, urmată de redactarea unui **caiet de sarcini**; realizarea și implementarea **aplicației informatice**. În cele ce urmează, vom încerca să precizăm, pentru fiecare dintre cele trei etape, principalele direcții de acțiune și principalele probleme care vor trebui surmontate.

a) **Întocmirea studiului preliminar**

Alegerea echipei care va întocmi studiul preliminar reprezintă, din punctul de vedere al responsabililor de proiect, o primă opțiune importantă. Se poate opta între două soluții: alcătuirea unei echipe de lucru în interiorul instituției (din care să facă parte arhiviști, informaticieni, personal administrativ: juriști, economiști, responsabili cu politica de personal a instituției) sau poate fi contactată o firmă specializată în audit care, pe baza unui contract și a unui caiet de sarcini în care să fie specificate precis obiectivele studiului preliminar, să fie însărcinată cu redactarea acestuia. Prima opțiune prezintă avantajul de a fi mai puțin costisitoare financiar și de a beneficia de experiența unor persoane familiarizate cu problematica arhivelor; există totuși un dezavantaj demn de luat în seamă: implicarea directă a echipei de lucru în realitățile pe care trebuie să le analizeze poate împieta asupra obiectivității

⁵ *Op. cit.*, p. 17. Ca obiective generale, sunt precizate: îmbunătățirea calității serviciilor oferite de Arhive, creșterea nivelului de încredere al cetățenilor în instituțiile statului, ca urmare a ameliorării posibilităților de regăsire și administrare a informațiilor cuprinse în documente, îmbunătățirea infrastructurii informaționale. Obiectivele punctuale, a căror realizare ar fi de natură să faciliteze activitatea instituțiilor administrative, sunt: îmbunătățirea suportului tehnic și, în consecință, fluidizarea procesului administrativ, eficientizarea cheltuielilor pentru actualizarea mijloacelor tehnice utilizate în administrație, o mai bună comunicare cu cetățenii, prin intermediul serviciilor electronice.

⁶ A se vedea Anexa 1.

⁷ A se vedea Anexa 2.

observațiilor și concluziilor formulate în studiul preliminar. Cea de-a doua opțiune, al cărei dezavantaj major este costul ridicat, prezintă însă avantajul de a lăsa mai puțin loc pentru subiectivitate, concluzii parțiale sau eronate, întârzieri în demararea proiectului (în general, în contractele încheiate între beneficiar și firma de audit sunt specificate termene precise a căror nerespectare atrage penalități financiare). De altfel, dată fiind complexitatea tehnică a proiectului, externalizarea unei părți importante a serviciilor (cel puțin acelea care țin de conceperea, implementarea și administrarea ulterioară a aplicației informatice) este inevitabilă. De aceea, pentru succesul global al operațiunii, mentalitatea de autarhie instituțională nu poate avea decât un efect negativ.

Scopul principal al studiului preliminar este acela de a oferi o perspectivă generală asupra mediului juridic, administrativ și economic în care va trebui să se integreze proiectul de administrare a documentelor electronice, de a identifica punctele slabe și punctele forte ale practicii arhivistice și nevoile legate de adaptarea acestora la noile condiții tehnologice, de a identifica nivelul de corelare a practicilor profesionale la diverșii deținători de arhive, precum și gradul de corelare între normele și practicile arhivistice interne și cele internaționale, de a stabili gradul de pregătire al personalului și măsura în care se impune organizarea unui *training* de specialitate, categoriile de personal cărora trebuie să li se adreseze cu precădere acest *training*, de a face un tablou al situației arhivelor electronice la creatori în vederea înțelegerii orizontului de așteptare al acestora în raport cu Arhivele Naționale⁸. Din punct de vedere strict arhivistic, studiul preliminar ar mai trebui să clarifice o serie de probleme⁹, cum ar fi:

I. analiza patrimoniului arhivistic: identificarea documentelor electronice care urmează a fi păstrate (stabilirea tipurilor de documente care ar trebui păstrate în formă electronică și a scopurilor în care vor fi păstrate: cu valoare juridică, administrativă, fiscală, istorică etc.);

II. analiza prevederilor legale în domeniul arhivistic: termenele de păstrare pentru fiecare categorie de documente, exigențele generale pe care trebuie să le satisfacă sistemul de arhivare (integritatea documentului, parametrii de autenticitate fixați în raport cu conținutul său inițial etc.), existența (sau lipsa) unor penalități juridice în cazul distrugerii documentelor sau al alterării conținutului lor;

III. analiza reglementărilor referitoare la dreptul de consultare a documentelor electronice: existența unor reglementări de acces diferențiate între utilizatorii interni și publicul larg; frecvența solicitărilor de acces și tipologia acestora

⁸ A se vedea și *Electronic Records: A Workbook for Archivists*, p. 32-39. Un exemplu de studiu preliminar, realizat cu ajutorul unei firme specializate, poate fi consultat pe site-ul Arhivelor de Stat din Geneva. A se vedea www.geneve.ch/archives/, consultat la 23 noiembrie 2005; acest studiu privește însă doar un detaliu al strategiei de administrare a documentelor electronice: transferul instrumentelor arhivistice în format electronic de la Arhivele departamentale către Arhivele centrale.

⁹ Cf. Valérie Sedillan, *L'archivage de l'acte électronique*, p. 7 [= <http://www.internet-juridique.net/>], consultat la 10 ianuarie 2006.

(determinarea scopurilor preponderente în care sunt accesate documentele electronice permite stabilirea necesarului de servicii care fac posibilă consultarea lor); modul în care sunt inventariate documentele la deținători și problemele care pot rezulta din acesta în momentul transferului documentelor de la deținători la Arhivele Naționale.

b) Elaborarea planului de administrare a documentelor electronice și redactarea caietului de sarcini¹⁰

În această etapă de lucru, prioritățile sunt reprezentate de: stabilirea principiilor generale după care se va conduce operațiunea; fixarea normei (principiile operațiunilor arhivistice și ordinea efectuării lor; precizarea datelor și metadatelor care trebuie să se regăsească în inventarul documentelor electronice); fixarea terminologiei și definirea cât mai precisă a termenilor ce vor fi utilizați; precizarea parametrilor tehnici pe care trebuie să îi îndeplinească sistemul de administrare a documentelor electronice; stabilirea categoriilor de actori ce vor fi implicați în administrarea documentelor electronice și a rolului ce îi va reveni fiecăruia; stabilirea ordinii de prioritate în privința fondurilor de arhivă ce vor fi digitalizate (în cazul în care se optează pentru digitalizarea documentelor istorice); estimarea impactului adoptării unor practici de lucru noi asupra activității instituției și stabilirea măsurilor care se impun pentru urgentarea eficientizării activității profesionale; stabilirea modului în care vor fi divizate competențele la punerea în practică a planului de administrare a documentelor electronice; estimarea detaliată a costurilor, atât globale, cât și pe etape și operațiuni.

Dintre problemele specifice legate de administrarea documentelor electronice, cea mai importantă este aceea a **metadelor**. Metadatele (sau “date despre date”) constituie descriptorii externi ai documentelor electronice, iar rolul lor este acela de a garanta autenticitatea acestor documente, integritatea lor, inteligibilitatea și capacitatea tehnică de a fi utilizate în diferitele sisteme de operare¹¹. Obligația de a stabili un sistem coerent de captare și redare a metadelor constituie, din punctul de vedere al arhivistului, principala provocare profesională, deoarece această operațiune poate conduce – actorii internaționali în domeniul arhivisticii consideră că a condus deja – la o veritabilă revoluționare a normelor și practicilor arhivistice. Necesitatea de a se adapta caracteristicilor specifice documentelor electronice pune arhivistul în fața unei situații noi, care implică flexibilitate, o viziune creatoare asupra misiunii sale și o abordare din perspectivă interdisciplinară a raportului cu documentul. Desigur, nu ne aflăm în fața unui demers de reinventare a arhivisticii, ci de lărgire considerabilă a orizontului profesiei.

Pe plan internațional, există mai multe încercări de elaborare a unor standarde pentru metadate. În domeniul arhivisticii, cele mai cunoscute sunt normele de descriere internațională ISAD(G) și standardul DTD EAD (*Encoded Archival*

¹⁰ Cf. specificațiilor din Anexele 1 și 2 ale prezentului articol.

¹¹ Cf. *Electronic Records: A Workbook for Archivists*, p. 44-47.

Description)¹². Un foarte util manual elaborat de Arhivele australiene¹³ este tot mai des invocat în mediile de specialitate ca o referință indispensabilă. Pentru completarea golului de informații din arhivistica românească, un prim pas necesar l-ar putea constitui chiar traducerea și popularizarea în mediile profesionale interesate a acestor documente de lucru.

În administrarea documentelor electronice, descrierea contextului în care a fost creat și în care a fost vehiculat documentul este obligatorie pentru corecta lui interpretare, iar rolul metadatelor este tocmai de a retrasa în mod cât mai complet acest context¹⁴. Trei categorii generale de metadata fac obiectul atenției arhivistului:

A) metadatale referitoare la crearea documentului și la creatorul său: dosarul sau problema în care se încadrează documentul (trebuie avut în vedere faptul că, în orizontul virtual, termenul de “dosar” capătă o semnificație diferită față de aceea din arhivistica clasică), data și ora la care a fost creat, autorul documentului etc.; această etapă are rolul de a permite identificarea documentului original (sau forma cea mai completă a documentului), în condițiile în care, de obicei, documentul electronic suferă, din momentul creării sale, intervenții și modificări din partea unor utilizatori multipli;

B) metadatale referitoare la contextul exploatării documentului: relația în care se află cu alte documente din același dosar și din dosare diferite; această operațiune facilitează regăsirea ulterioară a documentelor cu problematici identice sau conexe, plecând de la o căutare simplă prin cuvinte-cheie (de exemplu, toate documentele referitoare la aceeași problemă patrimonială pot fi regăsite cu ușurință în arhiva electronică);

C) metadatale referitoare la contextul tehnic în care a fost creat și exploatat documentul: informații referitoare la caracteristicile tehnice ale aplicației informatice în care a fost creat și a evoluat documentul până la arhivarea sa; această descriere permite stocarea informațiilor de ordin tehnic care fac posibilă utilizarea ulterioară a documentului prin intermediul altor sisteme și aplicații informatice.

Un alt exemplu de structurare a metadatelor este propus de Catherine Dhérent, plecând, în linii generale, de la aceleași trei categorii¹⁵:

A) Metadata de conservare (considerate indispensabile, acestea constituie, de fapt, date despre parametrii tehnici ai documentelor):

¹² Ambele consultabile pe site-ul Consiliului Internațional al Arhivelor, www.ica.org; pentru varianta românească a normelor ISAD(G), a se vedea “Buletin de informare și documentare arhivistică”, 2004, 1, p. 1-75, traducere și studiu introductiv de Laura Neagu, Bogdan-Florin Popovici și Carmen-Elena Dobrotă.

¹³ Intitulat *DIRKS – A Strategic Approach to Managing Business Information*, acest manual constituie, în fapt, o normă metodologică destinată creatorilor de arhive electronice și menită să faciliteze acțiunea ulterioară de transfer al arhivelor instituționale către Arhivele Naționale; manualul a fost consultat pe site-ul <http://www.naa.gov.au/recordkeeping/>, la 23 ianuarie 2006.

¹⁴ Cf. *Comprendre et pratiquer le records management*, p. 18.

¹⁵ Cf. C. Dhérent, *op. cit.*, p. 20-22.

A. Pavelescu, *Repere pentru o strategie de informatizare a arhivelor*

- numele de identificare al fișierului sau al aplicației;
- dicționarul de termeni prin care urmează să se facă regăsirea în baza de date (este vorba, în fapt, despre termenii care vor fi utilizați ulterior pentru regăsirea documentului);
- dicționarul de balizare¹⁶ (precizarea modalității de codificare a documentului);
- structura fișierelor;
- arborescența electronică a fișierelor și a datelor;
- codificarea datelor ce vor fi incluse în baza de date¹⁷;
- sistemul de exploatare (sistemul informatic în care a evoluat documentul până la momentul arhivării; de exemplu, Windows);
- programul informatic în care a fost creat și stocat documentul (de exemplu, Word).

B) Metadatele de descriere:

- titlul documentului;
- rezumatul conținutului și scurtă descriere a contextului în care a fost creat documentul;
- serviciul emitent (la această rubrică, se recomandă completarea informațiilor în conformitate cu norma arhivistică națională);
- autorul (sau autorii);
- expeditorul;
- destinatarul (sau destinatarii);
- informațiile privind crearea, modificarea și transferul documentului;
- formatul electronic;
- limbajul electronic utilizat pentru înscrierea datelor;
- aplicațiile în care a fost utilizat documentul;
- suportul electronic de origine;
- datele de indexare a tematicii documentului;
- situația documentului în nomenclatorul instituției creatoare.

C) Metadatele de administrare:

- serviciul (instituția) de la care provine documentul;
- date privind modalitățile de transfer electronic al acestuia;
- adresa la care poate fi localizat (adresa electronică);
- suportul electronic de conservare;
- dimensiunile electronice ale documentului;
- drepturi de reproducere;

¹⁶ În terminologia informatică, baliza este marca electronică destinată descrierii, decriptării sau stabilirii tipului de fișiere (cf. *Vocabulaire de l'internet et de l'informatique. Termes et définitions publiés au Journal officiel*, Paris, 2001, p. 21).

¹⁷ În limbaj informatic, codul constituie ansamblul de instrucțiuni general aplicabile pentru orice tip de procesor, iar rolul său este acela de a furniza posibilitatea citirii documentului în orice tip de aplicație; cf. *op. cit.*, p. 22.

- termenul la care poate fi comunicat publicului;
- durata de conservare.

După cum se poate constata din cele prezentate, o parte a metadatelor ce servesc la descrierea documentului electronic provin din practica arhivistică clasică și, ca atare, nu pun probleme deosebite arhiviștilor. Noutatea intervine acolo unde se impune în mod inevitabil descrierea detaliată a caracteristicilor tehnice ale documentului. În cazul documentelor virtuale, mediul electronic reprezintă suportul fizic al documentului, iar descrierea amănunțită a caracteristicilor tehnice prezintă o importanță vitală în vederea conservării și utilizării lor. Această nouă perspectivă asupra responsabilităților arhivistului impune familiarizarea rapidă a acestuia cu tehnicile și limbajul informatic. În același timp, așa cum cititorul lucrării de față a putut, probabil, constata, este nevoie de definirea precisă a termenilor utilizați în administrarea documentelor electronice, confuziile dintre aceștia și terminologia arhivistică clasică îngreunând considerabil efortul arhivistului de a înțelege documentul electronic și de a-l gestiona în mod corect. De aceea, așa cum arătăm la punctul 2 al modelului de caiet de sarcini, elaborarea unui dicționar de termeni unic, validat și însușit de toți actorii implicați în procesul de administrare a documentelor electronice, este una dintre primele operațiuni ce trebuie efectuate în ansamblul elaborării strategiei generale.

Din parcurgerea Anexelor 1 și 2, se poate constata cu ușurință că elaborarea strategiei de administrare a documentelor electronice implică două categorii mari de competențe. Prima dintre ele este competența managerială, capacitatea de a stabili un plan de acțiune, de a-i ierarhiza obiectivele, de a-i fixa etapele principale, de a stabili componența echipei care trebuie să îl concretizeze și să îl pună în aplicare, organizarea licitației pentru identificarea firmei ce urmează a realiza și implementa aplicația informatică etc. Cea de a doua categorie este cea a competențelor profesionale. În acest punct, interdisciplinaritatea este obligatorie, îndeplinirea obiectivelor stabilite și redactarea caietului de sarcini necesită prezența în echipă atât a unor arhiviști experimentați (de preferință, deținători ai unor cunoștințe de bază în informatică), a cel puțin un jurist (de preferință cunoscător al problematicei dreptului de autor și a legislației referitoare la documentele electronice) și, desigur, a unor informaticieni familiarizați măcar în parte cu funcționarea generală a unui sistem arhivistic. Încredințarea misiunii de a redacta o strategie de administrare a documentelor electronice unei echipe mono-profesionale sau, încă mai grav, unei singure persoane (chiar dacă, pe lângă competențele profesionale de bază, aceasta mai deține cunoștințe elementare într-unul sau mai multe domenii conexe) nu poate fi decât o soluție greșită, care condamnă dinainte la eșec. De asemenea, echipa pluridisciplinară care trebuie constituită are nevoie să mențină permanent o bună comunicare cu mediile direct vizate (sau doar interesate) de demersul său, să solicite, în faza inițială a proiectului, opinii avizate din aceste medii și să încerce să țină seama, în elaborarea caietului final de sarcini, de ecourile pe care le-a primit, atât din interiorul Arhivelor Naționale, cât și de la instituțiile interesate.

c) Realizarea și implementarea aplicației informatice

În această etapă, ultima în procesul de elaborare și implementare a strategiei, rolul preponderent revine specialiștilor informaticieni care au conceput programul și care au misiunea de a-l face operațional. Rolul arhivistului și al echipei manageriale nu este însă deloc minor. Informaticienii au nevoie de asistența de specialitate a arhiviștilor pentru a putea identifica și corecta din mers punctele slabe ale aplicației, iar echipa managerială are misiunea de a supraveghea desfășurarea operațiunii. De asemenea, *training*-ul personalului care urmează să utilizeze aplicația se desfășoară cu precădere în această etapă a activității, iar organizarea lui face parte din atribuțiile managementului instituției.

III. Chestiuni privind administrarea accesului la baza de date electronice

Asigurarea accesului la baza de date electronice reprezintă scopul final al strategiei de administrare a documentelor electronice. Comunicarea informațiilor prin intermediul tehnologiei informatice are ca efect imediat creșterea accesibilității acestora, eliminând elementul distanță și constrângerile reprezentate de cererea excesivă direcționată către anumite categorii de documente. De asemenea, prin intermediul căutării pe bază de cuvinte-cheie, atât sarcina arhivistului, cât și aceea a publicului beneficiar este considerabil ușurată. În administrarea accesului la bazele de date electronice, există mai multe aspecte care trebuie luate în considerare: aspectul juridic (obligația arhiviștilor de a cunoaște și respecta legislația în vigoare referitoare la drepturile de autor, elementele de conservare a autenticității documentelor electronice, normele de codificare a datelor electronice, termenele de declasificare pentru fiecare categorie de documente în parte), aspectul profesional (constituirea instrumentelor de cercetare pentru documentele electronice reprezintă, așa cum am încercat să arătăm prin detalierea problemei metadatelor, o operațiune mult mai îndelungată și mai delicată decât în cazul documentelor pe suport clasic, solicitând din partea arhivistului un efort de asimilare rapidă a unor cunoștințe informatice indispensabile; de asemenea, activitatea serviciilor care administrează accesul la documente trebuie să cunoască modificări de substanță care, pe termen scurt, pot avea drept consecință o scădere a eficienței lor); aspectul tehnic (preocuparea pentru actualizarea permanentă a formatelor și suporturilor de conservare; asigurarea compatibilității dintre aplicația de bază și aplicațiile utilizate de creatori, pe de o parte, de bazele de date naționale și internaționale, pe de altă parte; necesitatea de actualizare periodică a elementelor de hardware și software).

Toate aceste atribuții implică nu doar asumarea de responsabilități noi, pentru care comunitatea arhivistică românească are nevoie de o pregătire adecvată, ci și asigurarea unui buget care să permită exercitarea coerentă și competentă a misiunii Arhivelor Naționale.

Arhivele din România se află deja mult în urma altor Arhive Naționale în domeniul administrării documentelor electronice. Până la constituirea unor practici

arhivistice în materie, rămân de însușit acei pași teoretici pe care alte instituții similare i-au parcurs de mult și pe care organismele profesionale internaționale îi popularizează cu consecvență. Și, ca element-cheie al unui mult așteptat început, rămâne de făcut un efort asiduu de schimbare a mentalităților, de informare și sensibilizare a mediilor arhivistice naționale, a factorilor politici și a opiniei publice din România. Concluziile acestei lucrări rămân așadar deschise, intenția noastră modestă fiind nu aceea de a propune un model unic, ci doar de a întreține dezbateră în jurul necesității de găsire a soluțiilor și mijloacelor adecvate. Lipsa de interes pentru identificarea unor soluții, fie și parțiale, a produs de pe acum un efect dramatic, pe care îl sperăm remediabil în timp: lipsa cvasi-totală de vizibilitate a patrimoniului arhivistic românesc în contextul unei culturi internaționale puternic conectată la beneficiile tehnologiei moderne. Iar rapiditatea (sau lentoarea) cu care această problemă va fi remediată va constitui un vector al legitimării Arhivelor Naționale ca actor instituțional și social.

Anexa nr. 1

Planul de informatizare – etapele de lucru¹⁸

Etapa	Tipologia acțiunilor	Actori implicați	Termene (termen-limită general: 1 an) ¹⁹
1. Etapa de inițiere a planului	- Identificarea actorilor ce vor fi implicați (arhiviști, informaticieni, juriști, reprezentanți ai administrației etc.); - Fixarea componenței echipei de lucru	- Responsabilul de proiect²⁰	15 zile
2. Etapa de precizare a competențelor	- Organizarea de seminarii pentru informarea și sensibilizarea actorilor implicați; - Formarea profesională a personalului care urmează să participe la implementarea programului	- Responsabilul de proiect; - Personal specializat (informaticieni, cu sprijinul arhiviștilor care dețin deja competențe tehnice)	1 lună
3. Etapa de studiu preliminar	- Analiza de fezabilitate a activității: modul în care noile tehnologii vor fi încadrate în structura actuală a instituției, poziționarea în această structură, bugetul ce trebuie prevăzut, planificarea inițială a activității;	- Responsabilul de proiect; - Personalul de specialitate (responsabili financiari, serviciu de personal, informaticieni, etc.);	3 luni

¹⁸ Adaptat după: Secrétariat Général du Gouvernement Français, ATICA, *Guide pour la conservation des informations et des documents numériques pour les téléprocédures, les intrantes et les sites internet, version 3 janvier 2002* [= <http://www.atica.gouv.fr/interop/CCI/lecadrecommun.shtml>].

¹⁹ Dată fiind rapiditatea cu care evoluează tehnologiile și programele informatice, recomandarea generală este de a se fixa termene medii și scurte pentru implementarea planurilor de informatizare, în scopul de se evita situațiile în care mijloacele tehnice și programele ce urmează a fi utilizate să devină deja depășite din punct de vedere tehnic.

²⁰ Responsabilul de proiect este numit de conducerea instituției, cu mandat precis; conducerea instituției trebuie să aibă în vedere susținerea deciziilor responsabilului de proiect și asumarea implementării planului de informatizare, cu toate efectele ce decurg din aceasta pentru desfășurarea activității instituției.

	- Stabilirea tabloului responsabilităților administrative (la nivelul întregii instituții); - Stabilirea modului în care va funcționa echipa de lucru (fixarea atribuțiilor și responsabilităților individuale)	- Echipa de lucru	
4. Etapa de întocmire a caietului de sarcini	- Definitivarea și confirmarea tabloului responsabilităților administrative; - Redactarea caietului de sarcini²¹; - Activitatea echipei de lucru (conform calendarului și repartției responsabilităților, așa cum au fost stabilite în etapa anterioară); - Lansarea ofertei pentru achiziționarea aplicației și a mijloacelor tehnice; alegerea partenerului dintre firmele specializate de pe piață	- Responsabilul de proiect; - Personal specializat (informaticieni, arhiviști); - Echipa de lucru	2 luni
5. Etapa de implementare	- Stabilirea specificațiilor și procedurilor (definirea normelor de lucru); - Instalarea și punerea în funcțiune a mijloacelor tehnice, reglarea parametrilor tehnici, testarea tehnologică	- Responsabilul de proiect; - Personal de specialitate (arhiviști, informaticieni); - Echipa profesională a firmei partener	6 luni

²¹ A se vedea Anexa 2.

Anexa nr. 2

**Caiet de sarcini pentru arhivarea și administrarea documentelor electronice²²
(model orientativ)**

Nr. crt.	Problema	Note și comentarii
----------	----------	--------------------

Strategia generală

1.	Identificarea actorilor implicați	Constituirea unei echipe de lucru multidisciplinare, din care să facă parte responsabili administrativi, informaticieni, juriști și arhiviști.
2.	Precizarea listei termenilor și a conceptelor ce vor fi utilizate	Adoptarea unei terminologii comune, care să fie însușită de toți actorii implicați.
3.	Identificarea și urmărirea nevoilor utilizatorului	Precizarea și definirea obiectivelor utilizatorului și a exigențelor cărora aplicația trebuie să le răspundă.
4.	Precizarea politicii instituției cu privire la valoarea juridică a documentelor	Nevoia de a preciza această politică rezultă din problemele complexe pe care le pune noțiunea de “original” atunci când este utilizată pentru documentele electronice: pe de o parte, ele pot fi foarte ușor multiplicare, pe de altă parte, un document electronic poate fi definit ca atare numai în legătură cu alte documente electronice.
5.	Politica de informare și de formare a utilizatorilor	Politica de informare asupra obiectivelor și etapelor strategiei de informatizare, precum și aceea de formare a abilităților necesare la utilizatori se adresează atât responsabililor administrativi, cât și arhiviștilor.
6.	Stabilirea caracteristicilor tehnologice: infrastructura materială necesară, suporturile pe care vor fi păstrate documentele electronice, formatele electronice în care se va lucra etc.	Stabilirea parametrilor tehnici pe care trebuie să îi îndeplinească atât partea de hardware, cât și aceea de software.

²² Adaptat după: Direction des Archives de France, *Directives et règles à l'usage interne de l'Etat sur les archives 08* [= <http://www.archivesdefrance.culture.gouv.fr/>].

Administrarea documentelor electronice

7.	Identificarea responsabilităților în materie de administrare și conservare a documentelor electronice	Pentru fiecare operațiune legată de ciclul de viață al documentelor electronice, este necesară identificarea responsabililor și a responsabilităților legate de conservarea lor fizică, de administrarea lor și de asigurarea accesului.
8.	Identificarea și înregistrarea documentelor electronice importante	Evaluarea informației conținute în documentele electronice, în vederea stabilirii termenelor de păstrare (a se vedea și punctul 10).
9.	Reglementarea politicii de documentare în vederea stabilirii contextului în care au fost create documentele electronice	Pentru fiecare document electronic, este necesară o documentație contextuală, care apoi să fie administrată și actualizată de arhivistul responsabil cu administrarea lui. Această documentație trebuie să privească atât aspectele tehnice, cât și contextul administrativ în care a fost creat documentul (metadatele). Adecvarea între documentul electronic și documentația contextuală trebuie verificată periodic.
10.	Definirea unui plan de selecționare: stabilirea procedurilor în vederea selecționării documentelor electronice	Operațiunea are în vedere stabilirea acelor documente electronice care vor fi păstrate permanent și a acelor care vor fi eliminate; selecționarea ține exclusiv de competențele arhivistului.
11.	Stabilirea unui plan de inventariere a documentelor electronice	Inventarierea trebuie să permită regăsirea rapidă a unei informații, cu ajutorul unor criterii suplimentare de indexare (cuvinte-cheie, dicționar tezauros etc.)
12.	Stabilirea strategiei de asigurare a confidențialității și de autentificare a documentelor electronice	De exemplu, stabilirea modalităților de criptare a datelor
13.	Stabilirea modalităților de transfer al documentelor electronice între diferitele baze de date	Operațiunea cuprinde: alcătuirea listei elementelor care trebuie transferate, a listei de control pentru fiecare transfer, stabilirea suportului ce va fi utilizat pentru transferul fizic (suportul original, rețeaua securizată etc.)

Conservarea documentelor electronice

14.	Stabilirea modului în care vor fi conservate "originalele" documentelor: numai în format electronic, format electronic și copie pe hârtie etc.	
15.	Alegerea tipului de suport pe care vor fi conservate documentele în format electronic	Opțiuni: 1. microfilm (are ca avantaj longevitatea, dar rearanjarea și regăsirea informațiilor se fac cu greutate; necesită un control periodic pentru stabilirea gradului de deteriorare); 2. suporturi magnetice (necesită un mediu de stocare controlat): dischetele (au o fiabilitate și o durată de existență reduse), casetele IBM de tip DLT 3480 sau 3481, care trebuie rescrise o dată la doi ani (acest tip de suport este utilizat doar pentru stocare, nu și de publicul larg, așadar se pretează prea puțin la operațiune de asigurare a accesului la documente); benzile magnetice (necesită rebobinarea o dată la doi ani și rescrierea la un interval de 10-15 ani); 3. suporturi optice: CD-ROM compresat, CD-ROM gravat (are o fiabilitate mai redusă) – CD-ROM-urile trebuie rescrise o dată la 10-20 de ani, DVD-uri, discurile optice WORM (nu permit nicio modificare a conținutului și formatului documentelor) și discurile optice reinscriptibile necesită rescrierea la un interval de 10-20 de ani.
16.	Alegerea formatului în care vor fi păstrate fișierele de date	Posibilități: - fișiere imagine; - fișiere grafice; - fișiere audio, video și multimedia; - fișiere text; - fișiere de date (pentru bazele de date, tabele, formulare, documente compozite); - programe
17.	Stabilirea modalităților de conservare a sistemelor și aplicațiilor de origine, în care au fost produse documentele electronice arhivate	Problemele de administrare, conservare, documentare etc.

Transformarea sau conservarea formatului documentelor electronice

18.	Stabilirea modalităților de documentare (actualizare a documentației) referitoare la formatele utilizate de diferitele sisteme și aplicații	
19.	Opțiunea pentru transformarea sau conservarea formatelor învechite	
20.	Opțiunea pentru aranjarea într-o nouă structură (actualizată, alta decât structura veche, depășită tehnic) a textelor și datelor recuperate	
21.	Opțiunea pentru crearea unei baze anonime de difuzare a informației	Legat de această opțiune: procedura de protejare a anonimatului
22.	Stabilirea procedurilor pentru analiza pierderilor de informații datorate transformării documentelor electronice	

Accesul și utilizarea documentelor electronice

23.	Stabilirea drepturilor referitoare la acces (vizualizarea, imprimarea, alte forme de reproducere a documentelor)	
24.	Stabilirea modalităților de punere a informației la dispoziția publicului	A. Punerea informației la dispoziția publicului (difuzarea pasivă): 1. sala de lectură utilată pentru consultarea documentelor electronice (stabilirea standardelor de consultare); 2. copierea informației electronice în formate și pe suporturi care nu permit modificarea; 3. copierea documentelor electronice într-un nou format, în vederea difuzării: stabilirea suportului, protocoalelor, a limbajului electronic și a formatului, a strategiei Internet; 4. conceperea unui mod de acces automat la informația digitalizată, adaptat nevoilor

		utilizatorilor. B. Stabilirea politicii de promovare a informațiilor electronice (difuzarea activă, în cursul căreia informația în format electronic este transmisă unui grup-țintă de utilizatori).
--	--	---

Résumé

Repères pour une stratégie d'informatisation des archives

L'article fait un bref exposé des expériences internationales en matière de l'informatisation des archives. Son but est, d'une part, de réaliser une comparaison entre ces expériences et l'état actuel des débats autour de l'informatisation des archives en Roumanie, d'autre part, de faciliter la familiarisation des archivistes roumains avec les principes, les stratégies et les techniques qui se sont imposés dans l'archivistique internationale en matière de création, gestion et usage des bases de données archivistiques. L'auteur soutient le rôle clef de l'archiviste dans le bon choix des stratégies d'informatisation et la nécessité, déjà très pressante pour les Archives Nationales de Roumanie, de concevoir une politique de lobby institutionnel pour faire comprendre tant aux acteurs politiques et à la société civile l'importance particulière de la mise en marche d'une stratégie visant l'informatisation des archives.

Câteva propuneri pe marginea întocmirii indicilor antroponimic (onomastic) și toponimic în activitatea redacțională

Șerban V. Marin

Unul dintre dicționarele considerate ca fiind de autoritate în domeniul editării textelor¹, în dreptul termenului **indice**² face trimitere la cel de **index**³. În mod surprinzător, dintre indicii pe care îi avem în vedere în lucrarea de față, dicționarul în discuție adaugă doar itemul **i. toponimic**⁴, cu explicația “i. cuprinzând numele de locuri într-o lucrare”, chiar și pe cel de **i. geografic**⁵ (“i. de denumiri geografice ordonate alfabetic”), însă – în mod inexplicabil – indicele referitor la persoane nu se regăsește nici ca **i. antroponimic**, nici ca **i. onomastic**.

În privința “Normelor tehnice” care (încă) reglementează activitățile din Arhivele Naționale ale României⁶, acestea disting trei categorii de indici, dintre care prima (indicele cronologic) – considerăm noi – ar trebui privită ca având un statut aparte, dat fiind că ea coincide cu lista documentelor și utilitatea sa se restrânge automat la volumele care editează documente, nejustificându-și valabilitatea în celelalte tipuri de lucrări științifice.

Dat fiind că lucrarea de față abordează chestiuni conexe celorlalte două categorii de indici, vom reproduce ceea ce se prevede în “Normele tehnice” în legătură cu acestea din urmă. Așadar:

“- indicele toponimic – a cărui menire este să pună în evidență topicele atestate în documentele unui fond – constă în repertoriizarea alfabetică a acestora [...]”;

“- indicele onomastic – urmează alcătuirea celui toponimic, cu deosebirea că pune în valoare nume de persoane la care se specifică titlul sau calitatea lor”⁷.

În ce privește publicațiile ultimilor ani ale Arhivelor Naționale, redactorii care s-au ocupat direct de editarea acestora au adoptat în general aceleași criterii în metodologia de întocmire a celor două categorii de indici, dovedind astfel

¹ Virgil Olteanu, *Din istoria și arta cărții. Lexicon*, [București], 1992.

² *Ibidem*, p. 200.

³ *Ibidem*, p. 198-199.

⁴ *Ibidem*, p. 199.

⁵ *Ibidem*, p. 198.

⁶ Arhivele Naționale ale României, *Norme tehnice privind desfășurarea activităților în Arhivele Naționale*, [București], 1996.

⁷ *Ibidem*, p. 50.

consecvență în activitatea de redactare. Cu toate acestea, aducem în discuție unele ușoare diferențe de la un volum la altul, ceea ce nu reduce calitatea acestei activități, ci dovedește mai degrabă adaptare și suplețe.

Ca o chestiune de natură generală, întocmirea indicilor în cadrul volumelor publicate a urmat două variante, fiind alcătuit fie **în conformitate cu numărul paginii** la care figurează un item sau altul⁸, fie **după numărul documentului**⁹.

⁸ *Minoritățile naționale din România. Documente*, II: 1925-1931 (redactor Ioana Alexandra Negreanu; indici întocmiți de Adriana-Florica Munteanu), București, 1996, p. 555-605; *Independența României în conștiința europeană* (redactor Ioana Alexandra Negreanu), București, 1997, p. 331-338; *Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu*, I: Septembrie-decembrie 1940 (redactor Maria Ignat), București, 1997, p. 719-733; *Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu*, II: Ianuarie-martie 1941 (redactor Maria Ignat), București, 1998, p. 797-809; *Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu*, III: Aprilie-iunie 1941 (redactor Maria Ignat), București, 1999, p. 657-670; *Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu*, IV: Iulie-septembrie 1941 (redactor Maria Ignat), București, 2000, p. 833-846; *Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu*, V: Octombrie 1941-ianuarie 1942 (redactor Maria Ignat, indici întocmiți de Natașa Popovici și Otilia Biton), București, 2001, p. 753-768; *Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu*, VI: Februarie-aprilie 1942 (redactor Maria Ignat, la elaborarea indicilor au colaborat Carmen Dobrotă și Șerban Marin), București, 2002, p. 585-598; *România – viața politică în documente – 1950* (redactor Ioana Alexandra Negreanu, indici întocmiți de Șerban Marin), București, 2002, p. 377-390; *Stenogramele ședințelor Biroului Politic al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român*, I: 1948 (redactor Maria Ignat), București, 2002, p. 424-430; *Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu*, VII: Mai-iulie 1942 (redactor Maria Ignat, indici întocmiți de Carmen Dobrotă), București, 2003, p. 671-686; *Stenogramele ședințelor Biroului Politic al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român*, II: 1949 (redactor Ioana Alexandra Negreanu), București, 2003, p. 630-641; *Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu*, VIII: August-decembrie 1942 (redactor Maria Ignat), București, 2004, p. 627-640; *Stenogramele ședințelor Biroului Politic și ale Secretariatului Comitetului Central al P.M.R.*, III: 1950-1951 (redactor Ioana Alexandra Negreanu), București, 2004, p. 615-628; *Casa Regală. Documente oficiale. Inventar arhivistic*, II: 1901-1930 (redactor Ioana Alexandra Negreanu), București, 2004, p. 321-332; *Casa Regală. Documente oficiale. Inventar arhivistic*, III: 1930-1937 (redactor Ioana Alexandra Negreanu), București, 2005, p. 285-293; *Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu*, IX: Februarie-decembrie 1943 (redactor Maria Ignat), București, 2006, p. 631-644; *Stenogramele ședințelor Biroului Politic și ale Secretariatului Comitetului Central al P.M.R.*, IV, partea I: 1952 (redactor Ioana Alexandra Negreanu), București, 2006, p. 547-554; *Casa Regală. Documente oficiale. Inventar arhivistic*, IV: 1938-1947 (redactor Ioana Alexandra Negreanu), București, 2006, p. 267-272; *Politica de cadre a Partidului Muncitoresc Român 1948-1955* (ediție de documente elaborată de Alina Tudor-Pavelescu), București, 2006, p. 364-372; *Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu*, X: Ianuarie-aprilie 1944 (redactor Maria Ignat), București, 2007, p. 559-572; *Stenogramele ședințelor Biroului Politic și ale Secretariatului Comitetului Central al P.M.R.*, IV, partea a II-a: 1952 (redactori Ioana Alexandra Negreanu și Mirela Țimă), București, 2007, p. 593-606; *P.C.R. și intelectualii în primii ani ai regimului Ceaușescu (1965-1972)* (redactor Maria Ignat, întocmire indici Șerban Marin), București, 2007, p. 347-367.

⁹ *De la Pronunțament la Memorandum 1868-1892. Mișcarea memorandistă, expresie a luptei naționale a românilor* (redactor Ioana Alexandra Negreanu), București, 1993, p. 433-440; *România*

Firește, acele volume care au depășit nivelul editării de documente¹⁰ sau care și-au propus editarea unor texte de jurnal¹¹ au elaborat indicii exclusiv în funcție de numărul paginii.

De asemenea, este de remarcat situația în care, în cadrul unui volum, indicele toponimic a fost omis¹² sau cea în care cele două tipuri de indici au fost comprimate într-unul singur, sub denumirea de "Indice"¹³, "Indice antroponimic și

– *marele sacrificat al celui de al doilea război mondial. Documente* (redactor Maria Ignat), București, 1994, p. 327-334; *România. Viața politică în documente. 1945* (redactor Ioana Alexandra Negreanu; indice întocmit de Marinela Istudor și Melania Pușcă), București, 1994, p. 467-473; *România – viața politică în documente – 1947* (redactor Silvia Popovici), București, 1994, p. 313-318; *Diplomația europeană și mișcarea memorandistă (1892-1896)*, (redactor Ioana Alexandra Negreanu), București, 1995, p. 601-606; *România și Armistițiul cu Națiunile Unite. Documente* (redactor Maria Ignat), București, 1995, p. 465-471; *România în anticamera Conferinței de Pace de la Paris. Documente* (redactor Lidia Brâncănu, indice întocmit de Melania Pușcă), București, 1996, p. 511-519; *România. Viața politică în documente. 1946* (redactor Lidia Brâncănu, indici întocmiți de Melania Pușcă), București, 1996, p. 579-591; *Românii de la sud de Dunăre. Documente* (redactor Silvia Popovici), București, 1997, p. 387-400; *Revoluția Română de la 1848 în context european* (redactor Ioana Alexandra Negreanu), București, 1998, p. 489-495; *Minoritățile naționale din România. Documente, III: 1931-1938* (redactor Ioana Alexandra Negreanu), București, 1999, p. 505-515; *Catalogul documentelor Țării Românești, VII: 1650-1653* (redactor Maria Ignat), București, 1999, p. 389-528; *Copilăria comunismului românesc în arhiva Cominternului* (redactor Șerban Marin), București, 2001, p. 446-455; *Izvoarele răscoalei lui Horea, seria A: Diplomataria, VII: Arhiva Militară (1784-1785)* (editat de Costin Feneșan), București, 2001, p. 507-526; *Mihai Eminescu în documente de arhivă. Catalog* (redactor Dana Mihalache), București, 2001, p. 191-206; *Colecția Achiziții Noi. Indice cronologic nr. 25, I: Sf. Sec. XIII-1685* (redactor Maria Ignat, cu mențiunea că indicii au fost elaborați de editorii Marcel-Dumitru Ciucă și Silvia Vătafu-Găitan), București, 2002, p. 231-309; *Partidul Comunist din România în anii celui de al doilea război mondial 1939-1944* (redactor Șerban Marin), București, 2003, p. 413-424; *Aurelian Sacerdoțeanu – Corespondență (1928-1974)* (redactor Maria Ignat), București, 2004, p. 351-358; *Catalogul documentelor Țării Românești, VIII: 1654-1656* (redactori Șerban Marin și Laura Niculescu), București, 2006, p. 586-819 (facem necesară precizarea că, deși în postura de redactori figurează subsemnatul și Laura Niculescu, activitatea exclusivă în elaborarea indicilor se datorează editorilor Marcel-Dumitru Ciucă, Silvia Vătafu-Găitan, Dragoș Șesan și Mirela Comănescu); *Arhivele înfruntând vremurile. Mărturii documentare* (redactori Maria Ignat și Laura Neagu), București, 2006, p. 402-406.

¹⁰ Filofteia Rînzîș, *Arhive personale și familiale*, 2 (redactor Ioana Alexandra Negreanu, indici întocmiți de Florica Bucur), București, 2002, p. 290-351; Dragoș Șesan, *Cititoriile lui Ștefan cel Mare în documente* (redactor Șerban Marin), București, 2004, p. 109-127; Rafael-Dorian Chelaru, *Colecția microfilme Vatican. Ghid arhivist* (redactor Șerban Marin), București, 2007, p. 233-252.

¹¹ Dudu Velicu, *Biserica Ortodoxă în perioada sovietizării României. Însemnări zilnice*, I: 1945-1947 (redactor Șerban Marin), București, 2004, p. 297-315; Dudu Velicu, *Biserica Ortodoxă în perioada sovietizării României. Însemnări zilnice*, II: 1948-1959 (redactor Șerban Marin), București, 2005, p. 255-285.

¹² *Copilăria comunismului românesc; Aurelian Sacerdoțeanu*. Notăm, de asemenea, cazul lucrării *Minoritățile naționale din România. Documente*, Vol. I: 1918-1925 (redactor Ioana Alexandra Negreanu), București, 1995, în care întreaga operațiune de alcătuire a indicilor a fost neglijată.

¹³ *România – marele sacrificat; Colecția Achiziții Noi; Politica de cadre*.

toponimic”¹⁴, “Indice de nume”¹⁵, “Indice onomastic”¹⁶ sau “Indice general”¹⁷. Este de remarcat faptul că în alte lucrări elaborate în ultimii ani în România se utilizează, în acest caz, și denumirea de “Indice toponomastic”.

Denumirea celor două tipuri de indici a adoptat versiunile clasice – antroponimic, respectiv toponimic –, cu două excepții, în care indicele antroponimic figurează ca “Indice de persoane”¹⁸ sau “Indice de nume”¹⁹.

* * *

Dat fiind că “Normele tehnice”, în afara definițiilor relative reproduse mai sus, nu intră în mai multe detalii, vom căuta, în cele ce urmează, să supunem atenției unele propuneri cu privire la cele două categorii de indici și, în principal, la modalitățile de întocmire a acestora, ilustrând cu exemple aleatorii.

Chestiuni privitoare exclusiv la indicii antroponimici:

a. În general, pentru suverani se preferă “traducerea” numelui în limba de fond; astfel, un volum elaborat în limba română îl transformă, de pildă, pe Louis XIV în Ludovic XIV sau pe François I în Francisc I, exemplele aleatoare ale celor doi suverani francezi neafectând însă prea mult poziționarea acestora în cadrul indicelui, dat fiind că se mențin în interiorul aceleiași litere. Situația însă ridică eventuale probleme în cazul, de pildă, al regelui James I al Angliei (totodată, James VI al Scoției); acesta ar trebui, conform limbii oficiale a statului pe care l-a condus, să figureze la litera “J”; însă, tendința “românizării” numelor de monarhi, îl plasează la litera “I”, mai exact la itemul “Iacob I”²⁰.

b. Problema monarhilor este accentuată și de faptul că, pe parcursul secolelor istoriei medievale și moderne, unii suverani au ocupat simultan mai multe tronuri; astfel, spre exemplu, Carol Quintul se poate regăsi atât la “*Carlos*” (din perspectiva de rege al Spaniei), cât și la “*Karl*” (prin prisma faptului că a fost și împărat romano-german), după cum regele care a condus concomitent Polonia între 1434 și 1444 și Ungaria de la 1440 la 1444 se regăsește atât la “*W*” (ca “*Władysław*”

¹⁴ *Izvoarele răscoalei lui Horea*, VII.

¹⁵ *Catalogul documentelor Țării Românești*, VII; *Catalogul documentelor Țării Românești*, VIII.

¹⁶ *Minoritățile naționale*, III.

¹⁷ *Casa Regală*, II; *Casa Regală*, III; *Casa Regală*, IV; *Arhivele înfruntând vremurile*.

¹⁸ *Diplomația europeană și mișcarea memorandistă*.

¹⁹ *Copilăria comunismului românesc*.

²⁰ Recent mi-a fost adresată o întrebare referitoare la forma în limba română pentru numele William/Guillaume/Guillermo/Guglielmo. Este unul dintre cazurile care nu au un corespondent în română, însă întrebarea respectivă m-a dus cu gândul la personalitatea lui Wilhelm Cuceritorul, numit astfel în limba română, și am constatat că această versiune a personajului nu are nicio justificare, în condițiile în care ar fi trebuit să se opteze fie pentru forma franceză, Guillaume (în condițiile în care ducatul Normandiei se “francizase” la acea vreme) sau pentru cea engleză, William (dat fiind că respectivul a cucerit Anglia).

III”) sau la “V” (sub forma internaționalizată de “Vladislav”), cât și la “U” (ca “Ulászló I”) sau la “L” (ca “László I”, dar și prin forma de “Ladislau I”).

c. Apoi, chestiunea de la punctul a. ridică o altă întrebare: până la ce punct se poate vorbi de monarh? Considerăm drept monarhi, și, prin urmare, pasibili de a fi “românizați”, doar pe împărați, regi, sultani sau și pe cei care ocupau în ierarhie o poziție inferioară, în speță pe prinți, marchizi, duci, conți, viceregi, guvernatori etc. sau, pentru a reveni în perimetrul românesc, pe voievozi, domnitori etc.? Pentru a exemplifica prin diverși lideri locali din spațiul occidental medieval, este injust ca, în scrierile în limba română, să se opteze simultan, fără nicio consecvență, atât pentru “Bonifaciu de Montferrat” (iar nu “Bonifacio di Monferrato”), cât și pentru Louis de Blois (și nu “Ludovic de Blois”); în fapt, singura diferență între cei doi ținea de rang, cel dintâi fiind marchiz, iar cel de al doilea ocupând funcția de conte. Însă ideea de consecvență ar fi trebuit să aplice aceeași unitate de măsură.

d. O situație stranie face ca voievozii Transilvaniei să fie cu toții “românizați” în privința numelor de botez (Ștefan Lackfi, Mihail Apafi, Gheorghe Rakoczi etc.), ca urmare a unor excese naționaliste nelalocul lor, pentru a nu mai vorbi de “disutate” personaje româno-maghiare, precum Iancu de Hunedoara (*Hunyadi János*). Până la o decizie în acest sens, nu putem decât să propunem menționarea lui Mihail Apafi atât la litera “M” (la “*Mihály*”, dar și la “Mihail”), cât și la litera “A”, iar a domnitorului din intervalul 1630-1648 atât la “G” (“Gheorghe” și “Györgyi”) cât și la “R”. În cazul lui Ștefan Lackfi, lucrurile tind însă să se complice și mai mult, dat fiind că, revenind la chestiunea “românizării” sale unilaterale și evident fără consimțământul “împricinatului”, un cercetător ceva mai obiectiv îl poate căuta nu neapărat la litera “L” și cu atât mai puțin la “S”, ci tocmai la “I” (“*István*”) sau la “S” (“*Stephanus*”, după cum apare în documente).

Confrunțați cu asemenea dileme, milităm încă o dată pentru intercalarea persoanei în cauză în dreptul tuturor literelor care sunt pasibile a fi căutate de cititorul interesat²¹.

e. De asemenea, încă nu s-a adoptat o hotărâre definitivă asupra locului în care aceștia să se regăsească în cadrul indicelui antroponimic: în dreptul numelui de botez sau în cel al numelui de familie? Situația se extinde și în cazul anumitor domnitori din Moldova și Țara Românească, în special din perioada secolelor al XVII-lea-al XIX-lea. Astfel, Dimitrie Cantemir va fi plasat la litera “D” sau la “C”? Constantin Brâncoveanu, la “C” sau la “B”? Iar Ieremia Movilă, la “I” sau la “M”? La fel, cum se rezolvă cazul domnitorilor din multe alte familii, în special cele fanariote sau post-fanariote? Dacă s-ar opta pentru soluția plasării în dreptul numelui de familie, atunci s-ar ridica o altă problemă: cum se rezolvă situația majorității domnitorilor din primele secole de existență ale Țărilor Române extracarpătice? Ca redactori, suntem siliți – în cazul în care adoptăm această cale – să completăm până la saturație rubricile “Basarab”, respectiv “Mușat”, din cauza apartenenței acestora la

²¹ Această soluție (mai dificilă pentru redactor, însă în mod limpede mai utilă pentru cititor) am adoptat-o personal în contextul redactării lucrării *Ghidul colecției Microfilme Vatican*.

cele două familii dinastice. Firește, cazul ar deveni la fel de neplăcut și dacă depășim spațiul românesc, în sensul că toți regii francezi din intervalul 987-1328 s-ar regăsi în dreptul itemului “Capet”, pentru a nu mai vorbi despre numeroșii membri ai unei familii ca, de pildă, Habsburg.

f. Întrebarea care se ridică este până la ce nivel se poate merge în acest sens? Poate fi această tendință “împinsă” și la nivelul fețelor bisericești? Ținem seamă, în legătură cu aceasta, și de faptul că un suveran pontif va figura de fiecare dată în dreptul numelui său ecleziastic (“*Innocentius II*”, “*Iulius II*”, “*Sixtus V*” etc.) și a versiunii sale “românizate” (“*Inocențiu III*”, “*Iuliu II*”, “*Sixt V*” etc.), iar nu al numelui său laic (“*Lothario dei Segnî*”, “*Giuliano della Rovere*”, “*Felice Peretti*” etc.) Similar, diverșii patriarhi din ierarhia bisericească ortodoxă vor “suferi” același proces.

g. Insistăm asupra unui caz ceva mai aparte. La nivel internațional, se pare că s-a încetățenit tendința ca unul dintre cronicarii și totodată dintre participanții la Cruciada a patra, anume Geoffroi de Villehardouin să figureze la litera “V”, din perspectiva localității sale de origine. Curios este însă că alți cronicari ai evenimentului (de exemplu, Robert de Clari, Gunther de Pairis etc.) sau alți participanți la el (de pildă, Bonifaciu de Montferrat, Thiebault de Champagne, Louis de Blois, Balduin de Flandra etc.) nu sunt plasați în funcție de criteriul locului de baștină, ci de cel al numelui de botez. Firește, situația ar putea fi explicabilă până la un punct în cazul lui Balduin, care, ca o consecință a evenimentelor acestei cruciade, va deveni împărat de Constantinopol, așadar monarh în toate sensurile termenului, însă situația celorlalte exemple rămâne sub semnul interogației.

h. Nu arareori, apar situații în care numele aceleiași persoane figurează în mai multe variante, în funcție de limba utilizată în document; aceasta este valabil cu precădere în condițiile editării de documente elaborate în limbi străine; de exemplu, condotierul de origine engleză “John Hawkwood” – așadar, plasat în cadrul indicelui antroponimic la litera “H” – figurează în scrierile italiene ca “*Giovanni Aucù*”, fapt care determină a plasare a sa într-o cu totul altă parte a indicelui.

i. De asemenea, sunt de semnalat cazurile în care personajul avut în vedere are mai multe nume de familie sau nume de familie complexe (de exemplu, “Constantin Rădulescu-Motru”, “Barbu Ștefănescu Delavrancea”, “Grigore Pop de Băsești”, “Călin Popescu-Tăriceanu” etc.); se pot crea unele probleme, în special în situația personajelor de gen feminin al căror nume de familie a suferit modificări pe parcursul vieții (“Hortensia Papadat-Bengescu”, “Alina Tudor Pavelescu” etc.); ar fi indicat ca indicii să facă trimitere la toate variantele, atât la cele care apar în textul ce urmează a fi redactat, cât și la cele în care figurează în alte volume, pentru a înlesni căutarea cititorului.

j. O altă problemă se ivește în urma unei alte operațiuni redacționale, anume modalitatea de transliterare a unor nume, de persoane sau de locuri, care, în limba de origine (greacă, armeană, arabă, ebraică, limbile slave răsăritene, limbi extrem-orientale etc.), sunt scrise cu alte caractere decât cele latine. Astfel, numele monumentului Djami Kebir din Cipru poate figura la fel de bine la litera “D” ca și

la “G” (dacă se optează pentru forma româniată de “Geami Chebir”), după cum numele lui “Ἀγγελος Χαριστέας” se poate regăsi atât la “H” (“Haristeas”), cât și la “C” (“Charisteas”). De altfel, limba română însăși poate ridica probleme unui cititor străin, ca urmare a utilizării unor litere specifice, precum “Ș” sau “Ț”, care redau însă sunete deja transliterate pe plan internațional prin “Sh” sau “Tz/Ts”; în privința sunetului din spatele caracterului “Ș”, acesta își găsește un alt corespondent în alte limbi (“S”, în anumite limbi slave apusene); în cazul lui “Ț”, situația se complică și mai mult, dat fiind că, de exemplu, limba croată oferă ca soluție de transliterație un caracter, “C”, care în limba română exprimă un cu totul alt sunet. Oricum, în lipsa unor norme care să reglementeze asemenea situații, nu putem emite pretenția unor soluții definitiv valabile.

k. Lucrurile sunt departe de a fi lămurite în cazul anumitor nume de familie franceze, germane sau olandeze, care conțin prepozițiile cu tentă nobiliară “de”, “von” sau “van”. Dacă în cazul lui “Honoré de Balzac” nu se va regăsi niciodată tentația de a-l plasa la litera “D”, în alte exemple situația nu își găsește o rezolvare definitivă.

l. Pe parcursul textului, figurează adeseori termeni ca “Regele”, “Patriarhul” (cu majuscule), dar și “ministrul”, “ambasadorul”, “directorul”, “jigodia [pentru un text cu caracter eventual polemic sau pentru un manifest etc.]” (cu minuscule) etc. Din nefericire, personalitățile care la momentul respectiv ocupau funcția respectivă nu se regăsesc în indici, fiind prezenți numai în situația în care sunt nominalizați, ca “Mihai I”, “Teoctist”, “Popovici, Mihai”, “Câmpineanu, Ion” etc.

m. În același sens, mergând și mai departe, ar fi poate benefică trecerea în cadrul indicilor chiar și atunci când nu este menționată nici persoana, nici funcția, ci acestea se ascund în spatele unui pronume personal (“el a reacționat”), demonstrativ (“acesta a răspuns că ...”) sau chiar a unui substantiv comun (“omul considera că ...”, “interlocutorul a făcut o criză de nervi”), uneori exprimat printr-un apelativ cu conotații negative (“fiara era încolțită”) sau pozitive (“luminăția sa apreciază că ...”), astfel încât termenii “el”, “acesta”, “omul”, “interlocutorul”, “fiara”, “luminăția”, atunci când sunt identificați, se pot constitui în trimeri la indicele antroponimic.

n. O altă posibilă situație este aceea ca, în cadrul unor culegeri de documente, să poată figura, spre exemplu, o scrisoare elaborată de Ana Pauker; textul respectivei scrisori nu va cuprinde, în mod normal, și numele autorului ei, eventual cu excepția semnăturii din final; ca o consecință, în cazul în care documentul se desfășoară pe mai multe pagini, poate să apară următoarea problemă: pe baza actualei modalități de întocmire a indicilor, itemul “Pauker, Ana” nu va figura la indicele antroponimic (în cel mai bun caz, doar pentru ultima pagină, în dreptul semnăturii); astfel, cititorul interesat de personalitatea sa, nedepistând-o pe parcursul indicelui antroponimic, ar putea – în pofida faptului că acesta conține o scrisoare a acesteia – să renunțe la consultarea volumului, situație desigur stânjenitoare. Aceeași problemă se înregistrează atunci când sunt reproduse stenogramele anumitor ședințe și în care, cu toate că un anumit vorbitor își extinde discursul pe lungimea mai multor pagini, el/ea nu figurează în indici decât cel mult în

dreptul paginii de carte în care își începe acest discurs. În unele dintre cazuri, am căutat să remediez această situație atunci când, confruntat cu una dintre luările de cuvânt ale lui Nicolae Ceaușescu extinse pe mai multe pagini (și pe parcursul căruia se înțelege de la sine că numele șefului de atunci al statului nu se regăsea), am menționat în cadrul indicelui antroponimic, în dreptul itemului “Ceaușescu, Nicolae”, și a respectivelor pagini, chiar dacă am recurs la utilizarea caracterului italic al literei, procedură pe care am urmat-o și în situația celorlalți vorbitori din cadrul respectivelor ședințe de partid²².

o. Un alt aspect este cel legat de așa-numita “importanță” a unei persoane sau a alteia, ceea ce cauzează redactorului prejudecata ca anumite personalități să nu mai fie însoțite, în cadrul alcătuirii indicelui antroponimic, de anii de viață și de funcțiile sale; chestiunea aceasta a “importanței” unei personalități este însă relativă, din simplul motiv că ceea ce este considerat ca important și ca unanim cunoscut într-o anumită perioadă își poate pierde oricând notorietatea. O abordare într-o perspectivă mai largă ne face să ne punem semnul întrebării asupra “importanței” unei personalități sau a alteia. De asemenea, chestiunea “importanței” este la fel de labilă și de la un cititor la altul, în funcție de interesul cercetării fiecăruia la un moment dat. Din aceste motive, avansăm propunerea ca fiecare persoană prezentă în indicele antroponimic să fie însoțită de anii de viață și de funcțiile avute în perioada la care se referă documentul (desigur, este vorba strict de cele identificabile), fapt ce presupune o documentare suplimentară din partea redactorului de carte.

Chestiuni privitoare exclusiv la indicii toponimici:

p. În expresii precum “dialogul dintre Berlin și Paris”, “Madridul consideră că”, “poziția Bucureștiului a fost” – des uzitate în limbajul diplomatic al istoriei contemporane –, indicele toponimic ne trimite la respectivele capitale europene, deși în spatele expresiei respective se află “Germania”, “Franța”, “Spania”, respectiv “România”, așadar entități statale bine determinate, nefiind nicidecum vorba de vreo descriere a orașelor capitale prezente în text. Situația este ușor diferită și mai dificilă a fi rezolvată în cazul unor expresii precum “atitudinea Kremlinului”, “Casa Albă a dat o înaltă apreciere”, “omul de la Cotroceni a preluat inițiativa”, în care cazuri, cu toate că rezultă cu claritate că nu este respectivele clădiri sunt cele avute în vedere, nu se poate determina cu precizie dacă trimiterea se face la entitățile statale respective, sau la conducerea statului (guvern, președinție, formațiune politică etc.) la momentul respectiv.

q. O altă problemă o constituie aceea că, în întocmirea indicilor antroponimic și toponimic, se au în vedere exclusiv substantivele proprii; or, este cunoscut că limba română contemporană a eliminat din rândul acestora substantivele referitoare la popoare, etnii, națiuni, comunități etc. Prin urmare, nu se întocmesc indici pentru itemi precum “francezii”, “bulgarii”, “milanezii”, “tătarii”, “papașii” etc. Cu toate acestea, similaritatea încărcăturii din spatele expresiilor “războiul ruso-

²² P.C.R. și intelectualii.

japonez” și “războiul dintre Rusia și Japonia” nu conduce la apariția de două trimiteri toponimice decât în cel de al doilea caz, din simplul motiv că doar aici se întâlnesc substantive proprii. Situația acestei dihotomii este valabilă pentru toate celelalte asemenea “perechi” de expresii, precum “un diplomat suedez” vs. “un diplomat din Suedia”, “frontul palestinian” vs. “frontul din Palestina” etc. Faptul se deosebește flagrant de un indice întocmit pentru o lucrare elaborată în alte limbi (întâmplător sau nu, este vorba în primul rând de limbile de circulație la nivel mondial), ai cărei indici cuprind fără nicio ezitare astfel de itemi. În orice caz, prezumtivul cititor ar fi mult mai câștigat dacă indicii ar cuprinde și acest gen de itemi, eventual la rubrici separate de cele ale statelor sau formațiunilor statale de care aparțineau sau aparțin.

r. Aducem, de asemenea, în discuție cazul denumirilor multiple sau plurilingve de locații: “Bratislava” (“*Pozsony*”, “*Pressburg*”), “*Lv'iv*” (“*L'vov*”, “*L'iov*”, “*Lemberg*”) etc. Problema pare să izvorască din două considerente:

1. chestiunea traducerii sau nu a denumirii respective în limba română (de exemplu, pentru “*London*”, în limba română se ajunge invariabil la “*Londra*”; situația nu pare “dramatică” în condițiile în care “traducerea” denumirii nu conduce la strămutarea itemului prea departe, însă cum se reglementează traducerea orașului “*Den Haag*” prin “*Haga*”? sau a capitalei Danemarcei, “*København*”, devenită în românește “*Copenhaga*”?), pentru a nu vorbi despre cazul “*Elveției*”, în care limba română este singura care plasează această entitate în dreptul literei “E”, în vreme ce orice alte versiuni plasează statul respectiv la litera “S”, pe baza unor denumiri ca “*Suisse*”, “*Switzerland*”, “*Schweiz*”, “*Svizzera*” etc.);

2. chestiunea raportului dintre denumirea actuală și denumirea din vremea elaborării documentului, în condițiile în care în momentul de față locația respectivă aparține unui alt stat. Din motive politice și mai ales diplomatice, respectul față de actualul stat slovac obligă menționarea denumirii “*Bratislava*”, însă același respect trebuie să troneze și față de document, indiferent că este vorba de denumirea germană sau, considerată de către anumite capete înfierbântate de naționalism ca fiind “periculoasă”, denumirea în limba maghiară.

s. Soluția pe care am propus-o mai sus, în cadrul chestiunilor legate de indicele antroponimic (a se vedea *supra*, litera m.) poate fi adoptată și în cazul indicilor toponimici (“orașul era în flăcări”, “țara a încăput pe mâna ...” etc.). Firește, se poate recurge la aceasta numai în situațiile în care respectivul/respectiva este identificat(ă) fără vreun dubiu, în funcție de context. Este adevărat că respectiva identificare (în special, în cazul toponimelor) este uneori relativă; spre exemplu, în expresia “imperialiștii se dezlanțuie”, termenul “imperialiștii” poate face trimitere la “Marea Britanie” și “Statele Unite” exclusiv în funcție de context.

ș. De asemenea, s-a încetățenit modalitatea ca indicele să cuprindă itemi de tipul “România (Țara Românească, Vechiul Regat, Țara Muntenească, Principatele

Unite)", "Uniunea Sovietică (Rusia țaristă, Federația Rusă)"²³, "Anglia (Marea Britanie, Regatul Unit, Imperiul britanic)", "America (Statele Unite, S.U.A., Lumea Nouă)", "Austria (Imperiul habsburgic, Habsburgi, Austro-Ungaria, Monarhia dualistă)" etc. Uneori, această metodă este binevenită, însă doar în sensul înlesnirii activității redacționale, nu și a căutării cititorului. Adesea, ar putea fi cazul că denumirile respective – la prima vedere, atât de apropiate – să aibă ca determinant entități politico-statale diferite. Să ne imaginăm că volumul respectiv sau fie și un simplu capitol al său se referă în mare măsură la o comparație între situația economică din Vechiul Regat și cea din statul român de după 1918; în acest caz, includerea ambilor itemi în dreptul aceleiași rubrici a indicelui toponimic își pierde absolut orice relevanță, pentru că itemii ar putea ajunge chiar să devină contradictorii. Poate o soluție mai potrivită ar fi aceea a separării itemilor respectivi, eventual cu anumite adăugiri, de exemplu: "România – numărul paginilor la care figurează «România» ca termen – *vezi* și Vechiul Regat", și viceversa.

Chestiuni comune celor două categorii de indici:

t. O problemă în activitatea de întocmire a indicilor izvorăște dintr-o tendință din păcate generalizată. Ilustrăm cu un exemplu: atunci când în lucrarea avută în vedere se vorbește la un moment dat de "împăratul Austro-Ungariei" și figurează în dreptul anului 1888, acest item, în condițiile în care întocmirea indicilor se face exclusiv pe baza numelor proprii, se regăsește la rubrica "Austro-Ungaria", fiind, prin urmare, integrat indicelui toponimic; cu toate acestea, cititorul este condus pe un drum eronat, întrucât itemul nu are în vedere statul austro-ungar (decât, cel mult tangențial), ci pe Franz Joseph I. Astfel, în condițiile în care cititorul ar fi interesat de personalitatea împăratului Franz Joseph, nu ar depista-o în dreptul numelui care îl interesează.

ț. În același sens, aducem în discuție un alt caz: apariția în cadrul textului a termenului "Papa"; în primul rând, se impune stabilit cu discernământ dacă este vorba de un anumit suveran pontif (caz în care, va fi trecut la indicele antroponimic, la "Pius VII", "Ioan Paul II" / "*Ioannes Paulus II*" / "*Giovanni Paolo II*" etc.) sau la papalitate în general (situație în care trimiterea se va face la indicele toponimic, la rubrica "Vatican – *vezi* Statul papal, Papalitate, Suveranul pontif" etc.)

u. Chiar dacă mai rar, se întâlnesc și situații în care un termen ar putea fi trecut într-o primă fază la rubrica indicelui toponimic, pentru ca apoi să desemneze persoane și, implicit, să se regăsească printre indicii antroponimici; spre exemplu, în editarea unei oarecare cronici padovane, termenul "*Carraresi*" desemna inițial pe locuitorii din Carrara (așezare în apropierea Padovei), pentru ca apoi, în urma trecerii la conducerea comunei padovane a familiei da Carrara (în secolul al XIV-lea), același termen să presupună referirea la membrii dinastiei, astfel încât "*Carraresi*" să nu mai

²³ Ne abținem de la a enumera în acest caz itemul "Imperiul țarist", încă utilizat, care reprezintă o enormitate, traducibilă prin "Imperiul imperial" sau "Țaratul țarist".

aibă ca obiect pe respectivii locuitori, ci pe – de exemplu – Francesco sau Ubertino da Carrara.

v. Uneori, se pot genera alte genuri de confuzii; dacă în textul ce urmează a fi redactat apare persoana lui “*Ettore da Modena*”, termenul va trebui, firește, să figureze la indicele antroponimic (“Ettore”), dar și la cel toponimic (prin prisma referirii la orașul italian “Modena”); cazul nu trebuie însă să se transforme într-o regulă generală, dat fiind că la fel de bine ne putem confrunta cu personalitatea lui “*Ugo da Scrovigni*”, iar redactorul trebuie să cunoască faptul că, de această dată, nu se mai confruntă cu niciun fel de toponim, dat fiind că “Scrovigni” nu corespunde vreunei localități, ci exprimă numele unei familii nobiliare padovane; astfel de situații presupun desigur o documentare suplimentară din partea redactorului.

w. De asemenea, propunem o divizare pe rubrici în interiorul indicelui toponimic (state, orașe, sate, străzi etc.) și chiar a celui antroponimic (dinastii, suverani, oameni politici, generali, dogi etc.), în condițiile în care se înregistrează o cantitate ridicată a acestui tip de itemi în volumul respectiv.

x. În egală măsură, avem în vedere inserarea în cadrul indicilor și a itemilor care apar în cadrul prefeței, introducerii sau argumentelor la volumul publicabil (aceasta, desigur, își pierde valabilitatea în condițiile întocmirii indicilor în funcție de numărul documentului, devenind funcționabilă strict în cazul indicilor alcătuiți la pagină).

Alte posibile tipuri de indici:

y. În plus, recomandăm și un indice care să cuprindă nume de instituții, de partide etc. Ar fi spre beneficiul cititorului, dat fiind că, nu de puține ori, cititorii sunt mult mai interesați de activitatea unei anumite instituții decât de vreo persoană fără rezonanță (spre exemplu, șoferul sau frizerul unui om politic), care ajunge să fie prezent la rubrica “Popescu” sau “Ionescu” a indicelui antroponimic. În legătură cu obscurul șofer, poate că acesta ar fi mai potrivit să figureze în dreptul respectivului om politic, fără de care nu ar fi avut cum să rămână în istorie, cu toate că, în această situație, am intra în contradicție cu ceea ce susțineam anterior, în dreptul problemei ridicate la litera.

z. Pe lângă cele două categorii consacrate de indici, se pot adăuga – precum în lucrările anterioare secolului al XX-lea, ca și, parțial, pe parcursul acestuia – un indice tematic sau un indice de materii²⁴, ca și – în special în cazul lucrărilor cu caracter cultural-literar – un indice de titluri de cărți și lucrări celebre.

* * *

Ne permitem constatarea că unele din problemele ridicate mai sus izvorăsc din exclusivă referință a redactorului de carte la numele proprii. În mod firesc, ar

²⁴ Această inițiativă se observă, totuși, în *Catalogul documentelor Țării Românești*, VII, p. 529-548; *Catalogul documentelor Țării Românești*, VIII, p. 820-855.

trebuie însă ca indicii să reflecte fidel absolut orice trimitere la un personaj istoric sau la un loc. În fond, scopul indicilor este acela de a facilita cititorului depistarea referințelor; or, în conformitate cu modalitatea actuală de alcătuire a indicilor, acest lucru se realizează doar parțial, prin absolutizarea numelor proprii.

În orice caz, reelaborarea metodologiei întocmirii indicilor în funcție și de numai o parte dintre chestiunile ridicate mai sus, în mod limpede ar conduce la indici mai elaborați și, implicit, ar presupune un volum de muncă mai ridicat din partea redactorilor. Totuși, în egală măsură, însușirea problemelor ridicate ar fi binevenită pentru cei cărora cărțile le sunt destinate: pentru cititori.

Ca un imbold în această direcție, menționăm că, începând cu mai multe secole în urmă, marile corpusuri și tratate elaborate în Europa occidentală erau însoțite de indici mult mai complecși decât astăzi. Ne gândim, cu titlu de exemplu, la *Thesaurus antiquitatum Romanarum*, inițiat de Johann Georg Graevius (în 12 volume, 1694-1699), la *Thesaurus antiquitatum et historiarum Italiae*, ca o continuare a celui dintâi, dus la îndeplinire de Pieter Burmann cel Bătrân (30 volume, 1704-1725), la *Rerum Italicarum Scriptores*, editat de Lodovico Antonio Muratori (25 volume, 1723-1751), și culminând cu *Monumenta Germaniae Historica*, inițiată la 1826 de Georg Heinrich Pertz și continuată de Georg Waitz în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea. Toate acestea oferă indici pe cât de complecși și bine puși la punct, pe atât de utili cititorului interesat. Revenind la lucrările redactate în ultimii ani de către Arhivele Naționale, am fi nedrepti dacă nu am sesiza faptul că elaborarea unor indecși complecși, care să cuprindă explicații suplimentare, de natură de a îndruma cât mai mult pe cititor, a fost urmată în cadrul elaborării unor lucrări din perioada medievală²⁵.

În orice caz, dacă este să ținem cont de avantajele tehnicii din prezent, am putea conchide că o perfecționare în această direcție nu este deloc imposibilă.

Résumé

Quelques propositions concernant la rédaction des index alphabétiques onomastiques et toponymiques

Cet article n'a pas la prétention d'offrir des verdicts finals; mais il se résume à suggérer certaines améliorations de la manière actuelle de rédiger les index. Bien que les exemples soumises à l'attention des lecteurs comprennent aussi des termes d'origine roumaine qu'internationale, les questions soumises au débat se réfèrent exclusivement à

²⁵ *Catalogul documentelor Țării Românești*, VII; *Colecția Achiziții Noi*, I; *Catalogul documentelor Țării Românești*, VIII.

la manière de rédiger les index dans les publications scientifiques de Roumanie, particulièrement les publications des Archives Nationales.

Les questions soumises au débat sont regroupés dans les deux catégories: toponymes et anthroponymes, auxquelles on ajoute des suggestions concernant aussi d'autres possibles catégories d'index.

L'auteur essaye, pour chaque catégorie, de souligner l'utilité des index pour celui auquel le livre est destiné, au « bénéficiaire » du livre: le lecteur.

Raporturile dintre domnie și Compania lui Isus în Moldova. Secolele al XVII-lea și al XVIII-lea

Rafael-Dorian Chelaru

Relațiile dintre domnia moldoveană și iezuiți datează încă din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, mai precis din anul 1588, când, la chemarea și cu permisiunea domnitorului Petru Șchiopul, sosea în Moldova prima misiune condusă la acea dată de rectorul colegiului iezuit din Vilna, Stanislas Warszewicki, însoțit de alți doi călugări¹. Interesele politice și personale ale lui Petru Șchiopul, legate indisolubil de regatul catolic al Poloniei, au avut un rol determinant în această decizie, iar domnitorul a fost sprijinit în inițiativa sa de a revigora structurile catolicismului din Moldova de Bartolomeo Brutti, unul dintre cei mai influenți boieri de la Curtea din Iași, datorită relațiilor sale în Capitala otomană². Proiectul iezuit înceta însă odată cu îndepărtarea lui Petru Șchiopul din scaun, fiind reluat la o distanță de jumătate de secol, în zilele domniei lui Vasile Lupu.

Misiunea iezuită din 1588 va reliefa însă modul în care Compania a înțeles să acționeze în spațiul moldovean. Influența Poloniei (alături evident de cea a puterii otomane suzerane) era covârșitoare asupra modului în care domnitorii abordau relațiile cu iezuiții, iar membrii Companiei încercau să uzeze cât mai eficient de această influență pentru a obține maximum de avantaj în Moldova.

În iunie 1644, sosea în capitala Moldovei un anume Paul (Pál) Beke, iezuit ungur trimis în această zonă de rectorul colegiului iezuit din Cluj și superiorul misiunii iezuite din Transilvania, Gáspár Rajki, pentru a pune bazele unei *nova plantatio* iezuite³. Date fiind implicațiile extrem de delicate ale acestei misiuni, Beke și-a ascuns pentru început adevărata calitate, dându-se drept preot secular și purtând

¹ Pentru date privind misiunea iezuită din 1588, a se vedea Cesare Alzati, *Terra romena tra Oriente e Occidente. Chiese ed etnie nel tardo '500*, Milano, 1982, p. 212-215. La acea dată, iezuiții erau alungați din Principatul Transilvaniei, prin decizia Dietei de la Mediaș.

² Despre rolul lui Bartolomeo Brutti în promovarea catolicismului în Moldova, a se vedea Virgil Apostolescu, *Un aventurier apusean la curtea lui Petru Șchiopul: Bartolomeo Brutti*, "Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie din Iași", XVIII (1981), p. 123-145; Andrei Pippidi, *Hommes et idées du Sud-Est européen à l'aube de l'âge moderne*, București-Paris, 1981, p. 82, 84, 130, 137-145, 147, 157. Pentru un context mai larg al acțiunilor lui Brutti, a se vedea contribuția lui Sorin Bulboacă, *Bartolomeo Brutti și ofensiva catolică în Moldova în timpul lui Petru Șchiopul*, în *Studii de istorie medievală și premodernă. Omagiu profesorului Nicolae Edroiu, membru corespondent al Academiei Române*, Cluj, 2003, p. 301-313.

³ Pentru detalii privind activitatea lui Beke în Moldova, a se vedea recenta contribuție a regretatului Lucian Periș, *Prezențe catolice în Transilvania, Moldova și Țara Românească (1601-1698)* (ed. Ovidiu Ghitta), Blaj, 2005, p. 229-238.

vestimentație adecvată în acest sens⁴. O astfel de măsură de precauție era justificată de faptul că la acea dată în Moldova activa de două decenii (din 1623) misiunea apostolică a Congregației de Propaganda Fide, formată din franciscani conventuali italieni, și care avea drept de monopol asupra exercitării activității misionare în această regiune. Beke își declină adevărata identitate doar secretarului lui Vasile Lupu, Gheorghe Kotnarski, un admirator al iezuiților⁵. De altfel, acesta din urmă este factorul cheie în preluarea de către iezuiți a controlului bisericii catolice din Iași, prin îndepărtarea misionarilor franciscani, în frunte cu viceprefectul Gasparo da Noto în 1645, când Beke revenea în Moldova însoțit de un alt iezuit, Martin Dézsi. Astfel, Kotnarski se implică în scandalul violent izbucnit în data de 19 martie 1645 (sărbătoarea Sf. Iosif), când Gasparo da Noto și misionarul Francesco Maria Spera i-au alungat cu forța pe cei doi iezuiți care țineau o predică în biserica parohială⁶. În acest moment, intervine însuși domnitorul Vasile Lupu, care, în urma plângerii lui da Noto, judecă procesul intentat de misionari împotriva iezuiților. Hotărârea domnitorului dă câștig de cauză acestora din urmă, care pot astfel să preia biserica din Iași, ocupând și o parte din locuințele adiacente⁷. Explicația gestului domnitorului poate fi legată în primul rând de marea influență a secretarului Kotnarski, dar și de poziția filo-iezuită a vornicului Grigore Ureche⁸. Nu este însă exclus ca, în realitate, Vasile Lupu să nu fi știut la acea dată că preotul ungar de la biserica din Iași era membru al Companiei, luând în considerare doar faptul că Beke se bucura de o reală susținere din partea credincioșilor. Această ipoteză se bazează pe faptul că nici misionarii nu știau atunci adevărata identitate a noului paroh de la Iași.

În iulie 1645, la intervenția minoritului conventual Antonio da Brisello (sau Laimer), comisar general al provinciei franciscane a Rusiei și provincial al Transilvaniei, are loc un nou proces privind biserica din Iași. Conform mărturiei lui

⁴ Conform regulilor ordinului, iezuiții nu erau obligați nici măcar la portul unui veșmânt specific și li se dădea dreptul de a se deghiza atunci când circumstanțele o cereau. Pentru o discuție privind importanța veșmintelor pentru misionari, a se vedea studiul lui Matteo Sanfilippo, *L'abito fa il missionario? Scelte di abbigliamento, strategie di adattamento e interventi romani nelle missioni ad haereticos e ad gentes tra XVI e XX secolo*, Mélanges de l'Ecole française de Rome. Italie et Méditerranée, 109 (1997), 2, p. 601-620 (articol disponibil pe site-ul http://www.persee.fr/pageAsPDF/586983/page_mefr_1123-9891_1997_num_109_2_T1_0601_0000.pdf).

⁵ În legătură cu conflictele dintre iezuiți și misionarii Propagandei, a se vedea studiul detaliat al lui Francisc Pall, *Le controversie tra i Minori conventuali e i Gesuiti nelle missioni di Moldavia (Romania)*, "Diplomatarium Italicum", IV (1939), p. 142 (în continuare, Fr. Pall, *Le controversie*). De altfel, Kotnarski încercase să aducă în Moldova iezuiți polonezi, dar fără succes. El va dona iezuiților o casă în care aceștia oficiau serviciul liturgic, a se vedea *Ibidem*.

⁶ Revendicarea iezuiților se referea în primul rând la dreptul acestora de a predica în biserica din Iași, drept susținut de credincioșii parohiei, care reclamau faptul că misionarii Propagandei ocupaseră biserica în mod abuziv, a se vedea L. Periș, *op. cit.*, p. 236.

⁷ Fr. Pall, *Le controversie*, p. 145; Lucian Periș, *Le missioni gesuite in Transilvania e Moldavia nel seicento*, Cluj, 1998, p. 182-183.

⁸ Fr. Pall, *Le controversie*, p. 146.

Brisello, domnitorul a fost convins să înapoieze biserica misionarilor⁹; însă Marco Bandini afirmă la 1648 că domnul ar fi respins tentativa misionarilor de recuperare a bisericii, afirmând că recomandările aduse de aceștia din Polonia în favoarea cauzei lor sugerează că în realitate ei nu ar avea niciun drept asupra bisericii și casei parohiale¹⁰. Editorii *Călătorilor străini* explică contradicția dintre afirmațiile provincialului Transilvaniei și cele ale lui Bandini, analizând una din scrisorile arhiepiscopului de Marcianopol, cea din 6 august 1645¹¹, în care acesta afirmă că soluția definitivă a conflictului dintre iezuiți și misionari a fost oferită chiar de el, prin cedarea către misionari a propriei sale reședințe din Iași¹². Iezuiții reușesc așadar să evite cedarea efectivă a bisericii prin intervenția decisivă a administratorului apostolic al misiunii din Moldova, care aprecia eficiența activității călugărilor Companiei lui Isus¹³.

Iezuiții își vor fi câștigat bunăvoința lui Vasile Lupu și datorită unor mici strategii de imagine: în raportul său din iunie 1644, Paul Beke menționa sfatul dat de Kotnarski privind organizarea de mici spectacole teatrale la curtea domnească¹⁴. Tot Beke este cel care propunea superiorilor Companiei o strategie pe termen lung privind implantarea durabilă a iezuiților în Moldova, care consta în atragerea unui protector puternic din afara Moldovei, preferabil din Polonia. Beke sugerează că persoana marelui hatman al Poloniei, Koniecpolski, era cea mai potrivită alegere: acesta era un susținător al iezuiților din Polonia (înființase colegiul iezuit de la Bar) și, amănunt important, era în relații de prietenie cu Vasile Lupu. Beke avertizează și asupra riscurilor implicate de o astfel de politică, mai ales cel al identificării iezuiților cu interesele polone, ceea ce putea fi foarte periculos într-o țară aflată în dependență față de turci. Pentru a evita aceste riscuri, Beke recomandă ca sprijinul lui

⁹ A se vedea scrisoarea lui Antonio din Brisello către Francisc I, duce de Modena, din data de 14 iulie 1645 din Iași, în *Călători străini despre Țările Române* (ed. Maria Holban, M. M. Alexandrescu Dersca-Bulgaru, Paul Cernovodeanu), V, București, 1973, p. 397-398 (în continuare, *Călători străini*). Brisello vorbește de o restituire *in integrum* a bisericii, întărită printr-un hrisov pe care acesta declară că îl va duce la arhiva conventului franciscan de la Liov.

¹⁰ Marco Bandini, *Codex. Vizitarea generală a tuturor bisericilor catolice de rit roman din Provincia Moldova 1646-1648* (ed. Traian Diaconescu), Iași, 2006, p. 270: "*His commendationibus isti Monachi ostendunt se nullum ius ad Templum, eiusque Parochiam habere*".

¹¹ A. Veress, *Scrisorile misionarului Bandini din Moldova (1644-1650)*, București, 1926, p. 49. Bandini afirmă că Antonio Laimer ar fi acționat în forță: "*venne con assoluta potentia, ma pocha prudentia di cacciare il buon parrocho condotto dal detto popolo et impatronirsi della chiesa e casa, facendola convento [...]*". Mai mult, conform aceleiași scrisori, din cauza atitudinii "scandaloase" a lui Laimer, Vasile Lupu ar fi refuzat să îl primească în audiență și ar fi cedat credincioșilor catolici din Iași dreptul de a arbitra conflictul. Ulterior, credincioșii au apelat la judecata lui Bandini, care a reușit să găsească soluția de compromis mai sus menționată.

¹² *Călători străini*, V, p. 395-396.

¹³ Fr. Pall, *Le controversie*, p. 146.

¹⁴ *Călători străini*, V, p. 283.

Koniecpolski să fie obținut abia după instalarea mai durabilă a misiunii în Moldova¹⁵.

Data fiind insistența cu care misionarii se plâneau Congregației de comportarea “abuzivă” a iezuiților în detrimentul intereselor misiunii, secretarul Congregației, Francesco Ingoli, va expedia lui Vasile Lupu o scrisoare datată 11 martie 1647, prin care domnitorul era lăudat pentru sprijinul (*li favori*) acordat lui Bandini și i se recomanda să acorde protecție tuturor călugărilor care urma să fie trimiși de Congregație în această zonă¹⁶. Poziția domnitorului rămâne însă mai degrabă ambiguă, acesta fiind interesat mai mult de aplanarea posibilelor conflicte și de controlul asupra Bisericii catolice în ansamblu, și mai puțin în susținerea vreuneia dintre tabere¹⁷. Acest lucru devine vădit cu ocazia sărbătorii Bobotezei în anul 1647, când domnul îi primea atât pe iezuiți, cât și pe misionarii franciscani. Însă strategia iezuită de a promova religia catolică prin intermediul ofertei generoase de servicii educaționale către tinerii din elita nobiliară a țării a înclinat balanța de partea Companiei, în măsura în care domnul era extrem de interesat în dezvoltarea învățământului în Moldova¹⁸. Astfel, Vasile Lupu și soția sa Ecaterina răspund favorabil cererii lui Bandini de a susține proiectul unei școli iezuite la Iași, după modelul deja celebrilor colegii din zonă (din Polonia – Bar, Camenița sau Lwow – sau din Transilvania – Cluj), donând terenul aferent viitoarei clădiri și promițând să finanțeze integral construcția școlii¹⁹. Faptul că majoritatea boierilor susțin inițiativa iezuită reprezintă un stimul în plus pentru domnitorul moldovean, deși mitropolitul Varlaam se arăta îngrijorat de influența negativă pe care ar putea-o exercita noua școală asupra credincioșilor ortodocși din Moldova²⁰.

Treptat, influența lui Paul Beke la curtea domnitorului crește, ajungând să pericliteze foarte serios poziția conventualilor, mai ales că intențiile iezuiților convergeau în mod evident spre acapărarea întregului patrimoniu al Bisericii catolice din Moldova în folosul propriu. Însă regrouparea misionarilor, după moartea lui Bandini (ianuarie 1650), sub coordonarea lui Petru Parcević, fostul secretar al acestuia, a determinat pe generalul Companiei, Francesco Piccolomini, să decidă rechemarea lui Beke în același an²¹. Kotnarski reușește însă să aducă alți iezuiți din Polonia, nu mai puțin de cinci, sub conducerea lui Stanislas Szczytnicki, care se

¹⁵ *Ibidem*, p. 283-284.

¹⁶ Fr. Pall, *Le controversie*, p. 147.

¹⁷ Pentru politica lui Vasile Lupu privind Biserica Catolică din Moldova, în special tentativele acestuia de a impune Romei acceptarea patronatului, a se vedea recenta contribuție a cercetătoarei Violeta Barbu, *Dreptul de protectorat al puterii seculare asupra misionarilor și comunităților catolice din Țările române în secolul al XVII-lea (I)*, “Studii și materiale de istorie medie”, XXV (2007), p. 150-153.

¹⁸ La 6 iunie 1643, misionarul Lodovico di Zagarolo, aflat la Constantinopol, scria cardinalului Ingoli despre faptul că în Moldova iezuiții sunt mult mai apreciați decât franciscanii conventuali tocmai pentru că au competențe educaționale, a se vedea Fr. Pall, *Le controversie*, p. 150.

¹⁹ *Ibidem*, p. 151.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Ibidem*, p. 157.

făceau utili în special la curtea domnitorului Lupu, acordând asistență religioasă mercenarilor polonezi și germani din gărzile acestuia. Practic, din această perioadă și până la desființarea Companiei iezuite în 1773, iezuiții vor avea reședință cvasipermanentă în Moldova (cu excepția perioadelor de război).

Misiunea iezuită își stabilise reședințe la Iași și Cotnari (la un moment dat chiar și la Baia²²), parohiile catolice care aduceau cele mai consistente și sigure venituri, mai ales din exploatarea bunurilor imobile (podgorii sau dughene)²³. Din acest motiv, vor fi contestați foarte intens atât de misionari, cât și de episcopii de Bacău, precum Ștefan Rudzinski, care în raportul său din 1663 privind situația catolicismului din Moldova, afirma că iezuiții transferă tot venitul obținut de la parohia din Cotnari la colegiul din Liov, situație care ar fi fost sesizată și de domn²⁴. Vicarul apostolic Petru Parčević se adresa în 1668 domnitorului Gheorghe Duca, acuzându-i pe iezuiți de falsificare a unor testamente în propriul lor beneficiu²⁵. Plângerea sa nu a avut succes din cauza influenței secretarului domnesc Stanislav Kienarski²⁶.

Confirmând temerile lui Beke de la 1644, iezuiții vor fi supuși unui risc permanent de a fi identificați ca spioni ai puterilor catolice împotriva intereselor otomane sau chiar a intereselor particulare ale anumitor domni. Într-o scrisoare din 8 aprilie 1653 a orășenilor catolici din Roman către Propagandă (scrisoare redactată în realitate de Parčević)²⁷, iezuiții erau acuzați de spionaj la curtea domnului, transmitând informațiile obținute “altor principii” (Polonia, Germania). Conform scrisorii, se pare că unii boieri “au și mirosit înșelarea aceasta care este inventată și pusă la cale de aceia prin Kotnarski” și i-au înștiințat. Semnatarii își exprimă teama că spionajul iezuit ar putea duce la “ruina religiei noastre”, deoarece ar atrage mânia turcilor. Este invocat exemplul Transilvaniei, unde alungarea iezuiților de către principele György Rákóczi II era considerată ca iminentă. Chiar dacă informațiile respective nu reprezintă probabil decât niște zvonuri colportate de către Parčević, ele sunt revelatoare pentru o anumită percepție asupra iezuiților.

De altfel, această percepție putea avea și consecințe concrete: la 1665, domnitorul Eustratie Dabija nu ezita să îl expulzeze din Moldova pe iezuitul

²² A se vedea raportul anonim iezuit din anii 1652-1653, în *Călători străini*, V, p. 503-505. Raportul menționează că misiunea iezuită din Moldova dispunea în 1652 de cinci călugări: doi la Iași, doi la Cotnari și unul la Baia.

²³ Cea mai bogată parohie era considerată cea a Cotnariilor, așa cum notau în rapoartele lor misionarii Bonaventura da Campofranco (raportul din 1650 în *Călători străini*, V, p. 437 – “venituri foarte bune”) sau Francesco Maria Spera (raportul din 1652, în *Ibidem*, p. 390 – “biserica bogată și cu înlesnire de trai”).

²⁴ *Călători străini*, VII, p. 151.

²⁵ Acuzația fusese lansată mai înainte de Rudzinski în raportul său către Propagandă, cf. *Ibidem*.

²⁶ Fr. Pall, *Le controversie*, p. 171.

²⁷ *Călători străini*, V, p. 363-364.

Szczytnicki, bănuind că ar fi complotat împotriva sa împreună cu principele transilvănean Mihail Apafi I²⁸.

În perioada războaielor turco-polone din anii 1671-1672, iezuiții se retrag de la Iași și Cotnari în Polonia, luând cu sine bunurile de valoare ale misiunii. Deși conflictul se încheia prin pacea de la Hotin (1673), instabilitatea politică internă îi ține pe iezuiți departe de Moldova încă o perioadă. În 1676, soseau la Iași doi iezuiți, cu acordul domnitorului Antonie Ruset, unul dintre ei retrăgându-se ulterior la Cotnari. În ceea ce privește bunurile misiunii rămase în țară (terenuri și clădiri), la 1677 ambasadorul polonez la Poartă, Jan Gninski, primea asigurări din partea domnitorului moldovean Antonie Ruset că acestea vor fi restituite iezuiților. În plus, tratatul de pace polono-turc de la Constantinopol (martie 1678) prevedea ca Biserica catolică din Iași să fie încredințată Companiei lui Isus prin decizia domniei²⁹. Polonia promova astfel interesele Bisericii catolice din Moldova prin susținerea iezuiților, nu a misionarilor *Propagandei Fide*. Interesele Companiei erau susținute la curtea domnească de logofătul Miron Costin (fost elev al iezuiților) și de secretarii domnești Stanislas Kienarski și Andreas Wolff, astfel că iezuiții își puteau desfășura activitatea în deplină toleranță și bunăvoință din partea autorităților centrale. Dar și la Roma exista un curent favorabil Companiei: în contextul în care misionarii minoriți conventuali erau aspru criticați în 1694 de către Giuseppe Poeti (fost provincial al minoriților conventuali din Transilvania), iezuiții erau propuși ca înlocuitori ai acestora în vederea administrării Bisericii catolice din Moldova³⁰. Dar aceste inițiative au rămas doar la stadiul de simple proiecte.

În 1683, pe fondul reluării conflictelor turco-polone, iezuiții părăsesc a doua oară Moldova și se vor întoarce abia după pacea de la Karlowitz (1699). În această perioadă de absență îndelungată din Moldova, iezuiții nu vor pierde însă din vedere interesele lor legate de bunurile imobile lăsate la Iași. Misionarul Francescantonio Renzi, care alături de Luigi Bevilacqua, preluase practic rolul iezuiților de educatori ai fiilor de boieri din capitala Moldovei³¹, va intra în conflict cu iezuiții în problema uzufructului pivniței de la Iași. În raportul său din 19 februarie 1691³², Renzi prezenta secretarului Propagandei, Odoardo Cibo, situația pivniței, afirmând că administratorul acesteia, Andor Palozska, secretar domnesc pentru limba maghiară, refuză să plătească venitul pivniței către biserica din Iași, trimițând toți banii iezuiților în Polonia. Renzi notează că iezuiții, când erau la Iași, plăteau bisericii 80

²⁸ Lucian Periș, *Prezențe catolice*, p. 241. Împreună cu iezuitul, a fost expulzat și episcopul Rudzinski, pe baza aceleiași suspiciuni.

²⁹ Fr. Pall, *Le controversie*, p. 183.

³⁰ *Ibidem*, p. 188. A se vedea și raportul atribuit lui Andreas Wolff, secretar domnesc din ultima decadă a secolului al XVII-lea în Ioan C. Filitti, *Un raport catolic despre Moldova la sfârșitul secolului al XVII-lea*, "Revista istorică", 1926, 7-9, p. 198.

³¹ A se vedea scrisoarea lui Renzi din 24 iulie 1693 către Propagandă în Vladimir Ghika, *Câteva documente despre Costini aflate în arhivele romane*, în Idem, *Spicuiuri istorice*, Iași, 1935, p. 35-36. Renzi afirmă că unul dintre elevii săi este chiar domnul Constantin Duca.

³² *Călători străini*, VIII, p. 119.

de fuști de ceară anual în contul pivniței, iar acum refuză să mai dea ceva. Deși a fost sfătuit de boieri să apeleze la domn, Renzi afirmă că nu dorește să declanșeze un scandal și a cerut Propagandei să emită o decizie în această chestiune.

La 25 noiembrie 1699, iezuitul Cristofor Wierzechowski obținea de la domnul Antioh Cantemir confirmarea dreptului de proprietate al Companiei asupra casei și pivniței de lângă biserica din Iași³³. Franciscanii conventuali au atacat decizia, acuzând faptul că documentul folosit de iezuiți pentru a-și demonstra validitatea revendicării era în realitate un fals produs de secretarul domnesc Andreas Wolff în 1697. Misionarii erau sprijiniți inclusiv de episcopul de Bacău, Stanislas Bieganski, care în 1706 îi soma pe cei doi iezuiți să producă dovezi clare privind drepturile lor asupra celor două proprietăți. Aceștia fiind incapabili să răspundă, episcopul va ordona la 3 noiembrie 1708 punerea casei și a pivniței sub sechestru sub amenințarea cu excomunicarea, fără efect însă³⁴. Succesul școlii iezuite de pe “Ulița Mare” din Iași a asigurat Companiei susținerea din partea domnitorilor Antioh Cantemir, Mihai Racoviță și mai ales al lui Nicolae Mavrocordat, de altfel, un mare admirator al iezuiților. Acesta din urmă își încredința propriul fiu, Scarlat, percepteurului iezuit Felician Zoltowski în 1710³⁵. Pe de altă parte, domnitorul răspundea favorabil cererilor formulate de iezuiți în sensul reparării bisericii catolice din Cotnari (care fusese transformată în grajd) și a construirii unei școli iezuite în aceeași localitate³⁶. De altfel, iezuiții avuseseră grijă să își atragă bunăvoința lui Mavrocordat, inclusiv prin manifestări reverențioase simbolice, precum cea de la 8 februarie 1710, când domnitorul a fost primit la intrarea în Iași de către Maximilian Kiernozyski și Zoltowski, însoțiți de trei dintre elevii lor, care i-au adresat noului domn salutări în limba latină³⁷.

Asistența religioasă acordată de către iezuiți soldaților de confesiune catolică din armata regelui Suediei, Carol XII, care au fost încartiruiți la Iași după ce se refugiaseră din teritoriile rusești în urma înfrângerii de la Poltava, l-au determinat pe Dimitrie Cantemir, urcat pe tronul Moldovei în decembrie 1710 să ordone arestarea iezuiților în iunie 1711, sub pretextul că aceștia ar fi derulat acțiuni ostile Rusiei³⁸. Iezuitul Kiernozyski reușea să fugă la Camenița cu sprijinul lui Nicolae Costin și revenea în Moldova în 1712, odată cu reînscăunarea lui Nicolae Mavrocordat. Ulterior, fiind trimis la Constantinopol împreună cu ambasadorul polonez Chomatowski, se întorcea în septembrie 1713, aducând domnitorului un ordin (*berat*)

³³ *Documente privitoare la istoria orașului Iași, III: Acte interne (1691-1725)* (ed. Ioan Caproșu), Iași, 2000, p. 131-132 (în continuare, *Documente privitoare la istoria orașului Iași*).

³⁴ N. Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor, II: Acte relative la istoria cultului catolic în principate*, București, 1901, p. 88-91 (în continuare, N. Iorga, *Studii și documente*).

³⁵ Fr. Pall, *Le controverse*, p. 190. De altfel, domnitorul însuși fusese la Constantinopol elevul unui iezuit, Jacques Piperi.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ *Ibidem*, p. 191.

al sultanului, prin care acesta era îndemnat să permită liberul exercițiu al religiei catolice și să acorde protecție misiunii apostolice³⁹.

În perioada cât Kiernozycki fusese plecat în capitala otomană, prefectul Alexander Fischer reușea pe 20 mai 1713 să obțină o decizie a domnitorului Nicolae Mavrocordat în favoarea minorităților, care puteau astfel să reocupe casa parohială locuită până la acea dată de iezuiți⁴⁰. Succesorul lui Kiernozycki, Cazimir Twardochlebiewicz, obținea de la Mihail Racoviță revocarea hotărârii, printr-o nouă decizie judecătorească, emisă la 28 august 1715⁴¹. Franciscanii conventuali au avut câștig de cauză în ceea ce privește chestiunea proprietății asupra casei și beciului de lângă biserica catolică din Iași abia în 1721, când, prin decizia domnitorului Mihail Racoviță emisă la 7 mai, prefectul Silvestro d'Amelio da Foggia reușea să le reocupe⁴². Decizia domnitorului a fost motivată prin faptul că iezuiții nu au reușit să producă dovezi suficient de concludente în favoarea lor (iezuiții erau reprezentați la proces de Gheorghe Strahocki, secretar de limba poloneză al Cancelariei domnești)⁴³. Totuși, domnitorul s-a arătat binevoitor față de călugării Companiei, apreciind cu precădere capacitățile acestora în domeniul educației, astfel că le-a încredințat fiii săi spre instruire.

Prefectul Giovanni Francesco Bossi da Milano, succesorul lui Silvestro d'Amelio, va aborda și spinoasa problemă a relațiilor cu iezuiții poloni care nu voiau să cedeze poziția câștigată în Moldova. Pentru prefect, utilitatea prezenței iezuiților în Moldova era un fapt încă insuficient demonstrat, așa cum se exprima într-o scrisoare remisă secretarului Congregației în februarie 1723. La aceeași dată, Bossi expedia o scrisoare și întregului consiliu al cardinalilor Propagandei în care reitiera aceeași opinie, susținută și prin invocarea bulei *Coelestium munerum thesauros*, a lui Inocențiu XII, din 1699, în care se preciza clar că iezuiților nu le era permis să-și desfășoare activitatea într-un teritoriu care era deja ocupat de un alt ordin călugăresc (cum era cazul Moldovei, care fusese "ocupată" de minorității conventuali încă din 1623). Bossi era de acord doar cu ideea ca iezuiților să li se permită ca unică preocupare aceea de a desfășura activitate pedagogică în școlile lor. Spovedania, administrarea sacramentelor, predicile sau oficierea slujbelor religioase trebuia să le fie cu desăvârșire interzise⁴⁴.

³⁹ *Ibidem*, p. 192.

⁴⁰ *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, III, p. 395-396. În documentul respectiv este menționat un proces mai vechi între iezuiți și misionarii Propagandei din vremea lui Constantin Cantemir. Domnitorul își bazează decizia pe sesizarea făcută de credincioșii din parohie privind falsitatea actului prezentat de iezuiți și emis de Antioh Cantemir în 1697, ca fiind fabricat de Andreas Wolff (a se vedea *supra*).

⁴¹ Fr. Pall, *op. cit.*, p. 193; Emil Dumea, *Catolicismul în Moldova în secolul al XVIII-lea*, Iași, 2003, p. 67-68.

⁴² *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, III, p. 528-529.

⁴³ De fapt, era vorba de același act de la 1697 a cărui autenticitate a fost invalidată de faptul că era menționată ca testatoare a caselor o anume Hânșoia, deși existau probe cum că aceasta nu era proprietara lor, ci o anume doamnă Eva.

⁴⁴ E. Dumea, *op. cit.*, p. 74-75; Fr. Pall, *Le controversie*, p. 195.

Cardinalii Propagandei au decis să le reamintească iezuiților că, în ceea ce privește activitatea specific misionară (de apostolat), ei trebuia să se supună autorității prefectului apostolic și a episcopului⁴⁵. Congregația evita, așadar, să interzică în mod expres membrilor Societății să mai activeze ca misionari sau preoți, din simplul motiv că iezuiții erau un ordin la fel de îndreptățit la activitatea de misionariat ca și conventuali. Pe de altă parte, prezența misiunii iezuite în Moldova încă din 1644, ca și influența deloc de neglijat pe care o dobândiseră iezuiții în rândurile boierimii, și chiar pe lângă domnie⁴⁶ nu permiteau adoptarea unei măsuri atât de radicale, cu atât mai mult cu cât iezuiții înșiși nu erau dispuși să cedeze terenul atât de ușor.

Congregația recomanda, în subtext, ambelor părți continuarea colaborării în activitatea de misionariat. Bossi este nevoit să se supună dorinței acesteia, ca și a episcopului polon Josafat Parysowicz. Politica de “colonialism călugăresc” – de altfel, o tendință remarcată în majoritatea misiunilor Propagandei⁴⁷ – promovată de minorității conventuali nu putea avea succes deplin în fața iezuiților susținuți de Polonia, deținătoarea de jure a dreptului de *jus patronae* asupra Bisericii catolice moldovene.

Răcirea relațiilor dintre iezuiți și conventuali a atins punctul critic în momentul în care iezuiții se decid să-și construiască propriul lăcaș de rugăciune, un oratoriu privat care să le permită să-și desfășoare activitățile de asistență spirituală fără a mai depinde de prefectul misiunii. Inițiativa a aparținut iezuitului Iosif Bielicki (venit în Moldova în 1729), care, de altfel, a refuzat să recunoască orice autoritate a prefectului Romualdo Cardi Damioni, provocând criticile dure ale acestuia, dar și reacția de dezaprobare a domnitorului Grigore II Ghica, care nu vedea cu ochi buni faptul că iezuiții provocau nemulțumiri și tulburări în Biserica catolică și, mai ales, că neglijau îndatoririle legate de școală⁴⁸. Această situație a degenerat în mod neașteptat cu ocazia sărbătorii Bobotezei din anul 1731, când, sub pretextul că iezuiții ar fi manifestat lipsă de respect față de domn și față de sărbătoare în sine (venind la curtea domnească fără veșminte solemne, fără cruce și fără apă sfințită), domnitorul porunea încarcerarea iezuiților, alături de prefectul Cardi. După patru zile, iezuiții erau eliberați, dar li se impunea părăsirea teritoriului Moldovei în termen

⁴⁵ *Ibidem*, p. 197.

⁴⁶ E. Dumea, *op. cit.*, p. 76. Se pare că iezuiții ar fi reușit la 1722-1723 să obțină nu doar încrederea boierilor de la Iași, ci și a domnului Mihai Racoviță și chiar a mitropolitului Ghedeon.

⁴⁷ Pentru detalii privind relația dintre ordinele religioase și fenomenul misionar după înființarea Congregației *De Propaganda Fide*, a se vedea studiile lui Rafael Moya, *Hacia una participación fructuosa de los religiosos en las misiones del Propaganda*, în *Sacrae Congregationis de Propaganda Fide memoria rerum*, Roma-Freiburg-Viena, 1971-1973, vol. I, partea a II-a, p. 439-464; idem, *Colaboración misionera de los órdenes religiosos*, în *loc. cit.*, vol. II, partea I, p. 248-267.

⁴⁸ Fr. Pall, *Le controversie*, p. 200. Bielicki refuzase solicitarea lui Cardi de a se duce ca paroh la Huși, plecând în schimb la Cotnari, pentru a îngriji de posesiunile ordinului din acel oraș. Cardi a prezentat Congregației comportamentul iezuiților, accentuând persistența acestora în a ignora autoritatea sa.

de 5 zile⁴⁹. Ulterior, domnul va explica Propagandei, prin scrisoarea din 30 ianuarie 1731, motivele care l-au determinat să adopte aceste măsuri radicale, accentuând pe faptul că respectivii călugări ai Societății nu își respectaseră obligațiile esențiale, acelea de a asigura funcționarea învățământului în limba latină în capitala Moldovei⁵⁰.

Decizia domnitorului a fost primită cu consternare chiar de Cardi, care a încercat să-l convingă pe Ghica să se răzgândească; acesta însă și-a menținut poziția, argumentând prin faptul că iezuiții s-au dovedit inutili în Moldova prin neglijarea atribuțiilor lor esențiale legate de școală. Domnitorul se arăta totuși dispus să-i reprimească pe iezuiți dacă aceștia urmau să își îndeplinească strict obligațiile ce le reveneau⁵¹.

Iezuiții au reacționat cu duritate la gestul domnitorului moldovean: iezuitul Tadeusz Krasinski îl amenința pe Ghica cu intervenția Poloniei și a Porții, acuzându-l de încălcarea înțelegerilor dintre cele două state privind protecția iezuiților în Moldova⁵². Intervențiile iezuiților pe lângă regele polon August II au rămas însă fără vreun rezultat. În sprijinul iezuiților intervenea și baronul de Vigouroux (atașatul prințului Rákóczy la Rodosto), care sosea în capitala Moldovei în cursul anului 1731. De altfel, de Vigouroux va încerca să îl discrediteze pe Cardi, acuzându-l chiar de spionaj în favoarea austriecilor, fapt prin care s-ar explica și gestul acestuia de a-l determina pe domnitor să îi alunge pe iezuiți, reprezentanți ai regelui Poloniei⁵³.

Iezuiții l-au informat și pe nunciul papal din Polonia, care, la insistența Propagandei, care dorea să verifice dacă acuzele iezuiților erau adevărate, a scris prefectului Cardi. Acesta răspundea în iulie 1731, insistând fără drept de apel pe faptul că întreaga responsabilitate a incidentului din ianuarie 1731 aparține celor doi iezuiți. Pentru veridicitatea afirmațiilor lui Cardi va garanta și predecesorul său, Francesco Bossi. Scrisoarea din 20 octombrie 1731, expediată de domnitorul Grigore II Ghica cardinalilor Congregației, confirma, de asemenea, nevinovăția lui Cardi în acest incident.

În iunie 1732, iezuitul Gaspar Niezolynski era retrimis în Moldova. Grigore Ghica îl primea cu bunăvoință, însă îi interzicea încă de la început orice activitate în afară de cele legate de învățământ. Domnitorul îi atrăgea atenția foarte ferm iezuitului că activitatea Societății în Moldova se reducea strict la educarea copiilor familiilor catolice și invoca în sprijinul afirmației sale decretul Congregației din 1

⁴⁹ *Ibidem*, p. 201.

⁵⁰ E. Dumea, *op. cit.*, p. 81.

⁵¹ Fr. Pall, *Le controverse*, p. 201.

⁵² *Ibidem*, p. 202.

⁵³ *Ibidem*, p. 203 – scrisoarea lui de Vigouroux către ambasadorul Franței la Poartă, Villeneuve. De altfel, de Vigouroux va încerca să contracareze inițiativa lui Cardi de a obține protecția franceză pentru misiunea minorităților conventuale din Moldova, propunând lui Villeneuve ca regele Ludovic XV să acorde protecție iezuiților. În acest sens, a se vedea și articolul lui V. Mihordea, *Contribuție la istoria catolicismului în Moldova în secolul al XVIII-lea – Protecția franceză pentru călugării franciscani*, Vălenii de Munte, 1934, p. 7-10.

octombrie 1731. Acesta nu preciza însă că iezuiților le era interzisă activitatea pastorală, ci le interzicea doar ca această activitate să fie desfășurată altundeva decât în biserica conventualilor din Iași (li se interzicea iezuiților, spre exemplu, să constituie oratorii private). La protestele iezuiților, Propaganda reafirma în 7 noiembrie 1732 dreptul acestora de a desfășura activitate pastorală, dar cu respectarea aceluia *ius parochiale* al conventualilor⁵⁴.

Iezuitul a încercat să obțină de la domn o decizie în favoarea restituirii casei parohiale și a pivniței către Companie, dar s-a lovit de protestele vehemente ale lui Cardi⁵⁵.

Succesorul lui Grigore II Ghica, Constantin Mavrocordat, a adoptat aceeași atitudine neutru-binevoitoare față de cele două ordine călugărești, cu o ușoară preferință față de Companie. Iezuiții erau apreciați de domn mai ales pentru relațiile pe care aceștia le aveau în Polonia, fapt ce le permitea să ofere acestuia informații importante legate de evoluția politică a regatului nordic, dar și în ceea ce privește contextul politic general al Europei. În schimbul acestor servicii, Constantin Mavrocordat a făcut numeroase danii colegiilor iezuite de la Camenița, Liov, Stanislawow și Jaroslav, dar și iezuiților de la Iași. Iezuitul Niezolino a servit o perioadă ca secretar de limbă polonă la cancelaria domnească⁵⁶.

În anul 1743, provincialul iezuit al Austriei, Anton Vanosi, trimitea în Moldova trei iezuiți unguri: Karl Péterfi (de la colegiul din Pressburg), Andreas Patay și György Szégedy (ambii de la colegiul din Cluj). Prezența celor trei iezuiți era cerută de Constantin Mavrocordat, care se adresase în acest sens rectorului colegiului iezuit clujean, Josef Szégedi (cu care domnul întreținuse de altfel o bogată corespondență). Scopul cererii era ca iezuiții să vină în Moldova pentru a scrie o istorie a Moldovei și a Țării Românești, domnitorul punând la dispoziție materialul documentar⁵⁷. De altfel, chiar și iezuitul Regarski lucrase în 1742 timp de trei luni în biblioteca lui Mavrocordat, umplând nu mai puțin de 60 de caiete. Dintre cei trei iezuiți, doar Péterfi a rămas să lucreze efectiv la sinteza istorică cerută de domnitor; ceilalți doi vor desfășura activitate pastorală în comunitățile catolice dominate de vorbitori nativi de maghiară. Inițiativa celor doi iezuiți a atras opoziția vehementă a vice-prefectului Ausilia, care nu a ezitat să pronunțe excomunicarea împotriva celor

⁵⁴ Se poate remarca faptul că nici în acest caz Propaganda nu rezolva definitiv problema, prin decizii tranșante, care să precizeze în mod clar limitele competențelor și jurisdicției fiecărui ordin. Practic, fiecare dintre cele două părți aflate în conflict putea interpreta decretul Congregației prin prisma propriilor interese: iezuiții rețineau doar faptul că puteau să desfășoare și activitate pastorală, iar conventualii puteau justifica orice măsură luată împotriva iezuiților prin faptul că ei dețineau controlul asupra acestei activități pastorale, în temeiul lui *ius parochiale*.

⁵⁵ Fr. Pall, *Le controversie*, p. 207.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 208.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 212. Afirmările iezuitului Patay din scrisoarea trimisă superiorului iezuit din Brașov, Iosif Türk, conform cărora domnitorul dorea unirea cu Roma, redau doar o intenție la nivel declarativ, posibilitatea realizării unui astfel de proiect fiind cu desăvârșire exclusă.

doi, determinând intervenția domnitorului care îl va obliga pe franciscan să-și retragă decizia.

În aceste circumstanțe, conflictul dintre iezuiții unguri și misionarii italieni se acutizează treptat, odată cu intervenția primatului Ungariei, cardinalul Kollonich, care în 1743 scria papei Benedict XIV să permită acestora să desfășoare activitate pastorală în comunitățile catolice de limbă maghiară din Moldova, fără a mai depinde în vreun fel de misionarii Congregației⁵⁸. Reacția prefectului Manzi a fost extrem de acidă, franciscanul respingând *de plano* argumentele cardinalului maghiar⁵⁹. Poziția sa a fost semnificativ întărită de politica succesorului lui Constantin Mavrocordat, Ioan Mavrocordat, care se arăta extrem de reticent în a permite iezuiților maghiari să vină în Moldova, deoarece aceștia puteau fi percepuți ca spioni ai austrieilor și ar fi atras suspiciunile Porții. De altfel, domnul merge mai departe, emițând la 12 septembrie 1746 un decret care îl mandata pe prefectul Manzi să dispună alungarea iezuiților maghiari din Moldova, urmând ca din acel moment singurii iezuiți acceptați să lucreze în Moldova să fie iezuiții polonezi de la Iași⁶⁰. Ulterior, sub influența secretarului domnesc, protestantul Federico Christian Stahl, domnul a înăsprit regimul aplicat iezuiților, introducând mai multe interdicții, printre care și aceea de a desfășura activitate pastorală în afara orașului Iași sau de a cumpăra animale fără acordul prealabil al domniei. A fost necesară intervenția logofătului Alexandru Sandu Sturdza pentru ca aceste interdicții să fie anulate (decembrie 1746)⁶¹.

Grigore II Ghica, în a doua sa domnie (mai 1747-aprilie 1748), s-a arătat mult mai tolerant față de iezuiți, acceptând chiar ca aceștia să-și construiască oratoriul privat⁶². Domnul și-a menținut această atitudine binevoitoare, în ciuda gestului iezuitului Parzechowski de a apela la regele Poloniei pentru a face presiuni asupra autorităților moldovene în sensul garantării deplinei libertăți de acțiune pentru călugării Companiei⁶³.

Dar libertatea de mișcare a iezuiților nu era condiționată atât de politica domniei, cât mai ales de concurența exercitată de misionarii Congregației. Prefectul Clement Laidet (1749-1755) s-a dovedit a fi adeptul unui control strict al activității

⁵⁸ Petru Tocanel, *Franciscanii conventuali și limba română*, "Buna vestire", 1972, 3, p. 17.

⁵⁹ *Ibidem*.

⁶⁰ N. Iorga, *Studii și documente*, p. 104.

⁶¹ Fr. Pall, *Le controversie*, p. 220. De altfel, Stahl a fost acuzat de iezuitul Parzechowski că ar fi expediat scrisori fals atribuite lui Ioan Mavrocordat către principele Jablonowski (unul din cei mai fervenți și generosi susținători ai iezuiților polonezi) și către provincialul iezuiților din Polonia, prin care iezuiții de la Iași erau acuzați de provocarea a numeroase scandaluri și tulburări, cerându-se rechemarea lor. Se pare că același Stahl ar fi acreditat zvonul conform căruia cei doi iezuiți de la Iași erau de fapt spioni ai rușilor.

⁶² Oratoriul funcționa provizoriu încă din 1744, în ciuda interdicției formulate de Congregație în 1731. Cererea lor adresată în 1745 Congregației de a conferi în mod oficial caracter public oratoriului lor, motivând că acesta era destinat în principal catolicilor polonezi din oraș, a fost întâmpinată de *purpurati* cu un categoric refuz.

⁶³ Parzechowski a fost rechemat în cele din urmă în Polonia pentru a se aplană orice nemulțumire, a se vedea Fr. Pall, *Le controversie*, p. 222.

iezuitorilor, încercând să impună acestora chiar și renunțarea la orice activitate orientată spre profit, sperând probabil că, în lipsa unor venituri suficiente și sigure, iezuiții vor pleca singuri din Moldova. Superiorul iezuiților de la Iași, Adalbert Szymanowski, a refuzat să accepte astfel de constrângeri, respingând practic pretențiile de autoritate ale prefectului. Această reacție a condus inevitabil la declanșarea unui nou conflict, care a atras implicarea domniei ca arbitru al litigiului. La 1 octombrie 1751, sentința dată de Constantin Racoviță era favorabilă prefectului, care era astfel împuternicit să adopte orice măsură pentru a-și impune autoritatea în fața iezuiților recalcitranti⁶⁴.

La 10 decembrie 1752, același domn ordona desfășurarea unei anchete care să controleze acuzațiile aduse de Laidet împotriva iezuiților, cum că aceștia ar fi uzurpat un teren aparținând misiunii⁶⁵. Laidet trimitea o plângere în acest sens și ambasadorului francez la Poartă, Desalleurs. În replică, iezuiții au încercat să obțină acordul regelui Poloniei pentru o intervenție la Constantinopol pentru ca autoritățile otomane să le acorde dreptul de a-și construi la Iași propria biserică⁶⁶. Demersul iezuiților s-a soldat cu un firman emis în 1756, prin care iezuiților din Iași li se permitea doar construcția unui oratoriu privat (aprobarea construirii unei biserici era contrarie preceptelor Coranului)⁶⁷. Ulterior, în 1761, cu acordul episcopului catolic de Bacău, Jezierski, dar și al domnitorului Grigore Callimachi, superiorul iezuit de la Iași, Cwynarowicz, obținea dreptul de a construi o mică biserică, cu o capacitate de maximum 30 de persoane⁶⁸.

Dar biserica nu a putut fi construită niciodată, din cauza puternicei opoziții a misionarilor susținuți de Congregație. În acest context, domnia a preferat în general neutralitatea sau intervenția în favoarea misionarilor, aflați într-un evident avantaj în condițiile în care singurul protector al iezuiților, Polonia, se afla într-o clară decădere politică și militară, iar turcii nu aveau motive să sprijine Compania în defavoarea misionarilor apostolici. Victoria minorităților conventuali a fost deplină în 1773, când papa Clement XIV, el însuși membru al Ordinului franciscan, prin bula *Dominus ac Redemptor* decidea desființarea Companiei. Proprietățile iezuiților au fost preluate de misiunea franciscană.

În ceea ce privește politica fiscală a domniei față de Compania lui Isus, ea respectă în general aceleași coordonate ca în cazul minorităților conventuali⁶⁹. Documentele păstrate în Arhivele ieșene privind Biserica catolică din Iași includ o serie de privilegii fiscale emise de domnie în favoarea iezuiților, majoritatea reprezentând scutiri pentru slujitorii iezuiților, cu condiția ca aceștia să fie "oameni

⁶⁴ *Ibidem*, p. 223.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 220.

⁶⁶ *Ibidem*.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 223.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 224.

⁶⁹ A se vedea contribuția noastră recentă: Rafael-Dorian Chelaru, *Relațiile dintre domnie și misionarii apostolici din Moldova în sec. XVII-XVIII*, "Hrisovul. Anuarul Facultății de Arhivistică", XIII (2007), p. 101-115.

străini, fără cislă”. Astfel, putem cita documentul emis la 16 ianuarie 1701 de către Constantin Duca (care stabilea de asemenea scutiri de dări pentru pivnița iezuiților)⁷⁰, cel din 6 mai 1703 aparținând aceluiași domn⁷¹, cel din 2 decembrie același an emis de Mihai Racoviță⁷², cel din 6 decembrie 1704⁷³ și cel din 16 iunie 1705⁷⁴, ambele emise de același domn sau documentul din 8 iunie 1716⁷⁵, dat de Mihai Racoviță în cea de-a doua domnie. Alte documente privesc scutiri de taxe, precum cea a “văcăritului” sau a “olăcăritului” (documentul din 4 martie 1733, emis de Grigore II Ghica⁷⁶), sau scutire de gorștină și de deseatină (documentul din 20 iulie 1701, emis de Constantin Duca pentru biserica iezuiților din Dumești, ținutul Iași⁷⁷). De asemenea, domnia concede iezuiților dreptul de a percepe dijele de pe moșiile proprii, după cum atestă, spre exemplu, documentul emis de Mihai Racoviță la 30 august 1721: “Martin Chernojnshii, egumenul de în Iașilor, rezidența iezoviților, să fie volnic [...] a-și lua de a dzecea din moșiia ce au la Horlești [...] și la Tocsobeni [...] după obicei.”⁷⁸

Cu toate aceste scutiri, superiorul iezuit de la Iași, Francisc Parzechowski, solicita dietei poloneze de la Brzesc, în 1744, să intervină pe lângă domnia Moldovei în sensul reducerii impozitelor percepute de la Companie⁷⁹, fapt care indică aceeași stare de nemulțumire care se manifesta și în rândul minorităților conventuali față de creșterea sarcinilor fiscale începând cu a doua jumătate a secolului al XVIII-lea.

Ca o concluzie, se poate vedea clar faptul că, în general, domnia a dus o politică de echilibru între cele două ordine călugărești concurente, adaptându-și deciziile mai ales în funcție de rațiuni politice de conjunctură, dar și ca urmare a influenței unor personaje importante de la curte (secretarii domnești sau mari boieri filo-iezuiți) ori a simpatiei personale față de activitatea Companiei. Tendința de ansamblu a fost aceea de a-i favoriza pe misionarii franciscani conventuali în ceea ce privește componenta pastorală și ecleziastică (acordarea asistenței religioase pentru credincioși, controlul asupra parohiilor etc.) și pe iezuiți în ceea ce privește componenta educativă și culturală (înființarea de școli sau colegii și desfășurarea de activități didactice, pentru care iezuiții erau foarte apreciați și renumiți în Europa). În plus, domnitorii au fost sensibili la argumentele privind necesitatea menținerii ordinii ierarhice firești în cadrul diecezei catolice a Bacăului, de aceea au evitat să acorde

⁷⁰ *Documenta Catholicorum Moldaviae. A. Documente românești. I. Fondul Episcopiei Romano-Catolice Iași*, 1: 1627-1750 (ed. Silviu Văcaru și Anton Despinescu), Iași, 2002, p. 82 (pentru unele erori de editare a se vedea recenzia semnată de Radu Cucuteanu, “Studii și materiale de istorie medie”, XXIII (2005), p. 333-339).

⁷¹ *Ibidem*, p. 86-87.

⁷² *Ibidem*, p. 89-90.

⁷³ *Ibidem*, p. 92-93.

⁷⁴ *Ibidem*, p. 93.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 102-103.

⁷⁶ *Ibidem*, p. 131-132.

⁷⁷ *Ibidem*, p. 83-84.

⁷⁸ *Ibidem*, p. 117.

⁷⁹ Fr. Pall, *Le controversie*, p. 219.

iezuților un statut juridic în afara autorității episcopale sau a celei a prefectului misiunii, consecințele unei astfel de măsuri fiind de altfel lesne de întrevăzut.

Summary

The Relations between the Royalty and the Company of Jesus in Moldavia. XVIIth and XVIIIth Centuries

The study analyses the relations between the Jesuits who activated in Moldavia in the 17th and 18th centuries and the ruling princes of the country. The author's main argument is that the general policy of the Moldavian princes towards the members of the Company was greatly influenced by two factors: the Company's role in the education of the local elites and the Moldavian relations with Poland and the Ottoman Empire in various circumstances. The influence of the Franciscan missionaries was rather less significant, although the Minorites were the most vocal opponents of the Jesuits due to the harsh competition between the two orders. However, the necessity of maintaining a relative coherence of the Catholic ecclesiastic structures determined the Moldavian rulers to approach the relation with the Jesuits from a more neutral rather than favourable position.

The article's main source is Francisc Pall's well-known and detailed study *Le controversie tra i Minori conventuali e i Gesuiti nelle missioni di Moldavia (Romania)*, which includes also a rich documentary material.

Compania negustorilor greci din Sibiu (1453-1859) – analiză pragmatică a textului epistolar

Loredana Dascăl

«[...] διὰ τὰ μανθάνης ὅμως πρέπει νά
ἔχης προσοχήν, ἐπιμέλειαν, καὶ
περιέργειαν εἰς τὰς γραφάς διαφορῶν
ἀνθρώπων... »
«[...] τὰ γράμματαὺνε τὴν
προκοπίνσου...»**

Cu aceste cuvinte îl îndeamnă pe Sterie Gica tatăl său, Costa, să utilizeze drept îndrumar al formării sale intelectuale și lingvistice un caiet cu scrisori – probabil ale unor oameni de seamă sau autori – selectate și copiate datorită tocmai rolului lor paradigmatic pentru fapte de viață, stări și atitudini sufletești și morale, pentru reacții în fața evenimentelor și forme de exprimare a confesiunii umane. La rândul lor, ceilalți membri ai familiei (în special sora, Haido C. Gica) îl încurajează pe tânărul aflat la studii să scrie ori de câte ori are ocazia, pentru a exersa și a dizolva distanțele și dorul înstrăinării.

Dacă valorile genului epistolar sunt aici strict didactice și afective, trecerea în lumea zgomotoasă, mercantilă, interesată, precaută, grăbită și codificată a corespondenței negustorilor greci din Transilvania oferă filologiei ample perspective asupra analizei textului prin prisma **pragmaticii**, un teren al lingvisticii care investighează influența factorilor contextuali asupra semnificației enunțurilor. Mai apropiată de psihologie și de sociologie decât de logică și de lingvistică, **pragmatica** studiază limba ca activitate practică, cu mărcile vorbirii fiecărui individ și ale fiecărei comunități, abordând felul în care decurge procesul comunicării interumane, în general, și felul în care circumstanțele concrete ale actului comunicativ își pun amprenta asupra structurii acestuia. **Pragmatica** admite că, în anumite condiții, un enunț exprimă mai mult sau chiar altceva decât sensul lui literal sau decât același enunț, în funcție de ansamblul complex de fenomene psihologice și sociale implicate. Rezultatul este că limba este utilizată într-un mod special și lansează situații inexplicabile prin regulile gramaticii. Deși câmpul larg de desfășurare a materialului faptic al pragmaticii este comunicarea orală, condiția de oralitate a corespondenței din fondul “Compania negustorilor greci din Sibiu” fiind pe deplin întrunită, ancheta

* “[...] ca să înveți însă trebuie să ai atenție, preocupare și curiozitate față de scrisorile diverșilor oameni” (A.N.I.C., Fond Sterie C. Gica (1798-1832), I/11).

** “[...] scrisorile sunt câștigul tău” (ibidem, I/21).

lingvistică întreprinsă grupează situațiile schematice ale scrisorii și tipurile de enunțuri prin care “vorbitorul”-emițător fie urmărește să orienteze gândirea și reacția “interlocutorului” său, fie sugerează trăiri și intenții fără a le dezvălui explicit.

Neglijând de această dată **formula de adresare**, a cărei analiză necesită un studiu aparte – datorită varietății calităților, titlurilor, atributelor și epitetelor, uneori a alegoriilor și abrevierilor prin care este desemnat destinatarul –, aplicăm metodele de lucru ale pragmaticii asupra primei structuri din schema de compoziție a scrisorii: **introducerea**. În aceeași măsură ca și în încheiere, aici se concentrează strategii ale politeții, cu rol în menținerea și ameliorarea continuă a relațiilor dintre indivizi. Gama de nuanțe **pozitive** ale politeții este dată de atitudinea de familiaritate, dusă până la afirmarea, chiar exagerarea bucuriei de a iniția sau relua comunicarea, de a deține informații privind starea generală bună sau succesele destinatarului-receptor. Sensul suprapus acestui tip de afirmații vizează transmiterea admirației, a simpatiei, a aprobării și, totodată, anticiparea din start a rezultatelor favorabile ale actului comunicativ în curs.

Luând în considerare faptul că, în genul epistolar, discursul scris presupune “dialogarea” cu destinatarul și înzestrarea acestuia cu un anumit tip de competență comunicativă, fiecare aserțiune reprezintă un răspuns la o întrebare implicită. Dacă una dintre normele oralității prevede co-prezența protagoniștilor și, automat, concomitența emiterii și a receptării, corespondența obligă la un decalaj – minim, în cazul fondului “Compania negustorilor greci din Sibiu”, unde fluxul activităților impune o continuă sau frecventă actualizare și informare prin scrisori a membrilor “rețelei”. Pentru că același expeditor direcționează dispoziții către cât mai mulți destinatari și, în plus, ca o strategie de persuasiune, cea mai mare parte a epistolelor debutează cu **recapitularea și confirmarea ultimei scrisori primite sau trimise**. Astfel, formulări de deschidere de genul: “*Ἀναφέρω την ηστερηνην μου [...] και ἀποκρίνομαι εἰς 2 τιμιάν σας [...]*”¹; “*Ἡ προλαβοῦσάμου ἐστάθη τῇ 19 τρέχ<οντος> καθ’ ἐπὶ σὰς εἰδοποι<η>σας [...]*”²; “*Σὰς βεβαιῶ την ἐσχάτην μου [...] ἐν ᾗ σας περίκλεισα [...]*”³; “*Μετὰ τὴν βεβαιῶσιν τῆς [...] ὑστερινῆς μας [...] σὰς ἰδοποιούμεν [...]*”⁴ fac o directă punere în temă a receptorului și trecerea exactă la argument. Mai evazive și expeditivă sunt introducerile recapitulative după șablonul: “[...] *δι’ ἧς σὰς ἐγράψαμεν ὅσα ὁ καιρ<ός> ἐκάλει*”⁵; “*μὲ τὴν παρελθούσαν πόσταν σὰς ἐγράψαμεν τὰ ἀναγκαῖα*”⁶; “[...] *δι’ ἧς σὰς ἐγράψαμεν τὰ χρεῖα [...]*”⁷; “*Χθές εἰς τὸ Γράμμα τοῦ κύρ Στάνου τῷ*

¹ “Menționez ultima mea [scrisoare] [...] și răspund la cele 2 [scrisori] ale dumneavoastră” (A.N.I.C., Fond Compania negustorilor greci din Sibiu, I/43).

² “[Scrisoarea] mea anterioară a fost pe 19 [luna] curentă, prin care v-am înștiințat” (ibidem, II/121).

³ “Vă adevăresc ultima mea [scrisoare] [...] în care v-am inclus [...]” (ibidem, II/127).

⁴ “După adevărirea ultimei noastre [scrisori] [...] vă înștiințăm [...]” (ibidem, II/32).

⁵ “[...] în care vă scriam cele pe care momentul le cerea” (ibidem, II/358).

⁶ “cu poșta trecută v-am scris cele necesare” (ibidem, II/360).

⁷ “[...] în care vă scriam cele trebuitoare [...]” (ibidem, II/365).

*ἔγραψα τὰ δέοντα*⁸. Referindu-se la scrisoarea primită din partea actualului destinatar, negustorul se rezumă, cel mai adesea, la mențiunea specifică unei confirmări de primire, uneori, însă, își exprimă acordul fără rezerve: “de acord cu ultima scrisoare”⁹, “de acord, nu mai reluăm”¹⁰, “de acord, nu mai discutăm”¹¹, sau, pentru evitarea eventualului dezacord, apelează la formule de pseudo-acord: “[...] *καί εἰς τὰ σύμφωνα δὲν ἐπαναλαμβάνω, ἀλλ’ ἴδοποιέισθε, ὅτι* [...]”¹².

Alteori, expeditorul își organizează răspunsul recapitulând punctual scrisoarea actualului destinatar și lansându-și, în replică, interogațiile, comentariile și dispozițiile: “[...] *εἶδαμεν ὅπου [...] νὰ μᾶς εἰδοποιήσεται μὲ τὶ λόγον εἶναι αὐτά, εἶδαμεν ὅπου [...] εἶναι σωστά, εἶδαμεν ὅπου [...] παρασταθῆτε καὶ γράφεται νὰ* [...]”¹³.

Modele laconice de preluare a rolului de emițător sunt: “*ἀποκρινόμενοι [...] τὴν φανερώνομαι [...] ὅτι* [...]”¹⁴, “*Ἀποκρίνωμαι εἰς τῆμίαν της [...] ὅπου ἐλαβον*”¹⁵.

În climaxul enunțurilor entuziaste proprii strategiilor persuasive, la polul opus introducerilor aride, telegrafice, se află cele care afirmă **bucuria**. Confesiunea “m-am bucurat la culme pentru buna dumneavoastră sănătate, mult dorită de noi” o face N. I. Ambrozi de la Craiova, când își exprimă către Hagi Constantin Pop speranța că o partidă de patruzeci și doi de saci cu lână a ajuns la lazaret și, rugându-l să fie încărcăți pentru Pesta și Viena, transmite și o serie întreagă de instrucțiuni: “[...] *ἄκρας ἐχάρην δια το αἰσιον της αγαθης μοι εἰγειας σας*”¹⁶.

Paharnicul Anastasie de la Brașov, scriind proestosului de la Sibiu, Chiriță Ianni Cincu, îi arată că i-a primit cu bucurie scrisoarea și că s-a bucurat de buna lui sănătate, după care îi mulțumește îndatorat pentru serviciile referitoare la averea cumnatei Argintioianca: “*φιλικόν γράμμα τῆς τιμιότητός τῆς ἐλαβον περιχαρῶς, καὶ ἐχάρην ἐπὶ τῇ εὐκτῇ μοι ὑγείᾳ της λί<αν>*”¹⁷.

⁸ “Ieri în scrisoarea domnului Stan i-am scris cele necesare” (ibidem, III/49).

⁹ “[...] *καί εἰς τὰ σύμφωνα* [...]” (ibidem, II/234).

¹⁰ “[...] *καί εἰς τὰ σύμφωνα, δὲν ἐπαναλογοῦμεν*”.

¹¹ “[...] *εἰς τὰ σὺνφωνα δὲν περὶ το λογοῦμεν*” (ibidem, II/331).

¹² “[...] de acord, nu mai reiau, însă luați la cunoștință că [...]” (ibidem, II/235).

¹³ “[...] am văzut că [...], să ne înștiințați cu ce rost sunt acestea, am văzut că [...], este corect, am văzut că [...], prezentați și scrieți să [...]” (ibidem, II/333).

¹⁴ “răspunzând [...] vă anunț [...] că [...]” (ibidem, II/1).

¹⁵ “Răspund scrisorii dumneavoastră [...] pe care am primit-o” (ibidem, II/259); semnalăm că sintagma întregită este “*τῆμίᾳ γραφῇ*” (“cinstita/onorata scrisoare”), redusă pretutindeni prin elipsa determinatului, astfel încât, deoarece determinantul nu satisface întru totul valențele politeției, ne este convenabilă traducerea determinantului prin determinat.

¹⁶ “[...] m-am bucurat enorm pentru buna dumneavoastră sănătate, favorabilă pentru mine [...]” (ibidem, I/44).

¹⁷ “am primit bucuros amicala scrisoare a domniei voastre și m-am bucurat mult pentru sănătatea dumneavoastră dorită de mine” (ibidem, III/8).

Toma Anastasiu Altânga de la Constantinopol confirmă¹⁸ firmei Manicati Safranu Fiii și Asociația primirea scrisorii, “bucurându-se peste măsură” pentru buna lor sănătate, însă își modifică aproape dramatic tonul și buna dispoziție, recapitulând îndurerat anunțul acestora privitor la faptul că nu i-au schimbat florinii și oferind pe larg, cu încordare, indicații în legătură cu polițele și soarta banilor. Trecerea rapidă de la “*ὑπερεχάρημεν*”¹⁹ la “*καὶ ἴδομεν μέ λύπην μας*”²⁰ are tocmai rolul de a mima dezamăgirea persoanei care anticipase o rezolvare favorabilă, în schimb i s-au pricinuit deservicii; exprimarea insistentă a supărării, ca și invocarea divinității și utilizarea formulărilor dubitative pe parcursul scrisorii induc, în realitate, responsabilizarea destinatarului-receptor și o modalitate de presiune pentru remedierea situației dezavantajoase. Astfel, contextul scrisorii descrie această bucurie drept formală, iar intenția expeditorului-emițător nu face decât să o înscrie în structura tipică a compoziției.

O altă funcție îndeplinește exagerarea bucuriei, corelată cu **mulțumiri** pentru urările și recomandările din “*εὐγενικόν μοι αὐτῆς γράμμα*”²¹, pentru preocuparea “*κατὰ δύναμιν*”²² și pentru bunăvoința făgăduită. În plus, Steriu Anastasiu își prezintă aici entuziasmat disponibilitatea nelimitată pentru servicii, rugând chiar să i se poruncească susținut și dezvoltându-și atitudinea prietenoasă. De fapt, emițătorul subsumează acestui discurs euforic obiectivul consolidării relațiilor negustorești, în vederea propriilor sollicitări ulterioare. În același timp, în contrast cu prima și cea mai amplă parte a scrisorii, spațiul restrâns acordat argumentului scrisorii, în final (trimiterea paftalelor cerute), precum și scuza “*πλὴν μὴν εὐκαιρῶντας*”²³, referitoare la întocmirea scrisorii, justificând întârzierea cu o zi a îndeplinirii sollicitării destinatarului-receptor, denotă disconfortul expeditorului, cauzat de lipsa sa de promptitudine.

O optică asemănătoare asupra textului acceptă scrisoarea lui N. I. Ambrozi: acesta răspunde “*εὐχαρίστω*”²⁴ distinselor scrisori ale lui Hagi Constantin Pop, pentru a cărui sănătate mult dorită s-a bucurat. Trecând la argument, mărturisește că perechea de murgi negri este frumoasă, însă foarte scumpă, așa că roagă să îi procure omul lui, Minovici, o pereche de murgi puțin mai ieftină, cu care să impresioneze, deoarece o va dăruia unui jockey pentru procesul unei moșii. Jena declinării unei oferte este cauza excesului de detalii; pe de altă parte, presiunea – care provine dintr-una de ordin juridic – și teama de refuz îl determină pe emițător să insiste într-o notă

¹⁸ Ibidem, II/380.

¹⁹ “ne-am bucurat peste măsură”.

²⁰ “și am văzut cu durerea noastră”.

²¹ “scrisoarea dumneavoastră binevoitoare mie” (ibidem, III/134i).

²² “din răspuțeri”.

²³ “însă neavând timp”.

²⁴ “bucuros/cu plăcere”; termenul este un derivat din familia de cuvinte a verbului “*εὐχαριστῶ*” (a mulțumi), la rândul lui un compus al cuvântului primar “*χαρίζ*” cu particula inseparabilă cultă “*eu*”.

accentuat subiectivă, ce merge până la “*μὴν πिरαζεσθε καὶ περικαλῶ μᾶς σηνχωρνατε εἰς αὐτὴν τὴν ενωχλισην*”²⁵ și până la o elaborată formulă de încheiere, unde recurge la afecțiunea destinatarului-receptor și la propria poziție inferioară (“*δουλικωτατος μενω δουλως*”²⁶).

Cu mulțumiri pentru urări își începe scrisoarea²⁷ vătaful Anastasie atunci când îl anunță pe Hagi Constantin Pop că, deși se înțeleseseră anterior pentru plata unor capitaluri, ca să nu se necăjească și prietenul, Panaioti Spahi, acum are de plătit și dobânda acestor groși și apoi de trimis adeverința lichidată. Prin urmare, debutul politicos servește drept amortizare a solicitării ce încalcă o convenție anterioară.

Demersul de identificare a normelor de redactare aduce observația că **politețea pozitivă**, familiară, impune emițătorilor și receptorilor atribuirea de valori morale și afective scrisorilor, atunci când se referă la cele primite, care pot fi “distinse”, “cinstite”, “preacinstite”, “frățești”, “amabile”, “mult dorite”, “umile”. Uneori, “autorii” își demască în introducere intenția de a respecta normele de redactare, corespunzătoare celor orale (schimbul de saluturi), pentru ca imediat să treacă la comunicarea chestiunilor practice. Astfel, Elias Alcalay și Asociația adresează Manicaților “*ταπεινάς [...] προσκυνήσεις καὶ φιλικούς ἀσπασμούς*”²⁸, “după obicei”, “cum trebuie” (“*ὡς εἰκός*”). Într-un caz aparte, trimiterea la această uzanță se face în încheiere: “*προσκυνόντας σας ὡς εἰκός*”²⁹.

Există însă și situații în care emițătorul renunță voit la stereotipile epistolare, pentru a-și exprima încă din primul rând **nemulțumirea** provocată la lectura scrisorii primite. Toma Anastasiu Altângi scrie firmei Manicati Safranu Fiii și Asociația: “*ἴδομεν μέ λύπηνμας νά μᾶς γράφητε πολλά ἐναντία διὰ τὰς μονέδας, καὶ πλέον δὲν μένει ἄλλη ἐλπίς, παρά ἡ εἰληκρινία σας, καὶ προθυμία σας, εἰς αὐτό ἐπεριδόμεθα, καὶ ἄμποτες νά μας χαροποιήσητε ὀγλήγωρα μέ κάμμι<αν> ἀποστολὴν αὐτῶν [...] διὰ νά μὴν στέκωνται τόσα ἄσπρα νεκρά αὐτοῦ*”³⁰. Este remarcabil aici saltul insidios de la propria stare afectivă la calitățile morale indubitabile ale receptorului, manevră menită să coaguleze posibilitățile de rezolvare favorabilă în însușirile și efortul destinatarului-receptor. De asemenea, fără alt protocol, același personaj comunică ulterior: “*καὶ ἴδομεν μέ λύπηνμας νά μὴν μᾶς ἐκάμετε κάμμι<αν> ἀλλαγὴν μονέδων*,

²⁵ “nu vă supărați și rog iertați-ne pentru acest deranj” (ibidem, I/39).

²⁶ “rămân preaslugarnic slujitor”; procedeul stilistic al **derivației** sau **paronomazei** (repetarea aceluiași cuvânt după ce i s-a operat o modificare morfologică) accentuează ideea enunțată.

²⁷ Ibidem, III/102.

²⁸ “saluturi umile și îmbrățișări amicale” (ibidem, II/11; II/13).

²⁹ “salutându-vă după obicei” (ibidem, II/33).

³⁰ “am văzut cu durere că ne scrieți multe necazuri despre monede și nu mai rămâne altă speranță, decât sinceritatea dumneavoastră și bunăvoința dumneavoastră, de asta ne-am încredințat și de-ar da Domnul să ne bucurați repede cu expedierea lor [...] ca să nu zacă atâția bani morți acolo.” (ibidem, II/377).

μάλλιστα διά φλωριά παντελώς δέν μᾶς ἀναφέρετε³¹. În subsidiar, interpelarea morală și sancționarea lipsei de eficiență sunt atenuate prin exprimarea durerii – reacția normală ar fi fost aceea de nervozitate, frustrare – și, în plus, prin indicarea abilă a unui alt motiv de tristețe, mai copleșitor, pentru a evita astfel culpabilizarea exclusivă a destinatarului: “περισσότερον ὁμως μ<α>ς ἐλύπησεν νά βλέπωμεν νά μᾶς γράφῃ ὁ φίλος μας ἀπό θιένν<αν> [...]”³² și pentru a lăsa, în încheiere, un loc convenit reluării solicitării, într-un mod permisiv și conciliant: “πλήν ἄμποτες νά μᾶς ἐχαροποιήσετε μέ κάμμιάν ἀλλαγὴν φλωρί<ων> δι’ ὅλα τὰ ἄσπραμας, ἢ μονέδων, προσπαθώντας τό πρὸς συμφέρονμας”³³. Din seria extrem de variată a formulelor de politețe introductive fac parte și cele intrate în ierarhia **politeției negative** – care se manifestă prin atitudine deferentă, rezervată, prin diminuarea propriei personalități, simultan cu exagerarea valorii celuilalt. Într-un astfel de registru se exprimă N. Alexiu; a cărui “δουλικὸν <γράμμα>”³⁴ este adresată “πρὸς τὸν τιμιώτατον, χρησιμώτατον κύριον”³⁵ Hagi Constantin Pop, cu un “salut umil”; în mod paradoxal, cuprinsul nu include nicio cerere, ci doar expunerea exactă și obiectivă a acțiunilor îndeplinite “κατὰ τὸ ὀρδινων τῆς τιμιώτησας”³⁶. Elias Alcalay și Asociația procedează la fel cu Manicații când își concep³⁷ expunerea ca un instructaj rece: “Μέ τὴν ταπεινώσῃν μου σᾶς προσκινῶ, καί ἐρχώμαι διὰ νά σᾶς φανερώσο, ὅτι [...]”³⁸. Descifrarea atitudinii rezervate vine în final, când pomenesc de butoiul cu blană trimis de la Viena în urmă cu două luni, despre care “ἕως τὴν σημερινὴν δέν ἔχω κάμμιάν ἀπόκρισησας, διὰ τὰ ὅποια ἐγὼ αὐρίον μῆσεύω ἀπὸ ἐδώ διὰ πῶσταν, καί παρακαλλῶ σας θέλεται μοι φάνερωση διὰ ἔκει εἰς πλάτος τὰ πάντα”³⁹. Faptul că tonul are aici nuanța frustrării este evident și din analiza scrisorilor imediat⁴⁰ anterioare sau ulterioare acesteia, în care, deși au același destinatar, pulsează spontaneitatea și implicarea personală.

³¹ “și am văzut cu durere că nu ne-ați făcut niciun schimb al monedelor, mai ales despre florini deloc nu ne pomeniți” (ibidem, II/379).

³² “însă mai mult ne-a întristat să vedem că ne scrie prietenul nostru de la Viena [...]” (ibidem, II/379).

³³ “însă de-ar da Domnul să ne bucurați cu vreun schimb al florinilor de toți banii noștri, sau al monedelor, străduindu-vă pentru profitul nostru” (ibidem, II/379).

³⁴ “umilă scrisoare” (ibidem, II/117a).

³⁵ “către preacinstitul, preaserviabilul domn”.

³⁶ “conform ordinului domniei voastre”.

³⁷ Subiectul multiplu, prezent și în semnătură, obligă la acordul verbului prin plural, însă cel mai frecvent scrisoarea este redactată de către negustorul care dă nume firmei.

³⁸ “Cu plecăciunea mea vă salut și vin să vă anunț că [...]” (ibidem, II/17).

³⁹ “până în ziua de azi nu am niciun răspuns de-al dumneavoastră, pentru care eu mâine pornesc de aici la poștă și vă rog, îmi veți prezenta de acolo toate pe larg”.

⁴⁰ Negustorii scriau, cel mai adesea, zilnic – chiar de câteva ori pe zi, sau la intervale de două-trei zile.

Succesiunea rapidă a demersurilor comerciale, criza de timp, întorsăturile de situații, imperativul promptitudinii și al eficienței exercită o presiune copleșitoare pe latura practică a desfășurării evenimentelor, astfel încât răgazul scrisului devine autorestricționat. În acest sens funcționează sintagmele de deschidere precum “[...] *σας δηλοποιούμεν μόνον, ὅτι* [...]”⁴¹, sau cele cu încărcătură stilistică, grație construcției negative din propoziția regentă și circumstanțialei de excepție – excepție de la regula stabilită anterior –, introduse fie prin conjuncțiile sau locuțiunile conjuncționale cu valoare restrictivă *εἰμή να/ὅτι, πλήν/πλήν ὅτι* (“decât să/că”): “[...] *δὲν ἔχωμεν τη προς ἀποκρισην ἡμοῖ να σας εἰπόμεν ὅτι* [...] [s. n.]”⁴², “[...] *εἰς <ἄλ>λο δὲν εἶναι εἰμή μόνον να ἀναφέρομαι* [...] [s. n.]”⁴³, “*Τὸ αἰτιόν μοι εἰς ἄλλο δὲν εἶναι πλήν* [...] *ἔστω εἰς ἡδυσίν τῆς ὅτι* [...] [s. n.]”⁴⁴, “*Τὸ ἐτιόν μ<ο>ἰ εἰς ἄλο δὲν εἶνε πλήν* [...] [s. n.]”⁴⁵, “*Τὸ ἐτιόν μ<ο>ἰ ἡς ἀλὸ δὲν ἦνε πλήν σας διλοπιο ὅτι* [...] [s. n.]”⁴⁶, fie prin conjuncția adversativă *ἀλλά* (“dar”): “[...] *δὲν ἔχω τί πρὸς ἀπάντησιν, ἀλλὰ σας ἐγκλείω* [...] [s. n.]”⁴⁷, “[...] *δὲν ἔχω τί πρὸς ἀπάντησιν, ἀλλὰ σας εἰδοποιῶ, ὅτι* [...] [s. n.]”⁴⁸, este vorba despre un anumit tip de “tăcere a autorului”, *praeteritio* (omisiune, *praeterire*, lat. = a lăsa deoparte, a nu face caz), când declară că nu vorbește despre ceva, dar, vorbind în acest mod, atrage atenția asupra mesajului său. Emițătorul mimează lipsa de informații pentru ca, prin opunerea unei singure sesizări, care de regulă conține reluarea “în ecou” a verbului *declarandi*, să capteze și să semnaleze tocmai importanța aceluia “unic” argument al scrisorii. De asemenea, de mare efect sunt exprimările preventive, asimilabile *litotei* de politețe sau diplomație, ca variațiune a *metalepsei* (schimbare, permutare de sens) eufemistice (echivalentul fiind “vă scriu puțin/pe scurt”): “[...] *δὲν μακρολογουμαι* [...]”⁴⁹, “[...] *εἰς πλάτος δὲν σας ποληγράφω*”⁵⁰ și elevata așezare sintactico-semantică: “<εἰς> *Τὸ παρόν μου εἰς μάκρον δὲν σας πολειγράφω παρὲς πρὸτον ἐρχομαι να ἐρευνεῖσω διὰ καλεῖν σας ὑγεῖαν – δεύτερον να σας ὑδοπήσω ὅτι* [...]”⁵¹, unde emițătorul atinge din

⁴¹ “[...] vă înștiințăm doar că [...]” (ibidem, II/33).

⁴² „[...] nu avem nimic drept răspuns *decât să* vă spunem că [...]” (ibidem, II/10).

⁴³ „[scrisoarea] nu este pentru altceva, *decât* doar *ca să* vă menționez [...]” (ibidem, II/18).

⁴⁴ “Motivul [scrisorii] nu-mi este pentru altceva *decât ca să* aveți de știre (veste) că [...]” (ibidem, II/100).

⁴⁵ “Motivul [scrisorii] nu-mi este pentru altceva *decât* [...]” (ibidem, II/91; de semnalat aici, ca procedeu specific oralității, omisiunea continuării “[...] *εστο εἰς εἰδυσίν σας ὅτι*” (“să aveți cunoștință că”, “să aveți de știre că”) care la același expeditor apare ulterior – ibidem, II/95, II/96).

⁴⁶ “Motivul [scrisorii] mele nu-mi este pentru altceva *decât <ca> să* vă înștiințez că [...]” (ibidem, II/103, II/104).

⁴⁷ “[...] nu am nimic drept răspuns, *dar* vă includ [...]” (ibidem, II/132).

⁴⁸ “[...] nu am nimic drept răspuns, *dar* vă înștiințez că [...]” (ibidem, II/151).

⁴⁹ “[...] nu mă lungesc cu vorba [...]” (ibidem, II/34).

⁵⁰ “pe larg nu vă scriu mult” (ibidem, III/134b).

⁵¹ “<în> prezentul meu <înscris> pe larg nu vă scriu mult, în afară că vă vreau mai întâi să întreb de buna dumneavoastră sănătate – în al doilea rând să vă înștiințez că [...]” (ibidem, I/101).

mers protocolul, aparent interesat în primul rând de sănătatea destinatarului-receptor, apoi trece în mod organizat la motivul expunerii. Astfel de structurare punctuală a scrisorii, axată pe corespondența *πρώτον – δεύτερον*, este o prelungire a caracterului practic și disciplinat al tagmei negustorilor și apare sporadic în corespondență⁵².

Nivelul de maximă sinceritate și, totodată, de oralitate – renunțând la mărcile complicate ale politeției, emițătorul apelează direct la conversație, ca reflex al unui comportament strategic, destinat să ofere receptorului posibilități optime de decodificare și să favorizeze obținerea rezultatului țintit – se atinge prin utilizarea adresării introductive cu apelativul protetic indeclinabil “*κυρ*” (formă împietrită substituentă pentru “*κύριος*”), urmat de prenumele destinatarului și de expunerea explicită și concisă a argumentului. Ca atare, după ce salută “*ἀδελφικῶς*”⁵³, Anica Anghel își începe scrisoarea către Iosif Manicati Safranu Fiii și Nepoții cu “*Κύρ Ἰωσήφ*”⁵⁴, rugându-l să recomande prietenilor pe un om de-al ei, novice, care va merge la Viena și Pesta. La fel, Steriu Anastasiu își face aproape o regulă din a declanșa actul de comunicare cu Andrei Gheorghiu Hagi Constantin Pop prin frustul “*Κύρ Ἀνδρέη*”⁵⁵, urmat de o succesiune logică și clară a informațiilor, astfel încât formula evocă imaginea a doi interlocutori care se retrag pentru o discuție particulară referitoare la propriile interese.

Ca universalii ale comportamentului comunicativ, fenomenele politeției vădesc, într-un mod mai mult sau mai puțin autentic, preocuparea permanentă de a ține seama de celălalt și, totodată, asumarea sentimentului unei responsabilități pe tot parcursul interacțiunii verbale. O particularitate a scrisorilor din fondul “Compania negustorilor greci din Sibiu” – în sfera **politeției pozitive** – este dată de exprimarea atitudinilor legate de **starea de sănătate**, văzută ca un pretext sau doar o modalitate de a iniția dialogul. Într-o comunicare schematizată pe un cadru interacțional al conversației de tipul:

cerere – motivare – contracarare refuz

oferă – satisfacere

\ respingere – reoferă,

prin urmare, într-un discurs integral materialist, pus în termenii strict comerciali **bani** și **mărfuri**, pot părea atipice efuziunile specifice corespondenței personale. Cât despre caracterul oficial al acestor scrisori, el este indicat de faptul că evidența lor și a datelor vehiculate se ținea în registre-copiere, ceea ce denotă simț și organizare ale “managementului” afacerilor. La urma urmelor, trebuie însă ținut cont că negustorii “greci”⁵⁶ aparțineau unei comunități nu numai economice, ci și lingvistice, culturale,

⁵² Ibidem, I/38; III/142; III/8a.

⁵³ “frățește”.

⁵⁴ “Domnule Iosif” (ibidem, II/29).

⁵⁵ “Domnule Andrei” (ibidem, III/135-142).

⁵⁶ Etnonimul a fost adoptat de o mare diversitate de etnii (bulgari, aromâni, maghiari, germani, italieni, turci, evrei, armeni ș.a.).

spirituale și administrative, că unul dintre criteriile de asociere era cel al înruderii și, în final, că strategiile politeției coincid aici cu strategiile persuasive. În consecință, o formulă de introducere patetică și insidioasă, precum “*διὰ τῆς παρούσης μου δὲν εἶμαι εἰς ἄλλο παρὰ μόνον νὰ ἐρευνήσω διὰ τὸ εὐκταῖον τῆς ὑγείας σας καὶ ἐπομένως, νὰ σᾶς οἰδοποιήσω, ὅτι [...]*”⁵⁷, după care vin, firesc, chestiunile practice, reprezintă apogeul expresiv al atitudinilor referitoare la sănătate, prin aparenta concentrare a interesului emițătorului exclusiv asupra binelui fizic al receptorului și prin diminuarea aspectelor care îl privesc pe el însuși. Este remarcabilă, de asemenea, deplasarea pretextului scrisorii – de la cel practic la cel afectiv.

Firile mai temperate și calculate, care își întocmesc un plan punctual de expunere, nu omit să pună “în primul rând” interesul față de interlocutor și “în al doilea rând” problemele de ordin comercial⁵⁸. În mod excepțional, N. I. Ambrozi pune în primul rând buna sănătate a lui Ioniță Minovici, căreia îi conferă un atribut cu rezonanță filosofică, apoi mută obiectivul asupra propriei sale stări de sănătate și, în plus, încurcat într-un **poliptoton** ce frizează ticul verbal, își exprimă speranța că destinatarul a ajuns cu bine și sănătos la Sibiu: “*Μὲ πρώτων μου ἐρευνῶ διὰ τὴν καλῶ<κα>γαθὴν εἰγείαν τῆς δεύτερων καὶ εἰμῆς θεοχάριτι εἰγιένωμαι ἐλπήζω προπολοῦ νὰ ἐκαταβοδωθήκαται ἐν εἰγία εἰς τα αὐτοῦθες* [s. n.]”⁵⁹. Este evidentă în acest context amprenta emoțională, deoarece, în secvența următoare, pentru a preveni un eventual eșec, cu deosebite menajamente politicoase (în care intră și riguroasa utilizare a pronumelor și a verbelor la persoana a III-a singular, în locul persoanei a II-a, prin procedeul stilistic *ἐναλλαγή*) și rememorând și o discuție anterioară, emițătorul lansează o solicitare cu totul specială (procurarea unei perechi de cai, datorie către un individ).

Pentru a aduce naturalețe dialogului și pentru a menține apropierea, subiectul “vorbitor” oferă răspuns unei presupuse întrebări din partea interlocutorului atunci când anunță că și el este, “*Θεία χαρητι*”⁶⁰, sănătos, supralicitând sau considerând drept regulă și politețea celuilalt și, implicit, “atitudinea favorabilă”⁶¹. Invariabil, sănătatea destinatarului este “bună și mult dorită de noi” și vestea ei este cel mai adesea întâmpinată cu bucurie, stare provocată și de primirea scrisorii⁶². Cu rol intensificator apar uneori: prefixoidul *ὑπερ* (“*ὑπερχάρηκα*”) și adverbele de cantitate cu același înțeles: (*εἰς*) *μεγάλον*, *λίαν*, *πολύ*⁶³; intensitatea este stilistic

⁵⁷ “prin prezenta mea [scrisoare] nu trebuie [să fac] altceva decât doar să întreb de sănătatea dumneavoastră dorită [de mine] și apoi să vă înștiințez că [...]” (ibidem, II/395).

⁵⁸ Ibidem, III/8a, III/142.

⁵⁹ “În primul meu [rând] întreb de *buna sănătate* a dumneavoastră, în al doilea, și noi, slavă Domnului, *suntem sănătoși*, sper că ați ajuns de mult acolo, cu bine, *sănătos*” (ibidem, I/38).

⁶⁰ “slavă Domnului” (ibidem, III/35).

⁶¹ Ibidem, III/31, III/35.

⁶² Ibidem, III/8.

⁶³ “mult”, “tare”.

exprimată și prin *litota* “[...] καὶ οὐκ ὀλίγων ἐχάρην διὰ τὴν [...] ἀγαθῆς ὑγιεί<αν> της [s. n.]”⁶⁴, tonul entuziast datorându-se aici satisfacției provocate de cadoul primit.

În legătură cu sănătatea destinatarilor, expeditorii se pot interesa cu “τὴν ἄκραν ἔρουναν”⁶⁵, cu o politețe formală, prin sintagma consacrată: “μέ τὰ τὴν ἔρουναν τῆς περηπόθητῆς μου ἰγιάναςας”⁶⁶, cu o considerație minimă: “μετά τὴν ἐρώτισιν τῆς ἀγαθῆς ὑγίαν τῆς”⁶⁷ sau printr-o mențiune în treacăt, în încheiere. Tot în poziție finală, în semn de totală deferență de această dată, expeditorul solicită, pe lângă confirmarea de rigoare a “bunei primiri” a unor obiecte, să i se scrie și “πὲρ τῆς ἀγαθῆς σας ὑγιεί<ας> σας”⁶⁸.

Actul de solicitare, nucleu al comunicării epistolare în fondul ce ne oferă materialul faptic pentru analiza textelor prin prisma pragmaticii, este cel mai adesea însoțit de manevre de motivare, prevenind cererea unor explicații sau justificări din partea receptorului. Amplificate, aceste manevre aduc clarificări suplimentare asupra temei. Sintagmele selectate pentru paradigma respectării exigențelor **politeții negative** sunt ilustrative în ceea ce privește strategia persuasiunii, eficace prin dezarmarea, controlarea reacției și limitarea posibilității “interlocutorului” de a refuza. Astfel, emițătorul își recunoaște “delictul” de a deranja prin intervenția sa, asociind stimulul “curajului”⁶⁹ (conotația, ușor peiorativă, este de “îndrăzneală”) cu scuzele și conștiința “greutății”⁷⁰ pe care o produce, totodată cu un cumul special de explicații și contraoferte de servicii. Spre exemplu, paharnicul Anastasie, atunci când solicită proestosului Companiei din Sibiu tăinuirea unor informații în legătură cu mărfurile răposatei sale cumnate, Argintoianca, promite înlesniri în situațiile dificile, își cere iertare pentru “deranj”⁷¹, invocă presiunea exterioară (“τὴν πείραξιν ἐξ ἀνάγκης προερχομένην [...]”⁷²), întrucât această “nevoie” i-a provocat “curajul” și “nu se îndoiește că va fi bucurat cu răspuns prietenos”. În afară de expresia recurentă “λαμβάνω τό θάρρος”⁷³, urmată de *verba declarandi* sau *scribendi* (φανερώνω, γνωστοποιῶ, εἰδοποιῶ, λέγω/εἶπω, δηλοποιῶ, γράφω), apare, inedit “λαμβάνω τὴν ἐλευθερίαν”⁷⁴. Ambele structuri fac trimitere la o constrângere morală – teama de a deranja, de a împovăra – care ar putea cenzura inițiativa. Riscul actului de solicitare este direct și limpede exprimat: “καὶ ἐπιπόνω<ς> σὰς περικαλῶ [...]”⁷⁵.

⁶⁴ “[...] și nu puțin m-am bucurat de buna sănătate a dumneavoastră” (ibidem, II/420).

⁶⁵ “profunda cercetare” (ibidem, II/418).

⁶⁶ “după cercetarea sănătății dumneavoastră preadorite de mine” (ibidem, II/14),

⁶⁷ “după întrebarea despre buna sănătate a dumneavoastră” (ibidem, II/69; II/70).

⁶⁸ “despre buna dumneavoastră sănătate” (ibidem, II/419).

⁶⁹ “τό θάρρος”.

⁷⁰ “τό θάρρος”.

⁷¹ “ἐνόχλησις”, “πείραξιν” (ibidem, III/8).

⁷² “deranjul din nevoie apărut [...]”.

⁷³ “îmi fac curaj”.

⁷⁴ “îmi iau libertatea” (ibidem, II/81; II/419).

⁷⁵ “și, obosindu-vă, vă rog [...]” (ibidem, III/68).

O stratagemă psiho-lingvistică prevăzută cu o doză aproape infailibilă din garanția rezolvării favorabile o constituie algoritmul: recapitularea serviciului făcut în trecut destinatarului – expresia “îndrăznesc să vă împovărez”, repetată în forma “am îndrăznit să vă deranjez” – cererea de scuze – flatarea receptorului prin argumentul caracterului său generos, care îi este “cel mai bine cunoscut” emițătorului și, de asemenea, prin argumentul unicității eficienței acestuia (“*μή γνωρίζοντας τινόν άλλον παρά τήν τιμιώτιτάσας διά θελητήν καί ὄργανον τοῦ τοιούτου καλοῦ*”⁷⁶). Exemplul este extras din scrisoarea lui Ioan Almali către Constantin Hagi Pop, rugat astfel să se ocupe de strângerea florinilor imperiali dintr-o cambială economică. De remarcat aici atenta pregătire a terenului pentru acceptarea solicitării, inserțiile de *captatio benevolentiae*, toate acestea întrunind condițiile de auto-protejare a emițătorului în fața unei reacții adverse, a unui refuz; într-o echivalare orală, intenția de dezarmare a interlocutorului merge până la împiedicarea acestuia de a avea inițiativa verbală. În plus, ca o strategie conversațională, este demnă de semnalat preocuparea pentru căutarea acordului prin abordarea unui subiect secundar sigur, un semn al teritoriului comun, cu deosebirea că expeditorul modifică poziția acestui subiect – din cea “reglementară” inițială, în finală (în poziție introductivă se află rememorarea serviciilor făcute, astfel încât subiectul principal al scrisorii – solicitarea – este “flancat” de subiectele ce pot fi surse de acord). Mai exact, în încheiere, expeditorul descrie comparativ piața din Odesa și prezintă lista cambiei în alte orașe europene.

Strategiile persuasive orientate spre obținerea de favoruri și înlesniri îi este tributară invocarea de către emițător a prieteniei destinatarului cu o rudă de-a sa, ca suport al solicitării și cu scopul de a i se dovedi aceeași atitudine amicală ca în cazul rudei. Astfel, Dimitrachi Amira, ispravnic și vătaf, scriindu-i lui Constantin Hagi Pop, admite ca impediment faptul că nu îl cunoaște personal, ci doar datorită “reputației”, dar își “ia libertatea” de a face apel la “*ἡ στενή φιλία*”⁷⁷ a acestuia cu ginerele său, Gheorghe Sachelarie, “pentru a se învrednici cu cinstita lui corespondență și cu cunoștința personală”. Ulterior, după ce, firește, “își face curaj și deranjează”, îl roagă “să aibă apropierea și să fie îndreptat spre prietenia [...] și să fie învrednicit și el” cu prietenia pe care Constantin Hagi Pop o are față de ginerele său⁷⁸. După un an, termenul în care pune problema este deja “luând în considerare prietenia pe care o avem între noi”⁷⁹. În mod excepțional, Petru Alexiu de la București îl anunță pe Constantin Hagi Pop, la Sibiu, că mai mulți prieteni au știință că practică un comision de doar ¼, încât “cere” și pentru sine acest lucru, în virtutea faptului că “*καί ἐμεῖς εἴμεθα φίλοι τοῦ Καίσαρος*”⁸⁰.

⁷⁶ “necunoscând pe nimeni în afară de domnia voastră pentru intenția și instrumentul unui astfel de bine” (ibidem, III/346).

⁷⁷ “strânsa prietenie” (ibidem, II/419).

⁷⁸ Ibidem, II/418.

⁷⁹ Ibidem, II/427.

⁸⁰ “și noi suntem prieteni ai Împăratului” (ibidem, II/220).

Subterfugii sunt și transferarea culpei de a deranja și demersul de accelerare a rezolvării favorabile prin responsabilizarea altor persoane: vătăful Anastasie solicită insistent lui Constantin Hagi Pop un tip de marfă “pentru că nu poate scăpa de boieri”⁸¹; altădată, dorește lista detaliată a prețurilor cumpărăturilor (rom și pișcoturi) “deoarece așa o cer prietenii”⁸², iar Dimitrachi Amira “nu se îndoiește” că Hagi Constantin Pop îi va pregăti mărfurile mai repede, deoarece și el, la rândul lui, “este grăbit de către un individ și a promis”⁸³.

Cu funcție compensatoare pentru “deranjul” solicitărilor sunt, de asemenea, “*ἄπειρον χρεῖαν*”⁸⁴ și exigențele momentului (“*ὅσα ὁ καιρός ἐκάλει*”⁸⁵).

Din registrul expresiv al cererii politicoase – aflate, în desfășurarea fondului, în tensiune cu cererea imperativă, poruncitoare – face parte rugămintea, care îmbracă forme și tonalități variate și poate fi comunicată: “*θερμός*”⁸⁶, în numele unei relații afective (“*ἐγὼ ὅς φίλως παρακαλῶ*”⁸⁷, “*ἀδελφὲ παρακαλῶ διὰ τὴν ἀδελφικὴν μας ἀγάπην*”⁸⁸), telegrafic (“*παρακαλοῦμεν ἀκολουθήσετε, ὡς [...] σας ἐγράψαμεν*”⁸⁹), atenuată prin fals dezinteres și falsă menajare a receptorului (“*εἰμὴ πρὸς θάρρος σας παρακαλῶ [...]*”⁹⁰; este adevărat, însă, că aici nu emițătorul va fi beneficiarul solicitării, deoarece marfa este destinată altor persoane), sau prin plasarea verbului *rogandi* la viitor, însoțit de adverbe cu rol intensificator (“și încă *vă voi mai ruga [...]*”). Unele scrisori au în cuprins o frecvență obsesivă a verbelor *rogandi*⁹¹, culminând uneori, după câteva repetiții, cu o formulă ce indică mai degrabă constrângerea: “*παρακαλῶ μούτλακ* [s. n.]”⁹². Interesant se manifestă vătăful Anastasie, care, după ce mai întâi roagă “*θερμῶς*” să se facă tot posibilul pentru a i se găsi stofă, argumentează sincer și colorat: “*μεγάλο ζῶρι τραβῶ διὰ πανι*”⁹³, apoi, precipitat și epuizat, cedează actul comunicării unei terțe persoane: “*ὅθεν τὸν τρόπον να σὰς παρακαλέσω δὲν ἤξεύρω, θέλει σὰς εἰπεῖ καὶ ὁ λογοφ<έτος> Νικολάκι*”⁹⁴. Cu familiaritate eufemistică, Dimitrie Amira refuză

⁸¹ Ibidem, III/49.

⁸² Ibidem, III/98.

⁸³ Ibidem, II/427.

⁸⁴ “nevoia imensă” (ibidem, II/371).

⁸⁵ “câte le cerea momentul” (ibidem, II/380).

⁸⁶ “călduros” (ibidem, II/41).

⁸⁷ “eu, ca prieten, rog” (ibidem, II/424).

⁸⁸ “frate, rog, pentru afecțiunea noastră frățească” (ibidem, II/105).

⁸⁹ “rugăm procedați după cum [...] v-am scris” (ibidem, II/370).

⁹⁰ “dacă nu <vă este> cu greutate, vă rog [...]” (ibidem, III/32).

⁹¹ Ibidem, II/346.

⁹² “rog neapărat” (ibidem, III/38).

⁹³ “mare zor trag pentru stofă” (ibidem, III/47).

⁹⁴ “întrucât nu cunosc modalitatea de a vă ruga, vă va spune și logofătul Nicolachi” (ibidem, III/47).

reticența de a ruga, întrebându-l o litotă ce semnifică “insist” sau “am tot dreptul să vă rog”: “δὲν ἐλείψα τὸ νὰ τὴν παρακαλείω”⁹⁵.

Liant între rugăminte și solicitare este invocarea unei calități morale de lungă carieră în forme consacrate, specifice până în prezent modalității de redactare a cererilor și adreselor oficiale, în principal către persoane cu funcție superioară ierarhic: “σὰς παρακαλῶ [...] νὰ καλοθελήτε”⁹⁶, “τὴν παρακαλῶ νὰ λάβῃ τὴν καλοσύνην”⁹⁷.

În această sferă semantică a **bunăvoinței** se impune noțiunea *καλοσύνη*, semnificând “amabilitate”, “bunătare”, “binefacere”, “favoare”, “serviciu”, “hatâr” (“[...] νὰ σὰς παρακαλέσω ὅπου νὰ κάμεται τὴν καλοσύνην”⁹⁸), concurată însă de *χάρις* și *προθυμία*. Mai directă este folosirea imperativă a construcției: “Λάβετε τὴν καλοσύνην”⁹⁹. Promisiunea aluzivă a unui contraserviciu este în măsură să stimuleze eficiența și să creeze o relație de interdependență: “παρακαλοῦμεν νὰ λαμβάνετε, τὴν φροντίδα [...] καὶ θέλομεν σὰς γυρίζει χάριν [...]”¹⁰⁰, iar miza pe calitățile morale ale receptorului, cât și auto-selectarea în seria prietenilor acestuia devin metode redutabile: “ἡξεύρομεν καὶ τὴν προθυμίαν σὰς, καὶ προκθέθησιν σὰς εἰς τὸ ν’εὐχαριστήτε τοὺς φίλους σὰς”¹⁰¹. Alteori, negustorul mizează pe satisfacția celui alt de a fi înfăptuit o binefacere și de a fi provocat bucurie, mulțumire (“binevoiți să ne bucurați în toate”¹⁰²), sau, în mod patetic, recunoaște ca unică și permanentă salvare bunăvoința celui alt – mimând vulnerabilitatea și lipsa de soluții, prin repetarea obsedantă a **interogației retorice** (din gama stilistică a **dubitației** sau **aporiei**) “τι νὰ κάνουμε?”¹⁰³: “[...] τι θὲ νὰ κάμωμεν, ὅχι ἄλλο γνωρίζωμεν <παρά> τὴν μεγάλην σὰς προθυμίαν εἰς ἡμᾶς ὅπου δέιχνεται πάντοτε ἀπὸ καλὴν σὰς διάθεσιν [...]”¹⁰⁴. Valențele acestei calități cresc odată cu **personificarea** ei: “[...] ἄν συναινέσῃ ἡ προθυμία σὰς [...]”¹⁰⁵, sau prin înzestrarea cu rezonanțele filosofice ale perfecțiunii: “εἶμαι ὑποχρεὸς διὰ τὴν καλοκαγαθίαν σὰς [s. n.]”¹⁰⁶. Ea poate fi și obiectul transferului de calități de la receptor la emițător, în urma unei rezolvări favorabile: “[...] ὥστε ἀνάλογον

⁹⁵ “nu am omis să vă rog [...]” (ibidem, II/423; II/427).

⁹⁶ “vă rog să binevoiți” (ibidem, IV/147).

⁹⁷ “vă rog să aveți bunăvoință” (ibidem, III/106).

⁹⁸ “să vă rog să faceți hatârul” (ibidem, II/14).

⁹⁹ “Aveți bunăvoința [...]” (ibidem, II/34).

¹⁰⁰ “[...] rugăm să aveți grijă [...] și vă vom întoarce serviciul” (ibidem, II/365).

¹⁰¹ “vă cunoaștem și bunăvoința și predispoziția dumneavoastră de a-i mulțumi pe prietenii dumneavoastră (ibidem, II/365).

¹⁰² Ibidem, II/370.

¹⁰³ “ce să facem?”.

¹⁰⁴ “[...] dar ce să facem, nu cunoaștem altceva [decât] marea dumneavoastră bunăvoință către noi, care se vedește întotdeauna din atitudinea dumneavoastră binevoitoare [...]” (ibidem, II/374; II/376).

¹⁰⁵ “[...] dacă bunăvoința dumneavoastră va fi de acord [...]” (ibidem, II/380).

¹⁰⁶ “[...] [vă] sunt îndatorat pentru *bunăitatea* dumneavoastră” (ibidem, III/71).

ἀποδίδω καὶ ἐγὼ εἰς τὴν τιμιότητά της τὴν εὐχαριστίαν, καὶ ἀνεξάλειπτον θέλω γνωρίζει τὴν χάριν, καὶ ἡ φιλικὴ εὐνοία θέλει σώζεται ἀμοιβαίως εἰς τὰ δυνατὰ μὲ προθυμίαν, καὶ ἐτοιμοτητα¹⁰⁷.

Cu funcția de a flata, amplificând orgoliul și, totodată, amortizând impactul “deranjului” sau al eventualelor erori, **scuzele**, veritabile mostre de *execusationes non petitaе*, intră, la rândul lor, în arsenalul de dezarmare al strategiilor **politefii negative**. Uneori, ele sunt prezentate ca efect al unor dizarmonii relaționale și, nelămurite de către emițător, lasă opțiunea variatelor interpretări: Anastasie Altânovici cere scuze lui Ioan Minovici – într-un fel în care inserția franțuzismului investește scuza cu prețiozitate protocolară: “σὰς ζητῶ παρδόν”¹⁰⁸ – deoarece a solicitat ceva lui Gaspar, pentru “μὴν μικρὴν δουλίαν”¹⁰⁹.

De regulă, scuzele intervin pentru un “deranj” ocazional: “λαμβάνω τό θάρρος”¹¹⁰, “ἔλαβον τό θάρρος”¹¹¹, “ζητῶντας συγγνώμην μένω [...]”¹¹², “ἐγὼ δέ ζητῶ συγγνώμην διὰ τὴν ἐνόχλησιν ὅπου σὰς κάμνω [...]”¹¹³, “[...]ζητῶν δέ συγγνώμην διὰ τὴν ἐνόχλησιν”¹¹⁴, sau produs în formă continuă, situație în care scuzele intră în discursul perseverent politicos al negustorului: “καὶ συγχωρεῖτε διὰ τὴν ἐνόχλησιν ὅπου πάντα δοκιμάζετε παρ’ ἐμοῦ [...]”¹¹⁵, “καὶ με συγχωρεῖτε διὰ τὴν ἐνόχλησιν ὅπου σὰς δίδω πάντοτε”¹¹⁶.

Un plus de credibilitate și de intensitate reverențioasă se obține prin poziționarea inițială a scuzelor, în formula de deschidere a scrisorii, astfel încât accentul cade, deopotrivă, asupra atitudinii de deferență și asupra importanței serviciului cerut: “Δώσατέ μας, παρακαλοῦμεν, Συγγνώμην διὰ τό θάρρος ὅπου λαμβάνομεν”¹¹⁷, “Μὲ συγχωρῆτε, ἐυεργετέ μου! ἂν πάλιν ἀφ’ οὗ ἐσιώπησα τόσον καιρὸν, ἐμφανίζωμαι διὰ τοῦ παρόντος εἰς τὴν εὐγενίαν σας”¹¹⁸. Prezentarea scuzelor se poate realiza într-un chip subînțeleș, prin conștientizarea și sublinierea disconfortului produs destinatarului-receptor: “καὶ ἐπιπόνω<ς> σὰς περικαλῶ νά διωρίζι καννέναν [...]”¹¹⁹.

¹⁰⁷ “Încât la fel și eu întorc domniei tale mulțumirea și veșnic voi fi recunoscător și bunăvoința prietenească se va menține reciproc pe cât posibil, cu zel și promptitudine” (ibidem, III/8).

¹⁰⁸ “vă cer scuze (pardon)” (ibidem, II/388).

¹⁰⁹ “o mică obligație”.

¹¹⁰ “îmi fac curaj” (ibidem, IV/98).

¹¹¹ “mi-am făcut curaj” (ibidem, IV/98).

¹¹² “cerând iertare, rămân [...]” (ibidem, IV/98).

¹¹³ “iar eu cer iertare pentru deranjul pe care vi-l fac” (ibidem, IV/99).

¹¹⁴ “și cerând iertare pentru deranj” (ibidem, IV/102).

¹¹⁵ “și iertați pentru deranjul pe care mereu îl aveți din partea mea” (ibidem, III/60).

¹¹⁶ “și mă iertați pentru deranjul pe care vi-l fac întotdeauna”.

¹¹⁷ “Dați-ne, rugăm, Iertarea pentru curajul pe care ni-l facem [...]” (ibidem, IV, 78).

¹¹⁸ “Să mă iertați, binefăcătorul meu! dacă din nou, după ce am tăcut atâta timp, mă înfățișez prin prezenta domniei voastre” (ibidem, IV/3).

¹¹⁹ “și obosindu-vă, vă rog să porunciți cuiu /să numiți pe cineva [...]” (ibidem, III/68).

Modalitățile de adresare a **mulțumirilor**, în limbajul negustorilor Companiei din Sibiu, se încadrează în aria extinsă de manifestare a strategiilor de comunicare, preponderent persuasive, specifice performării actului de solicitare, ca marcă a politetii negative. Astfel, mulțumirile vin pentru foloase reale, împreună cu recunoașterea dificultăților cauzate și cu manevra de prevenire și de atenuare a unei eventuale stări adverse (“[...] *ευχαριστο δια τα ψονησματα ωπου με εστηλετα σας εκαμα βαρος ωμος να με [...] σηχορεσιτα [...]*”¹²⁰), iar trecerea de la mulțumirile pentru aspecte materiale, concrete la cele generale, abstractizate se face de la sine (“Am primit [...] și *μαρφυριλε* și vă mulțumesc pentru *τοατε* [...]). Este edificator că vătaful Anastasie mulțumește lui Constantin Hagi Pop pentru salutările pe care i le-a transmis în scrisoarea lui Grigorașcu către vameș¹²¹, “*διά τούς παντοτινούς κόπους όπου δοκιμάζει μαζιμου*”¹²² și, de asemenea, ca un omagiu, pentru calitățile morale al căror beneficiar este: “*καί εύχαριστώ δια την ύπομονήν*”¹²³. La fel procedează Anastasie Altânovici când “mulțumește mult” lui Ioan Minovici nu pentru favoruri clare, determinate, ci pentru “atitudinea binevoitoare față de mine”, deplasând astfel obiectul mulțumirilor spre o componentă a relației pe care mizează în continuare. În inedita formulă “[...] *ώστε άνάλογον άπο ίδω καί έγώ είς τήν τιμιότητα της τήν εύχαριστίαν*”¹²⁴, verbul *άποδίδω* (dau înapoi ceva ce datorez) definește parțial mulțumirile ca stare sufletească pozitivă orientată către binefăcător, generatorul ei, astfel încât efectul este **recunoștința**, înțeles pe care, de altfel, termenul îl împrumută.

Printre stările generate de o soluționare favorabilă, de această dată cu conotație mai degrabă materială și raportată la profilul caracterial al negustorilor, **îndatorarea** este o replică superioară mulțumirilor, prin avantajele și răsplata la care face trimitere. Prin urmare, îndeplinirea unei solicitări înseamnă, în codul mental al negustorilor, asigurarea unor contraservicii, un mecanism de bază în sistemul lor relațional, transpus în următoarele enunțuri: “[...] *καί θέλετε με ύποχρέωση ίνα μένω άεί πρόθυμος [...] είς τούς όρισμούς σας*”¹²⁵, “*καί ούτως μάς ύποχρεόνετε*”¹²⁶, “*καί μας ύποχρεώνετε μεγάλως*”¹²⁷, “*καί μεγάλος μάς ύποχρεόνετε*”¹²⁸, “*καί είς αυτά όπου σάς παρακαλώ θέλετε με ύποχρεώση μεγάλως*”¹²⁹, “*καί ύποχρεώσιτε τόν δούλον σας*”¹³⁰ (autoreferențialitatea prin

¹²⁰ “[...] mulțumesc pentru mărfurile pe care mi le-ați trimis, v-am făcut greutate, dar să mă iertați [...]” (ibidem, III/9).

¹²¹ Ibidem, III/102.

¹²² “pentru eforturile permanente pe care le îndurați cu mine” (ibidem, III/97).

¹²³ “și mulțumesc pentru răbdare”.

¹²⁴ “[...] încât la fel și eu întorc domniei tale mulțumirea” (ibidem, III/8).

¹²⁵ “[...] și mă veți îndatora ca să rămân veșnic prompt [...] la poruncile dumneavoastră” (ibidem, II/16).

¹²⁶ “și astfel ne îndatorați” (ibidem, II/338).

¹²⁷ “și ne îndatorați mult” (ibidem, II/19).

¹²⁸ “și mult ne îndatorați” (ibidem, II/336).

¹²⁹ “și pentru cele de care vă rog mă veți îndatora mult” (ibidem, II/29).

simulata detașare și impersonalizarea sinelui, precum și declararea disponibilității prin statutul social pseudo-inferior sunt procedee ale politeții negative și însemne ale tonului convențional). La nivel gramatical, preponderența indicativului viitor face proiecția în zona unei realizări condiționate. Emițătorul își ia o doză minimă de incertitudine și admite ivirea unor impedimente. O marjă sporită de siguranță conține utilizarea verbului la timpul prezent, când rezolvarea pare a fi în derulare (“și mă îndatorez mult”¹³¹), cu toate că în propozițiile anterioare alternează forme verbale traduse prin indicativ viitor (“va primi informații”), condițional optativ (“mi-ar fi plăcut să slujesc”) și conjunctiv prezent (“să mă înștiințeze”).

Proba de exprimare plastică, ce ne încredințează asupra sensului material al noțiunii de **îndatorare**, o oferă Dimitrachi Amira, atunci când solicită să-i fie umplute două ulcioare cu ulei curat și bun, pentru doctor, “fiind cu datorie”¹³².

Uneori, servitutea emițătorului se asociază cu invocarea și confirmarea prieteniei receptorului, întărită și de recomandările altor persoane, prefigurate pentru întregirea portretului moral (“[...] μένοντες υπόχρεοι εἰς τὰς δουλεύσεις σας, καθὼς εἴμεθα πληροφορημένοι ὅτι εἶσθαι φίλοι μὲ καθαρὰν συνείδησιν”¹³³), sau de convingerea neclintită a acestei calități; implicit, orice refuz este din start de neconceput: “[...] καὶ τὰ περιστατικά τοῦ καιροῦ, σὰς βοηθήσῃ, καὶ μεγάλως μὰς υποχρεῶντε, σὰς γνωρίζομεν φίλον εἰλικρινέστατον [...]”¹³⁴.

Referitor la situarea în timp a atitudinii menționate, se fac asigurări că ea reprezintă o demonstrație morală pantemporală, fapt ce dovedește onestitate, loialitate și promptitudine, ca universalii ale relațiilor dintre negustori. Astfel, după perfectarea acțiunii (“am primit [...] m-am bucurat [...] am văzut că [...]”), negustorul “este îndatorat” (“εἶμαι υποχρεόμενος”; perfectul simplu pasiv grecesc, deși indică o acțiune trecută complet finalizată, este mai pronunțat un timp al prezentului). În contextul unei solicitări asupra căreia planează nesiguranța, ea este insistent repetată, completată cu precizarea evazivă a riscurilor și cu promisiunea permanentizării, prin întrebuintarea viitorului continuu al verbului statorniciei “μένω” (“a rămâne”): “θέλω προσμένει ἀκόμι, ἀγκαλὰ καὶ ὁ καιρός δεν τό συγχωρεῖ, καθότι ἀρκετήν ζημίαν ἢ δοκίματα, ὡς τρέχουν τώρα [...] οὕτω σὰς παρακαλῶ καὶ θέλω μεῖνει υποχρεος [...] [s. n.]”¹³⁵. Pe de altă parte, “μένω ὑπόχρεος”¹³⁶, “καὶ

¹³⁰ “și veți îndatora pe slujitorul dumneavoastră” (ibidem, II/138, II/181).

¹³¹ “καὶ υποχρεῶμαι μέγας” (ibidem, II/422).

¹³² “καὶ μέ υποχρεῶ<ιν> ὄντα” (ibidem, II/434).

¹³³ “[...] rămânând îndatorați de serviciile dumneavoastră, după cum suntem informați că sunteți prieteni cu conștiința curată (ibidem, II /359).

¹³⁴ “[...] și trecerea timpului să vă ajute și mult ne îndatorați, vă cunoaștem drept prieten foarte sincer [...]” (ibidem, II/364).

¹³⁵ “[...] voi mai aștepta, cu toate că timpul nu o îngăduie, căci destulă pagubă sau încercări, după cum se petrec acum [...] astfel vă rog și voi rămâne dator” (ibidem, III/73).

¹³⁶ “rămân dator” (ibidem, III/75).

*μὲ ὑποχρεωνεται*¹³⁷, datorită indicativului prezent, cu semnificația de acțiune continuă, trădează expansiunea temporală a sensului.

Paradigma explicită și dezvoltată a noțiunii de **îndatorare** o prezintă paharnicul Anastasie (vătaf de Căineni), atunci când îi numește principiile componente, cu înțelesurile, atât cele abstracte, cât și cele materiale: “mulțumirea”, “bunăvoința prietenească”, “bunătatea”, “promptitudinea”, “utilitatea”, “preocuparea pentru înlesniri, mai ales în situațiile dificile”¹³⁸.

În studiul de față¹³⁹, au fost supuse investigației pragmatice circumstanțe concrete ale procesului comunicării și modul în care acestea influențează structura discursului negustorilor greci, într-o schemă parțială: **introducerea** (cu exprimarea **bucuriei**, cu trimiteri la fluxul și **reciprocitatea corespondenței**, cu inflexiunile **politeții**), modalitățile de inițiere a **solicitării**, inflexiunile **rugămintii**, apelul la **bunăvoință**, prezentarea **scuzelor**, adresarea **mulțumirilor** și angajamentul **îndatorării**, ca răspuns al rezolvării avantajoase.

Deși se încadrează în genul epistolar – unde canalul de comunicare este scrisul și alcătuirea mesajului implică, de regulă, formulări definitive ce exclud negocierea sensurilor între emițător și receptor (din cauza separării prin mari distanțe spațiale și temporale) – caracteristic fondului “Compania negustorilor greci din Sibiu” îi este discursul de tip oral, datorită eludării coordonatei temporale și creării aparenței de coprezență a “interlocutorilor”. Frecvența excepțională a emiterii scrisorilor (uneori de două-trei ori în timpul aceleiași zile; adesea, chiar în funcție de producerea unor “evenimente” pe parcursul redactării, se operează inserții de informații și de note de tip *post scriptum*), precum și recapitularea ideilor din scrisorile primite/expediate, reluările de diverse tipuri, inclusiv “în ecou”, ezitățile, reformulările, rectificările contribuie la conturarea situațiilor orale, de pseudo-concomitență emiterere-receptare.

Contextelor analizate li s-ar putea adăuga și cele referitoare la: oportunitatea formulelor de invocare a divinității, de recomandare a unor persoane, de informare și solicitare a înștiințărilor, de stimulare a eficienței, indicii de evaluare a încrederii, performarea actelor directive, obsesia rapidității și imperativul promptitudinii, exprimarea îngrijorării și a motivelor acesteia, incertitudini și probabilități, mărci ale confidențialității, stabilirea de convenții, relatarea conflictelor, apelul la liniște și calm și multe altele. Toate acestea, deși pot fi interpretate drept aleatorii, sunt –

¹³⁷ “și mă îndatori” (ibidem, III/144).

¹³⁸ Ibidem, III/8.

¹³⁹ Pentru bibliografia referitoare la chestiunea pragmaticii lingvistice, facem trimitere la următoarele lucrări: Lucia Wald, *Sisteme de comunicare umană*, București, 1973; Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Dumitru Chițoran, *Sociolingvistica. Orientări actuale*, București, 1975; L. Ionescu-Ruxăndoiu, *Conversația. Structuri și strategii. Sugestii pentru o pragmatică a românei vorbite*, București, 1995; L. Wald, *Pagini de teorie și istorie a lingvisticii*, București, 1998; Anne Reboul, Jacques Moeschler, *Pragmatica azi. O nouă știință a comunicării*, Cluj, 2001; L. Ionescu-Ruxăndoiu, *Limbaj și comunicare. Elemente de pragmatică lingvistică*, București, 2003.

datorită pragmaticii – perfect justificate și sistematice din perspectiva comunicativă, ca reflex al unui comportament cooperant și strategic, menit să ofere receptorului posibilități de decodificare și să favorizeze finalizarea așteptată de către emițător. Iar studiul unui astfel de material lingvistic contribuie, într-o măsură incomparabilă, în raport cu ancheta destinată simplei prezentări de fond, la cunoașterea modului de gândire și de vorbire al unei comunități aduse la viață, la definirea elementelor de referință psiho-sociale, așezând astfel pe întreprinzătorii acestuia sub lumina cuvintelor cu care Costa Gica își îndeamnă fiul să studieze caietul cu scrisori.

Résumé

La Compagnie des marchands grecs de Sibiu (1453-1859) – une analyse pragmatique du texte épistolaire

Ayant comme *motto* une citation suggestive des valeurs didactiques et affectives des lettres, l'étude entreprend une enquête linguistique des lettres de ce fonds d'archives; il s'agit d'une perspective pragmatique, admettant, dans certaines conditions, qu'un énoncé exprime beaucoup plus ou même tout autre chose que le sens littéral, en fonction de l'ensemble complexe des phénomènes psychologiques et sociaux impliqués. L'approche concerne les circonstances concrètes de l'acte de communication, tout en mettant en évidence la manière dont celles-ci influencent la structure du discours des marchands grecs.

L'analyse d'un schéma partiel de construction du texte révèle comme élément de repère de l'introduction la révision et la confirmation de la dernière lettre reçue/envoyée, accompagnée parfois de formes expressives de l'accord ou du pseudo-accord, de formules laconiques d'appropriation du rôle d'émetteur. L'attitude de familiarité, participant de la politesse positive, se manifeste par l'affirmation et même par l'exagération de la joie d'initier ou de reprendre la communication, d'avoir des nouvelles concernant l'état de santé et les succès du destinataire-récepteur; du point de vue contextuel, on dévoile l'objectif de la consolidation des relations entre marchands et, au-delà de l'excès de remerciements et d'excuses, il s'agit de mettre en place des démarches formelles quant à l'acte de sollicitation. La réalisation de cet acte subit parfois les influences de la politesse négative, marquée par la déférence réservée, la diminution de sa propre personnalité, doublée par l'exagération de la valeur de l'autre. Les signataires des lettres développent et mettent en marche un mécanisme des stratégies persuasives et de rejet d'un potentiel refus, comprenant, entre autres, les tonalités employées pour adresser la demande, aussi bien que l'appel à la bienveillance du récepteur. La promesse de l'endettement, comme suite à une issue favorable, présuppose aussi bien des sens d'ordre matériel, que des sens d'ordre abstrait et constitue une véritable démonstration morale.

Les aspects analysés et exemplifiés mettent en évidence soit un langage stéréotypé, propre aux usages épistolaires, soit des expressions familières, imagées,

exquises. La rhétorique du discours s'appuie sur des figures de style suggestives, à savoir l'ellipse, *derivatio*, *praeteritio*, la litote, la métalepse, l'interrogation rhétorique, la personnification. Toute une série de marques de l'oralité éludent les coordonnées temporelles et spatiales, ce qui entraîne l'apparence de coprésence des interlocuteurs.

Le propre des situations de communication analysées, tout comme de beaucoup d'autres situations pareilles, est un comportement coopérant et stratégique, voué à offrir au récepteur des possibilités de décodification et à favoriser le dénouement attendu par l'émetteur.

Une analyse linguistique de ce type, fondée sur l'approche pragmatique, contribue à la connaissance de la manière de penser et de parler d'une communauté dont les dimensions sont actualisées, à la mise en évidence des éléments de référence d'ordre psycho-social. Par l'intermédiaire de cette approche, les lettres des marchands acquièrent une valeur didactique et permettent de nouvelles possibilités d'interprétation.

Acțiunea politico-diplomatică pentru realizarea actului proclamării Regatului României (1878-1881)

Suzana Bodale

Schimbările survenite în statutul politico-juridic al României între 1878 și 1881, în titulatura oficială a țării și a conducătorului ei s-au făcut pe fundalul unor condiții externe foarte dificile.

Se știe că perioada care urmează conflictului de la sudul Dunării din 1875-1877 este deosebit de complexă. Tratatul de pace din 1878 au fost o expresie vie a relațiilor tensionate dintre marile puteri și a bulversării arenei “marii politici”. Pe de o parte, asistăm la ascensiunea Rusiei în sud-estul Europei, care a redeschis concurența cu Austria pentru dominație în această zonă, iar, pe de altă parte, Germania își afirmă cu fermitate poziția de hegemon în cadrul Congresului de pace de la Berlin (iunie-iulie 1878), secundată de aproape de Anglia. Un al treilea element important este dat de schimbările majore petrecute în statutul politico-juridic al României, al Serbiei, al Muntenegrului și chiar în cel al Bulgariei, unde remarcăm încercările marilor puteri de a-și impune propriul interes, politica lor fiind dusă exact în spiritul practicii din deceniile anterioare, chiar dacă aceste state își câștigaseră suveranitatea.

Astfel, condițiile pentru recunoașterea independenței României au fost foarte dure; schimbul teritorial, extinderea semnificației “afacerii Strousberg” de la una economico-juridică la una politică, obligativitatea de a da satisfacție “problemei evreiești” au fost încercări foarte sensibile pentru politicienii români. Prin urmare, entuziasmul manifestat imediat după succesul militar și la întoarcerea de pe front a fost repede inhibat. Primii care au resimțit apăsarea exercitată de fostele puteri garante au fost cei din elita politică, iar consecința firească o reprezintă faptul că unele obiective naționale importante, a căror îndeplinire ar fi trebuit să urmeze direct obținerii independenței, au ajuns, din nou, într-un con de umbră. În consecință, se revenea la politica devenită tradițională românilor, aceea a încercărilor de reglementare pe cale politico-diplomatică și a impunerii “faptelor împlinite”, atunci când contextul o permitea.

Pe lângă dificultățile legate de recunoașterea independenței de stat, noua atitudine a marilor cabinete implică și complicarea problemei proclamării regatului. Întotdeauna proclamarea acestuia s-a legat de obținerea suveranității, fiind o consecință logică a acesteia. Imediat după conflict însă, opoziția internațională s-a manifestat ferm prin declarații directe. De exemplu, Andrassy afirma că avem toată susținerea Austriei, mai puțin în privința regatului, plan căruia i se opune printr-un

“vetto absolut”¹. De asemenea, condițiile impuse pentru recunoașterea independenței au întârziat în sine realizarea regalității. În primul rând, satisfacerea lor a ajuns prioritatea politicii externe românești. Apoi, în 1878, ar fi fost imprudent să se proclame regatul ca un “fapt împlinit”, știindu-se că recunoașterea acestui act s-ar fi obținut doar cu mari compromisuri. Mai mult, România nu putea risca să-și întoarcă Austro-Ungaria împotriva sa, aceasta având o atitudine binevoitoare, mai ales în condițiile în care Rusia devenise o amenințare permanentă. Astfel, guvernul român decide amânarea proclamării regatului, iar Kogălniceanu, ministrul de Externe, prezintă un asemenea plan drept “zvon” și încearcă să acrediteze ideea că niciodată nu a fost vorba despre așa ceva. El mai afirmă că la întoarcerea lui Carol de pe frontul sud-dunărean, acesta a fost aclamat de mulțime și de Camere, dar că nici el, nici miniștrii nu au rostit apelativul “rege”. Mai mult, omul politic român susține că “România poate să-și crească prestigiul și fără a adopta un titlu străin și contrar tradițiilor ei”². La fel au fost instruiți Calimachi-Catargiu, însărcinatul de la Paris³ sau cel de la Petersburg, Ion Ghica⁴. Era o maximă precauție din partea Cabinetului, fapt dovedit, ulterior, de consistența tratatelor pentru recunoașterea titlului de “Alteță Regală”.

De aceea, într-o scrisoare adresată tatălui său, prințul Carol reamintește că, după întoarcerea de pe front, la sfârșitul anului 1877, chestiunea titlului a fost prima pusă în discuție de către cabinet, însă el a combătut-o⁵. Explicația o dă singur: nu voia să pară un gest forțat, ci, dimpotrivă, și-ar fi dorit un act solemn, consacrat de o nouă Constituție revizuită⁶. Domnitorul sugera în felul acesta așteptarea recunoașterii independenței, astfel încât proclamarea regatului să nu pară un gest minor.

Este exact situația în care se circumscrie modificarea titlului avut de Carol, la 9/21 septembrie 1878, de când s-a hotărât acceptarea oficială a apelativul de “Alteță Regală”. Adevărul este că se impunea o lege care să reglementeze precis acest aspect, deoarece, dacă în adresările oficiale se foloseau “*Monseigneur*”, “*Prince*” sau “*Sire*”, în memoriile deschise adresate de români, formulele trădau doar

¹ Ion Bălăceanu către I. C. Brătianu, Viena, 27 decembrie 1877, în *I. C. Brătianu. Acte și cuvântări*, III, fără loc, 1930, p. 148-149 [în continuare, *I. C. Brătianu. Acte*, III].

² <Probabil ciornă>, Kogălniceanu către Bălăceanu, Ministerul Afacerilor Externe, Direcția Arhivelor Diplomatice, Fond *Problema 21 (1860-1896)*, vol. 114, f. 53 [în continuare, M.A.E., D.A.D., fd. *Problema 21*, vol. ..., f. ...].

³ Telegramă Kogălniceanu către Calimachi-Catargi, București, 23 ianuarie 1878, *Ministère Affaires Étrangères. Archives Diplomatiques-Turquie-Bucharest*, vol. 43, f. 36, la A.N.I.C., Colecția Microfilme Franța, rola 22 [în continuare, M.A.E.-A.D-Turquie-Bucharest, vol. ..., f. ..., A.N.I.C., Microfilme Franța, r. ...].

⁴ Langenau către Andrassy, Londra, 18/30 ianuarie 1878, A.N.I.C., Fond *Casa Regală*, dosar 42/1878, f. 13 [în continuare, A.N.I.C., fd. *Casa Regală*, ds. ...].

⁵ Scrisoare Carol către Carol Anton, București, 7/19 noiembrie 1878, în *Regele Carol I al României. Cuvântări și scrisori*, II: 1877-1886, București, 1909, p. 154 [în continuare, *Regele Carol I*, II].

⁶ *Ibidem*.

o imensă creativitate, dar nu și o bază terminologică potrivită din punctul de vedere al uzanțelor diplomatice⁷.

Demersurile pentru găsirea unei noi titulaturi acceptate și de Europa sunt foarte numeroase, iar cel mai mare sprijin în această problemă l-a acordat Austria. Motivația se leagă de încercarea ei de a găsi simpatie într-o zonă unde Rusia se întărise foarte mult. Apoi, nu trebuie omise nici “indicațiile” Berlinului, care era dispus să susțină o reorganizare a Austro-Ungariei, cu o lărgire a influenței sale în Răsărit și care dorea chiar realizarea unei alianțe austro-române, benefică ambelor state germane, pentru că astfel Viena și-ar fi apărut mai bine granița sudică, iar Germania ar fi progresat cu planul său de izolare a Franței. De asemenea, prin manifestarea sprijinului diplomatic, Monarhia Dualistă câștiga autoritate la nordul Dunării, iar, într-o eventuală problemă a regatului, putea emite pretenții și pune condiții. Practic, la acel moment, în 1878, obținea o amânare a înfăptuirii acestui plan românesc. Așadar, pentru o vreme, românii trebuia să se consoleze doar cu titlul de “Alteță Regală”.

Pe de altă parte, și guvernul român considera această soluție ca pe un compromis favorabil. Când Cabinetul trebuia să impună unui parlament nefavorabil ratificarea Tratatului de la Berlin, era oportun, pentru a-și consolida poziția, să aibă succes în problema proclamării regatului. Apoi, satisfacerea cerințelor Austriei era un act înțelept, deoarece Rusia reprezenta o continuă amenințare. Nu în ultimul rând, acceptarea de către puteri a unei schimbări treptate a titulaturii lui Carol crea un precedent favorabil și pentru încercarea ulterioară de proclamare a lui drept **rege**. Pentru diplomații români, demersurile pentru recunoașterea internațională a titlului de “Alteță Regală” erau o bună ocazie de a testa limitele acceptate de marile puteri, eventual de a sesiza tipul obstacolelor ce urmau a fi întâlnite. Deoarece România trecuse dintr-o dată “de la extaz” la agonie”, de la victoriile de pe front la amputările teritoriale și la recunoașterea independenței în condiții umilitoare, trebuia ca oamenii politici români să găsească soluții pentru reafirmarea politicii naționale. De aceea, baza noilor demersuri devenise exact acceptarea noului apelativ, precum și dreptul de a trimite sau de a primi miniștri plenipotențieri.

Pentru obținerea acestor deziderate, Germania a acceptat să medieze din “culise”, pe lângă marile cabinete, lăsând, totuși, ca Austria să aibă inițiativa. Astfel, contele Münster, ambasadorul german la Londra, a testat opinia lui Salisbury, prilej cu care Anglia a declarat că prințul Carol ar putea să-și ia, după preferință, titlul de “Mare Prinț” sau de “Mare Duce”⁸ numai dacă cele două imperii centrale susțin

⁷ Faptul că oamenii încercau să găsească formule cât mai potrivite, mai politicoase, este demonstrat de faptul că, în memoriile deschise adresate lui Carol, apar expresii de genul: “Măriei Sale Domnitorului”, “Alteței Sale Serenissime Principelui”, “Domnitorului Carol I”, “Măriei Sale domnitorului românilor, Carol I”, iar în ziarul “Românul” din 2 martie și, respectiv, din 5 iunie 1868 se utilizau formulele: “Înălțimei Sale, domnitorului Carol I”, sau chiar “Alteței Sale Regale, Principelui Carol I, domnitorului Românilor”.

⁸ Deym către Andrassy, Londra, august 1878, A.N.I.C., fd. *Casa Regală*, ds. 17/1878, f. 1 ș. u.

inițiativa. A urmat atragerea Austriei în problemă, Münster transmițându-i concluziile lui Deym, consulul vienez la Londra, pentru a le raporta mai departe.

Așadar, Ion Bălăceanu, cel care a devenit, mai târziu, primul trimis extraordinar și ministru plenipotențiar român, a găsit la Viena un teren foarte favorabil, Curtea imperială anunțându-l că este dispusă să-i acorde lui Carol onorurile unui “Mare Duce”, cu titlul de “Alteță Regală”⁹. În același timp, Bălăceanu a fost inițiat și în formulele diplomatice uzitate între suverani, în funcție de titlurile purtate¹⁰. Aceasta era, practic, admiterea în marea familie a “predicatelor” de tradiție folosite în Europa monarhică. Prin urmare, Andrassy îl sfătuiește pe Carol să adopte printr-un simplu decret “predicatul” de “Alteță Regală”, apoi să anunțe curțile prin note diplomatice. Austro-Ungaria era dispusă să dea o recunoaștere imediată, ceea ce simplifica foarte mult problema¹¹.

Așadar, după ce, în urma războiului, situația se complicase, așa încât s-a impus renunțarea la proclamarea regatului, Carol însuși declarând că este de acord să rămână doar cu titlul de “prinț”¹², iată că, pe 9/21 septembrie 1878, Consiliul de Miniștri a reușit să impună titlul de “Alteță Regală”. Imediat, ministrul de Externe Kogălniceanu a trimis o notă diplomatică tuturor însărcinaților, în care se explică, practic, justetea gestului: “Carol aparține unei dinastii auguste, a devenit suveranul unui stat independent, care prin suprafață, populație și grad de dezvoltare este mai important decât multe state, care poartă chiar rangul de regat”¹³. Apare în acest moment o serie de argumente, care vor fi folosite și mult dezvoltate, inclusiv în negocierile pentru proclamarea regatului.

Pentru a înțelege pe deplin semnificația actului din 9/21 septembrie 1878, trebuie să mai analizăm de ce dintre formule “Mare Duce” sau “Mare Prinț”, folosite în discuțiile diplomatice, s-a ales tocmai “Alteță Regală”, mai ales că au apărut discuții în epocă. Iată, puțin confuz este consulul britanic, White, care informează că, pentru moment, Carol a renunțat la titlul de “Mare Prinț”, dar miniștrii lui l-au sfătuit insistent să-și ia titlul de “Alteță Regală”¹⁴. Într-adevăr, demersul românilor părea inofensiv. Așa cum s-a generalizat sistemul impus de Henric V, prinții din familia regală se numeau “Alteța Voastră Regală”, iar șeful Casei, bineînțeles, “Rege” sau “Regină”¹⁵. Așadar, titlul era unul în consonanță cu condițiile îndeplinite de Carol,

⁹ Scrisoare Carol către Carol Anton, București, 7/17 noiembrie 1878, în *Regele Carol I*, II, p. 254.

¹⁰ *Ibidem*. Există o ierarhie foarte strictă. Astfel, împărații și regii se adresează unui alt împărat sau rege cu formula “*Monsieur, mon frère*”, marii duci cu “*mon bon Cousin*”, iar principii cu “*Sire*”.

¹¹ Telegramă Bălăceanu către Kogălniceanu, Viena, 6/18 septembrie 1878, M.A.E., D.A.D., fd. *Arhiva Istorică*, vol. 131, f. 4 [în continuare: M.A.E., D.A.D., fd. *Arhiva Istorică*, vol. ..., f. ...].

¹² Telegramă Debains către <indescifrabil>, București, 23 ianuarie 1878, M.A.E.-A.D-Turquie-Bucharest, vol. 43, f. 34v, A.N.I.C., *Microfilme Franța*, r. 22.

¹³ Kogălniceanu către trimiși, în M.A.E.- D.A.D., fd. *Arhiva Istorică*, vol. 131, f. 10.

¹⁴ White către <indescifrabil>, București, 23 septembrie 1878, *Public Record Office-London, Foreign Office, Turkey*, vol. 12, f. 128, la A.N.I.C., Colecția *Microfilme Anglia*, rola 120 în continuare: *Pub.Rec.Off.-L, Foreign Office, Turkey*, vol. ..., f. ..., A.N.I.C., *Microfilme Anglia*, r. ...].

¹⁵ Gh. Iacob, *Introducere în diplomatie*, Iași, 1998, p. 238.

care era prinț de Hohenzollern, iar tatăl său avea, de altfel, dreptul să folosească acest apelativ. Părerea noastră este că problema trebuie văzută dintr-un alt unghi, deoarece și "Mare Duce" (adică "Arhiduce"), de exemplu, este o titulatură foarte valoroasă, dar s-a optat ferm pentru "Alteța Regală". De aceea, credem că decisiv în alegere a fost termenul "regală". Chiar dacă regatul nu s-a putut proclama în 1878, noua denumire trimitea cel mai direct, semantic, la acesta, subliniind intențiile de viitor ale românilor. Nu era nevoie de titluri sofisticate pentru suveran, ci de unul care să afirme ideea națională. Crearea regatului tuturor românilor ar fi rezolvat definitiv aspirațiile naționale ale românilor de a avea un stat național unitar. În plus, un mare ducat nu era potrivit cu această idee.

Nu cunoaștem exact poziția lui Carol față de problema schimbării titlului. Este posibil ca acesta să o fi trecut pe un plan secundar din cauza complicațiilor externe apărute, o dovadă în acest sens fiind una dintre declarațiile monarhului, în care se arată că guvernul român a hotărât să introducă noul titlu pentru țară, așa încât "m-a surprins cu el"¹⁶. Guvernul și, în special, Kogălniceanu¹⁷ sunt cei care insistă. Acest lucru este demonstrat și de numeroasele demersuri diplomatice ale însărcinaților români, dar și de corespondența purtată între București și aceștia. Promovarea noului apelativ a fost atât de puternică încât oficialii străini au început să se adreseze ca atare încă înainte de aprobarea Consiliului de Miniștri. De fapt, nota diplomatică a impus legalitatea peste o formulă care se generalizase deja, așa cum mărturisea chiar Kogălniceanu¹⁸.

Recunoașterea noului titlu s-a făcut foarte repede deoarece, până pe 13/25 octombrie 1878, toate marile puteri au trimis confirmările la notificările trimișilor români; un al doilea val de notificări, trimise Serbiei, Greciei, Belgiei, Olandei și Statelor Unite, a fost onorat prin note oficiale până la sfârșitul lunii noiembrie¹⁹. Kogălniceanu, mai ales, dezvoltă o energie deosebită în privința recunoașterii după toate uzanțele a titlului de "Alteța Regală". Prin urmare, se solicită o a doua notă oficială de confirmare din partea Rusiei, după ce aceasta oferise doar una simplă, iar, ulterior, se revine printr-o circulară de atenționare ca toți trimișii să aștepte note oficiale²⁰. Se dorea, astfel, manifestarea unui gest de voință specific unui stat suveran, nedorind să se lase posibilitatea interpretării facile a actului.

Singurele probleme au apărut, paradoxal, tocmai din partea Austro-Ungariei și a Germaniei, ceea ce este o dovadă în plus că ajutorul lor nu fusese neinteresat. Aceste state nu se opun recunoașterii noului apelativ, însă Viena se exprimă într-o manieră care creează perplexitate, recunoscând titlul doar pentru Carol și prinții din

¹⁶ Scrisoare Carol către Carol Anton, București, 7/19 noiembrie 1881, în *Regele Carol I*, II, p. 225.

¹⁷ Hoyos către Andrássy, București, 21 aprilie 1879, A.N.I.C., fd. *Casa Regală*, ds. 12/1879, f. 53.

¹⁸ Instrucțiuni Kogălniceanu către Bălăceanu, 9/21 septembrie 1878, M.A.E., D.A.D., fd. *Arhiva Istorică*, vol. 131, f. 7.

¹⁹ M.A.E.-D.A.D., fd. *Arhiva Istorică*, vol. 131, f. 47-48, 60.

²⁰ Circulară Kogălniceanu, București, 20 septembrie/2 octombrie 1878, M.A.E., D.A.D., fd. *Arhiva Istorică*, vol. 131, f. 39.

Casa sa, succesori la tron²¹. În acest fel, apărea posibilitatea ca titlul să nu mai fie recunoscut dacă tronul ar fi fost ocupat de un prinț dintr-o altă dinastie, ceea ce, trebuie să recunoaștem, este tipic pentru politica ei (a se vedea, de asemenea, maniera în care a recunoscut dubla alegere a lui Alexandru Ioan Cuza și unificarea deplină a Principatelor). Atitudinea Curții de la Viena nu este deloc întâmplătoare, deoarece Carol nu avea urmaș la tron, iar succesiunea nu era încă reglementată.

Mai dură este poziția Germaniei. Ea urmărea să primească satisfacție în “problema evreiască” și în “afacerea Strousberg” și, în consecință, încearcă să forțeze guvernul român. Mai întâi, întârzie recunoașterea, pe motiv că Bismarck se află la Köln și nu poate aproba nota de confirmare²². Gheorghe Vârnăv-Liteanu, trimisul român la Berlin, insistă, subliniind că România va respecta condițiile de la Berlin, că s-au încheiat reglementările pentru Basarabia și Dobrogea și că urmează soluționarea “chestiunii sociale a evreilor”, iar recunoașterea titlului ar fi o “putere morală dată guvernului ca să impună aceste probleme în Camere”²³. Ministrul de Externe von Bülow îi răspunde cu diplomatie că, la întoarcerea lui Bismarck, Germaniei îi va face plăcere să recunoască titlul și chiar să trimită un ministru plenipotențiar, nu doar rezident, la București, dar nu într-un viitor foarte apropiat²⁴. Iată, deci, cum, indirect, apare presiunea asupra guvernului român pentru a ceda în fața condițiilor germane. Fugitiv, von Bülow se angajează să vorbească cu Bismarck despre urgentarea trimisului, dar “există mulți germani care amintesc cancelarului despre condițiile de la Berlin”²⁵.

Așadar, în contextul în care, în 1878, marile puteri nu spijineau proclamarea regatului, guvernul a luat inițiativa adoptării titlului de “Alteță Regală” pentru Carol, ceea ce trimitea la încercarea îndeplinirii planului proclamării regatului în viitor. Acest titlu, împreună cu demersurile românilor de a se trimite miniștri plenipotențieri au reprezentat manifestări energice ale unui stat suveran, care, deși i se impuseseră condiții grele pentru recunoașterea neatârării, dorea să se afirme mai ferm pe arena internațională. Germania și Austro-Ungaria și-au oferit, condiționat, sprijinul în medierea acestei probleme, ceea ce anunță cursul politicii externe românești în perioada următoare, adică gravitarea în jurul Vienei și a Berlinului.

Chiar dacă atât s-a putut îndeplini în 1878, ideea edificării Regatului României își păstrează actualitatea și în perioada următoare, când demersurile politico-diplomatice au primit mai multă consistență. Dacă până în acel moment problema s-a pus împreună cu cea a independenței, începând cu anul 1879 există discuții efective pe marginea acestui subiect, ceea ce anunță și o iminență a

²¹ Bălăceanu către Carol, Viena, 25 septembrie 1878, A.N.I.C., fd. *Casa Regală*, dos. 54/1878, f. 1v.

²² Instrucțiuni Kogălniceanu către Liteanu, 16/28 septembrie 1878, M.A.E., D.A.D., fd. *Arhiva Istorică*, vol. 131, f. 29.

²³ *Ibidem*, f. 29v.

²⁴ Liteanu către Kogălniceanu, Berlin, 17/29 septembrie 1878, M.A.E., D.A.D., fd. *Arhiva Istorică*, vol. 131, f. 33.

²⁵ *Ibidem*, f. 33v ș. u.

producerii actului. România acționează în viitor ca stat suveran, folosind adesea “faptele împlinite”.

În 1879, se prefigurează tot mai clar faptul că acceptul Germaniei, în primul și cel mai important rând, dar și al celorlalte puteri depindea de soluționarea “problemei evreiești” și a “afacerii Strousberg”. În acest sens, din Berlin, Liteanu comunica lui Carol că von Bülow este nemulțumit fiindcă Parlamentul trenează în chestiunea modificării articolului 7 din Constituție²⁶. Totodată, de Saint-Vallier, reprezentantul francez în capitala germană, transmitea însărcinatlui român că ar fi suficientă doar naturalizarea evreilor indigeni, iar lordul Russell spunea că este important doar ca principiul să fie fundamentat legal, căci se pot “închide ochii asupra respectării acestuia”²⁷. Astfel, Berlinul îi dă de înțeles lui Liteanu că, ulterior, România poate trece la îndeplinirea unor fapte mai mari, care “să merite elogiul istoriei”, putând fi “recompensată pentru prezent chiar prin constituirea Regatului României”²⁸.

Interesul diplomaților străini în jurul problemei regatului devine din ce în ce mai mare. În special, consulul Austriei urmărește cu atenție orice inițiativă sau zvon și întocmește, după aceea, rapoarte detaliate. Prin urmare, în aprilie 1879, Hoyös își dădea cu părerea dacă era sau nu posibilă înfăptuirea actului. Astfel, acesta ajungea la concluzia că lucrul nu este cu putință, ceea ce liniștea Viena, impacientată de reproșurile ministrului de Externe sârb, care susținea că e normal ca pentru suveranul lor, Milan, să fie acceptat titlul de “Alteță Regală” odată ce “România a obținut regatul”²⁹. Hoyös se baza pe cele declarate de informatorii săi, unul dintre ei fiind chiar un ministru, care niciodată nu îi spusese că ar fi fost discuții pe această temă în guvern. După părerea trimisului austriac, actul de la 9/21 septembrie 1878 a izvorât din voința lui Kogălniceanu, dar I. C. Brătianu nu “vrea complicații pentru o «chestiune de formă», chiar dacă prințul Carol crede că ar fi un surplus de garanție”³⁰.

Prin urmare, marele turneu diplomatic al lui Vasile Boerescu (revenit la Externe din dorința lui Carol) la Viena, Berlin, Paris, Roma și Petersburg, din august 1879, creează foarte multă curiozitate. Oficialii străini la București sunt la “concurență” pentru a afla dacă s-au atins și alte probleme pe lângă cea a naturalizării evreilor. Așadar, britanicul White îl întreabă franc pe Boerescu dacă s-au făcut referiri și la titlul de rege³¹. Ministrul român a negat, adăugând însă că s-a discutat, în schimb, despre problema succesiunii, care va trebui reglementată de viitoarea Constituantă³². Același Boerescu a mai declarat că, deocamdată, Rusia se opune ideii

²⁶ Liteanu către Carol, Berlin, 4 martie 1879, A.N.I.C., fd. *Casa Regală*, ds. 14/1879, f. 1v.

²⁷ *Ibidem*, f.2.

²⁸ *Ibidem*, f.2v.

²⁹ Hoyös către Andrassy, București, 21 aprilie 1879, A.N.I.C., fd. *Casa Regală*, ds. 12/1879, f. 52.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ White către Salisbury, București, 13 octombrie 1879, *Pub.Rec.Off.-L, Foreign Office, Turkey*, vol. 8, f. 26v, la A.N.I.C., Colecția *Microfilme Anglia*, rola 123.

³² *Ibidem*, vol. 8, f. 27.

regatului³³, date fiind relațiile foarte reci de la acel moment, și că este posibil ca și celelalte puteri să fi adoptat această atitudine. Important de reținut este faptul că încep să se contureze atitudini oficiale referitoare la succesiune, care era, după cum se știe, o problemă mai veche, reglementată doar la nivel de principiu în Constituție. Boerescu își etalează, din nou, stilul binecunoscut, al obținerii unor rezultate prin negocieri cu “pași mărunți”, fiind evident că lămurirea problemei succesiunii ar întări poziția dinastiei de Hohenzollern și că ar servi idealului proclamării regatului. De altfel, pregătirea rezolvării acestei chestiuni s-a făcut din timp, înaintea turneului diplomatic al ministrului român de externe, în aprilie 1879, când Carol I-a invitat pe fratele său mai mare, Leopold, însoțit de unul dintre fii, să vină în România, deoarece “chestiunea dinastiei va păși în curând pe planul întâi”³⁴, după terminarea procesului recunoașterii independenței.

Sfârșitul anului 1879 aduce o atitudine mai binevoitoare și din partea Germaniei, Radowitz sfătuindu-l pe Liteanu să-i recomande lui I. C. Brătianu un voiaj diplomatic la Berlin la sfârșitul lunii ianuarie 1880 (n. n., după un presupus vot afirmativ al Camerei în problema căilor ferate), “când s-ar putea pune în discuție multe probleme, care ar interesa ambele țări”³⁵. Evenimentele au urmat, așadar, un curs logic, vizita lui Vasile Boerescu a pregătit-o pe cea a lui I. C. Brătianu și, apoi, pe cea a lui Carol, Germania fiind dispusă la unele concesii în “problema evreiască”, după ce a primit satisfacție în cea a acționarilor ei implicați în “afacerea Strousberg”. Odată câștigată bunăvoința Berlinului, românii puteau spera ca în 1880 să se facă progrese în privința proclamării regatului.

Într-adevăr, turneul din martie 1880 al lui I. C. Brătianu la Viena și Berlin s-a dovedit a fi capital, deoarece a marcat apropierea puterilor centrale de România. În consecință, numeroasele demersuri ale trimisului la Viena, Ion Bălăceanu, pe marginea problemei regalității, vin pe un teren foarte fertil. La fel ca și turneul diplomatic al lui V. Boerescu din 1879, și cel al lui I. C. Brătianu a provocat interpretări controversate printre trimișii la București. Era clar că această vizită nu s-a ocupat doar de problema joncțiunii căilor ferate româno-austriece, așa cum se declarase oficial. Inițial, ambasadorii au fost convingși că, pe lângă discuțiile menite să concretizeze, pe de o parte, relațiile dintre România și Austro-Ungaria, iar pe de altă parte, cele dintre România și Germania, se vor atinge și chestiunile succesiunii și ale regatului. Însă, după întoarcerea în țară, în urma confirmărilor venite de la sursele lor de încredere, oficialii au fost convingși că s-a abordat exclusiv problema succesiunii. Această informație este adevărată, fapt confirmat de Ion Bălăceanu³⁶, iar renunțarea s-a produs din cauza atitudinii prințului Reuss, ambasadorul german la Viena, cu care s-a întâlnit premierul român. Acest diplomat a avut o atitudine

³³ *Ibidem*.

³⁴ Scrisoare Carol către Carol Anton, București, 3/15 aprilie 1879, în *Regele Carol I*, II, p.294-295.

³⁵ Liteanu către I. C. Brătianu, Berlin, 28 decembrie 1879, A.N.I.C., fd. *Casa Regală*, ds. 37/1879, f. 4.

³⁶ Bălăceanu către Carol, Viena, 28 aprilie 1879, A.N.I.C., fd. *Casa Regală*, ds. 34/1879, f. 1.

descurajantă, în sensul că a cerut ca România să menajeze, în primul rând, interesele austriece și să nu aibă pretenții la mărirea teritoriului³⁷, “deoarece, mai întâi, s-ar impune să câștigăm încrederea marilor puteri și ar fi potrivit să lăsăm un an între recunoașterea independenței și momentul încununării edificiului”³⁸. Era exact punctul de vedere al Dublei Monarhii, care dorea, astfel, să facă presiuni asupra guvernului român. Așadar, deși Berlinul își dăduse acordul de principiu în favoarea proclamării regatului, la cererea Vienei a fixat o amânare de un an.

Trebuia testată, prin urmare, și opinia Austriei. “Spargerea gheții” printr-o discuție “pur academică” i-a revenit lui Ion Bălăceanu, care se întretine pe 27 aprilie 1880, cu Haymerle³⁹. Momentul ales este unul foarte propice, deoarece, de curând, alegerile din Anglia fuseseră câștigate de către liberalii lui Gladstone, susținători ai panslavismului, considerat un pericol de către austrieci. Mai mult, succesorul lui Andrassy, cel care afirmase răspicat la 1878 că “dacă va fi un rege la Dunăre, atunci el va fi împăratul”⁴⁰, anume Haymerle, era mai moderat, existând posibilitatea unei colaborări mai rodnice. Discuția cristalizează punctele de vedere austriac și român, care, cu diferite nuanțe, s-au regăsit și în întâlnirile ce au urmat. Haymerle crede că Berlinul, Roma și, posibil, Londra nu au de ce să se opună, doar că momentul este prost ales, Europa nemaiavănd nevoie de încă o problemă. Bălăceanu răspunde că nu a cerut o soluție imediată și că nu se va trece la fapte fără consimțământul Vienei⁴¹. Trimisul român și-a menajat interlocutorul exact în punctele “nevralgice”. Oricum, marele câștig este că Haymerle conștientizează că, în curând, va trebui să mediteze, să ia poziție oficială față de problema românilor. Peste toate, trebuie conservat sprijinul german și trebuie așteptat cursul evenimentelor internaționale, pentru că Austria s-ar putea să aibă nevoie de prietenia României, cu atât mai mult cu cât în vara aceleiași an avuseseră loc incidente otomano-muntenegrene, care puteau arunca în “aer” mai vechea “chestiune orientală”.

Așadar, anul 1880 nu aduce decât tatonări diplomatice în problema regalității. Singura realizare concretă este reglarea succesiunii la tron, fapt asupra căruia guvernul a insistat foarte mult, considerându-l ca fiind chiar mai important decât chestiunea titlului în sine. Existența unei ordini clare la succesiune era menită să consolideze atât poziția dinastiei lui Carol cât, mai ales, să anuleze orice speranță eventualilor pretendenți.

Cea care a deschis calea unei rezolvări atât de elegante a situației successorale a fost vizita lui Carol la Berlin, Viena și Sigmaringen de la sârșitul verii anului 1880. În voiajul său european, prințul a evitat, din demnitate, să se pună în postura unui solicitant la diferitele curți europene⁴² și evită abordarea directă a

³⁷ Bălăceanu către Carol, Viena, 18 mai 1879, A.N.I.C., fd. *Casa Regală*, ds. 35/1880, f. 1v.

³⁸ *Ibidem*, f.2.

³⁹ Bălăceanu către Carol, Viena, 28 aprilie 1880, A.N.I.C., fd. *Casa Regală*, ds. 34/1880, f. 1v ș. u.

⁴⁰ *Ibidem*, f. 1v.

⁴¹ *Ibidem*, f. 2-4.

⁴² Ducros către Aubert-St. Hilaire, București, 8 decembrie 1880 *M.A.E.-A.D-Turcquie-Bucharest*, vol. 3, f. 129, DANIC-B, *Microfilme Franța*, r. 47.

problemei coroanei regale. În schimb, problema succesiunii era considerată una personală și, în consecință, a fost abordată cu împăratul Wilhelm, șeful Casei de Hohenzollern, cu prințul Carol Anton, șeful ramurii Sigmaringen, și cu Leopold, moștenitorul domeniului Sigmaringen. Așa cum a estimat și guvernul, era o “problemă între prinți”⁴³, care nu avea nevoie de nicio intervenție pe linie administrativă.

Așadar, s-a decis ca reglementarea succesiunii să se facă prin intermediul scrisorilor de familie. Mai întâi, Carol s-a adresat prințului Carol Anton (23 octombrie 1880), scriindu-i că are nevoie de un act formal, de o scrisoare semnată de toți membrii Casei, prin care să se accepte succesiunea la tron a unuia dintre ei. Și Carol Anton și Leopold îi răspund, pe 21 noiembrie, că sunt de acord, că Leopold renunță în favoarea fiului său Ferdinand, dar că încă mai speră la apariția unui moștenitor direct. Cel mai important este “Actul familiei princiare de Hohenzollern”, trimis pe 24 noiembrie 1880; practic, este vorba de un acord al moștenitorilor și singura dintre scrisori adusă la cunoștința corpului diplomatic într-un mod oficial⁴⁴.

La începutul lunii decembrie, ambele Camere ratifică documentul, stipulându-se că, la majorat, Ferdinand trebuie să se stabilească în România, că urmașii lui vor fi botezați și crescuți în tradiția ortodoxă, dar el, fiind succesor colateral, își va putea exercita liber religia și că toți prinții ereditari ai dinastiei de Hohenzollern primesc apelativul de “Prinț de România”⁴⁵.

Observăm că, față de momentul proclamării “Alteței Regale”, se face un pas în plus în ceea ce privește solemnitatea actului reglării succesiunii. Totul este foarte minuțios pregătit, de la acordul șefului Casei la schimbul scrisorilor de familie, la prezentarea oficială a actului semnat de prinți și până la acordarea girului legislativului.

Teoretic, anul 1881 trebuia să înceapă sub bun augur. Dar începutul lui marchează apropierea ruso-austriacă, românii fiind obligați să adopte o poziție mai conciliantă pentru a preveni izolarea⁴⁶. De aceea, acceptă înființarea Comisiei Mixte a Dunării, organism nereglementat prin Tratatul de la Berlin. În consecință, pentru a atenua pericolul ca aceasta să decidă în problema libertății de navigație pe Dunăre, așadar de a se afecta suveranitatea, oamenii politici români încearcă să obțină subordonarea ei autorității Comisiei Europene a Dunării, astfel încât Austro-Ungaria să nu aibă vot preponderent.

Situației dificile de pe planul extern i se adaugă și complicațiile interne, încă din 1880 înregistrându-se bulversări în interiorul taberei liberale. De exemplu, în aprilie 1880, I. C. Brătianu îi acordă lui Kogălniceanu un rol minor prin numirea în postul de ambasador la Paris. De asemenea, la debutul lui 1881, șeful partidului

⁴³ Hoyös către Haymerle, București, 14 iulie 1880, A.N.I.C., fd. *Casa Regală*, ds. 29/1880, f. 99.

⁴⁴ A.N.I.C., fd. *Casa Regală*, ds. 27/1880, f. 39v ș. u.

⁴⁵ White către Grandville, București, 12 iulie 1880, *Pub.Rec.Off.-L, Foreign Office, Turkey*, vol. 2, f. 30, la A.N.I.C., Colecția *Microfilme Anglia*, rola 126.

⁴⁶ *Istoria românilor* (coordonator Gh. Platon), vol. VII, tom II: *De la Independență la Marea Unire (1878-1918)*, București, 2003, p. 238.

încearcă atragerea “dizidenților” din jurul lui Vernescu și, în același timp, a grupării junimiste⁴⁷.

Este posibil ca, în perspectiva proclamării regatului, Carol să-și fi manifestat dorința de a exista un guvern de uniune, care să exprime voința națională. Prințul ținea mult ca “să-și ia coroana și nu să o primească” și probabil dorea ca actul să fie foarte bine și solemn marcat. Însă, interesant de analizat este dacă liberalul I. C. Brătianu este sincer atunci când îi invită pe tinerii junimiști la guvernare, dacă, după toată energia depusă pentru negocierile în problema succesiunii, era dispus să le permită opozanților să se afișeze cu laurii victoriei. Înclinăm să credem că nu. Într-adevăr, încă din ianuarie 1881 i-a propus conservatorului P. P. Carp să intre la guvernare, deoarece “majoritatea liberală din cameră îi crește peste cap” și că o va mai tolera doar până la votarea bugetului (n. n., 1 aprilie în fiecare an), după care va cere dizolvarea, iar cu noua cameră “vrea să proclame regatul”⁴⁸. Nu ar fi nimic de suspectat în această propunere, deoarece P. P. Carp, o personalitate competentă, nu era și șeful partidului său. Deși măgulitoare, dacă propunerea ar fi fost acceptată de Carp, ea risca să producă disensiuni între conservatori, benefice, bineînțeles, tot partidului lui I. C. Brătianu. Astfel, opozanții au respins oferta tocmai pentru că nu s-a adresat organismului în sine, ci doar unor membrii (mai erau vizați George Cantacuzino și Theodor Rosetti). Liderul liberal își urmărește scopul cu abilitate, astfel încât revine la sfârșitul lunii februarie cu aceeași propunere, care are o soartă identică. Carp se adresează chiar prințului, cerând de la el chemarea la guvernare, însă acesta, conștient că I. C. Brătianu are controlul situației, lasă să se subînțeleagă că este și cel care decide. Este lesne de dedus că liberalul a intuit răspunsul Curții.

În ceea ce privește proclamarea regatului, probabil intenționat, s-au permis “scurgeri” de informații, astfel încât ambasadorii fac numeroase comentarii, iar rapoartele despre această problemă, mai ales cele austriece, devin aproape zilnice.

Brătianu a reușit să țină întreaga acțiune sub control, niciun ambasador nu știa exact “ce” o să se întâmple, dar mai ales “când” se va proclama regatul, deși se vehiculau ca date 8 aprilie și 10 mai, iar părerea unanimă era că actul devenise iminent⁴⁹. Cu austriacul Hoyös, peședintele Consiliului a recurs la un “joc” diplomatic al nervilor și al inteligenței. Trebuia evitată bruscarea Vienei, ca să nu treacă într-o opoziție flagrantă. De altfel, chiar Berlinul, de sprijinul căruia se beneficia în secret, a avertizat că interesele Dublei Monarhii trebuie avute în vedere. Practic, la fiecare conversație cu Hoyös, Brătianu îl asigură că nu se va face nimic fără acceptul Austriei, ba mai mult, aștepta ca inițiativa proclamării regatului să o ia aceasta, așa cum promisesse încă din 1880, cu prilejul vizitei sale acolo⁵⁰ (*sic!*). Un alt argument preferat al lui I. C. Brătianu este punerea în prim-plan a pericolului rusesc, pe fundalul agravării situației în Balcani, impunându-se necesitatea menținerii

⁴⁷ Ion Mamina, Ion Bulei, *Guverne și guvernanți (1866-1916)*, București, 1994, p. 50.

⁴⁸ Titu Maiorescu, *Însemnări zilnice*, II: (1881-1886), București, fără an, p. 5.

⁴⁹ Hoyös către Haymerle, București, 19 martie 1881, A.N.I.C., fd. *Casa Regală*, ds. 16/1881, f. 10.

⁵⁰ *Ibidem*.

“ordinii” la Dunăre. Apoi, mereu susține că țara este într-o mare fierbere, că este interpellat în Parlament, întrebat în guvern, în partid, de către trimișii diplomatiți, fiind posibile manifestații de susținere a proclamării regatului⁵¹ (*sic!*). Și, de asemenea, amintește permanent despre pericolul atentatelor împotriva lui Carol și despre acțiunile contracandidaților la tron⁵². Oricum, intenția nu era ca “să ne transformăm într-un Piemont”⁵³. Toate “tușele îngroșate” de premierul român duceau la aceeași atitudine inflexibilă a Vienei, care condiționa discutarea problemei regatului de rezolvarea “chestiunii Dunării”, bineînțeles în maniera dorită de ea.

Reticență se manifesta și Rusia, care a atras atenția, prin prințul Uruzov, că va reacționa foarte dur împotriva unui “fapt împlinit”⁵⁴.

Dar tocmai aceasta se prefigura a fi soluția. Contextul general era favorabil, deoarece celelalte puteri nu formulară obiecții. Pe de altă parte, “problema Dunării” devenea din ce în ce mai acută, crescând opoziția critică față de “vânzarea”, cedarea intereselor dunărene doar pentru satisfacția în “chestiunea titlului”⁵⁵. De aceea, Brătianu se decide să acționeze în spiritul politicii “faptului împlinit”, cu mult înainte de datele planificate. Îmboldul l-a dat nefericitul eveniment al asasinării țarului Alexandru II, pe 1/13 martie 1881. Este momentul când pe plan internațional se instaurează o stare de nedumerire, când atenția este concentrată asupra Rusiei. De asemenea, se putea invoca nevoia creșterii siguranței naționale și a dinastiei, pe fundalul recrudescenței nihilismului. Nu în ultimul rând, se evitau eventualele condiții din partea unui vecin incomod, necunoscându-se atunci intențiile noului țar Alexandru III față de români. Apoi, era și cea mai sigură cale de contracarare a Austriei în “problema Dunării”.

Pornind de la aceste date, Parlamentul, la sugestia guvernului, a luat decizia acțiunii de la 14/26 martie 1881, impunând surpriza și, așa cum menționa Hoyös, “faptul împlinit”.

Așadar, concluzionăm că între 1878 și 1881 s-a trecut la etapa acțiunilor politico-diplomatice concrete, cu scopul introducerii regalității în România.

Prima mare reușită a fost adoptarea titulaturii de “Alteță Regală” pentru Carol la 9/21 septembrie 1878, după ce, din cauza opoziției Austriei și a Rusiei, nu se putuse proclama regatul, deși ar fi fost o consecință logică a obținerii independenței. Oricum, titlul de “Alteță Regală” ne apropia de acest ideal.

Revenirea lui Boerescu la Externe este una benefică, deoarece, în urma turneului său diplomatic din 1879, s-au făcut pași importanți în problema succesiunii, care s-a reglementat onorabil, la sfârșitul anului 1880, cu acordul împăratului Wilhelm și prin schimbul de scrisori de familie, Ferdinand devenind noul moștenitor.

⁵¹ *Ibidem*, f. 11.

⁵² *Ibidem*.

⁵³ *Ibidem*, f. 13.

⁵⁴ White către Grandville, București, 1 aprilie 1881, *Pub.Rec.Off.-L, Foreign Office, Turkey*, vol. 22, f. 113, la A.N.I.C., Colecția *Microfilme Anglia*, rola 131.

⁵⁵ Hoyös către Haymerle, București, 19 martie 1881, A.N.I.C., fd. *Casa Regală*, ds. 16/1881, f. 15.

Pe lângă importanța în sine a stabilirii ordinii succesorale, nu se poate să nu observăm că momentul era un element în plus pentru trecerea la rangul de regat. Teoretic, demersul accelerat din 1880 părea că se va concretiza repede în 1881. Dar, probabil, și inspirată de Germania, care condiționa acordarea sprijinului său de o apropiere româno-austriacă, Viena începe să se manifeste tot mai refractar, condiționându-și acordul de rezolvarea, în favoarea ei, a “problemei Dunării”, adică de acordarea votului preponderent. Pe de altă parte, obiecții mai moderate manifestă și Rusia, care nu este dispusă să accepte faptul împlinit.

Tocmai de aceea, după ce au fost înlăturați și oponenții politici interni, I. C. Brătianu instrumentează acțiunea de la 14/26 martie 1881, profitând tocmai de situația internațională neclară legată de tragicul sfârșit al țarului Alexandru II. Se îndeplinea, astfel, un nou mare “fapt împlinit” al românilor.

Summary

The political-diplomatic Action on the Proclamation of the Romanian Kingdom (1878-1881)

During 1878-1881, the political-diplomatic actions on the proclamation of the Romanian Kingdom become solid, many actions being taken at all Cabinets of the European powers. The first great success of the Romanian Government in fulfilling this objective was to adopt on 9/21 September 1878 the title of “Royal Highness” for Carol. That year, because of the opposition from Austria and Russia, the Kingdom could not be proclaimed, although it would have been an inherent consequence after obtaining the independence. The return of Vasile Boerescu on the seat of Foreign Minister is favourable, given that his actions taken after the diplomatic tour of 1879 appease the management of the title issue. Therefore, important actions were taken in the succession problem, which has honourably settled by the end of 1879 with the approval of Emperor Wilhelm and by the exchange of family letters, Ferdinand becoming the new heir. Apart from the importance of the succession order, we cannot omit to notice that a new additional element emerges in the adoption of the kingdom status.

Although the year 1880 seemed to bring the imminent solution of this issue, the international political situation complicates unexpectedly. Most likely inspired by Germany, which promised its conditioned support for a Romanian-Austrian political approach, Vienna starts to act more and more reluctantly in the “Danube question”, restraining its approval to find a solution not in its favour. On the other hand, moderate objections come from Russia as well, which is not willing to accept another *fait accompli* from the Romanians.

This is why, after the consolidation of the Government’s position, by annihilating any initiative from the Conservatives in the title issue, I. C. Brătianu plans the action of March 14/26 1881, taking advantage of the ambiguous international context related to the tragic death of Tsar Alexander II.

Procesul “Omului de la 1907”.

Date privitoare la biografia lui Vasile M. Kogălniceanu

Alexandru A. Mareș

La începutul secolului al XX-lea, un fidel susținător al cauzei țăranilor și recunoscut inițiator al unui amplu program de soluționare a “chestiunii agrare” a fost Vasile M. Kogălniceanu (1863-1942). O etapă distinctă a activității sale este circumscrisă marii Răscoale de la 1907, fenomen social de la a cărui desfășurare s-au împlinit de curând 100 de ani.

Numele publicistului și omului politic a fost atunci mai mult ca oricând asociat cu factorii generatori de acute tulburări în lumea satului românesc și intens mediatizat în epocă.

Împreună cu învățătorul Al. Vălescu, fost colaborator al lui C. Dobrescu-Argeș, V. Kogălniceanu a lansat acțiunea de înființare a unui partid țărănesc. Ocazia favorabilă s-a ivit în septembrie 1906, cu prilejul expoziției jubiliare ce marca împlinirea a patru decenii de glorioasă domnie a regelui Carol I. Alături de ample reuniuni și conferințe, s-au desfășurat și lucrările primului congres țărănesc, lansându-se apelul “Către săteni”. Acesta relua în mare parte măsurile de îmbunătățire a situației țăranilor expuse în chemarea “Frați Țărani” din 1896¹.

Apelul “Către săteni” a fost semnat de circa 40.000 de persoane², apoi tipărit în 10.000 exemplare și răspândit prin intermediul încasatorilor de la “Gazeta Țăranilor” și a intelectualității rurale³.

Momentul în care avea loc evenimentul nu era unul oarecare. În ultima vreme agitațiile cluburilor socialiste tulburaseră destul de mult o parte a populației rurale sărace, iar revoltele locale manifestau tendința de a se înmulți și radicaliza ca formă de acțiune. Înființarea **reuniunilor țărănești**, cu scopul de a-i îndemna pe micii agricultori “la ridicare morală, intelectuală și materială”⁴, avea menirea de a canaliza organizarea politică a sătenilor spre o orientare burghezo-liberală, îndepărtându-i de calea socialistă de acțiune, directă și violentă.

Concepute a fi organizații locale ale preconizatalui partid, **reuniunile** au păstrat o distanță semnificativă față de cercurile “România muncitoare”. Baza socială

¹ A.N.I.C., fond familial Mihai și Vasile Kogălniceanu [în continuare, A.N.I.C., fond *M și V. Kogălniceanu*], dosar 86/1891-1938, f. 4.

² Damian Hurezeanu, *Problema agrară și lupta țăranimii din România la începutul secolului al XX-lea (1904-1906)*, București, 1961, p. 253.

³ Ion Ilincioiu, *Solidari cu lupta țăranimii: Vasile M. Kogălniceanu*, “Analele Institutului de Studii Istorice și Social-Politice de pe lângă C. C. al P.C.R.”, 1967, 1, p. 131.

⁴ D. Hurezeanu, *op. cit.*, p. 254.

pe care V. Kogălniceanu urmărea să clădească un partid țărănesc viza persoane din rândul învățătorilor și preoților satelor, primarilor, notarilor și țăranilor mai înstăriți⁵.

În contrast cu pașnicele și generoasele prevederi de îmbunătățire a condițiilor de trai ale țăranimii, broșura "Către săteni" cuprindea motto-ul: "Sculați, oameni buni și ridicați-vă până la înălțimea datoriei voastre. Atunci vă veți uimi singuri de puterea voastră"⁶. Utilizarea termenilor "sculați", "ridicați", alături de "înălțimea datoriei" și "puterea voastră", conferea îndemnului un caracter incitant, mobilizator. Tocmai acest lucru a reprezentat unul din principalele capete de acuzare ce i-au fost aduse lui Kogălniceanu în încercarea de instrumentare a culpei de instigare a populației rurale la revoltă.

În realitate, citatul incriminat fusese rostit de regina Elisabeta în ziua de 1 august 1906, la Sinaia, și a fost reprodus pe sute de exemplare de cărți poștale ilustrate, având așadar o largă circulație publică. Din dorința de a-și atrage țăranimea la demersul său, V. Kogălniceanu a comis imprudența de a asocia un imbold la acțiune cu doleanțele îndelung așteptate de țărani. De aici și până la tot felul de interpretări și răstălmăcirii nu a mai fost decât un pas, publicistul fiind nevoit să intervină pentru liniștirea spiritelor.

Convins că "numai înfrățiți și porniți la luptă prin mijloace îngăduite [n. n., țăranii] vor ajunge la un trai mai bun și îndestulător"⁷, el solicita, cu puțin înaintea răscoalei: "Să ne silim cu toții [...] ca schimbarea în bine să se facă fără zguduiri și fără tulburări"⁸. Omul politic nu dorea ca forța unită a țăranilor să degenereze în violențe, întrucât o creștere a popularității sale pe fondul unor răzvrătiri majore l-ar fi plasat în rândul "dușmanilor ordinii constituționale". În consecință, demersurile pentru realizarea propriului program politic ar fi fost suspendate pe o perioadă nedeterminată.

Legat de căile și obiectivele acțiunii lui V. Kogălniceanu, unul dintre cei ce o împărțeau, avocatul Nicolae Tuța, îi scria pe 22 februarie 1907, din Craiova: "Nu înțeleg să se dea o luptă pentru alt motiv decât pentru dezrobirea economică și politică a muncitorului agricol". N-am dori o repede [n. n., sic! = rapidă] schimbare de regim"⁹.

Odată izbucnită răscoala, pe lângă acțiunile luate de autorități pentru înăbușirea ei, s-au căutat cu insistență și provocatorii "care fac instigațiuni printre locuitori". Într-un raport din 24 februarie 1907 al Inspectorului Général al Jandarmeriei, se preciza că în Ilfov "circulă petiții în alb spre a se iscăli [n. n., țăranii]

⁵ Titu Georgescu, Ion Ilincioiu, *1907. Intelectualii și răscoala*, Craiova, 1974, p. 62.

⁶ A.N.I.C., fond *Spiru Haret*, dosar nr. 12/1906-1912, f. 11.

⁷ Damian Hurezeanu, *op. cit.*, p. 255.

⁸ Vasile M. Kogălniceanu, *Un cuvânt asupra învoielilor agricole*, București, 1907, p. 29.

* Subliniere în text.

⁹ A.N.I.C., fond M și V. Kogălniceanu, dosar nr. 86/1891-1938, f. 11.

cerând pământul proprietarilor și întrebându-l chiar forța spre a le dobândi, petiții pe care le adresează d-l V. Kogălniceanu”¹⁰.

A doua zi, în “Gazeta Țăranilor”, el se disculpă spunând: “Broșurile noastre sunt nevinovate. Prin ele noi îndemnăm pe țărani la pace și liniște, la o conlucrare în deplină ordine și în marginea legilor egale pentru toți”¹¹.

Prin circulara confidențială transmisă prefectilor la 8 martie 1907, ministrul de Interne le “atrage atenția asupra acestor «uneltitori» care pot aduce neliniște și chiar răscoale în țară”¹².

Încă o dată, pe 18 martie 1907, prin intermediul “Gazetei Țăranilor”, omul politic s-a disociat de calea violentă și a îndemnat cât se poate de clar pe răzvrătiți să înceteze lupta: “Încetați cu răscoala, lepădați toporul și ciomagul, faceți ca liniștea să domnească în toată țara [...]. Scăparea stă în unirea voastră pe cale pașnică și în lupta voastră liniștită pentru un trai mai bun și a drepturilor ce vi se cuvin”¹³.

În ciuda precizării poziției față de evenimentele în curs, guvernul liberal nu s-a sfiit să îl transforme pe publicist într-una din țintele preferate ale acuzațiilor, alături de alte personalități ale vremii, precum C. Mille și N. Iorga. Anterior arestării sale, V. Kogălniceanu reclama printr-o scrisoare adresată prim-procurorului atmosfera ostilă creată deliberat împotriva sa și, implicit, starea de nesiguranță pe care o resimțea: “De mai multe zile – afirmă acesta – primesc fel de fel de amenințări prin scrisori anonime. Astăzi se distribuie afișe tipărite și provocatoare în mii de exemplare în Capitală, în care se îndeamnă lumea la revoltă [...] se zice «Să trecem la hotărâri și la fapte», iar persoana vizată este «fiul denaturat care se găsește în mijlocul evreilor, Vasile Kogălniceanu».

Fiind informat pozitiv că astăzi [...] casa mea va fi devastată și fiind convins că poliția este complice la această mișcare și nu va lua nicio măsură de apărare, vin a vă aduce [...] la cunoștință Domniei Voastre [...] că voi uza de toate mijloacele pentru apărarea casei și a libertății mele, fiind în legitimă apărare”¹⁴.

Împreună cu Al. Vălescu, conducătorul “Gazetei Țăranilor”, V. Kogălniceanu a fost trimis în judecată prin rechizitoriul introductiv din 2 aprilie 1907 al Tribunalului Vlaşca¹⁵. Împotriva sa, pe 5 aprilie, a fost emis mandat de arestare sub acuzația de “ațâțare la război civil”, delict prevăzut la art. 47 combinat cu art. 81 Cod Penal. V. Kogălniceanu era acuzat de un fapt de o gravitate excepțională ce se sancționa cu cea mai grea pedeapsă existentă în sistemul legiurii penale: munca silnică pe viață¹⁶.

¹⁰ A.N.I.C., fond familial Brătianu, dosar nr. 369/1907, f. 1.

¹¹ Damian Hurezeanu, *op. cit.*, p. 256.

¹² A.N.I.C., fond familial Brătianu, dosar nr. 369/1907, f. 1.

¹³ Titu Georgescu, Ion Ilincioiu, *op. cit.*, p. 65.

* Din document lipsește porțiunea cu semnătura și data.

¹⁴ A.N.I.C., fond M. și V. Kogălniceanu, dosar nr. 86/1891-1938, f. 29.

¹⁵ *Ibidem*, f. 31

¹⁶ *Ibidem*, f. 32, 38.

Considerând procesul ca având o netă tentă politică, unul dintre magistrați, Toma Dragu, a refuzat să semneze mandatul de arestare și a suferit consecințele pe linie profesională. Vederile politice de stânga au alimentat bănuiala complicității lor, fapt rămas nedovedit.

Arestarea celui care se făcuse remarcat prin publicarea de-a lungul anilor a unor articole în "Epoca", "Gazeta Țăranilor", "Șezătoarea", "Românul", "Steaua Dunării", "Agrarul", a fost reflectată în presa vremii de pe poziții partinice. "Patriotul", ziar de orientare conservatoare, susținut de Gh. Gr. Cantacuzino, își făcea un merit din vigilența dovedită: "Am fost cel dintâi care am denunțat în public agitațiunea periculoasă a d-lui Kogălniceanu"¹⁷. Cât despre broșura sa, principala vină ce i-a fost găsită era că "a aprins patimile mulțimii ignorante și inconstiente"¹⁸.

În schimb, ziarul național-liberal "Prezentul" făcea o analiză nuanțată și mult mai aproape de realitatea faptelor în articolul intitulat "Vinovăția D-lui Kogălniceanu". Se arăta că, în ciuda arestării, "împotriva domniei sale nu s-au găsit încă și nici nu se vor găsi dovezi că a îndemnat prin vre-o cale pe țărani la răscoală"¹⁹. Singura sa vină era că a fost autorul broșurii "Către săteni", un apel ce a fost răstălmăcit de țărani. "Ei însă nu-și interpretează rău propriile nevoi, pe care numai ei le recunosc", sublinia autorul, arătând una din cauzele revoltei.

În concluzie se arăta că, "dacă poate fi arestat și condamnat d-l Kogălniceanu care a propovăduit țăranilor lupta pacinică și legală, apoi înainte de domnia sa trebuie arestați acei ca d-nii care [...] se silesc din răspuțeri să dovedească țăranilor zădărnicia luptei pacinice și legale"²⁰. Erau vizați "d-nii care patronează «Patriotul», «Conservatorul» și «Epoca»", ziare de orientare conservatoare.

Procesul omului politic s-a desfășurat la Giurgiu, oraș unde timp de peste patru luni a fost supus regimului de detenție. Acuzarea era departe de a deține dovezi capabile de a proba o vinovăție indubitabilă.

Un întreg convoi de țărani din nordul județului Vlașca a fost chestionat în legătură cu persoanele lui V. Kogălniceanu, Al. Vălescu și I. Florescu, în încercarea de a se instrumenta provocarea acestora la actele de violență. Răspunsurile au fost dezarmante, sătenii afirmând "că nici nu au auzit de asemenea nume" și, dacă și-au luat lumea în cap, au făcut-o pentru că nu mai suportau împilările arendașului local, care îi obliga la zile suplimentare de muncă doar pentru permisiunea de a culege urzici de pe moșie²¹.

Din memoriul avocaților lui V. Kogălniceanu reiese că în susținerea acuzației de "agent provocator", judecătorul pretindea că inculpatul ar fi spus țăranilor că era secretarul reginei și că însăși aceasta îi îndemna la răscoală²².

¹⁷ *Ibidem*, f. 43.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ Ziarul "Prezentul", nr. 579, anul III, 7 aprilie 1907, p. 1.

²⁰ *Ibidem*, p. 1-2.

²¹ Toma Dragu, *Partidul liberal și chestia țărănească. Destăinuirile unui fost magistrat în afacerea Kogălniceanu*, București, 1907, p. 20.

²² A.N.I.C., fond M. și V. Kogălniceanu, dosar nr. 86/1891-1938, f. 17.

Apărătorii se întrebau cum poate fi luată drept serioasă "această eroare" și catalogată "cauză determinantă a rășcoalelor", în timp ce "mizeria, abuzurile [...], dorința de a avea pământ, propaganda politicianilor fără scrupule care le-au promis pământ dacă-i vor vota pe ei"²³, nu?

Țăranii se justificau prin faptul că s-au simțit îndemnați la acțiuni tulburente de cuprinsul motto-ului din broșura "Către săteni". Vorbele au fost însă răstălmăcite de unii țărani în sensul îndreptățirii revoltei lor și folosite ca un alibi. De vreme ce fiul ministrului care îi înproprietărise la 1864 și însăși regina îi îndemnau a se ridica la "înălțimea datoriei", răsculații considerau că aveau girul unor înalte autorități pentru a intra în stăpânirea pământului.

Chiar și simpla părere a inculpatului Ion Florescu, casier al "Gazetei Țăranilor", a fost exploatată de acuzare pentru învinovățirea lui V. Kogălniceanu. Florescu a declarat că, la congresul țărănesc ce avusese loc în septembrie 1906, la București în "Sala Oppler", ar fi înțeles din demersul omului politic că el și regina vor da pământ țăranilor.

Alt argument al judecătorului de instrucție în susținerea învinuirii a fost un articol nepublicat dat "Gazetei Țăranilor", în cuprinsul căruia publicistul puneă întrebarea: "De ce nu se găsesc și la noi tineri curajoși ca și revoluționarii ruși?"²⁴. Apărarea a arătat însă că, nevăzând lumina tiparului, articolul "nu poate fi considerat nici măcar delict de presă". În ceea ce privește motto-ul, "dacă le-a spus [n. n., țăranilor;] că sunt cei mai puternici fiindcă sunt majoritatea, nu înseamnă că e agent provocator, nu le-a spus «jefuiți» sau «omorâți»"²⁵, conchidea aceasta. Pentru ca cineva să poată fi considerat agent provocator trebuia să existe intenția și voința de a împinge la o crimă premeditată.

Avocații au inclus faptele inculpatului în sfera celor ce se subsumează complicității indirecte. În baza acestei teorii, ei afirmău că "s-ar putea urmări ca autori morali ai rășcoalei țărănești nu numai cei ce au scris într-un stil mai violent, ca d-nii Haret, actual ministru, bucurându-se de mare autoritate printre învățători și preoți, Iorga, ales deputat la Iași, dar chiar și cei ce ar părea mai moderați, ca Dimitrie Sturdza, care a înmormântat Legea Casei Rurale în Senat și Petre P. Carp pentru că, arătând abuzurile ce se făceau cu ocazia discutării Legii tocmelilor agricole din 1893, ar fi întârziat pe țărani ca să nu suporte asemenea abuzuri"²⁶. Conform aceluiași raționament, culpabili puteau fi și profesorii care au făcut greva universitară și studenții din București a căror revoltă a încurajat mult pe țărani.

Faptul că pe lista deținută de Ion Florescu, privind persoanele cărora urma să le fie împărțită gratuit broșura "Către săteni", figura cuvântul Băbăița, nume ce

²³ *Ibidem*, f. 18.

²⁴ *Ibidem*, f. 19.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ *Ibidem*, f. 19-20.

reprezenta una din localitățile răsculate, nu putea constitui un argument pe baza căruia V. Kogălniceanu să poată fi acuzat ca instigator la revoltă²⁷.

În ceea ce privește scandările "Trăiască Regina și Kogălniceanu!", aduse de judecător ca dovadă a îndemnării țăranilor la răscoală, avocații au replicat că reacția a fost cât se poate de normală. Era firesc să strige, "fiindcă e legendă între țărani, foarte justificată, de altminteri, că regina e mama poporului". La fel și în cazul lui Kogălniceanu, "dacă le plăceau punctele din apelul lui către săteni și fiindcă era fiul marelui om care le-a dat pământ"²⁸.

Cei cinci avocați (Dragu, Grădișteanu, Comșa, Dinulescu, Iliescu)²⁹ au continuat să demonteze punct cu punct fiecare învinuire adusă clientului lor. Cu subtilă ironie, ei au arătat că, dacă s-ar accepta "raționamentul d-lui judecător de instrucție s-ar putea da în judecată însăși M. S. Regina"³⁰, ceea ce ar fi implicat în scandal un membru al Casei Regale, situație inacceptabilă.

Constatând "o asemănare între răscoalele de la noi și cele din Rusia", acuzarea a conchis că "numai un cărturar care ar fi citit cum s-au petrecut lucrurile acolo ar fi putut să le organizeze așa"³¹. Și această aserțiune constituia o simplă supoziție și ridica întrebarea dacă "n-ar fi mai firesc ca și la '88" să fi fost agenți străini care să fi organizat aceste răscoale?"³².

Catalogarea propagandei pentru alegeri efectuată în "Gazeta Țăranilor" de V. Kogălniceanu și Al. Vălescu drept "propagandă pentru răscoală" era eronată în viziunea apărătorilor acestora, de vreme ce "amândoi erau în partidul țăranesc al cărui program e cunoscut" și la popularizarea căruia au acționat pe cale legală.

Faptul că "veneau oamenii la Kogălniceanu cu petiții și încă timbrate ca la [o] autoritate, pentru a cere pământ"³³, dovedea marea popularitate pe care o avea printre săteni. Încercând să-l exonereze de orice responsabilitate, avocații s-au întrebat retoric: "Dacă acești oameni aveau credință greșită cine e de vină?" Ei au arătat că V. Kogălniceanu nu a spus nimănui că regina are să dea pământ și nici nu s-a găsit vreun martor care să afirme că el a ațâțat pe țărani la răscoală. Din contră, depozițiile existente arătau că acesta "i-a povățuit să nu facă revoluție și să aștepte 2 ani și atunci li se va da pământ"³⁴.

Cerându-se a se arăta clar căror țărani le-au fost date instrucțiuni, acuzarea a pus la dispoziție depozițiile unora dintre cei care intraseră personal în legătură cu omul politic. Chiar și aceste probe erau departe de a dovedi o vinovăție certă. Astfel, martorul Stan Mihai din comuna Nebuna-Velea, județul Vlasca (actualmente comuna

²⁷ *Ibidem*, f. 21.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ *Ibidem*, f. 39.

³⁰ *Ibidem*, f. 22.

³¹ *Ibidem*, f. 23.

* Referire la Răscoala din anul 1888.

³² *Ibidem*.

³³ *Ibidem*, f. 22.

³⁴ *Ibidem*.

Clejana, județul Giurgiu), a declarat că, pe la mijlocul lunii februarie, împreună cu alți doi săteni s-au dus la București la V. Kogălniceanu, în str. Vasiliu nr. 13, "cu o jalbă să ne dea pământ, iarbă [n. n. sic! = teren de islaz] și lemne, după cum scria în cărțuție [n. n. sic! = broșura «Către săteni»]"³⁵. "Noi – continuă martorul –, după cărțuția lui am crezut că Kogălniceanu este om al stăpânirii, fiindcă cei știutori de carte spuneau că este iscălită și regina pe cărțuție"³⁶. La jalba iscălită de peste 100 de oameni i s-a răspuns "să nu facem revoluție și ceartă că în doi ani de zile [...] fie se rupe din pământ de la ciocoi, fie de la stat, să așteptăm ce iese din formele acestea"³⁷.

Și din aceste cuvinte ale unui om simplu se poate observa că V. Kogălniceanu a acționat **încă dinainte de generalizarea răscoalei** pentru forma pașnică, legală de acțiune.

Stan Mihai își continuă astfel depoziția: "Zicea că au să se facă legi. Nu ne-a spus că regina i-a dat ordin să scrie cărțuția. Ne-a dat cele 15 cărțuții ca să le împărțim în sat, cred pentru ca să facă jalbă și cei ce n-au făcut. La noi nu a fost revoltă, nici alții nu au venit la noi"³⁸.

Declarația exclude orice implicare a reginei Elisabeta în susținerea acțiunii de dobândire a pământului la care sperau țăranii. Totodată, se demonta acuzația privind rolul provocator al apelului "Către săteni" prin faptul că în localitatea martorului, deși peste 100 de țărani erau la curent cu ideile lui Kogălniceanu, "nu a fost revoltă".

La rândul său, martorul Mihalcea Vlad a afirmat că adresa acuzatului "o cunoștea după o cărțuție" și, ajuns în București, "la casa dânsului am fost îndreptați de către birjari". Iată cum descrie întâlnirea sa cu reprezentantul țăranilor: "Noi ne-am dus la dânsul ca să ne dea pământ și iarbă, așa cum scria în cartea lui. Noi am crezut că dânsul este om al statului și că ne poate micșora și învoielile. Dânsul m-a întrebat cum trăim cu învățătorul și preotul comunei și ce fel de învoieli [n. n., agricole] avem. El a spus: «Peste doi ani sau trei ani o facem la un fel [n. n. sic! = într-un fel]». După capul meu cred că aceste vorbe înseamnă revoluția ce s-a întâmplat în țara noastră acum.

Jalba avea pe ea oamenii scriși și semnați. Am auzit că au fost și alții de prin Ilfov"³⁹.

În mod evident, ceea ce îi atrăgea pe țărani la V. Kogălniceanu era dorința de a dobândi pământ și islaz pentru vite, venind "pregătiți" cu petiții semnate de suflarea satului și în niciun caz pentru a primi îndemnuri la răzvrătire. Pe de altă parte, el însuși a căutat să le tempereze elanul, avansând termene de așteptare relativ lungi, de 2-3 ani, sperând probabil că va reuși să pună pe picioare un partid a cărui voce să se audă în parlament.

³⁵ *Ibidem*, f. 27.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ *Ibidem*, f. 27-28.

³⁹ *Ibidem*, f. 28.

În pledoaria în favoarea dovedirii nevinovăției lui V. Kogălniceanu s-a subliniat caracterul politic al procesului și intenția ca acesta să fie victimizat. "E vorba de o crimă politică – afirmau apărătorii săi – [...] de o crimă săvârșită pe calea presei fiindcă judecătorul de instrucție se servește mai mult de scrierile lui Kogălniceanu, decât de alte probe pentru a-l învinui. Pentru aceasta nici n-ar trebui să fie arestat"⁴⁰.

Ei concluzionau: "Kogălniceanu va intra în pușcărie. Pentru ce? Pentru că fiul marelui om Kogălniceanu, neavând nici un apărător, a putut fi dat pradă furiei proprietarilor, pe câtă vreme pe Iorga l-au apărat studenții, iar pe d-l Haret l-a apărat înalta sa situație politică"⁴¹. Se pune la îndoială independența justiției ca putere în stat, făcându-se aprecierea că "nu trebuie ca justiția să se preteze la dorința acelor care [...] voiesc să-l sacrifice pe fiul marelui Kogălniceanu. Afară numai dacă Vasile nu trebuie să plătească și păcatele tatălui său [...] care e vinovat pentru o parte din proprietari, că a împrumutat pe țărani la 1864. Diferența de tratament între Vasile Kogălniceanu și ceilalți nu se poate explica decât printr-un fel de răzbunare contra fiului aceluia care a dat dreptate țăranilor"⁴².

Reținerea inculpatului nu era justificată întrucât "siguranța publică nu e în pericol, țărănimea e terorizată, iar guvernul și-a atins scopul. Are în Cameră ca reprezentanți ai colegiului al III-lea prinți sau burghezi în loc de țărani"⁴³. Avocații cereau judecarea clientului lor în libertate, apreciind că "nimeni nu va face injuria lui V. Kogălniceanu să-l bănuiască că va fugi de judecată". Declinând competența Curții de juri din Vlașca asupra judecării cazului, se atrăgea atenția Camerei asupra faptului că judecătorul de instrucție nu a dovedit că acuzatul ar fi autorul moral al crimelor unor țărani care au jefuit și prădat în județul Vlașca.

Curtea a respins recursul făcut de V. Kogălniceanu și Al. Vălescu contra deciziei de punere sub acuzare emisă de Camera de pe lângă Curtea de Apel din București, în data de 8 mai 1907⁴⁴. Procurorul general și-a motivat decizia prin susținerea ideii "că omorurile comise cu ocazia răscoalelor țărănești, după provocățiunea preveniturii [n. n. sic! = acuzatului] sunt de o gravitate excepțională, iar prin eliberarea sa s-ar provoca pe țărani la răscoală"⁴⁵. Acuzarea considera că motto-ul de pe cartea lui Kogălniceanu a fost pus de acesta cu viclenie în numele M. S. Regina și în consecință "detențiunea este necesară"⁴⁶.

Pe 2 iulie 1907, o nouă cerere de a fi eliberat provizoriu din arestul local a fost respinsă de curtea cu juri⁴⁷. Între timp, starea sănătății deținutului a continuat să

⁴⁰ *Ibidem*, f. 25.

⁴¹ *Ibidem*, f. 24.

⁴² *Ibidem*, f. 25.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ *Ibidem*, f. 33.

⁴⁵ *Ibidem*, f. 39.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ *Ibidem*, f. 42.

se deterioreze, determinându-l să apeleze la bunăvoința ministrului de Interne, Ion I. C. Brătianu, pentru aprobarea cererii sale de eliberare.

În scrisoarea trimisă acestuia se arată: "Am fost ridicat bolnav de la București acum trei luni și de atunci încoace nu m-am putut, bineînțeles, restabili într-un arest preventiv [...] Tot din cauza sănătății mele am fost silit a cere Curții cu juri eliberarea mea pe cautiune până la sesiunea de toamnă [...]"

De aceea îmi permit a vă ruga d-le Brătianu, să binevoiți a interveni ca ministru de Interne pe lângă colegul domniei voastre de la Justiție pentru a mi se admite cererea mea⁴⁸, obligându-mă a nu părăsi țara, de a nu face nici un act cu caracter politic și de a mă ține de dispoziție⁴⁸.

Și acest demers a rămas fără rezultat.

Vasile Kogălniceanu a fost eliberat din detenția petrecută la Giurgiu la 9 august 1907, beneficiind de pe urma decretului regal de amnistie. Atât pentru el ca "om cult, un fost deputat, un publicist", cât și pentru moralitatea publică, "actul amnistiei a fost o mare pierdere"⁴⁹, deoarece lăsa să planeze o anumită suspiciune în lipsa pronunțării unui verdict clar. Decizia a fost primită pozitiv de opinia publică și în general de scena politică, având menirea de a contribui la reconcilierea societății românești.

Evoluția "cazului Kogălniceanu" a fost urmărită de ochii numeroșilor prieteni, colaboratori și simpatizanți ce îi împărtășeau justetea cauzei căreia i se dedicase și pentru care suferise. Conform corespondenței primite în perioada următoare punerii sale în libertate, prestigiul publicistului a avut de câștigat.

Programul său politic a primit însă o grea lovitură, iar răscoala, prin consecințele avute, a zădărnicit încă o dată efortul de înjghebare a unui partid țărănesc.

Acest lucru nu l-a împiedicat pe Vasile Kogălniceanu să declare peste ani, în Camera, cu ocazia susținerii expunerii de motive a reformei agrare: "Nu puteam eu, omul de la 1907, să mă sustrag de la opera mare și bună de împroprietărire a țăranilor"⁵⁰.

⁴⁸ Pe suprarând a fost adăugat cu cerneală albastră textul: "fiind absolut nevinovat".

⁴⁸ *Ibidem*, f. 28.

⁴⁹ Toma Dragu, *op. cit.*, p. 24.

⁵⁰ Titu Georgescu, Ion Ilincioiu, *op. cit.*, p. 70.

Summary

The Trial of "The Man of 1907".

Information pertaining to Vasile M. Kogălniceanu's Biography

At the beginning of the 20th century, Vasile M. Kogălniceanu was a loyal supporter of the peasants' cause and the management of the "the agricultural matter".

In September 1906, he launched the idea of setting up a new Peasant Party and he published the appeal *To the Peasants* in "The Peasants' Gazette", emphasizing the steps to be taken so as to improve the situation of small farmers. Authorities considered Vasile M. Kogălniceanu's action as one of the main causes of the 1907 uprising. The publicist's arrest and trial were reflected in the press. The prosecutors took the defendant's activities for indirect complicity. The son of the great politician Mihail Kogălniceanu denied each and every accusation. After four months of detention in Giurgiu, Vasile M. Kogălniceanu was released due to a Royal decree of amnesty.

Nevertheless, his fame was not affected, but the consequences of the insurgency once again thwarted the effort of creating the Peasant Party.

Comunitatea de Avere din Caransebeș și activitatea turistică pe teritoriul fostei granițe militare bănățene

Laurențiu Ovidiu Roșu

Comunitatea de Avere a fostului Regiment grăniceresc româno-bănățean nr. 13 din Caransebeș a luat ființă în anul 1879, datorită necesității de administrare a celor circa 250.000 iugăre cadastrale de păduri, pășuni, goluri de munte sau teren neproductiv primite în schimbul servituților forestiere, de care beneficiaseră locuitorii celor 94 de comune foste grănicerești în perioada confiniului militar.

Deviza sub care comunitatea a funcționat a fost ridicarea materială și culturală a localităților graniței militare. În acest sens, pe lângă alte activități economice, sociale, școlare, culturale sau spirituale instituția s-a implicat activ în promovarea și în dezvoltarea turistică a zonei.

Dintre cei care au fost impresionați de frumusețile zonei și și-au lăsat impresiile pentru posteritate s-au numărat: Evlia Celebi¹, Miron Costin², Dinicu Golescu³, Vicențiu Babeș⁴, Johann Kaspar Steube⁵, Josseph Dörner⁶, Domenico Sestini⁷, Baronul Ignaz von Born⁸, H. L. Sazerac⁹ sau Ulysse de Marsillac¹⁰.

Inginerul silvic C. Negrei, aflat în slujba comunității, și-a publicat în ziarul "Viitorul Graniței" impresiile unei scurte călătorii, de doar două zile, prin zona Văii Almăjului, în care fusese însoțit de către președintele Ilie Orzescu și de către directorul silvic Al. Balaș:

"Tablanița. Strada e curată, cu case frumoase, care la prima vedere mărturisesc o bunăstare a proprietarilor. Două i-ar fi năcazurile: coastele sterile, puternicile mase de nisip și pietriș, ce se înalță în spatele satului, ca un loc părăsit, fără vegetație, și albia nefericită, lată, împietrită a râulețului, ce răpește mult teren din cel ce s-ar putea cultiva. Fără a griji de regularea cursului apei și

¹ Călători străini despre țările române, vol. 6, București, 1976, p. 694-696.

² I. D. Suci, *Unitatea poporului român – Contribuții istorice bănățene*, Timișoara, 1980, p. 52-53.

³ Dinicu Golescu prin Banat, "Analele Banatului", I (1928), p. 76-77.

⁴ Liviu Groza, *Restituiri istorice*, Lugoj, 1994, vol. 2, p. 75-76.

⁵ Johann Kaspar Steube, *Nouă ani în Banat*, Timișoara, 2003, p. 33-48.

⁶ L. Groza, *Contribuții la istoria Regimentului de graniță româno-bănățean Nr. 13 din Caransebeș*, III, Lugoj, p. 61-68.

⁷ Dan A. Lăzărescu, *Imaginea României prin călători*, București, 1985, I, p. 228-229.

⁸ *Ibidem*, p. 240-246.

⁹ Simona Vărzaru, *Prin Țările Române – călători străini din secolul al XIX-lea*, București, 1984, p. 124.

¹⁰ *Ibidem*, p. 127-129.

întărirea țărmurilor, drumul Bozoviciului, săpat și azi nu departe de sat, va fi spălat pe o distanță mare și neputându-i muta corpul mai spre deal din cauza terenului cu pante mari, pentru a fi practicabil va trebui să se construiască un pod cu foarte mari spese.

Mai în sus, drumul e greu, neîngrijit cu gropi, eșarpe fără nici un rost.

Calva e amarul Almăjului, ținutul părăsit de Dumnezeu, urât și blestemat în sărăcia lui.

De la cotitura drumului, din dreptul Moarei lui Cloșan se desface o vale fertilă, bine cultivată – afară de gorunul răspândit pe coaste, ciuntit fără milă de frunze și crăci pentru procurarea de nutremânt.

Încet, mai departe se prezintă colinele Breazovei sau Borlovenii Noi, îngrijite și ca pășune și ca teren cultivabil. Intrăm în sat. O stradă drăguță, foarte curată, ne dă prima icoană a hârniceii vestite din Almăj.

Primul popas – în casa vrednicului preot dl. Traian Călțun. Ce am văzut în interior m-a plăcut surprins. Aranjamentul, măsa, covoare cu atâtea motive românești, că simțeam în acel aer curat sufletul cald al românului, ce și-a păstrat legea cu sfințenie și cerbicie, veacuri întregi contra violenței politice de asupraire maghiară.

După Prigor se deschide larg și foarte frumoasă adevărata vale a Almăjului în formă de elipsă, înconjurată din două părți de cunune de munți. Mai înspre partea dreaptă curge încet Nera, ce de câteva ori a fost nebună și a distrus multă trudă, muncă și bogății. Sub poalele dealurilor din dreapta Nerei se întind rând pe rând: Borlovenii Vechi, Pătașul, Prilipețul, Bozoviciul, Lăpușnicelul, Mocerșul. În stânga sunt ascunse sub deal Gherbovețul, Bănia, Rudăria, Șopotul Vechi și în mijlocu spre apus se desfășoară una din cele mai frumoase comune din Almăj – Dalboșețul.

Caracteristica întregului ținut e cultura pământului, rațională, superioară tuturor ținuturilor din graniță și cultura de toată lauda a prunilor, ce formează adevărate păduri. Acum înțeleg vorbele pline de mândrie rostite de fii Almăjului că sunt bogați la ei acasă.”¹¹

O altă perspectivă asupra spațiului bănățean îi aparține lui Dumitru Imbrescu:

“Banatul văzut din tren, sau din automobil, se aseamănă puțin cu adevăratul Banat. Prin geamul mașinii, ori al vagonului, ochi-ți alunecă și nu rețin decât lucrurile care te izbesc îndeaproape și, de cele mai multe ori, pe cele ce scapă de sub stăpânirea vitezei. Dincolo de confortul canapelei și abia în dosul geamului se pot cunoaște adevăratele frumuseți naturale ale Banatului.

Pentru drumețul îndrăgostit de firul potecilor ce duc spre nebănuite făgașuri de viață omenească, pe coame de dealuri, dantelate cu livezi de pruni și de meri, pe văi închise între șiraguri de munți, prin păduri desprinse dintr-o dumnezeiască veșnicie, prin poeni dosite de înălțimi sălbatice și peste tot pe

¹¹ “Viitorul Graniței”, 14 decembrie 1924, Caransebeș, an I, nr. 4, p. 2.

unde îl plimbă pașii săi de răscolitor al naturii. Banatul, este cu totul altfel decât cel descris în cărți și de cel pe care îl vedem deseori, din fuga mașinii sau a trenului.

Unitatea geografică pe care noi o numim Banat, supusă, în cursul istoriei, la toate încercările de dominare străină, a prezentat încă din îndepărtatele vremuri o mare valoare termală și turistică. Băile Herculane erau cunoscute încă din timpul Romanilor ca fiind așezate lângă Ad Mediam, adică lângă Mehadia de azi, deasupra căreia, pe vârful unei stânci, străjuiesc încă, dominând vremurile și vicisitudinile lor, rămășițele unei cetăți romane.

În timpurile de demult, Băile Herculane au servit drept reședință termală pentru familia domnitoare. Și nu o dată cred, sufletul romantic al acestor vizitatori va fi fost cu desăvârșire stăpânit de frumusețea munților românești, care străjuiesc valea scăldată de svăpăiața vale a Cernei.”

Pe lângă cele de mai sus autorul acordă o atenție aparte localității Cornereva:

“Satul, răvășit pe o mare întindere de păduri, e așezat pe un teren plin de stânci și locuitorii lui, ciobanii de cea mai notorie viață ciobănească, stau mai mult de jumătatea anului cățărați, cu oile și câinii lor, pe coclaurile și înălțimile Țarcului, unde au deseori de furcă cu urșii dornici de a vizita noaptea adăposturile vitelor. De aceea, prevăzători și obișnuiți cu astfel de vizite nocturne, ciobanii fac focuri mari în jurul turmelor, iar câinii, de proporții similare cu cei nepoștiți, stau credincioși de strajă lângă stăpâni și lângă oi. Pădurile Țarcului răsună din primăvară până în toamnă de talăngile pâlcurilor de oi ale cornerevenilor. Viața în sat peste vară e liniștită și însuflețită numai de copii și femei, pentru că bărbații care nu sunt plecați pe munte cu oile, sunt plecați în pădure la lemnărit, care alături de ciobănie, e una din îndeletnicirile de căpetenie ale acestor oameni, care s-au legat tovarăși de viață cu liniștea munților și murmurul pădurilor, ducându-și existența între muncă și cântec.”¹²

În anul 1922, în baza unui permis primit de la Oficiul pretorial Orșova, șeful Ocolului Silvic Orșova al Comunității de Avere, inginerul silvic Petru Mihalescu, relua căutările începute în peștera veteranilor din Cazane, pentru a aduce la lumină comoara care se credea că fusese îngropată acolo în anul 1776 de către turci, căutările fiind impulsionate de găsirea unui plan al acesteia în peșteră¹³.

Important de menționat sunt excursiile de studiu pe teritoriul Comunității de Avere, în sprijinirea cărora aceasta s-a implicat activ.

În anul 1922, G. Vâlsan, directorul Institutului de Geografie, membru al Academiei Române, printr-o scrisoare mulțumea Comunității de Avere din

¹² Dumitru Imbrescu, *Popasuri bănățene*, București, 1939, 4, p. 17.

¹³ “Grănicerul Banatului”, Orșova, 12 februarie 1922, an I, nr. 1, p. 2.

Caransebeș pentru sprijinul pe care l-a dat excursioniștilor, de sub îndrumarea profesorului Emm. de Martone¹⁴.

Această călătorie a fost resimțită la un alt nivel în viața grănicerului simplu. Spre exemplificare, locuitorul Ion Drăghicescu din Bogăltin a cerut comitetului Comunității de Avere din Caransebeș o despăgubire pentru calul mort în timpul excursiei menționate și a primit suma de 2.500 lei¹⁵.

În 3-5 iulie 1923, elevii Școlii Superioare de Silvicultură din București au poposit în Caransebeș. Comitetul, în ședința sa din 12 iunie 1923, a decis primirea și găzduirea excursioniștilor, pe cheltuielile Comunității de Avere¹⁶.

La începutul aceluiași an, a avut loc excursia Institutului Pasteur din Cluj. După încheierea acesteia, codreanul Pavel Câmpeanu a solicitat și primit înapoi cheltuielile, pe care le-a avut cu acest prilej, în valoare de 320 lei¹⁷.

Tot în categoria călătoriilor de cercetare se încadrează și vizita consilierului Petru Antonescu, profesor al secției silvice din cadrul Școlii Politehnice București, din vara anului 1930. Însărcinat de "Comisia Dunăreană" să studieze exploatarea de păduri din bazinele apelor ce formau afluenții Dunării și ai Tisei, care izvorau din "pământul românesc", a fost ghidat de către personalul silvic al Comunității de Avere în călătoriile sale pe teritoriul fostei granițe bănățene¹⁸.

În festivitățile organizate în perioada 5-7 octombrie 1936, Comunitatea de Avere s-a implicat în mod activ și, văzând că comitetul de organizare nu a dispus de fonduri suficiente, a aprobat achitarea cheltuielilor de 2.000 lei avute pentru întreținerea a 5 ziariști. De asemenea, ziariștilor G. M. Ivanov, I. Banciulescu și M. Lecca le-a fost aprobat câte un vagon de lemne de foc în mod gratuit¹⁹.

Pentru "Asociația grănicerească Traian Doda" din Timișoara a fost aprobată suportarea cheltuielilor în valoare de 13.304 lei, avute cu primirea și oferirea unei mese câmpenești în data de 21 iunie 1937, când 200 de membrii ai acesteia "s-au închinat la mormintele tuturor președinților, funcționarilor și frunțașilor grăniceri, care își dorm somnul de veci în Caransebeș."²⁰

Datorită specificului silvic al activității Comunității de Avere din Caransebeș, solicitarea "Societății Studenților Ingineri Silvici din București", luată în discuție în ședința Comitetului Provizoriu de Gestiune al Comunității de Avere din Caransebeș din 10-11 iulie 1936, a fost rezolvată favorabil, fiind încuviințată suma de 1 milion de lei, în vederea "desăvârșirii cunoștințelor de specialitate, prin practica de vară pe teren."²¹

¹⁴ D.J.A.N. Caraș-Severin, Fond Comunitatea de Avere Caransebeș, Inv. 720, reg. 2/1922, f. 5.

¹⁵ *Ibidem*, f. 13.

¹⁶ *Ibidem*, f. 31v.

¹⁷ *Ibidem*, f. 13v.

¹⁸ "Gazeta Oficială a Comunității de Avere", Caransebeș, 15 august 1930, an II, nr. 8, p. 3.

¹⁹ D.J.A.N. Caraș-Severin, Fond Comunitatea de Avere Caransebeș, Inv. 720, reg. 1/1934-1936, f. 133v.

²⁰ *Ibidem*, reg. 1/1934-1936, f. 69v.

²¹ *Ibidem*, reg. 1/1936-1938, f. 47v.

Dezvoltarea turismului “a fost îmbrățișat cu atâta căldură” de către conducerea comunității, după cum titra “Gazeta Oficială a Comunității de Avere” din Caransebeș²².

În acest sens, publicația făcea cunoscute celor interesați, în numerele din 16 iunie²³ și 4 august 1932²⁴, Caransebeșul și zona limitrofă Teiuș, ambele ridicate la rangul de “stațiuni climaterice”, astfel:

“Localitatea Teiuș se află situată la poalele munților și dealurilor din partea de vest și sud vest a orașului Caransebeș. Ea se întinde între hotarele satelor Rugi și Poiana, de care este despărțită prin frumoasa coamnă a Corcanei (450 m). La sud se mărginește prin dealurile de o rară frumusețe Ioanța și Stoenesti iar la nord sălbatica Valea Cenchii completează brăul încântător al stațiunii.

Stațiunea este deservită de linia principală București-Timișoara și linia secundară Subcetate. Toți vizitatorii se bucură de o reducere de 50% pe Calea Ferată.

Sezonul este pe întreg anul, vara oferind vilegiaturiștilor o climă plăcută și lipsită de curenți, pe când iarna bogată în zăpadă, oferă sportivilor cel mai indicat loc pentru săniuțe și sky-uri.

Vila pension Popoff cu 22 camere și vile particulare în număr corespunzător, închiriate cu prețuri foarte reduse, stau la dispoziția tuturor dornicilor de odihnă. Restaurantele Popoff, Mimler, Lexman și al Plajei servesc mâncăruri gustoase și efine.

În ce privesc distracțiile și sporturile, aici găsim o terasă cu muzică, terenuri de *tennis*, loc pentru popici și o plajă amenajată după ultimele cerințe. Timișul este un loc admirabil pentru pescuit. Pentru turiști ținuturile noastre oferă multe puncte de atracție. Se pot face în condițiuni plăcute excursii foarte frumoase la muntele «Țarcu» (2.110 m), la Muntele Mic (1.600 m), Turnul lui Ovid, la uzinele Recița, Ferdinand și Nădrag.

În chestiuni administrative, pentru informațiuni și pentru închirieri de camere se poate corespunda cu secretariatul Comisiunii locale climaterice pe adresa Ing. V. Jurca- Primăria Caransebeș.”

Prin hotărârea Comitetului Provizoriu de Gestiune al Comunității de Avere din Caransebeș din 12 ianuarie 1945, consilierul Simion Mageriu a fost delegat ca membru din partea instituției în componența Oficiului Local de Turism “Caransebeș-Teiuș”²⁵.

Numele “Teiuș” se leagă de pădurile de tei care odinioară se întindeau între localitatea Rugi și poalele Muntelui Semenic.

²² “Gazeta Oficială a Comunității de Avere”, Caransebeș, 15 septembrie 1933, an V, nr. 7, p. 3.

²³ *Ibidem*, Caransebeș, 16 iunie 1932, an IV, nr. 4, p. 4.

²⁴ *Ibidem*, Caransebeș, 4 august 1932, an IV, nr. 5, p. 4.

²⁵ D.J.A.N. Caraș-Severin, Fond Comunitatea de Avere Caransebeș, Inv. 720, reg. 2/1942-1946, f. 155v.

Existența viilor în dealul Teiușului a fost menționată în documente civile din perioada anului 1642, fiind strâns legată de transmiterea proprietății asupra acestora²⁶.

Începuturile Teiușului, ca spațiu de agrement, pot fi stabilite la începutul secolului al XX-lea. Până în acel moment, aici exista doar un modest restaurant, situat lângă izvor, în preajma căruia se adunau orașenii cu ocazia sărbătorii populare numită "Maial". Pitorescul loc, cu vile luxoase construite în diferite stiluri arhitectonice, își are istoria lui, care a început în jurul anului 1900, când, după moartea celor doi proprietari ai terenurilor, generalul Theodor cavaler de Seracin și căpitanul George Andreevici, urmașii acestora au vândut pământurile.

Omul care a dat importanță locului a fost farmacistul Filöp Müller. Acesta, fiind și președinte al Consiliului de Administrație al băncii "Noua Casă de Păstrare" din Caransebeș, a cumpărat întinse terenuri în zona Teiușului, pe care le-a parcelat și apoi le-a vândut celor interesați, cu condiția ca aceștia să construiască aici vile²⁷.

Încă din anul 1902, adunarea generală a reprezentanților comunității a decis să construiască două "case alpine", una pe muntele Cuntu, iar cealaltă pe Dragomir²⁸. Imobilele urma să fie folosite de către personalul silvic al instituției, dar și de iubitorii de drumeții.

Printre cei care au beneficiat de sprijinul Comunității de Avere a fost și Batalionul 11 Vânători de Munte din Caransebeș, care, în baza autorizației nr. 118/c.1931, pentru adăpostirea ofițerilor și a trupelor cu ocazia exercițiilor de alpinism, a construit o cabană pe Muntele Mic, pe cheltuiala sa, cu materialul lemnos și cu piatra pusă la dispoziție, în mod gratuit, de Comunitatea de Avere. Aceasta era în proprietatea Comunității de Avere, Batalionul 11 Vânători de Munte având doar drept de folosință asupra ei și obligația de a o păstra în stare bună.

"Clădirea cu lungime 21,80 m și lățime 6,32 m este o podoabă a munților noștri, în care, pe lângă camerele rezervate trupelor, e un despărțământ anume construit pentru plasarea personalului silvic al Comunității de Avere. Conducerea instituției noastre a adus această jertfă înțelegând care este însemnătatea în special a instrucțiunii militare de alpinism de iarnă pentru trupele de munte, precum și pentru a da, prin asigurarea unui adăpost convenabil un avânt alpinismului și turismului atât de neglijat la noi și a da prilej amatorilor de a gusta din frumusețile pădurilor, râurilor și munților."²⁹

În Poiana Mărului, Casa Roșia a fost pusă la dispoziție în anul 1932 Direcțiunii Silvice pentru problemele de serviciu, dar putea fi folosită și de către funcționarii Comunității de Avere, în schimbul unei taxe de 10 lei de cameră pe zi³⁰.

²⁶ Costin Feneșan, *Documente medievale bănățene (1440-1653)*, Timișoara, 1981, p. 179.

²⁷ Liviu Groza, Mihail Rădulescu, *Legendă și istorie în Banatul grăniceresc*, Lugoj, 2004, p. 15-16.

²⁸ "Foaia Diecezană", Caransebeș, 24 martie 1902, an XVII, nr. 12, p. 5.

²⁹ "Gazeta Oficială a Comunității de Avere", Caransebeș, 27 septembrie 1931, an III, nr. 8, p. 3.

³⁰ Ibidem, 16 iunie 1932, an IV, nr. 4, p. 1.

În 27 iunie 1934, Consiliul de Administrație, la solicitarea Clubului Rotary din Timișoara, a aprobat în mod gratuit livrarea a 500 de bucăți de stâlpi de molid din pădure, având fiecare 7-8 m lungime și 16 cm diametru la capătul subțire, din lemnele atacate de carii și recoltate din pădurea de protecție Muntele Mic, pentru stâlpii necesari la instalarea telefonului la cabana societății de pe Muntele Mic³¹.

În același an, la solicitarea ing. Alexandru Andrei și dr. Isac Rădulescu de a li se permite construirea unei cabane pe Muntele Mic și de a primi lemnul necesar, Consiliul de Administrație a aprobat edificarea acesteia pe teritoriul Comunității de Avere și concesionarea terenului necesar pe 20 de ani în schimbul unei taxe de 20 de lei pe an. La încheierea perioadei de concesionare, cabana trecea în proprietatea Comunității de Avere. Piatra și lemnul de construcție puteau fi întrebuințate în mod gratuit³².

În 23 septembrie 1938, Consiliul de Administrație a aprobat cererea preotului maior Coriolan Buracu, fost președinte al Comunității de Avere, de a i se acorda un teren de 200 m² pe Muntele Semenic, în vederea construirii unei cabane de adăpost. Arendarea a fost aprobată pentru o perioadă de 10 ani, cu o taxă anuală de 50 lei/an, în locul fixat de către Ocolul Silvic Bozovici³³.

Asociația “Muntele Mic” a funcționarilor primăriei din Timișoara a solicitat în anul 1934 să cumpere o suprafață pe Muntele Mic, pentru construirea unei cabane și lemnele necesare pentru aceasta.

Comunitatea de Avere a aprobat vânzarea cu suma de 2.000 lei/jug. cad. și cu condiția de a i se pune la dispoziție o cameră în pavilionul respectiv. Pentru ridicarea cabanei, asociația putea achiziționa materialul lemnos cu 35 lei/m³ din arborii doborâți în urma atacului bostrichizilor din pădurea de scut de pe Muntele Mic³⁴.

În ședința Consiliului de Administrație din 3-4 octombrie 1938, a fost luată în discuție solicitarea Societății “Amic” din Timișoara de a achiziționa lemnele de foc necesare cabanelor. Cu acest prilej, s-a aprobat ca proprietarii de cabane de pe Muntele Mic să-și poată fasona combustibilul necesar, din doborâturile de vânt, din anul 1936, Seria P I, parcela 8, esența fag, iar drept contravaloare să predea Comunității de Avere 20% din materialul lemnos realizat la cabana “Cuibul nostru”³⁵.

În aceeași ședință, a fost refuzată cererea Liceului “Traian Doda” de a i se aproba, în mod gratuit, cantitatea de lemn de construcție pentru cabana pe care o construia pe Muntele Mic. Decizia Comunității de Avere a fost determinată de faptul că reprezentanții liceului nu au prezentat proiectul de construire a cabanei, din care să

³¹ D.J.A.N. Caraș-Severin, Fond Comunitatea de Avere Caransebeș, Inv. 720, reg. 1/1934-1936, f. 31v; “Gazeta Oficială a Comunității de Avere”, Caransebeș, 1 iulie 1934, an VI, nr. 7, p. 5.

³² D.J.A.N. Caraș-Severin, Fond Comunitatea de Avere Caransebeș, Inv. 720, reg. 1/1934-1936, f. 30.

³³ *Ibidem*, reg. 1/1936-1938, f. 162v.

³⁴ *Ibidem*, reg. 1/1934-1936, f. 45.

³⁵ *Ibidem*, reg. 1/1936-1938, f. 167v.

rezulte cantitatea necesară, iar în apropierea "stațiunii climaterice" din munte nu mai exista material lemnos autorizat pentru exploatare, pădurea de protecție fiind diminuată prin atacul de insecte și doborâturile de vânt³⁶.

Cu aceeași ocazie, a fost aprobată cererea "Touring Clubului României" de a i se arenda 2 ha teren pe Muntele Nedeia pentru construirea unei cabane. Clubul a primit 300 m² de teren, pe o perioadă de 10 ani, cu o arendă de 50 lei/an³⁷.

Preotul maior Coriolan Buracu a solicitat, în ședința din 17 aprilie 1939, să i se aprobe 30 m³ fag pentru ridicarea cabanei de pe Semenice, care urma să fie utilizată de către echipele regale din jurul acestui munte. S-a aprobat cantitatea de 15 m³ lemne de construcție în mod gratuit și 15 m³ lemn de construcție cu taxă grănicerească³⁸.

În același an, a fost aprobat, în mod excepțional, un ajutor în valoare de 2.000 lei pentru tabăra străjerească de vară "Valea Mracuniei", solicitat de Legiunea de străjeri Severin³⁹.

Utilizarea resurselor climaterice ale zonei grănicerești și de către împăduriții Comunității de Avere a fost unul dintre drepturile instituționale ale acestora.

Acest fapt reiese și din scrisoarea înaintată protopopului George Popovici din Lugoj de către Titus Hațeg, juristul Comunității de Avere, la data de 20 decembrie 1905:

"[...] despre folosirea gratuită a băilor de către foștii grăniceri grăbesc a vă spune următoarele:

Dreptul foștilor grăniceri, care au trăit în comunioane de casă, la folosința gratuită a terenului, a băilor din graniță e bazat pe legea fundamentală de graniță din anul 1850. Acest drept nu s-a șters prin nici o lege, el stă și acum nealterat.

Prin legea 30 din 1873 s-au șters numai drepturile de folosire a grănicerilor în pădurile și alpii statului, dar pentru desfășurarea acestor drepturi de servitute, ce le aveau grănicerii în pădurile și alpii din graniță, ei au primit ½ din pădurile întregi din graniță și munții ce-i foloseau.

Prin urmare nici dreptul de folosire a băilor fără desdăunare din partea statului nu se poate șterge. Și după desființarea graniței în anul 1872 în contractul de arendă cu Tatartzy a fost recunoscut acest fapt, dar reînnoindu-se contractul nu s-a mai făcut în contractul nou pomenire de acest drept.

Nu încape îndoială că acest drept se poate solicita în caz de lipsa și pe calea legii [...].

[...] Eu public în «Banatul» o serie de articole, în care voiesc să luminez pe foștii grăniceri, pe cei împăduriți, despre drepturile lor, ce le au la

³⁶ *Ibidem*, f. 164.

³⁷ *Ibidem*, f. 175.

³⁸ *Ibidem*, reg. 1/1939-1940, f. 46v.

³⁹ *Ibidem*, f. 78v.

averea comună administrată de Comunitatea de Avere, respectiv de organele acesteia.”⁴⁰

Problemele legate de nerecunoașterea dreptului de folosire gratuită de către împăduriții Comunității de Avere a băilor din stațiunea Băile Herculane au fost discutate în cadrul adunării generale din 15 aprilie 1905:

“După cum e cunoscut onoratei adunări generale, comitetul a făcut în calea ilustrității Sale, Dlui comisar guvernial mai multe încercări pentru a esopera din nou îndreptățirea împăduriților Comunității de Avere de a se folosi gratuit de Băile Herculane, însă până azi nici un succes, decizând Excelența Sa D-l ministru de agricultură cu rescriptul dat în chestiunea aceasta sub Nr. 83014/1902 cum că locuitorii din fostul confiniu militar, n-au nici o îndreptățire legală de a se folosi gratuit de Băile Herculane.

Fiind comitetul subsemnat convins, cum că acest drept imprescriptibil personal a locuitorilor fostului confiniu militar garantat prin legea fundamentală din anul 1850 și neschimbat prin acele dispozițiuni legale, a fost ignorat numai din cauză că a fost interpretat greșit și gestiunea n-a fost de ajuns lămurită și fiind convins că îndreptățirea aceasta a locuitorilor din fostul confiniu militar sistat numai din vina fostului arendator, când băile acum se administrează prin însuși înaltul erariu, se vor restitui din nou și că vom putea esopera împăduriților Comunității de Avere adăpostiți în casa grănicerească din Băile Herculane favorul, a se folosi gratuit de băile populare publice, fără a se dezbate temelia juridică a acestei întrebări.

Reprezentanții Comunității de Avere îndrumă comitetul a sușterne din nou Ilustrității Sale D-lui comisar guvernial să intervenă la forurile competente, în cauza întrebuintării gratuite a băilor populare publice din partea împăduriților adăpostiți în casa grănicerească o rugare binemotivată petiționând restituirea favorului de care s-au bucurat locuitorii din fostul confiniu militar.”⁴¹

În baza ordinului comisarului guvernial nr. 107/E.1905, comitetul a decis să intervină pe lângă protopretorii din teritoriul Comunității de Avere pentru a pune la dispoziția acestei instituții “atestate de pauperitate cumulative” pentru fiecare comună, pentru a se putea interveni la Inspectoratul Băilor Herculane în vederea “întrebuintării grabnice a băilor populare publice pe seama împăduriților lipsiți de mijloace”⁴².

Deosebit de importantă este adresa comisarului guvernial prin care comunică hotărârea ministerială nr 58.440 din 4 august 1905, în conformitate cu care erau aprobate modificările în valoare de 800 coroane pentru instalarea unui “birt” în casa

⁴⁰ Idem, Colecția de documente, manuscrise și foi volante, dosar 174/1904-19010, f. 15-16.

⁴¹ Idem, Fond Comunitatea de Avere Caransebeș, Inv. 720, reg. 1/1906, f. 122.

⁴² *Ibidem*, f. 48.

grănicerească, dar și cheltuielile de 2.300 coroane cu planurile pentru ridicarea unui hotel în stațiune⁴³.

Construcția hotelului era un proiect îndrăzneț pentru Comunitatea de Avere. Acesta urma să aibă o suprafață de 1.600 m² și să coste 500.000 coroane.

“Localitățile restaurațiunii și ale cafănălei se proiectează pentru 300 oameni, iar hotelul cu 30 chilii mai mici de 12-20 m², 50 chilii mai mari de 20-36 m², precum și 6 locuințe cu chilii, 2 au câte 3 chilii, una cu 5 și una cu 6 chilii, apoi localitățile laterale și economia de lipsă”⁴⁴.

Cu toate diligențele depuse, construcția hotelului a fost începută abia de către o nouă generație de împăduriți, 31 de ani mai târziu.

Regulamentul pentru exercitarea drepturilor grănicerești din averea comună stabilea condițiile de utilizare a căminului grăniceresc din Băile Herculane.

Coproprietarii aveau dreptul să locuiască în acesta în limita locurilor disponibile cu plata taxelor fixate în tariful grăniceresc.

Căminul grăniceresc era deschis în fiecare an în perioada 1 aprilie-31 octombrie.

Distribuirea camerelor se făcea la cerere, de către Direcțiunea Silvică, cu prioritate coproprietarilor bolnavi.

Pentru camerele mobilate, cererile trebuia să fie depuse cel târziu până la sfârșitul lunii mai, iar pentru celelalte cu cel puțin 14 zile înaintea termenului solicitat.

În termen de cel mult 10 zile de la data primirii avizului de aprobare, solicitantul era obligat a plăti la Direcțiunea Silvică taxele pentru cameră, iar la administrația caselor din Băile Herculane taxele de cură, muzică ș. a.

Coproprietarii primeau, în schimbul taxelor din tariful grăniceresc, pe lângă cameră: pat, lenjerie, încălzire, iluminat, curățenie și consultația gratuită a medicului Comunității de Avere.

În baza biletului eliberat de Direcțiunea Silvică, administrația Băilor Herculane acorda gratuitate sau reducere la băile termale în virtutea legii grănicerești din anul 1879, art. 50. Locatarii erau obligați a preda la plecarea din cămin inventarul camerei în bună stare, curat și fără lipsuri. Pentru lipsuri sau deteriorări răspundea personal și nu putea părăsi căminul până ce nu plătea valoarea integrală a pagubei constatate de către administratorul caselor din Băile Herculane.

Transmiterea către altă persoană a biletelor de camere, aprobate și eliberate de direcțiune, era interzisă. Cel care nu se prezenta în 48 de ore de la data fixată în bilet își pierdea dreptul pentru restul zilelor stabilite, iar taxele plătite nu mai puteau fi restituite.

⁴³ *Ibidem*, f. 59.

⁴⁴ *Ibidem*, f. 63.

Bolnavii de tuberculoză sau de alte boli contagioase, precum și sugarii nu erau primiți în cămin.

Locatarii puteau utiliza bucătăriile comune, cu condiția respectării ordinii fixate de administratorul caselor din Băile Herculane. Ei erau obligați să respecte liniștea și ordinea. În camerele de dormit nu puteau intra cu cojoace sau cu alimente alterabile. La sosirea în cămin, acestea erau lăsate la magazie și erau luate la plecare.

Gunoii și alimentele alterate erau depozitate în lăzile destinate în acest scop, iar aerisirea zilnică a camerelor era obligatorie. Cei care nu respectau liniștea, curățenia și ordinea puteau fi îndepărtați din cămin fără nici un drept de reclamație⁴⁵.

În anul 1922, direcțiunea Școlii Normale de Învățători din Caransebeș a solicitat ca și profesorii neîmpăduriți să beneficieze de aceleași favoruri, la prețurile camerelor din Băile Herculane, ca și cei împăduriți. Cererea a fost respinsă datorită faptului că în "casele" Comunității de Avere nu erau suficiente locuri nici pentru împăduriți⁴⁶.

În anul 1930, Comunitatea de Avere deținea două imobile în Băile Herculane – "Casa grănicerească" și "Vila Comunității de Avere" – care erau puse la dispoziția doritorilor⁴⁷.

Consiliul de Administrație stabilea, în data de 15 aprilie 1930, următoarele prețuri pentru camerele care se închiriau:

- 30 de lei/zi pentru folosirea unui pat în camerele de oaspeți de la Direcțiunea Silvică și de la ocoalele silvice: Ohababistra, Teregoava, Orșova și Bozovici;
- 30 de lei/zi de persoană pentru cabanele "Casa Roșie" din Poiana Mărului și Godiana;
- 40 de lei/zi în lunile mai, iunie și septembrie și 60 de lei/zi în lunile iulie și august pentru o cameră cu două paturi la Băile Herculane;
- 30 de lei/zi în lunile mai, iunie și septembrie și 40 de lei/zi în lunile iulie și august pentru o cameră cu un pat la Băile Herculane;
- 5 lei pentru un certificat eliberat în vederea cazării în camerele comune din Băile Herculane⁴⁸.

Împăduriții cazați în clădirile Comunității de Avere din Băile Herculane beneficiau și de o reducere de 15% la consumația din Restaurantul "Modern" (fostul restaurant "Schuller") din Casa Grănicerească⁴⁹.

Pentru întreținerea "caselor" din Băile Herculane, Comunitatea de Avere a cheltuit: 13.293 lei în perioada 15 iulie-22 septembrie 1930⁵⁰, 10.622 lei între 12 mai și 4 iulie 1931⁵¹, 1.722 lei între 1 ianuarie și 1 mai 1932⁵², 2.444 lei între 1 mai și 31

⁴⁵ *Regulamentul pentru exercitarea drepturilor grănicerești din averea comună*, Caransebeș, Nr. 36/1942, c, p. 4-5.

⁴⁶ D.J.A.N. Caraș-Severin, *Fond Comunitatea de Avere Caransebeș*, Inv. 720, reg. 2/1922, f. 40.

⁴⁷ "Gazeta Oficială a Comunității de Avere", Caransebeș, 31 ianuarie 1930, an II, nr. 1, p. 2.

⁴⁸ *Ibidem*, 20 aprilie 1930, an II, nr. 4, p. 1.

⁴⁹ *Ibidem*, 31 mai 1930, an II, nr. 5, p. 2.

⁵⁰ *Ibidem*, 20 octombrie 1930, an II, nr. 11, p. 1.

⁵¹ *Ibidem*, 15 august 1931, an III, nr. 6, p. 1.

iulie 1932⁵³ sau 6.996 lei între 1 august și 31 decembrie 1932⁵⁴, iar pentru investiții au fost cheltuiți 32.284 lei în anul 1930⁵⁵ sau 7.825 lei în anul 1933⁵⁶.

Unele spații din imobilele Comunității de Avere au fost închiriate și întreprinzătorilor. Este cazul lui Heinrich Marschall, care în anul 1932 a închiriat ospătăria “La omul sălbatec” din Teregova pe 5 ani, cu o chirie de 6.000 lei pe an⁵⁷, al lui Schuller Marton, care a închiriat ospătăria din casa grănicerească pe perioada mai 1917-aprilie 1922 cu o arendă de 2.200 lei pe an⁵⁸, al lui Alexandru Moruzzi și Roza Victorin, care au închiriat același local pentru perioada mai 1933-aprilie 1936 cu suma de 42.000 lei pe an⁵⁹, al lui Francis Roos, care a închiriat camera nr. 24 din casa grănicerească pentru perioada noiembrie 1932-noiembrie 1935 contra sumei de 3.000 lei pe an pentru o “prăvălie de brutărie” sau al lui Teodor Peia, “maestru păpucar”, care a închiriat camera 23 din casa grănicerească tot pentru perioada noiembrie 1932-noiembrie 1935⁶⁰.

Situația dificilă financiară, prin care a trecut instituția în perioada crizei economice, este reflectată și în dotarea spațiilor turistice:

“Cu considerare la situația financiară generală, nici instituțiunea noastră nu se află astăzi în situația – că ori și cât am dori – să înscriem în bugetul nostru fonduri, pentru complectarea lărgirii de pat și repararea mobilierului uzat. Prin urmare se atrage atenție tuturor grănicerilor, că toți aceia, care sunt nevoiți, ori doresc a beneficia de locuință, fie în camere mobilate, fie în cele comune, și cred a nu fi mulțumiți cu lărgirea, hainele de pat modeste, le stă în puțință a și le aduce de acasă.

Se atrage atenția încă de cu vreme, că pentru încurajarea aglomerațiunilor în camerele comune, adică că numai atâtea persoane să fie plasate, câte paturi sunt, certificatul de învoire se dă totdeauna, pentru un anumit pat din camera respectivă, care pat este numerotat și nu dă voie la folosința altui pat. Această măsură am ținut-o necesară, ca să nu se mai întâmple cazuri regretabile, că cei învoiți să fie siliți a dormi pe paviment.”⁶¹

Dorința de edificare a unui hotel în Băile Herculane a devenit realitate din anul 1937.

În raportul către adunarea generală din 26 februarie 1937 se spunea:

⁵² *Ibidem*, 4 august 1932, an IV, nr. 5, p. 1.

⁵³ *Ibidem*, 6 noiembrie 1932, an IV, nr. 6, p. 1.

⁵⁴ *Ibidem*, 28 ianuarie 1933, an V, nr. 1, p. 2.

⁵⁵ *Ibidem*, 20 aprilie 1933, an V, nr. 4, p. 1.

⁵⁶ *Ibidem*, 1 octombrie 1933, an V, nr. 8, p. 2.

⁵⁷ *Ibidem*, 4 august 1932, an IV, nr. 5, p. 1.

⁵⁸ D.J.A.N. Caraș-Severin, Fond Comunitatea de Avere Caransebeș, Inv. 720, reg. 1/1917, f. 34.

⁵⁹ “Gazeta Oficială a Comunității de Avere”, Caransebeș, 27 aprilie 1933, an V, nr. 4, p. 3.

⁶⁰ *Ibidem*, 6 noiembrie 1932, an IV, nr. 6, p. 1.

⁶¹ *Ibidem*, 27 februarie 1931, an III, nr. 1, p. 2.

“Consiliul de Administrație, în dorința de a mări patrimoniul Comunității de Avere, atunci când împrejurările economice și financiare îi permit, având în vedere că casele ce Comunitatea de Avere are în Băile Herculane din cauza vechimii lor, pe lângă că au devenit insalubre, au devenit și absolut improprie scopului, neputând adăposti nici măcar un număr minimal de grăniceri, care își caută sănătatea, ori recrearea, deficitare din cauza multor reparațiuni, pe care le reclamau, an de an am ajuns la convingerea că starea de acolo trebuie curmată.

Băile Herculane este o stațiune balneară de prim rang din punct de vedere european, fapt ce asigură o rentabilitate deosebită clădirilor de acolo și s-a hotărât, sub rezerva Dvs, construirea unui hotel mare și modern, pe locul casei grănicerești, cu scopul, ca, după ce va fi amortizat să aducă un venit constant bugetului Comunității de Avere. Considerând că stabilimentul destinat până acum uzului grăniceresc este absolut nesatisfăcător și impropriu cerințelor elementare de igienă și unui confort minim, tot sub rezerva aprobării Dvs a hotărât ca edificiile actuale să le transforme și să le amplifice în așa fel, ca să putem da uzului grăniceresc un cămin potrivit scopului ce se urmărește.”

Pentru alegerea proiectului hotelului, Comunitatea de Avere a publicat un concurs, având ca premiu 15.000 lei, urmărindu-se și studierea plasării hotelului și a utilizării terenului disponibil.

În concurs au fost luate în discuție 7 proiecte, “fiecare reprezentând câte o construcție modernă și frumoasă”, însă Consiliul de Administrație a premiat lucrarea ing. arhitect Cornel Liuba, directorul Liceului Industrial din Timișoara, iar pentru definitivarea proiectului, pentru executarea anexelor necesare la obținerea autorizației de construcție de la minister, pentru ținerea licitației publice pentru darea în antrepriză, pentru realizarea devizului, a calculelor de rezistență, a caietului de sarcini și a controlului tehnic al lucrării a fost aleasă oferta arhitectului Ioan Precop din Arad. Acesta a cerut suma de 120.000 lei plătibili în 3 rate, mult mai mică decât cea de 264.000 lei cerută de către ing. arhitect C. Liuba sau față de suma prevăzută de lege.

Proiectul hotelului se compunea din: subsol, parter, 3 etaje și mansardă și “amintim că pe lângă sumele noastre disponibile, acesta e maximum de utilaj ce se poate da terenului și constituie maximum de folosință al capitalului investit”.

La subsol urmau să se găsească: pivnițele pentru restaurant și personalul administrativ, cazanele pentru calorifere, motoarele și spațiile în care urma să fie introdusă apa termală în cabine.

“La parter: restaurantul, cu vestibulul, holul, camere pentru portar, telefon, ziare, garderobă, administratorul hotelului, biroul salon, coafor pentru dame și pentru domni, lift, casă principală, scara personalului, birt economic cu 2 camere de locuit și WC pentru doamne și domni la toate apartamentele.

La etajele I, II și III erau proiectate în total 42 camere cu 2 paturi, baie, closet, etc, 24 camere cu un pat, conductor de apă pentru spălător, 6 camere de serviciu, 2 băi comune și 2 WC-uri pentru dame și domni.

La mansardă o locuință cu 3 camere, antreu, baie, closet, bucătărie, camere pentru servitoare și alimente, pentru restaurant sau administratorul casei, apoi 3 cabinete, 3 camere pentru personalul de serviciu, camere pentru depozitarea obiectelor de inventar și uscat rufăria.

La toate cele mai de sus se va introduce apă rece și caldă și calorifer pentru încălzitul întregului hotel.”

Proiectul căminului grăniceresc cuprindea: subsol, parter, 2 etaje și mansardă. La subsol urma să fie situată spălătoria și baia cu dușurile, la parter bucătăria, sala de mese și sala de lectură. La etaje erau proiectate 8 dormitoare comune, destinate separat femeilor, bărbaților sau bolnavilor, 16 camere de închiriat mai ales intelectualilor grăniceri cu preț redus sau în mod gratuit și toaletele lor. La mansardă era o cameră pentru personal și pentru obiectele de inventar.

Hotelul, a cărui construcție era estimată la suma de 7 milioane lei, avea ca scop obținerea de venituri, iar căminul grăniceresc, al cărui cost se ridica la cca 600.000 lei, urma să fie pus la dispoziția grănicerilor cu preț redus sau în mod gratuit.

Bugetul pentru realizarea proiectelor amintite anterior cuprindea:

- 1,5 mil. lei, excedentul din bilanț depus la Banca Națională Lugoj;
- 3 mil. lei, obținuți din vânzarea a 13.000 m³ gorun, vânzare aprobată de Ministerul de Domenii direct pentru acest scop și din care o jumătate era depus deja la Banca Națională Lugoj;
- 1,7 mil. lei, răscumpărarea de către U.D.R. a cantității de 750 vagoane lemne de foc disponibil din pădurea Pleșiva;
- 900.000 lei, valorizările de molift angajate;
- 900.000 lei, sumă aflată în depozit la Comunitatea de Avere, obținută din vânzarea de ocupațiuni și terenuri;
- 250.000 lei, alte creanțe sigure la buget.

În total: 8.250.000 lei⁶².

Pentru supravegherea lucrărilor de la hotel a fost constituită o comisie formată din:

- Gh. Popoviciu, Ioan Duicu și Mihail Feneșan, în luna iunie,
- Virgil Musta, Constantin Giurginca și Gh. Bona, în luna iulie,
- Virgil Musta, Matei Armaș și Mihail Șuveliu, în luna august 1937.

Președintele și directorul Comunității de Avere aveau drept de control permanent, conform cu caietul de sarcini⁶³.

⁶² D.J.A.N. Caraș-Severin, Fond Comunitatea de Avere Caransebeș, Inv. 720, reg. I/1936-1938, f. 44-45.

⁶³ *Ibidem*, f. 60.

Consiliul de Administrație a solicitat Serviciului Tehnic al Casei Școalelor un specialist pentru verificarea calculului betonului armat de la construcțiile din Băile Herculane⁶⁴.

Proiectul hotelului, care urma să fie construit fără acoperiș, în stilul modern, după sistemul Bloch, a fost depus la Oficiul Național Central de Turism care l-a respins “pe motivul că stilul nu cadrează cu stațiunea Băile Herculane și ne-a îndrumat în alegerea unui alt stil”. Datorită acestui fapt a fost ales un proiect în stil românesc, cu fațadă bogată și încărcată cu cerdacuri și balcoane, fiind necesară o supradimensionare a zidăriei și a lucrărilor de beton armat și cu acoperiș adaptat la stilul românesc.

Începându-se lucrările au apărut inconveniente la fundație:

“ [...] La lucrarea terasamentului am întâmpinat noi dificultăți, [...] blocuri mari, compacte de stâncă, care au necesitat dislocări costisitoare, prin folosirea dinamitei. În față am găsit un subsol prevăzut cu umplutură și cu pământ mobil, din care cauză s-a necesitat așezarea pe tălpi de beton armat, care intră în subsol, servesc la legarea coloanelor și măresc stabilitatea edificiului.

Calculul static al tuturor lucrărilor de beton armat conform prevederilor legii și în conformitate cu deciziunea noastră, de a avea o mai mare siguranță, s-a întocmit de d-l ing. inspector general A. Chiricuță, care a dat o supradimensionare la rândul său la coloane, grinzi și planșurile de beton armat, pentru a da o mai mare rezistență edificiului și în urma faptului că este plasat pe o regiune vulcanică, supusă la cutremure de pământ.

Am găsit un izvor pe locul contemplat pentru amplasarea bucătăriei, din care cauză am plasat bucătăria și accesoriile în subsol. Din considerente de rentabilitate pentru viitor și pentru liniștea locatarilor hotelului mansarda, unde trebuia sălășluit personalul de serviciu, am transformat-o în et. 4, cu 25 de camere.”

În momentul prezentării raportului, clădirea hotelului era terminată “în roșu” și în ridicarea ei fusese investită suma de 6.350.702 lei, iar pentru terminarea, mobilarea și înzestrarea acestuia mai era necesară suma de 6 mil. lei.

Deși la adunarea generală din anul 1937 a fost prezentat un proiect de transformare al căminului grăniceresc, s-a hotărât să se ridice “un edificiu propriu, cu extensiune, un cămin modern și cuprinzător necesităților coproprietarilor țărani și intelectuali”, însă doar după încheierea lucrărilor la hotel.

Proiectul noului cămin a fost întocmit de către ing. arhitect E. Precop și cuprindea:

La subsol: cinci camere pentru personal, cu coridor, magazie și spații pentru spălat și călcat;

La parter: hol, vestibul cu cameră pentru portar și garderobă; dispensar medical cu antreu, sală de așteptare, camera medicului și cea pentru consultații;

⁶⁴ *Ibidem*, f. 68.

locuința administratorilor cu trei camere, antreu, bucătărie și cameră de alimente; locuința intendentului cu două camere, antreu, bucătărie și cameră de alimente; camere pentru: combustibil, zarzavat și cazanul de apă caldă;

La etajul I: hol și coridor; 17 camere de locuit; cameră pentru personal, baie unelte și WC-uri pentru bărbați și femei; sala de mese cu bucătărie, veselă, oficiu, sală de alimente și grup sanitar;

La etajul al doilea: hol și coridor; 17 camere de locuit; cameră pentru personal, baie unelte și WC-uri pentru bărbați și femei; dormitor comun pentru bolnavii – bărbați; dormitor comun pentru bolnavii – femei; două camere pentru personal; lavabou pentru bărbați, lavabou pentru femei și WC-uri domni și doamne;

La etajul al treilea: hol și coridor; două dormitoare comune pentru bărbați; patru dormitoare comune pentru femei; o sală de lectură; o sală de conversație; lavabou și WC pentru bărbați; lavabou și WC pentru femei.

Pentru ridicarea clădirii era necesară suma de 4.740.370 lei, iar pentru mobilarea acesteia suma de 2-2,5 mil. lei. Această lucrare urma să fie efectuată după definitivarea lucrărilor de la hotel și ar fi durat 3 ani. Finanțarea lucrării presupunea ca “pe lângă disponibilul în numerar, ce vom avea, să putem încopcia la aceasta și veniturile hotelului, deoarece principiul nostru a fost și trebuie să rămână ca principiu al viitoarelor conduceri ca să nu angajăm datorii, să nu atacăm fondul forestier și să finanțăm lucrările succesive pe măsura posibilităților.”⁶⁵

Pentru încheierea lucrărilor la hotel mai era necesară suma de 6 mil. lei, iar pentru construirea și înzestrarea căminului suma de 6,5 mil. lei, deci un total de 12,5 mil. lei, care urma să fie obținută din:

1. Excedentul bugetar din anul 1936	1.445.015 lei
2. Excedentul bugetar din anul 1937	1.789.089 lei
3. Exploatarea de gorun din Mocerș	2.000.000 lei
4. Exploatarea de gorun din Bozovici	1.000.000 lei
5. Exploatarea de gorun din Plavișevia	2.000.000 lei
6. Suma obținută din vânzarea ocupațiunilor	1.700.000 lei
7. Valorizarea buștenilor de fag	2.200.000 lei
8. Valorizarea altor esențe la bușteni	500.000 lei
9. Venitul Pădurii Cerneț scadentă la exploatare	2.000.000 lei
10. Vărsămintele pe anul 1938 la fondul de pensie	460 .000 lei
Total	15. 103 104 lei ⁶⁶

În hotel a fost instalat un ascensor pentru persoane, care suporta o greutate de 600 kg și avea o viteză de 0,75-0,80, și unul pentru alimente, care avea capacitatea de 30 kg, de către firma “Eliud” din Cluj, în schimbul sumei de 390 000 lei⁶⁷.

⁶⁵ *Ibidem*, f. 115v-116.

⁶⁶ *Ibidem*, f. 117-118.

⁶⁷ *Ibidem*, f. 160.

În data de 21 iulie 1938, Consiliul de Administrație al Comunității de Avere a decis așezarea unei pietre comemorative în holul hotelului⁶⁸.

Firmele care s-au înscris la licitația pentru confecționarea mobilierului hotelului trebuia să îndeplinească următoarele condiții:

1. să facă dovada că erau firme înregistrate și nu erau în stare de faliment, judecată, neefectuarea sau efectuarea greșită a unei lucrări;
2. să facă dovada că aveau fabrică sau atelier propriu;
3. să facă dovada că au executat lucrări de proporții similare;
4. nu se admitea ca lucrarea adjudecată să fie predată fie parțial, fie integral unei alte persoane sau firme;
5. nu se admitea ca mobila să fie procurată de pe piață sau din magazin.

Comunitatea de Avere a împărțit toată furnitura în 6 părți:

1. lambriurile și interiorul restaurantului în stil românesc;
2. holul, serviciul telefonic, camera postului, cele 4 apartamente și salonul de la parter;
3. camerele pentru 2 persoane cu furnir de nuc;
4. camerele pentru 2 persoane cu furnir de stejar;
5. camerele pentru 1 persoană cu furnir de nuc;
6. camerele pentru 1 persoană cu furnir de stejar⁶⁹.

Consiliul de Administrație a adjudecat confecționarea lambriurilor restaurantului și salonului, a mobilei pentru salon, a patru mese și nouă fotolii firmei "Verbos" din Arad. Lambriurile aveau o înălțime de 1,5 m, costau 1.500 lei/m², minus rabatul de 2,5%, și în prețul lor erau cuprinse toate ușile necesare.

Firma "Laurențiu Lengyel" a confecționat mobilele din cele patru apartamente din penele de nuc, din cele 12 camere cu două paturi și din camerele cu un pat de la toate etajele din stejar.

Firma "Verbos și fii" a confecționat mobilele din camerele cu două paturi de la etajele II, III și IV⁷⁰.

În raportul adresat adunării generale a acționarilor din 16 martie 1940 erau enumerate lucrările efectuate până la cea dată:

1. clădirea propriu-zisă, în care erau cuprinse lucrările efectuate de ing. E. Precop și "Bozsák și Fiul", marmura, lemnul, dislocările de stânci ș. a.
2. instalațiile, caloriferul, apeductul, canalizarea, spălătoria mecanică, obiectele sanitare, motoarele și ascensoarele;
3. mobila, lenjeria și covoarele;
4. instalația electrică și corpurile de iluminat;
5. oglinzile și diferitele obiecte de inventar;

⁶⁸ *Ibidem*, f. 145.

⁶⁹ *Ibidem*, f. 181.

⁷⁰ *Ibidem*, f. 185.

6. cheltuielile diverse, precum: deplasări, dobânzi, onorarii ale experților, refacerea drumului și a parcelei din fața hotelului, planuri, autorizații, telefon, combustibil, transport de materiale ș. a.

Suma de 26.731.143 lei aprobată pentru construirea hotelului a fost depășită cu 295.784 lei la acea dată și mai trebuiau executate următoarele lucrări: instalarea unei mașini de gătit la subsol, un ventilator în bucătărie, masa de spălat, diferite robinete, mobilier pentru terasă și restaurant, oglinzi pentru restaurant, umbrele pentru terasă. De asemenea, mai erau necesare: 20-30 saltele de lână, 46 cuverturi pentru paturi și 36 bucăți sticle pentru toalete, o casă de bani, un birou mic în sala de lectură, tampoane de gumă pentru eliminarea zgomotelor făcute la închiderea și deschiderea ușilor, asfaltarea curții și parapetul din spatele hotelului⁷¹.

Consiliul de Administrație, în ședința din 4 februarie 1939, a hotărât ca publicitatea hotelului să se facă prin afișe, diferite publicații, reviste interne și internaționale, precum și prin radiofonie⁷².

În ziarul "Curierul Banatului", anunțul cuprindea toate facilitățile de care beneficiau turiștii care doreau să viziteze Hotelul Cerna: "Nou construit, situat în centrul stațiunii, construit ultramodern, camere de baie, apă caldă și rece, încălzire centrală, restaurant, sală de lectură, apartamente elegante, prețuri moderate, deschis permanent."⁷³

Ca recunoștință pentru participarea episcopului dr. Vasile Lăzărescu, care personal s-a deplasat la Băile Herculane în data de 4 septembrie 1937, unde a săvârșit sfințirea apei la punerea pietrei de temelie a hotelului și a târnosit lucrările, s-a decis achiziționarea unui rând de odăjdii arhieresti pentru capela episcopală din Caransebeș⁷⁴.

În timpul construirii hotelului, a mai fost nevoie, pentru alinierea terasei, de o suprafață de 26 m² teren, care a fost cedat în acest scop de către Ministerul Sănătății prin Administrația Stațiunii Băile Herculane. În schimbul terenului, s-a solicitat ca Comunitatea de Avere să realizeze, chiar în fața terasei hotelului, o scară de acces la drumul în serpentină care ducea spre "Crucea Albă" și spre Poiana Domogled. Lucrarea urma să aibă o diferență de nivel de 8,64 m, o înclinație de 100% și traseul în zigzag cu trei schimbări de direcție⁷⁵.

În luna martie 1945, proiectul căminului grăniceresc din Băile Herculane nu fusese abandonat, însă realizarea acestuia, datorită imposibilității de finanțare momentană și a lipsei materialului de construcție, a fost amânată "până când împrejurările vor fi mai favorabile."⁷⁶

⁷¹ *Ibidem*, reg. 1/1939-1940, f. 155v-156.

⁷² *Ibidem*, f. 6.

⁷³ "Curierul Banatului", Timișoara, 24 iunie 1939, an XIX, nr. 26, p. 2.

⁷⁴ D.J.A.N. Caraș-Severin, Fond Comunitatea de Avere Caransebeș, Inv. 720, reg. 1/1936-1938, f. 159v.

⁷⁵ Idem, Fond Direcțiunea Balneară Băile Herculane, dosar 3/1945-1946, f. 12-13.

⁷⁶ Idem, Fond Comunitatea de Avere Caransebeș, Inv. 720, reg. 1/1942-1946, f. 164.

În acest scop, în luna iulie 1946, Comitetul Provizoriu de Gestiune al Comunității de Avere a hotărât inițierea unor demersuri pe lângă Ministerul de Război și pe lângă Consiliul de Miniștri pentru a primi una din casele militare din Băile Herculane în care să fie amenajat un cămin încăpător “pentru ca populația nevoiașă să poată întrebuința efectele izvoarelor termale din stațiune.”⁷⁷

După 1948, primăriile erau cele care se ocupau de programarea locuitorilor din fosta graniță militară la Băile Herculane. Spre exemplu, în anul 1952, Sfatul Popular al comunei Crușovăț, prin secretarul organizației P.M.R., a înaintat Comunității de Avere tabelul nominal cu cei 20 de cetățeni din Cornea și Crușovăț programați a merge la băi în două serii: din 15 și din 25 mai.⁷⁸

Alături de Hotelul “Cerna” din Băile Herculane, trebuie amintită și achiziționarea Hotelului “Pomul Verde” din Caransebeș în anul 1942, contra sumei de 6 mil. lei.⁷⁹

“Hotelul Pomul Verde cu întreg inventarul și clădirile aparținătoare a devenit obiect de vânzare în Caransebeș. Văzând că obștea românească din oraș și din jur dădea o mare atenție, ca această proprietate de mare importanță în viața economică și socială a orașului de reședință grănicerească să devină un bun românesc, apoi văzând că nu se găsește societate sau particular român care să aducă acest imobil în patrimoniul românesc au hotărât să-l cumpere.”

Pe lângă suma de 6 milioane de lei, care a fost plătită pentru hotel, au mai fost achitate impozite în valoare de 866.485 lei și au fost efectuate “reparații indispensabile la edificiu, la cafenea, la restaurant, la bucătărie și la magazie în valoare de 1. 278. 960 lei”.

După investițiile arătate, urmau să fie efectuate lucrări de reparații și în interiorul hotelului.⁸⁰

Un an mai târziu, în luna august 1943, hotelul a continuat să fie exploatat în regie proprie, însă cafeneaua-restaurant și birtul economic au fost arendate pe un an lui Adam Budici din Caransebeș cu o arendă lunară de 15.000 lei pe lună.⁸¹

Așa cum s-a putut observa din cele prezentate, Comunitatea de Avere din Caransebeș a sprijinit constant dezvoltarea turismului pe teritoriul graniței bănațene, facilitând excursiile pentru cei interesați din afara teritoriului grăniceresc, dar mai ales implicându-se în trimiterea la băile termale de la Herculane a copărtașilor îndreptățiți la averea grănicerească comună.

Construirea unui edificiu, precum este Hotelul “Cerna” din Băile Herculane, a reprezentat apogeul politicii de investiții a instituției și a fost realizat într-o perioadă

⁷⁷ *Ibidem*, f. 67.

⁷⁸ D.J.A.N. Caraș-Severin, Fond Primăria comunei Crușovăț, dosar 24/1952, f. 6-7.

⁷⁹ D.J.A.N. Caraș-Severin, Fond Comunitatea de Avere Caransebeș, Inv. 720, reg. 1/1940-1943, f. 237.

⁸⁰ *Ibidem*, reg. 1/1942-1946, f. 38v.

⁸¹ *Ibidem*, f. 164.

de stabilitate financiară, reușind și în zilele noastre să fie o mărturie a ceea ce a reprezentat Comunitatea de Avere din Caransebeș pentru cele 94 de localități grănicerești situate între Marga și Orșova.

Résumé

La Communauté des Fortunes de Caransebes et l'activité touristique à l'ex-frontière militaire du Banat

La communauté des fortunes de l'ancien régiment roumain numéro 13 de Caransebeș (de la province Banat) a été fondée en 1879. Celle-ci a été créée après la suppression du régiment en 1872, lorsque, pour les services militaires rendus à l'empire, les gardes-frontières ont reçu en propriété presque 120.000 ha de pâturages, de forêts, de creux de montagnes et de terrain improductif desquelles les habitants des 94 localités du régiment bénéficiaient.

La communauté était dirigée par un comité et par une assemblée générale des représentants élus parmi les copropriétaires et les services forestières, le territoire étant partagé en 5 circonscriptions forestières: Ohababistra, Caransebeș, Teregova, Bozovici et Orșova, coordonnées par un direction sylvicole ayant le siège à Caransebeș.

Les informations documentaires nous permettent d'affirmer que la communauté des fortunes de Caransebeș n'était pas limitée seulement à la gestion de la fortune possédée, mais elle s'est également impliquée dans la vie économique, sociale, culturelle, religieuse, dans le développement de l'enseignement ou des systèmes de communications, donc dans tous les aspects qui influençaient la vie des habitants des 94 localités de frontière situées sur la Vallée de Bistra, la Vallée de Timiș, la Vallée d'Almăj et la Vallée de Cerna, entre Marga et Orșova.

En ce qui concerne le développement du tourisme, la communauté était propriétaire d'un étendu domaine où prédominaient les montagnes et les zones montagneuse qui incluait les fameuses centres de vilégiature Băile Herculane, la Petite Montagne, la Montagne de Semenici, Poiana Mărului.

Băile Herculane avait une signification différente, les gardes-frontières bénéficiant du traitement et du logement, droits qui ont survécu aussi après 1872 grâce à la communauté des fortunes de Caransebeș.

L'institution a encouragé les excursions, qu'elles soient pour études ou pour le relâche, et a accordé des facilités pour ceux qui désiraient se construire des cabanes ou les équipaient afin de les rendre plus confortables.

On peut conclure que de toutes les investissements faits par la communauté, le plus important étant la construction de l'Hôtel Cerna de Băile Herculane, prouvent pleinement la puissance financière de l'institution.

Activitatea Societății Franco-Române de Petrol “Colombia” (1905-1941)

Dan-Ovidiu Pintilie

În anul 1905, s-a înființat, de către un grup de bancheri și industriași (Leon Ruzicka, A. Taubes, Lazare I. Elias), “Colombia”, Societate Franco-Română de Petrol, una din cele mai vechi societăți petroliere din România, cu un capital de 1.200.000 lei, care a fost sporit treptat până la 5.000.000 în anul 1908. Societatea a fost înregistrată la Tribunalul Ilfov, Secția Comercială, sub nr. 2.458/1905.

Din anul 1905 până în anul 1912, activitatea societății a mers în creștere continuă. Acest din urmă an a fost de o prosperitate excepțională, societatea dominând cu producția ei piața petrolului din România. Sonda nr. 1 din Moreni, răzbită în acel an, a dat timp de 10 luni cca 1.000 tone pe zi, iar producția totală a acestei sonde a atins aproape 40.000 vagoane¹. Beneficiul brut al exercițiului 1912-1913 a fost de peste 13.000.000 lei aur, ceea ce era o cifră foarte importantă față de cele 5.000.000 lei capitalul social. Societatea “Colombia” continuă să se dezvolte până în anul 1916, începând numeroase și importante lucrări de foraj și exploatare în regiunile Moreni, Gropi și Buștenari; își asigură concursul rafinării din Cernavodă, “Traian”, care aparținea Societății “Alpha”, precum și al rafinării din Plopeni; își procură vagoane-cisternă și rezervoare necesare înmagazinării produselor sale, la Constanța, în vederea exportului.

La începutul primului război mondial, activitatea societății este defavorabil influențată de evenimentele politice. O mare parte din lucrători și din personalul tehnic este mobilizată, producția scade în mod simțitor din cauza unor accidente survenite la sondele nr. 1 și 2 din Moreni, care cereau reparații dificil de executat, precum și piese de schimb.

În momentul retragerii armatei, societatea a suferit pierderi foarte însemnate din cauza distrugerilor făcute atât la schele cât și la rafinăria din Cernavodă, care se afla în zona ostilităților. Direcțiunea și majoritatea personalului tehnic au urmat armata română în Moldova și, timp de doi ani, schelele societății au rămas părăsite în mâinile inamicului. În timpul ocupației, “Colombia” a fost pusă sub sechestru și toate bunurile ei au fost vândute societății “Erdoel Industrie Anlagen Gesellschaft”, creată de germani pentru cumpărarea tuturor întreprinderilor petroliere cu capital aliat și lichidate de inamic.

În februarie 1919, “Colombia” a putut reîntra în posesia bunurilor sale, activitatea ei cunoscând un progres, grație avansurilor și creditelor acordate de societatea franceză “Omnium”.

¹ D.J.A.N. Argeș, fond Societatea “Colombia”, dosar 9/1931-1944, f. 108.

În anul 1920, Adunarea generală extraordinară din 22 mai a hotărât fuziunea cu Societatea "Alpha", cu capital majoritar belgian (100.000.000 lei), înființată în iulie 1906, în fruntea căreia se afla binecunoscutul industriaș Josse Allard, creându-se "Colombia", Societate Franco-Română de Petrol, sub controlul grupului francez "Omnium International de Pétroles", care, după primul război mondial se străduia să își vadă interesele din România "unite într-un mănunchi puternic"². Actul constitutiv și statutele au fost publicate în "Monitorul Oficial" nr. 43 din 29 mai 1920³.

Fondatorii noii societăți petroliere erau următorii:

1. Societatea franceză "Omnium International de Pétroles";
2. Ernest Mercier – inginer din Paris;
3. Achille Lévy-Strauss – industriaș din Paris;
4. Paul Chapuy – inginer din Paris;
5. S. Rosental – avocat din București;
6. Lazare I. Elias – industriaș din București, reprezentant al societăților "Colombia" și "Alpha";
7. D. G. Many – profesor de poduri și șosele din București.

Consiliul de administrație a fost modificat, președinte al noii societăți fiind numit inginerul Ernest Mercier, o personalitate binecunoscută în industria franceză, fiind președintele societăților "Compagnie Française des Pétroles" și "Omnium International de Pétroles" și administrator-delegat al importantei societăți de electricitate franceze "Union d'Electricité". În perioada primului război mondial, Ernest Mercier a făcut parte din misiunea generalului Berthelot și, pentru faptele sale de vitejie, a fost decorat de Regele Ferdinand cu Ordinul "Mihai Viteazul".

Prin această fuziune, capitalul societății va fi sporit la 100.000.000 lei, împărțit în 200.000 acțiuni a câte 500 lei fiecare, din care s-au plasat mai întâi 100.000 acțiuni⁴. Din acestea, acționarii societății "Colombia" – Societate Franco-Română de Petrol au primit 60.000 acțiuni, iar acționarii Societății "Alpha" – Societate de Petrol, 27.000 acțiuni, tot inventarul mobil și imobil al acestor două societăți trecând în proprietatea noii societăți "Colombia".

Proprietatea Societății "Alpha" se compunea din: Rafinăria "Traian" de la Cernavodă; 106 vagoane-cisternă și terenuri petrolifere situate în Băicoi, Gropi, Chiciura, Valea Portalului și Copăcenii⁵.

Restul de 13.000 acțiuni a fost preluat de cei șapte fondatori, din care societatea "Omnium International" a preluat singură 10.200 acțiuni, plătiind 30% din valoarea lor. Restul de 50.000.000 lei a fost oferit acționarilor la raportul de 1:1, plătiindu-se complet în decembrie 1920.

Adunarea generală a acționarilor din 29 mai 1921 a hotărât mărirea capitalului la 120.500.000 lei, iar cea din 23 martie 1927 a decis sporirea capitalului

² *Ibidem*, f. 57, 88.

³ *Ibidem*, f. 122.

⁴ *Ibidem*, f. 11.

⁵ *Ibidem*, f. 88.

la 138.000.000 lei, dând această emisiune la “Omnium International” în plată, lichidându-se astfel jumătatea de creanță față de această societate.

Adunarea generală extraordinară din 19 decembrie 1927 a mărit capitalul societății la 175.000.000 lei, iar Adunarea generală extraordinară din data de 5 decembrie 1928 a hotărât să majoreze capitalul, cu ocazia fuziunii cu Societatea “Aquila Franco-Română”, înființată în 1904 cu capital francez, la 347.187.500 lei. Societatea “Aquila Franco-Română” avea un capital, la data fuziunii, de 225.000.000 lei și era controlată de un grup de industriași francezi și societăți, printre care figura “Desmarais Frères” (reprezentată de Eugen Saladin⁶), “Fenaille”, “Raffinerie des Pétroles du Nord”, “Dutch” etc. Societatea nu primise niciun perimetru de exploatare de la Stat, iar cele două propuse pentru a fi preluate în 1925 au fost date altor societăți care aveau o dezvoltare și o cifră de afaceri mult mai active.

Avantajul acestei fuziuni a fost concentrat spre o singură direcție, și anume de a reduce cheltuielile generale și de a permite societății să dea un nou impuls exploatarii și activității sale comerciale. Prin această fuziune, tot inventarul mobil și imobil al acesteia a trecut în posesia Societății “Colombia”, inclusiv rafinăria “Aquila” din Ploiești. Construită în anul 1906 și dezvoltată progresiv pentru a prelucra 900 tone pe zi, ea a fost complet renovată prin instalarea a două unități de cracare, apoi, în anul 1931, prin construirea unei instalații de distilare “*pipe-still*”, cu o capacitate de 1.400 tone pe zi.

Materia primă folosită era țițeiul produs de șantierile societății, aflate în județele Prahova, Dâmbovița și Buzău, unde deținea concesiuni importante (Bucșani, Moreni, Gura Ocnitei, Țintea, Chiciura, Arbănași, Valea Voievozilor etc.). În anul 1925, obține de la stat trei perimetre importante de câte 10 hectare fiecare, la Moreni, Gura Ocnitei și Mislea, dar activitatea de producție se limita aproape la terenurile deținute la Gura Ocnitei și Moreni. A mai obținut de la stat perimetre la Ceptura, Gorgota și Tocilele unde își va concentra activitatea de foraj. În anul 1930, societatea deținea 1.300 de hectare din care 100 în exploatare⁷.

Adunarea Generală a Acționarilor a hotărât, după fuziune, mărirea capitalului la 369.687.500 lei, prin emiterea a 45.000 acțiuni noi a 500 lei fiecare purtătoare de dividende, începând de la 1 ianuarie 1928, care au fost date Societății “Omnium International de Pétroles” pentru convertirea unui credit acordat Societății “Colombia”⁸. Apoi, a mai urmat mărirea capitalului la 380.000.000 lei, prin emiterea a 20.625 acțiuni noi a câte 500 lei fiecare, purtătoare de dividende, începând de la 1 ianuarie 1928, care au fost oferite acționarilor la raportul de 1:20 în valoare de 10.312.500 lei.

⁶ Născut în anul 1871, la Breslau, ia parte la fondarea, în 1904 a Societății “Aquila Franco-Română”, al cărui administrator-delegat și director general a fost timp de 25 de ani. Cetățenii francezi din România l-au ales președinte al coloniei lor. El a creat “Casa Francezilor” și “Uniunea Francezilor din România”, instituții menite să strângă relațiile dintre membrii lor, precum și să întrețină legături din ce în ce mai cordiale cu România.

⁷ D.J.A.N. Argeș, dosar 9/1931-1944, f. 118.

⁸ *Ibidem*, f. 88.

Același drept de a primi acțiuni a fost dat și proprietarilor de la "Omnium International de Pétroles", în valoare de 22.500.000 lei (cursul emiterii de 1.400 lei).

Statutele societății au fost modificate la 5 decembrie 1928, imediat după fuziunea cu societatea "Aquila", și publicate în "Monitorul Oficial". Durata societății era nelimitată, iar obiectul activității consta în operațiuni comerciale, industriale sau financiare în legătură cu exploatarea petrolului, uleiurilor minerale și a derivatelor lor⁹.

Ședințele Adunărilor generale ordinare aveau loc în primul semestru, la 15 zile după convocare. Depunerea acțiunilor trebuia făcută cel mai târziu cu cinci zile înainte de Adunarea generală. O acțiune era egală cu un vot. Numărul voturilor era nelimitat. Pentru valabilitatea hotărârilor primei adunări trebuia să fie prezenți acționari care să reprezinte cel puțin $\frac{1}{2}$ din capitalul social. Adunarea generală extraordinară putea fi convocată la cererea unuia sau a mai multor acționari, care să reprezinte o treime din capitalul social.

Consiliul de Administrație era format din 10-23 membri, iar durata mandatului de trei ani. Fiecare membru trebuia să depună în acțiuni suma de 50.000 lei. De asemenea, Consiliul era autorizat ca, în cazul unor nevoi stringente, să poată spori capitalul societății până la 500.000.000 lei.

În ceea ce privește distribuirea beneficiului, se preciza că 5-10% se distribuia fondului de rezervă, până când acesta atingea o cincime din capitalul social. Din rest, se făceau rezerve speciale, conform deciziei Adunării generale; 6% erau dividende, 10% tantieme, iar restul supradividende. Societatea avea drept să emită obligațiuni precum și dreptul asupra unor acțiuni noi, emise în conformitate cu art. 7 din Statut.

În Bilanțul societății încheiat la 31 decembrie 1935, valoarea investițiilor mobiliare și imobiliare era de 221.862.254 lei din care 144.961.083 lei amortizat¹⁰.

De-a lungul anilor, au fost acordate de societate dividende acționarilor astfel:

1919-1920 = 20%

1921-1932 = 0%

1933 = 5%

1934 = 0%

1935-1938 = 50; 90; 50; 25% (brut)

1939-1942 = 6; 13,56; 8,45; 9,5%.

Perimarea cupoanelor de dividende era fixată la 5 ani. Acțiunile societății au fost cotate la Bursele din București, Paris și Anvers. Cursul lor la București, în perioada 1927-1931, a fost de 1.700 lei, 1.500 lei, 700 lei și 41 lei. Cotarea la Bursa din București s-a făcut până la 1 iulie 1945.

La Paris, în septembrie 1932, cota unei acțiuni "Colombia" a fost de 77 franci și au fost cotate până la preluarea, în 1941, a majorității acțiunilor Societăților

⁹ *Ibidem*, f. 112.

¹⁰ *Ibidem*, f. 58.

“Omnium International de Pétroles” și “Colombia” de către societatea germană “Kontinentale Oel G.m.b.H.” din Berlin.¹¹

Începând cu anul 1942, la Paris, acțiunile societății “Colombia” nu au mai fost cotate oficial, ci în foaia Sindicatului General al Bancherilor, la prețul de 61 franci acțiunea.

La data preluării de către societatea germană, Societatea “Colombia” poseda terenuri petrolifere întinse în județul Prahova, mai ales la Moreni, Chiciura, Băicoi și Țintea; în județul Dâmbovița la Gorgota, Bucșani și Gura Ocniței (73% din producția societății se obținea de pe acest șantier); în județul Buzău, la Ceptura și Arbănași.

De la 120 de sonde din care 62 în producție, pe care societatea le deținea în anul 1933, la începutul anului 1942 societatea deținea 61 de sonde din care 58 productive și trei în curs de săpare. Toate sondele societății erau legate prin conducte între ele precum și cu rafinăria “Aquila” din Ploiești, cu Stația de încărcare a societății din gara Băicoi, unde se găseau și rezervoarele statului, și cu conducta de petrol înspre Giurgiu.

Lungimea totală a conductelor era de 150 km. Prin aceste conducte se transportau anual peste 500.000 tone produse petroliere fie ale societății, fie ale altor societăți. Mai deținea 386 vagoane cisternă (163 proprii și 223 închiriate) pentru transportul produselor petroliere de la rafinăria societății la Stația de export din Constanța¹².

Din anul 1940, societatea făcea parte din grupul de vânzare a produselor petroliere al Societății “Distribuția”.

Denumirea societății până la sfârșitul lui octombrie 1941 a fost de “Colombia” Societatea Franco-Română de Petrol, apoi, din noiembrie, “Colombia” Societate Anonimă Română de Petrol.

Consiliul de Administrație, în fruntea căruia era președinte G. Țițeica, iar vicepreședinți colonelul M. Andriot și C. Brisson, a fost demis, fiind ales unul nou, în care au fost incluși reprezentanți germani ai societății “Kontinentale”.

Consiliul de Administrație al societății, după preluarea de către germani, era constituit din:

- Eugen Savu, președinte și administrator-delegat;
- H. Brochhaus, vicepreședinte;
- E. R. Fischer, vicepreședinte;
- O. Gramsch, administrator-delegat;
- Victor Antonescu, N. Hiott, Victor Vâlcovici, K. Blessing, Grigore Carp, André Brisson, C. Alimănișteanu – membrii;
- ing. Th. Ficșinescu, director general;
- ing. I. Sutzu și ing. Emil Ionescu, directori;
- ing. Grigore Ioachim, procurist¹³.

¹¹ *Ibidem*, f. 101.

¹² *Ibidem*, f. 13.

¹³ *Ibidem*, f. 11.

Se observă că reprezentanții germani din noul Consiliu de Administrație au lucrat cot la cot cu exponenții capitalurilor românești și ai partidelor istorice, printre care Eugen Savu, N. Hiot, Victor Antonescu, Grigore Carp etc.

Capitalul societății, de 380.000.000 lei, a fost împărțit în 760.000 acțiuni a câte 500 lei fiecare. Producția de țiței, în tone, obținută în anii 1920-1937, precum și numărul metrilor foraiți, în aceeași perioadă, au fost următoarele¹⁴:

Anul	Producția obținută/tone	Metri foraiți
1920	12.918	941
1921	106.720	8.750
1922	219.860	10.375
1923	171.488	11.516
1924	314.905	10.421
1925	305.678	4.356
1926	318.530	7.884
1927	286.716	10.813
1928	333.345	16.909
1929	436.772	15.104
1930	727.458	18.456
1931	431.579	22.052
1932	422.138	20.088
1933	599.050	24.487
1934	585.193	16.497
1935	436.772	15.104
1936	727.458	—
1937	429.915	—

Din anul 1939, producția și activitatea de foraj ale Societății “Colombia” au avut mult de suferit față de producția generală a industriei române de petrol, care a cunoscut o ascensiune însemnată.

Concurența mondială privitoare la prețuri era covârșitoare, din cauza impozitelor și taxelor exagerate care apăsau asupra producției societății. Datorită politicii Ministerului Industriei și Comerțului, apoi a Ministerului Economiei Naționale, societatea și-a abandonat, încet-încet, piețele sale din Europa Centrală, pentru a trimite producția obținută în țările cu deize forte.

Progresiv, s-au redus vânzările, astfel că schimbarea politicii de export a adus sacrificii importante, care au determinat ca încă din anul 1935 să întâmpine numeroase dificultăți din partea autorităților române¹⁵.

¹⁴ *Ibidem*, f. 13.

¹⁵ *Ibidem*, dosar 7/1928-1939, f. 74.

Producția de gazolină obținută de societate în perioada 1931-1941 se prezintă astfel:

Anul	Producția obținută/tona
1931	3.960
1932	5.640
1933	9.530
1934	11.682
1935	15.545
1936	18.506
1937	22.303
1938	21.125
1939	17.009
1940	15.805
1941	11.211

După instalarea în anul 1938 a unei instalații noi de cracare (o baterie Winkler-Koch și o instalație de cracare Dubbs), rafinăria “Aquila” din Ploiești avea o capacitate de prelucrare anuală de 540.000 tone¹⁶. Cu toate acestea, capacitatea reală de prelucrare era mult inferioară celei declarate. Astfel, în 1937, deși capacitatea de cracare era de 36.000 tone, s-au prelucrat prin cracare doar 5.200 tone¹⁷.

Între anii 1931 și 1941, s-au prelucrat în rafinăria “Aquila” următoarele cantități¹⁸:

Anul	Cantități prelucrate / tona
1931	258.850
1932	265.928
1933	316.000
1934	322.254
1935	371.156
1936	476.066
1937	387.952
1938	385.620
1939	401.253
1940	395.902
1941	317.507

¹⁶ *Ibidem*, dosar 9/1931-1944, f. 72.

¹⁷ “Monitorul Petrolului Român”, 1938, nr. 4, p. 231-235.

¹⁸ D.J.A.N. Argeș, fond Societatea “Colombia”, dosar 9/1931-1944, f. 14.

În afară de propria sa producție, societatea mai putea prelucra cantități mari de țiței cumpărat. În baza unui contract încheiat cu Societatea "Foraky Românească", a preluat spre prelucrare și vânzare o parte din producția acesteia.

Capacitatea de stocare a rafinăriei era de 8.500 tone gazolină; 3.700 tone white-spirit; 3.400 tone gaz-oil; 4.400 tone kerosen; 24.500 tone țiței și 16.000 tone ulei.

Produsele obținute de rafinărie erau benzină, petrol, motorină, păcură, cocs, white-spirit. Calitățile au fost ameliorate progresiv, produsele putând rivaliza cu cele străine. La 31 decembrie 1936, personalul rafinăriei se ridica la 296 de angajați, din care nouă străini, iar mai târziu va ajunge la 1.170¹⁹.

În baza legăturilor sale comerciale cu Societatea "Omnium International de Pétroles", precum și a aparatului de export al acesteia, Societatea "Colombia" a exportat produse petroliere, până în anul 1940, în Franța, Anglia, Italia, Germania, Spania, Belgia, Olanda, Palestina, Siria și Africa de Nord, S.U.A.

Prin portul Constanța, între anii 1931 și 1940, societatea a exportat următoarele cantități²⁰:

Anul	Cantități exportate / tone
1931	215.000
1932	210.440
1933	307.200
1934	377.949
1935	376.417
1936	423.647
1937	386.000
1938	214.382
1939	269.269
1940	98.520

Din cauza declanșării războiului și închiderii portului Constanța, societatea a fost nevoită să exporte pe calea ferată, în 1940, 111.164 tone produse petroliere, iar din anul 1941, produsele au fost exportate pe calea ferată, pe Dunăre și cele două conducte pe sub Dunăre, numai în Germania, Italia și Bulgaria, în cantitate de 220.173 tone. Pe plan intern, vânzările societății, între anii 1935 și 1940, au fost următoarele:

Anul	Cantități livrate intern / tone
1935	27.733
1936	61.278

¹⁹ *Ibidem*, f. 59, 113.

²⁰ *Ibidem*. f. 14.

1937	67.700
1938	69.342
1939	90.009
1940	156.181

De la constituire, societatea a avut, an de an, profituri (23.169.897 lei în anul 1926; 49.396.878 în anul 1928; 33.364.996 lei în anul 1929), cu excepția anului 1934, când a avut o pierdere de 15.769.612 lei. Dintre profiturile societății, putem exemplifica: 1933 – 30.023.107 lei, 1936 – 77.416.490 lei, 1937 – 87.477.103 lei, 1942 – 42.254.395 lei.

Societatea "Colombia" a avut legături bancare cu băncile "Marmorosch Blank" din București, banca "Creditul Român", Banca Națională a României, Banca Comercială Română și Banque de Paris et des Pays-Bas²¹.

Concluzii

Scopul pentru care am întocmit prezentarea Societății petroliere Colombia a fost aflarea unor răspunsuri cu privire la rolul și locul societăților de petrol în contextul economiei României și a istoriei petrolului. Demersul a permis descifrarea modalităților în care s-a dezvoltat o societate petrolieră, etapele parcurse, interdependența dintre societățile petroliere, aspecte ale concurenței și colaborării acestora.

Începând cu ianuarie 1921, Franța va duce o politică petrolieră pentru asigurarea nevoilor proprii, fapt pentru care va investi sume considerabile în Polonia, circa 800 de milioane franci francezi și în România 900 de milioane franci francezi dorind crearea unor organizații economice puternice. Efectiv, Franța și-a întărit pozițiile sale mai mult în România unde s-a asociat cu belgienii decât în Polonia, mai puțin bogată în petrol.

"Interesele franceze" vor controla o parte considerabilă a societăților petroliere române pe lângă societățile britanice sau belgiene. Aceste societăți petroliere românești controlate de francezi ("Colombia", "Steaua Română", "Concordia", "Petrol Block", "Redevența", "Forajul", "Păcura Românească", etc.), pe bună dreptate au fost numite de autoarea franceză Annie Lacroix-Riz, "principalele comori franceze"²².

După înfrângerea și ocuparea Franței, obiectivul economic esențial al Germaniei, în perioada 1940-1944, a fost recuperarea tuturor titlurilor și acțiunilor franceze plasate în străinătate.

Pentru finanțatorii străini, investițiile făcute în România în domeniul petrolier au fost deosebit de rentabile, fapt reflectat pe deplin de beneficiile realizate.

²¹ *Ibidem*, f. 108.

²² Annie Lacroix-Riz, *Industriels et Banquiers Français sous l'occupation*, Paris, 1999, p. 225.

Dar și pentru România aceasta a însemnat crearea și consolidarea unei ramuri industriale performante, prin introducerea unor metode de exploatare și tehnologii de prelucrare de mare randament.

Societatea "Colombia", ca și celelalte 11 societăți petroliere principale care au activat în România, au făcut tot ce le-a stat în putință pentru: perfecționarea la maximum a metodelor de prospecțiuni; sporirea numărului de sonde de explorare; introducerea și folosirea instalațiilor de extracție cele mai moderne; modernizarea metodelor lor de prelucrare, rezistență la concurența de pe piața mondială, sursă de venituri pentru economia națională.

După septembrie 1944, societatea a intrat în sfera de interese economice și politice a U.R.S.S. care și-a exercitat controlul prin numirea în consiliul de administrație a unor cetățeni sovietici. Toată activitatea și cercetarea au fost subordonate intereselor sovietice, care au determinat includerea societății în cadrul Societății "Sovrompetrol", prin preluarea capitalului său. Desființarea ei ca societate, prin naționalizarea din 11 iunie 1948, a încheiat o activitate care ar fi avut o foarte bună dezvoltare în viitor. Cercetările viitoare vor dezvolta noi dimensiuni în ceea ce privește etapele de dezvoltare ale industriei petroliere în România și impactul politic, economic, social, tehnic, științific, diplomatic și militar exercitat de aceasta asupra vieții întregii societăți românești.

Summary

The activity of the Society "Colombia", a French-Romanian oil company

"Colombia", a French-Romanian oil company, was founded in 1905 and represented the largest investment of French capital on Romanian oil market. After the merger with "Alpha" Oil Company it became one of the most important oil company from Romania. The president of the company was appointed Ernest Mercier, an illustrious French engineer, who was invested by King Ferdinand. In October 1941 "Colombia" entered under German influence and the main beneficiaries of companies' products were Germany, Italy, and Bulgaria. After 1944 "Colombia" was included in "Sovrompetrol" and the entire activity was intended to serve the Soviet interests. Under the new circumstances, in June 1948 the company was dissolved.

Cadrul normativ privind organizarea grecilor din București în prima jumătate a secolului al XX-lea.

Regulamentele Comunității grecești

Oana Barbălată

Prin prezentul studiu ne propunem să prezentăm cadrul normativ al Comunității grecești din București în perioada 1918-1946, pentru care nu există relatări istorice, cu excepția studiului Georgetei Filitti și Liei Brad Chisacof privind câteva aspecte din viața comunității grecești din București din anii 1914-1936¹. Împrejurările istorice, pe care nu le cunoaștem cu exactitate, au făcut ca arhiva comunității grecești din București să nu fie depistată – fie a dispărut, fie se află în fonduri neinventariate –. Ne-am oprit la anul 1946 din lipsă de izvoare, informațiile din presa greacă a timpului, coroborate cu cele din Arhiva Ministerului Afacerilor Externe din România, precum și cu cele din Arhiva Istorică a Ministerului de Externe al Greciei, din Atena, ajutându-ne să ajungem la câteva concluzii privind organizarea internă a comunității elene din București în perioada menționată.

Existența unui regulament presupune că o organizație, formațiune sau, în cazul nostru, comunitate, funcționa în conformitate cu anumite prevederi stipulate în acesta. Vom prezenta, mai întâi, fără a insista asupra acestora, câteva dintre regulamentele comunității grecești din București pe care le-am depistat, fiind necesare pentru a putea înțelege modificările care li s-au adus în perioada 1918-1946.

Comunitatea elenă din Capitală, importantă încă din epoca fanariotă – cu câțiva membri foarte bogați, personalități marcante ale acelor timpuri (Apostol Arsachi, Evangelhos Zappa, Panaghis Harokopo ș. a.) – s-a dezvoltat mai lent decât în celelalte orașe unde au existat greci, abia la sfârșitul secolului al XIX-lea. Trebuie menționat faptul că formarea comunității elene din București nu numai că nu s-a înfăptuit paralel cu alte comunități mai mici sau mai mari din Principatele Române, adică în perioada 1862-1869, dar nici nu a continuat o linie firească. Caracteristic este întârzierea ridicării Bisericii grecești din București², care s-a făcut datorită donației generoase a fraților Harokopos, dar și a altor greci din Capitală și din țară. Aceasta a fost începută în anul 1899 – piatra de temelie turnându-se la 25 martie 1899 – și s-a finalizat în decembrie 1901. Tot ca un element distinct față de alte comunități similare, subliniem că biserica a aparținut Ambasadei Greciei din București și nu a fost niciodată sub controlul comunității elene din Capitală.

¹ Georgeta Penelea Filitti și Lia Brad Chisacof, *Din viața Comunității Elene din București în anii 1914-1936*, "Buletinul Societății Române de Studii Neoeleene", 2000-2001, p. 134-158.

² Evangelhia N. Georgytsoianni, Παναγής Α. Χαροκόπος (1835-1911). Η ζωή και το έργο του, Atena, 2000, p. 63-84.

Începând cu anul 1869, este amintită de presa timpului³ o eforie a comunității grecești, despre care nu avem alte informații⁴. Această eforie nu pare să fi durat mult timp astfel încât să fi jucat un rol important în istoria comunității. Doi ani mai târziu, în 1871⁵, în articolele din presă se menționează că formarea Comunității Elene din București s-a făcut sub inițiativa consulului grec, A. Manos. Epitropia comunității era formată din 11 membri, dintre care amintim: profesorul Epaminonda Frangudis, de la Universitatea din București, marele comerciant Mihalis Xanthos, președinte ș. a. Totuși, un an mai târziu, se menționa în presă⁶ că această epitropie nu s-a mai întrunit și se sublinia necesitatea alegerii unei noi epitropii, formată din trei membri, care să se preocupe de fondarea și întreținerea instituțiilor culturale. Această din urmă propunere nu a fost dusă la îndeplinire.

Oficial⁷, Comunitatea Elenă din București a fost fondată, după cum menționează și consulul general al Greciei la București, Kleon Rankavis, la 21 mai 1874. Un rol fundamental în fondarea Comunității l-a avut, pe de o parte, chiar consulul, iar, pe de altă parte, a fost contribuția arhimandritului Grigorie Gogu, fost preot paroh al Bisericii Elene din Brăila. De fapt, întemeierea Comunității Elene din Brăila a fost un exemplu de urmat pentru grecii din București, care doreau, potrivit consulului grec, să fondeze Comunitatea încă din 1874. Epitropia Comunității era formată din cinci membri, iar președintele ar fi fost consulul grec. În aceeași expunere a lui Kleon Rankavis, se subliniază că a fost votat Regulamentul, care urma să fie trimis ministerului imediat după ce va fi tipărit. Probabil că Regulamentul la care se referă Rankavis este acela publicat în ziarul "Iris"⁸. Nu trebuie să excludem posibilitatea ca acest regulament să existe în Arhiva Ministerului de Externe, dar în timpul cercetării noastre – care este în curs de desfășurare – nu a fost încă depistat. Tot în acest sens, consemnăm și nota⁹ lui Vicențiu Curelaru, care menționa că, în 1874, s-a fondat Comunitatea Elenă din București, sub denumirea de "Orfeu". Această dată nu poate fi considerată ca fiind veridică, întrucât Curelaru nu menționează care au fost sursele pe care se baza afirmația sa. Acesta se pare că a făcut o confuzie între Regulamentul Comunității Elene din București și Regulamentul Asociației "Orfeu", fondată în anul 1922. Regulamentul se păstrează la Biblioteca Ghenadios din Atena și a fost publicat și în presa elenă a timpului.

Deși Comunitatea a fost fondată în 1874, nu s-a întreprins nimic pentru ridicarea bisericii sale. Abia la 1883 și imediat după aceea, la îndemnul repetat

³ Biblioteca Academiei Române (în continuare, BAR), "Iris", nr. 107, 8 iulie 1869, p. 3.

⁴ Eleni D. Belia, *Ο Ελληνισμός της Ρουμανίας επι τη βάση των ελληνικών πηγών*, "Δελτίον Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας", 23 (1983), p. 5-62.

⁵ BAR, "Iris", nr. 170, 17 octombrie 1871, p. 3.

⁶ Eadem, "Iris", nr. 191, 18 mai 1872, p. 1.

⁷ Arhiva Istorică a Ministerului de Externe al Greciei (în continuare, AIMEG), Serviciul Central, ds. 77/2 din 1874, adresa nr. 4298 din 24 mai 1874.

⁸ BAR, "Iris", nr. 293, 14 iunie 1874, p. 2-3.

⁹ Vikentios Kourelarou, *Οι Εκκλησίες των Ελληνικών Κοινοτήτων της Ρουμανίας ΙΘ αιώνα*, ανέκδοτη διδακτορική διατριβή, Salonica, 2004, p. 93-110.

ale ambasadorului elen, au început să se facă unele demersuri în această direcție, însă fără succes. Se impune consemnată și încercarea nereușită a Asociației “Evangelismos”, de construire a Bisericii Comunității Elene din București. Cu toate că, din punct de vedere numeric¹⁰, Comunitatea avea peste 200 membri în anul 1892, nu a reușit să ridice biserica. Soluția acestei probleme a dat-o marele arendaș, Panaghis Harokopo, care a finanțat înălțarea în întregime a Bisericii Elene din București, târmosită în 1901. Această biserică, după cum am arătat mai sus, era proprietatea statului elen și, din acest motiv, nu a fost recunoscută cu personalitate juridică, prin Protocolul semnat de către cele două state, român și elen, în decembrie 1900.

Comunitatea Elenă din București a continuat să adapteze și să revizuiască Regulamentul propriu, în conformitate cu cerințele timpului și ale membrilor acesteia. Un alt Regulament al Comunității Grecești din București pe care l-am depistat este cel din <1903>¹¹. Datarea s-a făcut după scrisoarea nesemnată, care îl însoțea, și care era adresată ministrului de externe al Greciei la București, D. Rallis. Subliniem că datarea Regulamentului este incertă, deoarece în conținutul acestuia nu apare menționat nici anul întocmirii și nici cine a fost în Comitetul de Revizie al Regulamentului, așa cum apare în cel următor, din anul 1914. Regulamentul din <1903> cuprindea 18 articole. Este posibil să fi existat și alte forme tipărite ale prezentului Regulament; menționăm că acesta este scris de mână și probabil nu reprezenta forma finală. În mod cert, în 1914 exista deja un regulament care se aplica, din moment ce în Regulamentul din 1914 se preciza că “prezentul regulament îl anulează pe cel anterior”¹².

Revenind la Regulamentul din <1903>, vom încerca să amintim câteva articole mai importante pe care le statua. Art.1 menționa că se constituie în București Comunitatea Greacă sub denumirea de **Comunitatea Greacă din București**. Art. 2 prevedea cine putea fi membru al comunității, adică grecii de cetățenie greacă, care votau acest regulament. Art. 3 definea scopul Comunității: “întreținerea și promovarea instituțiilor grecești din București existente, dar și constituirea altora, și îngrijirea bolnavilor și săracilor comunității”¹³.

Veniturile comunității proveneau din: contribuțiile membrilor, respectiv 2 franci/lună plătiți la început, apoi la 3 sau 6 luni, dreptul la înscriere fiind stabilit la 5 franci; taxele școlare; veniturile bisericii; alte surse: donații, moșteniri etc.

Tot din acest Regulament aflăm că ștampila Comunității avea în mijloc semnul Bunei Vestiri și în exergă “Comunitatea Greacă din București”; aceasta, ca și actele comunității, se ținea de către doi membri ai consiliului.

¹⁰ Cornelia Papacostea-Danielopolu, *Comunitățile Grecești din România în secolul al XIX-lea*, București, 1998, p. 26-27.

¹¹ AIMEG, ds. A/29/3 din 1904.

¹² Idem, ds. A/22/1 din 1934, Regulamentul Comunității Grecești din București (*Κανονισμός της εν Βουκουρεστίω Ελληνικής Κοινότητος*) din 8 iunie 1914.

¹³ *Ibidem*, f. 1.

Art. 6 prevedea că administrarea Comunității se făcea de către un comitet format din cel puțin 5 membri și care constituia președinția;¹⁴ acesta era ales pe doi ani și se întrunea o dată la 12 luni. Dintre responsabilitățile comitetului, amintim: avea grijă de interesele Comunității; stabilea regulamentele de funcționare ale fundațiilor acesteia, dacă personalul înceta să existe; se îngrijea de contribuțiile membrilor, precum și de înscrierea altora; convoca adunările generale.

Președintele Comunității iniția convocarea comitetului la ședințe ordinare sau extraordinare, când doi membri ai comitetului anunțau, printr-o scrisoare, problemele mai importante ale ședințelor. Ultimul cuvânt îl avea întotdeauna președintele: deschidea și închidea ședințele, dădea cuvântul membrilor, răspundea la întrebările acestora și semna procesele-verbale ale ședințelor.

Atribuțiile casierului erau: încasările în contul Comunității, ținerea chitanțelor și, în general, tot ceea ce ținea de contabilitate; avea obligația de a prezenta la două luni, în fața comisiei, situația casieriei (intrări, cheltuieli etc.), iar la sfârșitul anului darea de seamă contabilă.

Secretarul ținea ștampila și arhiva Comunității, dar avea și sarcina înscrierii membrilor în mitricele Comunității.

În textul Regulamentului se preciza cine erau membrii Comunității: puteau fi numiți membri de onoare, cei care au adus servicii importante Comunității; donatori erau cei care contribuiau cu sume cuprinse între 500 și 1.000 franci; binefăcătorii erau cei care donau peste 3.000 de franci, iar numele lor era înregistrat într-un tabel special.

În ceea ce privește alegerile, aflăm că putea vota și fi ales orice membru al Comunității care și-a plătit contribuția și care, pe baza chitanței, avea drept de vot în adunări.

Adunările se făceau în prima duminică după 15 aprilie și trebuia să cuprindă jumătate plus unu din membri comunității, în caz contrar acestea urmând să aibă loc în duminica următoare. În cadrul adunărilor, comisia redacta darea de seamă anuală. După terminarea mandatului de doi ani, aveau loc alegeri. Votul era secret și rezultatul acestora era făcut public de către președinte. Noul comitet primea ștampila, inventarul monetar al casieriei și arhiva Comunității.

La sfârșitul Regulamentului, se menționa că Ambasada avea dreptul de a controla fundațiile Comunității și urma să se ocupe de obținerea recunoașterii personalității juridice a Comunității Grecești din București¹⁵.

În continuare, vom face o succintă prezentare a Regulamentului din 1914¹⁶, votat la 8 iunie. Nu vom detalia conținutul acestuia, deoarece, în linii generale, este asemănător cu cel din <1903> și îl regăsim explicat și în articolul semnat de G. Filitti

¹⁴ *Ibidem*, f. 3.

¹⁵ *Ibidem*, f. 9.

¹⁶ AIMEG, ds. A/22/1 din 1934, *Κανονισμός της Ελληνικής Κοινότητας Βουκουρεστίου από το 1914*.

și L. Brad-Chisacof¹⁷. Totuși, analizând în paralel cele două regulamente, cel din 1903 și cel din 1914, observăm că ultimul este mai evoluat, structurat pe capitole și cu un număr mai mare de articole (36), cuprinzând mai multe detalii în ceea ce privește organizarea internă a Comunității. Acest fapt era normal având în vedere că, în cei zece ani de funcționare, Comitetul de Conducere al Comunității Grecești s-a confruntat cu diferite probleme care au condus la aceste modificări. Este posibil ca în această perioadă să mai fi fost redactate și alte regulamente, dar, din păcate, conținutul acestora ne este necunoscut.

Regulamentul din 1914 venea cu explicații clare privind delimitarea membrilor Comunității, precizându-se totodată și sumele, care vor suporta o creștere față de anul 1903, respectiv: membrii titulari, care puteau fi doar grecii stabiliți în București, plăteau taxe trimestriale între 24 și 240 franci¹⁸; membrii supleanți erau cei cu domiciliul în afara orașului, dar care ajutau Comunitatea; membrii onorifici deveneau donatori de toate categoriile. Există o mărire a sumei la categoria binefăcătorilor și marilor binefăcători, după cum urmează: între 500 și 1.000 franci sunt donatorii, între 1.000 și 5.000 franci sunt binefăcătorii (față de 2.000-3.000 franci în 1903) și peste 5.000 franci erau marii binefăcători (evergheți), în vechiul Regulament suma celor din urmă fiind de peste 3.000 franci.

De asemenea, se observă o împărțire a atribuțiilor în cadrul Comunității. Apare Consiliul de Administrație¹⁹ (față de Comitetul din 1903), compus din 11 membri, aleși pe trei ani, prin vot secret, de către grecii care își plăteau la zi contribuția și care aveau vârsta de vot. În cazul în care se întrunea majoritatea relativă (art. 14), constatată de doi membri ai comitetului, care verificau legalitatea buletinelor de vot și apoi le numărau (art. 13), se proclama noul Consiliu de Administrație, care prelua, pe bază de proces-verbal, arhiva și fondurile Comunității de la consiliul precedent (art. 18). Încă din prima ședință era numit un secretar, care era plătit (art. 19). Ședințele se făceau lunar, iar pentru validarea votărilor era necesară jumătate plus unu din membrii Consiliului de Administrație (art. 21). Se preciza că, dacă un membru din consiliu lipsea nemotivat timp de 4 ori consecutiv, era considerat demisionat (art. 22)²⁰.

Art. 24 prevedea, în plus față de Regulamentul din 1903, existența unui revizor școlar²¹. Consiliul alegea dintre membrii săi o Comisie de Control a Școlilor, care funcționa pe durata anului școlar și în timpul examenelor. Tot în acest articol se menționa că tot acest consiliu alegea o altă comisie (formată din bărbați și femei), care avea ca scop să adune contribuțiile benevole ale tuturor grecilor din România, dar și să organizeze reprezentațiile teatrale și dansurile.

¹⁷ Georgeta Penelea Filitti și Lia Brad Chisacof, *op. cit.*, p. 134.

¹⁸ AIMEG, ds. A/22/1 din 1934, *Regulamentul din 1914 (Κανονισμός της Ελληνικής Κοινότητας Βουκουρεστίου από το 1914)*, f. 4.

¹⁹ *Ibidem*, f. 6.

²⁰ *Ibidem*, f. 8.

²¹ *Ibidem*.

De asemenea, se stabilea ca în Duminica Tomii să aibă loc adunări generale, care puteau fi ordinare sau extraordinare, popularizate prin anunțuri publicate în două ziare grecești bucureștene.

Față de Regulamentul din 1903, apare menționată existența unui vicepreședinte, care înlocuia pe președintele Consiliului de Administrație câtă vreme acesta lipsea motivat (art. 30). Tot dintre membrii Consiliului de Administrație (dintre cei fără funcții) se alegea o Comisie de Control, formată din 3 persoane.

Art. 33 prevedea că limba de predare în școală era greaca, dar și româna, conform programei școlilor particulare din România.

Art. 36 sublinia că prezentul Regulament se fundamentează pe art. 1 (scopul Comunității), art. 30 (atribuțiile Consiliului de Administrație) și art. 33 (limba de predare în școală)²².

Comisia de Revizie a Regulamentului din 8 iunie 1914 era formată din P. Iconomos, dr. K. Parisidis, Il. Sanghias, K. Alexandrakis și P. Saravanos.

În Regulamentul din 1914 nu mai apare mențiunea că Ambasada avea dreptul de a controla activitatea instituțiilor care funcționau pe lângă Comunitate.

Concluzionând, se poate afirma că Regulamentul din 1914, în comparație cu cel din 1903, este mult mai amplu, având stipulate foarte clar atribuțiile Comunității și care va reglementa activitatea Comunității Grecești din București, probabil, până în 1931, cu mici modificări. În sprijinul acestei afirmații, menționăm unele informații din presa greacă, care preciza că, în timpul alegerilor din 16 mai 1921, prilej cu care Andreas Lazari a fost reales președinte al Comunității Elene din București, nu s-a respectat Regulamentul. Care regulament? Deoarece cel 1914 avea doar 36 articole, iar cei din Asociația Grecească din București "Progresul" (*Πρόοδος*) afirmau că: "s-a modificat art. 45 al Regulamentului [sic!] [...] de când alegerile se fac doar cu o prezență de 1/3 din membri"²³. Posibil ca Regulamentul din 1914 să fi fost modificat în unele puncte, dar esența va rămâne aceeași.

Tot ziarul "Ethnos" publica un articol²⁴, în 1934, cu ocazia alegerilor care urma să aibă loc, potrivit căruia Regulamentul din 1914 fusese anulat de către ambasadorul Greciei la București, K. Kollas, în 1927, fără niciun motiv: "[...] primul Regulament al Comunității noastre care a fost votat în 1910 și după care a funcționat până în 1927 [...]" Desigur, informația este incorectă și puțin exagerată, deoarece, chiar în Regulamentul din 1914 se făcea trimitere clară că mai existaseră și alte regulamente, afirmație susținută și de redarea în presa timpului a acestora, după cum am arătat mai sus. În schimb, un sămbure de adevăr există în această afirmație, deoarece am subliniat deja că unele modificări se aduseseră din moment ce, în loc de 36 articole apar 45 articole.

Totuși, confruntând informațiile din presă, se poate observa că Regulamentul din 1914 încă funcționa în 1929 și nu fusese anulat în 1927. Fostul vicepreședinte al

²² *Ibidem*, f. 12.

²³ BAR, "Ethnos", 18 iulie 1921.

²⁴ *Ibidem*, 23 septembrie 1934.

Comunității, dr. G. Zervos, trimitea o scrisoare spre publicare ziarului “Acropolis”²⁵, prin care reamintea grecilor din București că exista un Regulament, cel din 8 iunie 1914, care trebuia respectat, prilej cu care îl și publica în coloanele ziarului.

Pentru toată perioada studiată, se poate constata existența a două tabere în cadrul Comunității grecești din București. În momentul când una din acestea se afla la conducerea Comunității, cealaltă era în opoziție și critica “neajunsurile” pe care le aducea comunității consiliul de administrație care era la putere. Aceste conflicte au culminat în anul 1931, când au avut loc din nou alegeri și când s-a modificat Regulamentul Comunității.

La 8 octombrie 1931, o parte din “nemulțumiți” s-au constituit într-o grupare separată, *Asociația cetățenilor de naționalitate greacă și de origine greacă de altă naționalitate din România fără scop patrimonial*, sub denumirea *Comunitatea Elenă din București*²⁶. Acești greci au elaborat un nou regulament. Se menționa că asociația s-a fondat legal, în conformitate cu Legea românească din 6 februarie 1924, apărută în M. Of. nr. 27, și cu Protocolul anexat Convenției de comerț și navigație, semnat la 11 august 1931 (publicat în M. Of. nr 203 din 1 sept 1931, partea I).

Sediul acestei asociații nou constituite era în str. Austrului nr.33 și avea ca scop: “înființarea, administrarea, întreținerea și funcționarea de școli, biserici sau așezăminte filantropice, aflătoare la București precum și a celor aparținând statului grec, care sunt constituite și înființate cu contribuția tuturor grecilor din România și cu ajutorul statului elen [...] precum și activarea și progresarea bunelor raporturi greco-române”²⁷.

Asociația avea durată nelimitată de funcționare și, conform statutului său, prin structura și activitatea pe care și-o propunea, venea în sprijinul tuturor grecilor care doreau progresul Comunității grecești.

Capitolul II al prezentului Regulament stabilea categoriile de membri, aducând în plus, față de anul 1914, categoria de membru ajutor. Membru activ devenea orice grec stabilit în București, precum și cel care locuia în provincie, unde nu existau comunități grecești constituite, și care plătea 100 lei la înscriere și apoi câte 100 lei/an, taxa asigurându-i dreptul de vot în cadrul alegerilor. Membrul ajutor era cel care, prin acțiunile lui, sprijinea comunitatea. Membru onorific putea fi și un străin care contribuia la progresul comunității. Corpul didactic, clerul și personalul diplomatic nu avea dreptul de înscriere în asociație, precizându-se clar că doar ambasadorul, consulul, secretarii și trimișii Ambasadei se puteau considera membri onorifici, dar fără drept de vot (art. 11)²⁸. Donatorii greci sau străini plăteau o singură dată o sumă, care varia între 20.000 și 50.000 lei; dacă o depășeau, se

²⁵ Idem, “Acropolis”, 26 mai 1929.

²⁶ AIMEG, ds. A/22/I din 1934, *Καταστατικόν της Ελληνικής Κοινότητος Βουκουρεστίου από τις 8 Οκτ. 1931*, f. 1.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ *Ibidem*, f. 2.

încadrau în categoria marilor binefăcători. Atât donatorii cât și binefăcătorii erau trecuți într-un registru și primeau o diplomă (cap. II, art. 12-13).

Despre veniturile comunității se menționa, în plus față de Regulamentul din 1914, că puteau crește și din închirierea imobilelor comunității (cap. III, art. 14, lit. c).

Consiliul de Administrație al comunității era compus din 30 membri (creștea față de 1914, când erau doar 11), aleși de către Adunarea Generală, pe 3 ani (cap. V, art. 16-17)²⁹. În prima ședință se alegeau, dintre membrii Consiliului de Administrație, vicepreședintele, secretarul general, eforul financiar, 4 efori școlari, care, împreună cu președintele, constituiau Comitetul Executiv; acesta funcționa vreme de un an (art. 44). Hotărârile Consiliului de Administrație erau consemnate de către secretarul general în registrul de procese-verbale ale ședințelor Consiliului de Administrație (art. 20). Dintre atribuțiile Consiliului de Administrație, amintim: se îngrijea de starea economică a comunității, prin organizarea seratelor, balurilor, sărbătorilor festive; respectarea regulamentului de către toți membrii; înființarea de școli și instituții de binefacere (cantine, spitale). Membrii Consiliului de Administrație trebuia să plătească la casieria comunității cel puțin 3.000 lei/an și doar Comitetul Executiv avea dreptul de a micșora această contribuție, în funcție de împrejurări. De asemenea, se prevedea că, în cazul în care din Consiliul de Administrație se retrăgeau mai mult de 15 membri, obligația președintelui era de a convoca adunări generale într-o lună, în vederea alegerii noului consiliu.

La sfârșitul fiecărui an, Consiliul de Administrație, prin președinte sau secretar, trebuia să prezinte o dare de seamă, în fața Adunării Generale (art. 35), adunări care se anunțau în presa greacă locală, în M. Of., invitații și afișe expuse la școală și la biserică (art. 40)³⁰.

În plus, față de prevederile Regulamentului din 1914, apar noi comitete cu rolul de a împărți atribuțiile care înainte erau doar în grija Consiliului de Administrație: Eforia Școlară, compusă din 4 membri aleși dintre membrii Consiliului de Administrație și numiți de către președintele Comunității, în conformitate cu hotărârile Comitetului Executiv (art. 45)³¹. Menționăm câteva dintre atribuțiile acestora: angajarea personalului didactic, plătit de comunitate; îngrijirea și funcționarea școlii conform legii învățământului românesc. Hotărârile Eforiei Școlare se luau în prezența tuturor membrilor acestora și erau consemnate într-un registru special de procese-verbale (art. 49)³².

De asemenea, în acest Regulament erau precizate și atribuțiile președintelui (care prezida Adunările Generale, Consiliul de Administrație, Comitetul Executiv și Eforia Școlară), vicepreședintelui, secretarului general (în plus față de Regulamentul din 1914, acesta prezenta bilanțul, împreună cu eforul financiar), eforului financiar

²⁹ *Ibidem*, f. 4.

³⁰ *Ibidem*, f. 7.

³¹ *Ibidem*.

³² *Ibidem*, f. 8.

(care era ajutat de un contabil retribuit), Comitetului Executiv (compus din trei membri activi și trei membri ajutători aleși de către Adunarea Generală anual, fie prin vot secret, fie prin ridicarea mâinii) (art. 60)³³.

Despre Adunările Generale, aflăm că puteau fi ordinare (regulate) – la cel târziu 3 luni după încheierea anului școlar, prilej cu care Consiliul de Administrație prezenta darea de seamă – sau extraordinare – ori de câte ori situația comunității o cerea, putând fi convocate de către președinte, de către jumătate din membrii Consiliului de Administrație sau de către 3 membri ai comunității, care erau înscrși în mitrice și care și-au plătit contribuția și implicit dreptul de vot (art. 63)³⁴. Adunarea Generală era constituită dacă participau jumătate plus 1 din membrii comunității cu drept de vot.

Un capitol separat este alocat alegerilor (cap. X)³⁵, în care se specifica faptul că acestea vor avea loc la 3 ani de la constituirea Consiliului de Administrație, în a doua duminică de după Adunarea Generală. O inovație în acest Regulament este și apariția Comitetului Electoral pentru desfășurarea alegerilor, desemnat de către Consiliul de Administrație cu cel puțin zece zile înaintea alegerilor, comitet compus dintr-un președinte și doi secretari (art. 67). Sarcina acestuia era de a asigura alegeri corecte, primind o urnă pe care o sigilau în prezența președintelui și secretarului general al Consiliului de Administrație. Procedura de vot era obișnuită și nu vom intra în detalii. Se specifica totodată că votanții trebuia să fie majori, să fie trecuți în buletinele de vot, să depună la casierie suma de 1.000 lei, cu chitanța făcând dovada plății cu cel puțin 5 zile înaintea alegerilor, altfel nu puteau vota.

În dispozițiile finale se preciza că, imediat ce administrația Bisericii Bunei Vestiri sau a altei biserici grecești va fi dată Comunității, Consiliul de Administrație va alege o Eforie Ecclesiastică, compusă din patru efori și președintele Consiliului de Administrație, care va fi subordonată Comitetului Executiv (la fel și Eforia Școlară), urmând să funcționeze după un regulament special. De asemenea, se specifica faptul că, în cazul dizolvării Comunității, deoarece biserica și clădirea școlii erau în proprietatea statului grec, acestea vor intra în posesia de drept a Ambasadei (art. 80).

În final, se menționa că Regulamentul s-a întocmit la 8 octombrie 1931 în București, în conformitate cu hotărârile Consiliului de Administrație, consemnate în procesul-verbal din 24 septembrie 1931. Comitetul ales era constituit din: Petre O. Vassalopoulos, M. Valsamakis, Alc. Eustathiadis, S. Nicolaidis, L. Kostomiris³⁶, urmând ca pe 8 noiembrie 1931 să aibă loc adunări generale. Acest Regulament a fost publicat în ziarul "Etnos"³⁷, cu mici modificări (o rearanjare numerică a articolelor), dar în esență identic cu cel pe care l-am prezentat.

³³ *Ibidem*, f. 10.

³⁴ *Ibidem*, f. 11.

³⁵ *Ibidem*, f. 11-13.

³⁶ *Ibidem*, f. 14.

³⁷ BAR, "Etnos", 25 octombrie 1931.

Datorită cercetărilor concretizate în articolul Georgetei Filitti și Liei Brad-Chisacof³⁸, aflăm și componența Consiliului de Administrație: P. O. Vassalopoulos – președinte; S. Nikolaidis – secretar general; N. Gherondakis, K. Djabira – efori școlari, N. Anastassiu, A. Banola, M. Banola, M. Garitsopol, S. Gunopol, S. Hagivassiliu, dr. P. Ioanid, K. Luliadis, S. Nicothodi, Ch. Patico, S. Roiba, G. Saidufi, Z. Tzuhara, A. Vassalopoulos – membri; G. Potus, D. Sotiruli, T. Mudopoulos – cenzori.

Acest Regulament a stat la baza funcționării Comunității grecești din București până în 1934, când trebuia să aibă loc adunări generale, în vederea alegerii unui nou consiliu de administrație. Tocmai acest eveniment a dat naștere unor noi conflicte, care au culminat cu necesitatea intervenției, atât a autorităților române pentru calmarea spiritelor, cât și a statului grec, care va trimite un nou regulament de funcționare, cu toate că exista unul.

În continuare, redăm comunicatul Consulatului Greciei la București³⁹, care cuprinde informații importante privind contextul care a determinat intervenția statului elen; în fapt, era răspunsul consulului la cele scrise de un ziar local (fără a se preciza care) despre amestecul guvernului grec în treburile interne ale comunității. Se menționa:

- “1. Guvernul grec nu dorește să se amestece în conducerea internă.
2. Comunitatea nu e persoană juridică. Imobilul școlii e înscris pe numele statului grec [...]; acestea au emanat obligații pentru statul grec pe care acesta a fost nevoit să le rezolve.
3. Susține efortul Comunității Grecești de a obține personalitate juridică.
4. Dat fiind că persoana juridică trebuie să aibă caracter grecesc, precum este stipulat și în Convenție (1931), condiția indispensabilă e ca și comitetul de conducere să fie compus din cetățeni greci.
5. Cetățeni greci se vor considera toți cei care n-au renunțat la cetățenia greacă [sic!].
6. Alegerile de duminică viitoare vor desăvârși acest proces.”

Presupunem că acest comunicat a fost redactat la 18 noiembrie 1934, deoarece alegerile organizate de Ambasadă au avut loc pe 25 noiembrie același an. Raportul întocmit de către delegația Comunității Grecești din București, compusă din: Vassalopoulos, Zervos, Dongas, Kostomiris, și trimis subsecretarului de stat, Savel Rășcanu, prin care îl informa despre abuzurile consulului grec, K. Kollas, menționează informații despre existența unor noi statute “care consfințesc amestecul Legației și Consulatului, arogându-și dreptul de a numi personalul didactic și administrativ, de a exclude ca alegători eligibili greci care au cetățenia română”⁴⁰.

³⁸ G. Penelea Filitti, L. Brad-Chisacof, *op. cit.*, p. 139.

³⁹ Arhiva Ministerului Afacerilor Externe a României [în continuare, A.M.A.E.], fond România, 71, vol. 376 (1925-1934), f. 253; comunicatul este nedatat.

⁴⁰ *Ibidem*, f. 248-249.

Nu vom insista asupra desfășurării alegerilor și a conflictelor care au urmat, deoarece le vom alocă atenția cuvenită în alte articole.

Anul 1934 a însemnat continuarea amestecului Legației Greciei la București. Din presa greacă⁴¹ aflăm despre modificarea Regulamentului din 1934, amintindu-se că puteau alege și străini, de origine greacă, dar cu condiția să fi plătit taxa de 50.000 lei. Ne vom opri la acest nou Regulament din 1934, încercând să reconstituim, pe baza informațiilor din presă, conținutul acestuia. Anunțul din presă chema pe toți grecii din București să vină să voteze noul regulament, pe 4 noiembrie 1934: "Prin noul Regulament nu urmărește nimeni să distrugă școala greacă. Acesta a fost un tertip din partea vechiului Consiliu de Administrație de a câștiga alegerile"⁴². Împreună cu această notă era publicat, pentru informarea alegătorilor, noul Regulament⁴³, cu modificările pe care le statua. Vom insista doar asupra punctelor mai importante, care aduceau o schimbare în Regulament.

Încă din art. 1 se preciza: "Comunitatea Greacă din București se constituie din greci stabiliți în București". Membri puteau fi: activi și plăteau 100 lei/lună sau în tranșe stabilite; membri ajutători, care plăteau 50 lei/lună; membri de onoare, câte 20 lei/lună.

Organismele Comunității Grecești din București erau: Consiliul de Administrație, Adunarea Generală, Comitetul Electoral, Eforia Școlară, Comitetul Executiv.

Art. 19 prevedea că Eforia Școlară era condusă de către consulul Greciei la București, împreună cu primul secretar al Ambasadei Greciei în România, și era compusă din 4 membri, numiți de către aceștia.

Art. 21 venea cu precizarea că alegător putea fi doar cetățeanul grec din București, major (30 ani), care era membru al comunității de cel puțin 6 luni și care și-a plătit contribuția aferentă. Alegătorii se înscriau în catalogul de vot cu cel puțin zece zile înainte de ziua hotărâtă de Adunarea Generală, când urmau alegerile. Procedura de vot, prevăzută la art. 22-25, era la fel ca în Regulamentul din 1931.

Eforia Școlară era compusă doar din trei membri (și nu patru, cum era în vechiul Regulament) și care, împreună cu președintele, vicepreședintele și secretarul general al comunității, constituiau Comitetul Executiv (art. 28), care controlau bilanțul și darea de seamă, expuse de către Consiliul de Administrație, în presă, și care trebuiau trimise și ministrului de Externe grec.

În concluzie, acest Regulament nu avea ca scop distrugerea comunității grecești din București, cum se afirma în presa greacă, ci statua doar intervenția Legației Greciei la București în timpul alegerilor, dar și rolul de arbitru în societatea elenă bucureșteană.

⁴¹ BAR, "Acropolis", 19 noiembrie 1936.

⁴² Idem, "Farul național", 4 noiembrie 1934.

⁴³ *Ibidem*.

Anul 1936 a adus noi modificări Regulamentului din 1934. Presa greacă a timpului⁴⁴ menționa că, prin noul Regulament, puteau vota și străinii, de origine greacă, cu condiția să fi plătit 50.000 lei. În procesul-verbal trimis Consulatului Greciei la București se preciza că Regulamentul din 1934 este modificat, specificându-se ce anume s-a schimbat⁴⁵. Art. 21 a cunoscut o îmbunătățire: puteau alege și străinii, de origine greacă, dar și cei care până în 1931 fuseseră membri în Consiliul de Administrație, care creditaseră comunitatea greacă; vârsta de alegător se stabilea la 25 ani (față de 30 ani, cum era prevăzut în Regulamentul din 1934).

Din art. 28 și 45 se ștergea cuvântul “școlară” rămânând doar termenul de “3 efori”. Se anula art. 54-57 care stabileau atribuțiile Eforiei Școlare; noul art. 54 sublinia că personalul didactic al Școlii grecești din București era ales de către Comunitatea greacă. Profesorii de limbi străine erau numiți de Ministerul Învățământului din Grecia, la propunerea Comunității grecești din București. Directorul Gimnaziului Grec sau înlocuitorul legal al acestuia răspundea în fața Ministerului Învățământului din Grecia pentru organizarea școlii, respectarea îndatoririlor profesorilor și orice altă problemă care aducea atingere școlii sau clădirii acesteia.

Art. 55 prevedea obligația ca profesorii să manifeste respect față de Consiliul de Administrație al Comunității. Art. 56 menționa că orice reparație a clădirii școlii se făcea numai după informarea prealabilă a ministrului Învățământului grec și cu acordul Consiliului de Administrație, care aviza sumele necesare. Art. 57 statua că directorul școlii fixa salariile profesorilor, care erau plătiți din veniturile comunității.

Art. 70 stabilea că nu se admitea nici o altă modificare a prezentului Regulament, timp de 3 ani, cât funcționa Consiliul de Administrație, modificări care se efectuau numai cu acordul ministrului de Externe grec la București.

Acest Regulament trimis de Guvernul grec a fost contestat de mulți greci din București și, din presă⁴⁶, aflăm că din cei 6.000 greci care erau în București, doar 69 l-au votat. În anul 1939, când trebuia să aibă loc alegeri, se amintea în presă că, deoarece procedura de vot nu se respectase, Comitetul Părinților nefiind chemat și nici atașatul ministrului de Externe, alegerile se anula⁴⁷. Din nota Ambasadei, publicată în presă, aflăm că, până la trimiterea Regulamentului de către Guvernul grec și alegerea unui nou consiliu, Ambasada numea un comitet interimar, care trebuia să conducă Comunitatea Greacă din București. Presupunem că, datorită deselor conflicte care existau în comunitatea greacă bucureșteană, Legația, care avea rol de arbitru, trebuia să intervină asupra regulamentelor de funcționare a comunității, astfel încât să sprijine bunul mers al acesteia. Din păcate, nu deținem această variantă a Regulamentului, din 1939.

⁴⁴ Idem, “Iris”, 19 noiembrie 1936.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ *Ibidem*, 25 decembrie 1936.

⁴⁷ Idem, “Ethnos”, 28 mai 1939.

Anii celui de-al doilea război mondial au dus la retragerea Ambasadei Greciei din România, de interesele supușilor greci ocupându-se Legația Elveției la București. La 6 noiembrie 1944, personalul Ambasadei Greciei se va reîntoarce în București⁴⁸. Pentru perioada 1939-1944, nu deținem alte regulamente ale Comunității Grecești din București. În Adunarea Generală din 8 iulie 1945, se propunea un nou regulament. Art. 42 prevedea că demisia Comitetului Comunității nu avea ca rezultat și demisia Consiliului de Administrație; aceasta ar putea duce la probleme între cele două organe, astfel încât consiliul ar putea să controleze comitetul. Art. 22 menționa că președintele Comunității grecești să fie neapărat cetățean grec. Regulamentul trimis de ministrul de Externe, pe care nu-l puteau schimba, sublinia aceasta, ca o condiție de bază a funcționării comunității. Se cerea schimbarea art. 21, care prevedea că în comitet și în consiliu puteau face parte și străini; argumentul adus era că se pierdea caracterul grecesc al comunității. Nu deținem decât aceste referiri privind propunerile de schimbare a regulamentului, forma finală, dacă a existat, nu am depistat-o în niciuna dintre sursele amintite.

În concluzie, organizarea internă a Comunității Grecești din București, statuată prin regulamente, bune sau rele, a fost una complexă, care reprezintă rezultatul, de cele mai multe ori, al luptei pentru cucerirea conducerii comunității a grupurilor de interese din cadrul acesteia.

Résumé

Cadre normatif de l'organisation des Grecs de Bucarest dans la première moitié du XXème siècle. Les Règlements de la Communauté grecque

Les Grecs de Bucarest se sont associés dans une Communauté Hellénique vers la fin du XIXème siècle, beaucoup plus tard que dans les autres villes où habitaient des Grecs. Les archives de cette communauté n'ont pas été conservées; en conséquence, la reconstitution de son existence a nécessité une documentation dans les Archives des Ministères des Affaires Etrangères de Grèce et de Roumanie et dans les journaux de l'époque.

Le seul étude historique qui porte sur ce sujet est celui de Georgeta Filitti et Lia Brad Chisacof, mais celui-ci concerne quelques aspects de la vie de la communauté grecque de Bucarest des années 1914-1936.

Notre recherche se propose d'analyser les règlements successifs de la communauté hellénique de Bucarest et la manière à laquelle les divers groupes d'intérêt ont agi pour assurer leur domination dans cette organisation. Le terminus chronologique choisi est 1946 faute de sources documentaires.

⁴⁸ Idem, "Grecia Nouă", 12 noiembrie 1944.

The National Liberal Party and the National Peasant Party Assembly of Alba-Iulia (May 1928) (II)*

Ovidiu Buruiană

4. The Assembly

The Liberals found it impossible to ban the gathering. The decision upon the approval, on May 3rd, was marked after long delays and four meetings of the Council of Ministers in a single day (at peace time) by the social experience of C. Argetoianu and Gh. Tătărescu⁶⁹, as well as the analyses made on the situation of Alba-Iulia by the Information B Office. The Note of May 2nd, 1928 expressed the concern for the consequences deriving from this affair, and suggested tact and caution from the authorities. There was the conviction that there would be many people, much prating, and rather dull resolutions for the Government and Regency, but nothing more, and on one condition: that the authorities would please themselves gazing without challenging the mob and the leaders⁷⁰. The exceptional security measures taken by the Government under the guidance of Gh. Tătărescu were meant to isolate the problem from the Liberal perspective so that "*abcesul să crape la Alba-Iulia și puroiul să nu poată curge în afară* / the boil erupts in Alba-Iulia and the pus does not overflow", according to C. Argetoianu's stylistic language⁷¹. Considered excessive by the leaders of the National Peasant Party (who spoke of cannon batteries, air squadrons, censorship and the apprehension of journalists who were circulating inaccurate and disturbing news), the measures were partially withdrawn on May 5th, after Iuliu Maniu had taken charge of maintaining order⁷².

The gathering itself did not impress the Romanian political elites, despite the radical statements made and the representation of the Liberal government as

* See "Revista Arhivelor", 84 (2007), 3-4, p. 203-223.

⁶⁹ C. Argetoianu, *op. cit.*, p. 247; *Politica de negațiune. Manifeste calomnioase și așățătoare, dar fără program de guvernare*, "Viitorul", XXI, no 6061, Saturday, May 5, 1928.

⁷⁰ A.N.I.C., fond Brătianu, file 468, p. 24-25.

⁷¹ C. Argetoianu, *op. cit.*, p. 250; the gathering was watched by Romulus Voinescu, the Director of the General Security (Siguranța Generală) of Bucharest (A.N.I.C., fond Direcția Generală a Poliției, file 3/1928, p. 4).

⁷² I. Scurtu, *op. cit.*, p. 93; the Government warned the foreign correspondents to give only the official presentation of the gathering in Alba-Iulia and not biased news. The reason of this prohibition was represented by the "*apărarea statului român împotriva unor acțiuni de atingea prestigiului și interesele vitale...* / defence of the Romanian State against actions that would bring offence to its prestige and vital interests..."; by the honesty and not the censoring of the press, argued the Liberals (in *Restabilirea unor fapte. Campania de ponegrire a României*, "Viitorul", XXI, no 6070, Wednesday, May 16, 1928).

“*dușman al poporului / enemy of the people*”. Iorga described it as a completely old-fashioned action, “*o periculoasă arlechinadă / a dangerous harlequinade*”, or a political parade⁷³. The mob, the scenic display, the motion forwarded to the Regency, the timid attempt to overthrow the Government by a march to “*blăstămata capitală a regătenilor / the damned capital of the regăteni*”⁷⁴ that was transformed into an appeal to Tătărescu for transportation means to take them home⁷⁵, were enclosed in the scenarios projected by the Government. In a letter addressed to the foreign *chargés d'affaires* that was meant to serve for propaganda material with the view to fight against those correspondents who had accredited the idea that in Romania “a revolution” had taken place, I. G. Duca declared that everything had limited to a motion written in violent terms, but otherwise similar to the previous resolutions of the NPP⁷⁶. The novelty resided in the pledge requested by a priest to the participants to fight in all the cities and villages restlessly and at all cost against the “illegitimate” Government, asking God “*să le dea puterea de a birui și a forma o Românie nouă, liberă, mamă ocrotitoare pentru toții fiii țării / to give them the strength to win and form a new and free Romania, a protective mother for her sons*”. The discursive Messianism and the potential consequences of the sacramental gesture within a traditional society explain the fury of the Liberals and, in particular, that of the Minister of Cults, the Transylvanian Alexandru Lepedatu, to deliver the participants from oath by the Holly Synod⁷⁷.

The Carol question, although real based on his attempt to reach the country, is only a minor aspect in the context of the Alba-Iulia gathering, an additional means

⁷³ N. Iorga, *O viață...*, p. 721; the gathering of Alba-Iulia was presented in the same dramatic terms by Grigore Trancu-Iași, and its “failure”: “*un mare fiasco / a great fiasco*” (Gr. Trancu-Iași, *op. cit.*, p. 54). However, Joseph Roucek was fascinated by the political shape of the event. Joseph S. Roucek, *Contemporary Roumania and Her Problems. A Study in Modern Nationalism*, Stanford University, California-London-[Oxford], 1932, p. 117).

⁷⁴ N. Iorga, *România contemporană...*, p. 363.

⁷⁵ I. Scurtu, *op. cit.*, p. 98.

⁷⁶ The interviews and statements of I. G. Duca in “*Giornale d'Italia*”, “*Le Temps*”, “*Neue Freie Presse*” of Vienna, cf. “*Viitorul*”, XXI, nos 6074 and 6075 on Monday and Tuesday, May 21-22, 1928; see also A.N.I.C., fond Ministerul Propagandei și Informațiilor, file 44, p. 25 *apud* M. Rusenescu, I. Saizu, *op. cit.*, p. 236.

⁷⁷ A. Călinescu, *op. cit.*, p. 83; *Sf. Sinod condamnă hotărât introducerea Bisericii în luptele politice. Jurământul de la Alba-Iulia este declarat nul iar preoții care și-au uitat datoria vor fi pedepsiți*, “*Viitorul*”, XXI, no 6085, Monday, June 4, 1928. Gh. Tătărescu, the Sub-Secretary of State of Internal Affairs, sent in June 1928 a circular letter to all the Prefects from Transylvania requesting them to inform the population by massive publicity, oral propaganda, or press and newsprints of the official press release made by the Holly Synod to annul the pledge extorted in Alba-Iulia by “*câțiva preoți agitari / a few propagandist priests*” otherwise sent to trial, and the deliverance of the believers from the oath “*smuls prin mijloace nepermise / extorted by unlawful means*” (A.N.I.C., fond Direcția Generală a Poliției, file 3/1928, p. 134). In their turn, the National Peasants gathered upon Maniu’s decision against the Metropolitan Bălan, who had denied the execution of the penalties applied by the Synod to the priests receiving the oath of Alba-Iulia (*Note of June 14, 1928, A.N.I.C., fond familia Brătianu, file 468, p. 115*).

of pressure on the political factors planned by the Liberals. Transformed into a main issue by the Liberals after the end of the event in order to enhance their authority, it gained impressive verbal shapes such as that of Carol, who was willing to negotiate the amendment of the treaties with Hungary in exchange for support for his return to the country⁷⁸. The obvious aim was to alienate the former heir to the Crown of Romania from the public opinion. The Liberals made a clear connection between Carol's action and the Congress of Alba-Iulia, while the National Peasants' was rather ambiguous. Even Armand Călinescu seemed surprised by the Government's position in his "Memoirs"⁷⁹. In addition, the "Reports" made by the Security Service seemed to approach the two aspects of the gathering differently after the event⁸⁰.

5. The outcome

Repeatedly informing of the imminent fall of the Liberal Government, the National Peasant Party was faced with difficulties shortly after the May 1928 events; many Peasant leaders, including Ion Mihalache, manifested dissatisfaction with the dénouement of the reunion and the modest results of the Assembly of Alba-Iulia: the Government had not been overthrown and the Regency had not been impressed⁸¹.

⁷⁸ *Acțiunea fostului prinț Carol pentru revizuirea tratatelor*, "Viitorul", XXI, no 6065, Wednesday, May 9, 1928; *După uneltirile dela Londra. Cine este aventurierul Barbu Ionescu*, "Viitorul", XXI, no 6081, Wednesday, May 30, 1928; *Trădarea fostului prinț Carol*, "Glasul Ardealului", II, no 20, Sunday, May 20, 1928, p. 1 (the trivial language addressed to Carol who "was known" to "trăiește o viață destrăbălată cu jidanca lui și cu alte femei stricate de prin crâșmele Parisului / be living in debauchery with his Jew woman and other sluts in Paris's taverns"; a "om păcătos / wretched man" who made a deal with Maniu, Rothemere and Budapest so that with the help of the Hungarians he would secretly return to the country to oust his son from the throne and "make a queen of his Jew": in exchange for support, he had pledged in writing that once on the throne he would restore Transylvania to Hungary"); *Machinațiunile Ex-prințului Carol*, "Glasul Bucovinei", XI, no 2663, Thursday, May 9, 1928, p. 1; *Încercările fostului prinț Carol*, "Glasul Bucovinei", XI, no 2665, Friday, May 12, 1928, p. 3; *Complotul ex-prințului Carol*, "Glasul Bucovinei", XI, no 2667, Wednesday, May 16, 1928, p. 1; *Aventura ex-prințului Carol*, "Glasul Bucovinei", XI, no 2668, Thursday, May 17, 1928, p. 1; see also Iorga, *România contemporană...*, p. 363, who considers the Liberal accusations as the utmost surreal news, most certainly impressive, "exploatarea cu dibăcie / the skilful exploitation" of the Prince's statement, "mediocră ca fond și ca formă / mediocre in essence and form"; Mihail Manoilescu is much more trenchant, judging the Liberal deed as vile going so far as to make the press write that "prințul trebuia să se oprească în drumul său la Budapesta, pentru ca să-și asigure concursul ungurilor, pe baza revizuirii granițelor de la Trianon / the Prince had to make a stop in Budapest on his journey to get the Hungarians' assistance based on the Trianon border modification" (in *Memorii*, I (ed. Valeriu Dinu), Bucharest, 1993, p. 182-183).

⁷⁹ A. Călinescu, *op. cit.*, p. 83.

⁸⁰ A.N.I.C., fond Direcția Generală a Poliției, file 3/1928, p. 104; see, for example, *Darea de seamă din 28 Maiu 1928 a Serviciului Special de Siguranță Ploiești*, which examines the latest main events (the reunion of Alba-Iulia, the adventure of Ex-Prince Carol, the stabilisation) and the position of the political parties and other social forces in this matter.

⁸¹ A.N.I.C., fond Brătianu, file 468, p. 46; *Dezorientarea. Neînțelegeri în conducerea partidului național-țărănesc*, "Viitorul", XXI, no 6067, Sunday, May 13, 1928.

The editorial office of the officious “Dreptatea” was in deep silence, still waiting for “ceva tare / something hot”, at least an ultimatum addressed to the Regency⁸². The idea that Maniu had only wished to open up the eyes of the Regency in the matter of the people of Transylvania and the resentment of the Liberals induced by the local organisations of the National Peasant Party were regarded by many observers as a compensation of the Alba-Iulia failure⁸³. The change of tactics was inevitable, from the great gatherings in the provinces to the minor but continuous agitation⁸⁴.

The Liberals appeared to have benefited from the reunion of Alba-Iulia, given the relative discredit suffered by the National Peasants. The Party newspapers express their joy in headlines on the “*eșecul lamentabil și ridicul al agitațiilor național-țărăniște* / deplorable and ridiculous failure of the National Peasant agitations”, or the “*revoluționarii care cer 50 % reducere pe CFR... / revolutionaries asking for a 50% cut of the train tickets...*”⁸⁵. The cartoons of Iuliu Maniu riding a wooden horse, wearing a paper helmet (with “Dreptatea / Justice” written on it), and holding a wooden sword while being pushed by Mihalache and the bridles held by the Vaida Voevod (with the caption: “*Victoria de la Alba Iulia: Marșul d-lor Maniu, Vaida și Mihalache spre București* / The Victory of Alba-Iulia: The March of Maniu, Vaida, and Mihalache to Bucharest”), were in the Liberal opinion the expression of the ridicule the National Peasants had appealed to. It had been “the scrawny’s Sunday” (“*Duminica slăbănogului*”) in the folk calendar. The masses could gather in a great movement of a national or social character, but they would not waste their energy in an electoral agitation, argued the Liberals⁸⁶. The alleged winners replied to the Peasant speech with a description of the moment in epic terms: the Alba-Iulia gathering represented “*paroxismul încordării și momentul culminant al manifestării forțelor populare* / the utmost tension and climax in the manifestation of the popular forces”. Everything ended and concentrated in Alba-Iulia. There was nothing else beyond it⁸⁷. The National Peasant Party had shown its weakness. The masses had become the victims of the National Peasant “farce”, “*jucate în tovărășia comuniștilor și în aplauzele Budapestei și Moscovei* / staged in the company of the Communists and applauded by Budapest and Moscow”. In the Liberal projection, the Transylvanian peasants, allured with demagogic promises, were left in hunger and

⁸² A.N.I.C., fond Brătianu, file 468, p. 37.

⁸³ *Ibidem*, p. 58.

⁸⁴ *Ibidem*, file 112, p. 49, 50, 50v.

⁸⁵ “Viitorul”, XXI, no 6064, Tuesday, May 8, 1928; the Ilfov Party officious presented the Alba-Iulia events as an attempt of “*revoluție cu bâta în căruță și cu entuziasmul în căciulă* / revolution with sticks in the wagon and enthusiasm in the hat (“Liberalul”, Ilfov, III, no 5, May 15, 1928); see also *Alba-Iulia – un nou eșec național-țărănist*, “Glasul Bucovinei”, XI, no 2661, Tuesday, May 8, 1928, p. 3.

⁸⁶ Vr., *După marea adunare “Alba Iulia”*, “Vremea. Politică-Socială-Culturală”, I, no 12, May 10, 1928, p. 1.

⁸⁷ *O superioară producție a politicii de negațiune*, “Viitorul”, XXI, no 6065, Wednesday, May 9, 1928.

weariness to wander on the roads, while the illustrious “were feasting” or driving cars⁸⁸. Meanwhile, the Liberals wished to describe the gathering in different figures, speaking of only 35-40,000 participants⁸⁹.

The Government congratulates itself, in turn, for the minimum outcome of the event. Vintilă Brătianu was pleased that this reunion put an end to the “revolution myth”⁹⁰. “The notes [...] on the state of being of different social classes” made by the Securitate Service showed that the commotion created around the Assembly of Alba-Iulia and the planned “visit” of Prince Carol had faded rather fast, although a great deal of the population was expecting a change in the economic system. Only the peasants from Transylvania who had sent representatives to the meeting were affected by the speeches, urges and the oath made, although they were disappointed in the lack of practical results of this event, which they had hoped would fulfil all their needs⁹¹. Gh. Tătărescu was able to declare though that Transylvania wished to

⁸⁸ *Epilogul farsei dela 6 Maiu*, “Viitorul”, XXI, no 6067, Sunday, May 13, 1928; Vasile Oprea, *A avut un singur rezultat*, “Glasul Bucovinei”, XI, no 2662, Wednesday, May 9, 1928, p. 1.

⁸⁹ *Adevăratele proporții ale întrunirii dela Alba-Iulia. Declarațiunile d-lui N. D. Chirculescu, fost ministru al muncii*, “Viitorul”, XXI, no 6066, Thursday, May 10, 1928; a “Jesuit” analysis of the Liberals considered the National Peasant representation in the gathering as insignificant – the 40,000 participants being a minor part of the 3.5 million voters in Great Romania (including the county of Alba), in *Ce-a reprezentat numericește întrunirea dela Alba Iulia*, “Viitorul”, XXI, no 6064, Tuesday, May 8, 1928. Another Liberal officious insisted on a certain circular letter of Boilă that was urging their supporters to forge the number of participants (Vr., *După marea adunare “Alba Iulia”*, “Vremea. Politică-Socială-Culturală”, I, no 12, May 10, 1928, p. 1). See also *Adunarea dela Alba-Iulia*, “Glasul Ardealului”, II, no 19, Sunday, May 13, 1928, p. 1 and *Drumul rătăcirii*, “Glasul Ardealului”, II, no 20, Sunday, May 20, 1928, p. 1, where the number of participants had been calculated according to the surface of the site at 15-20,000 people the most.

⁹⁰ Comforted by the outcome of the gathering, I. G. Duca declared to a representative of “Rador” that “*nu există fără mai pacinică și doritoare de muncă decât România, și știm în plus că nu există nici o problemă socială gravă care să poată servi ca bază a unei agitații revoluționare care să poată servi ca bază unei agitații revoluționare. Există evident o opoziție nerăbdătoare să vină la putere, dar agitațiile ei sunt cu totul de suprafață. Alba-Iulia în aceste condiții nu putea fi decât ceea ce a fost, adică o întrunire mai mult sau mai puțin numeroasă, terminată printr-o moțiune mai mult sau mai puțin violentă. Evenimentele au confirmat în totul prevederile guvernului. România continuă opera de organizare și progres* / there is no country more peaceful and work-loving than Romania, and I wasn’t aware of any serious social problem to underpin a revolutionary agitation. There is, in fact, an opposition anxious to take over power, but such agitations are merely superficial. Given these circumstances, Alba-Iulia couldn’t be but what it was, i.e. a reunion more or less numerous, terminated by a motion more or less violent. These events confirmed entirely the Government’s projections. Romania continues its organisation and development work” (cf. *Declarațiile d-lui ministru Duca despre Alba-Iulia*, “Glasul Bucovinei”, XI, no 2662, Wednesday, May 9, 1928, p. 1).

⁹¹ A.N.I.C., fond Direcția Generală a Poliției, file 3/1928, p. 196-201, *Referat. Despre starea de spirit a populației din regiunile Brașov, Sibiu-Tișoara și Cluj, despre rapoartele primite dela Inspectoratele Generale respective* (see also the reports of the General Police and Security Inspectorate of the Brașov Region, Ibidem, f. 209-212, Deva Security Service, Ibidem, f. 218; Lugoj Special Security Service, Ibidem, f. 222-223v.; etc.). In some villages such as Gurgău and

participate in this constructive work⁹². Certain uproar took place in Valea Jiului, a region with strong socialist influences. The coal miners from Lupeni and Vulcan, attendees of the gathering in Alba Iulia, affected by the speeches concerning their role in a future governing, (*“că vor stăpâni alături de țărani / that they will rule jointly with the peasants”*) resorted to violence. They refused to recognise the legal celebration of May 10, choosing to work on this day with the permission of the management that wished to avoid any measure meant to animate spirits. The lack of defined results in the post-Alba Iulia period and lack of authority from the union leaders generated the enhancement of local tensions, but also of social and political movements (the Liberals spoke of the “rebellion of May 28”). The intervention of the Internal Affairs Sub-State Secretary, Gheorghe Tătărescu, managed to appease the conflict⁹³.

The Liberals thought they had the Government's cover. In a meeting of Bucharest and Ilfov Liberal leaders held on May 19, the Prime-Minister strongly recommended to continue organise and consolidate the State, *“potrivit cerințelor sale democratice, de ordine, de progres și de înfrățire socială / based on its democratic, order, development, and social twinning requirements”*. At the same time, he also gave a warning to those who *“vor încerca pentru interese și nerăbdări de partid să tulbure mersul liniștit al țării / will try to disturb the country's peaceful advancement guided by interests and Party anxieties”*⁹⁴. According to the Liberals, the National Peasant Party was no longer popular, fact proved by their defeat in the partial communal elections of Arad⁹⁵, in the elections for senator vacancies in the College of

Pietroasa, the peasants returned from Alba Iulia had forced the drummer to gather the people before the village-hall to announce them that the Liberal government had collapsed, and Iuliu Maniu took over the power; information that mobilised the villagers to replace the local authorities (notary, mayor, sylviculturist) and start a political uprising, yelling *“jos burjuii / down with the bourgeoisie!”*, which eventually ended with the gendarmerie's intervention (*Isprăvi urâte*, in “Glasul Ardealului”, II, no 21, Sunday, May 27, 1928, p. 3).

⁹² “Viitorul”, XXI, no 6155, Saturday, August 25, 1928.

⁹³ *După Alba Iulia. Ce s-a petrecut în Valea Jiului*, “Viitorul”, XXI, no 6130, Friday, July 27, 1928; in reply to the interview by the Sub-State Secretary Gh. Tătărescu, Pompiliu Ionițescu declared for “*Dreptatea*” (*Adevărul asupra faptelor din Valea Jiului*, II, no 236, Sunday, July 29, 1928) that “*Republica Diamantului Negru dela Jiu / The republic of the Black Diamond from Jiu*” was the sheer fantasy of the Security agents. According to the Peasant political man, expressions such as “Communism” or “Hungarian irredentist” were obsolete clichés attempting to throw contempt against the National Peasant Party, which had presumably instigated to uprising. The action of the military Justice, present in Petroșani with no reason, represented some sort of political vengeance, the strike being caused by work conditions. Meanwhile, Maniu was concerned of what was happening in Valea Jiului and requested Hațieganu from Cluj to go to Lupeni and do whatever necessary to calm the spirits (*Note of May 17, 1928*, in A.N.I.C, fond familia Brătianu, file 468, p. 54).

⁹⁴ “Viitorul”, XXI, no 6073, Sunday, May 20, 1928; see also *D-l Vintilă Brătianu către organizațiunile Partidului Național-Liberal din întreaga țară*, “Glasul Bucovinei”, XI, no 2671, Sunday, May 20, 1928, p. 1.

⁹⁵ The Liberals had won 4,108 votes against the 786 votes of the NNP (and the People's Party) or

the Agricultural Chambers of Ilfov (where the National Peasants supported the representative of the People's Party, Constantin Garoflid), or in the regional elections of Prahova⁹⁶. The aggressive campaign against Carol was also a sign of the Liberal self-confidence.

The Liberal negation was still valid, regardless of the radical shift in the "independent" press language, which no longer requested the immediate withdrawal of the Government under revolution sanction, but a transition type of government (eventually led by N. Iorga)⁹⁷. Other competitors claimed power from the order and peace platform, considering the "failure" of Alba-Iulia. General Averescu⁹⁸ and Nicolae Iorga – the latter believed to have been more justified since "*averescanii erau slugile liberalilor* / Averescu's supporters were the Liberals' servants"⁹⁹ – attempted to take initiative in criticising the Liberal Party for "*guverna împotriva țării* / governing against the country". "*Moștenirea liberală* / The Liberal heritage",

the 962 votes of the Labour Bloc (in *O legendă și o cutezanță. "Națiunea" d-lui Maniu*, "Viitorul" XXI, no 6153, Wednesday, August 22, 1928).

⁹⁶ The National Liberal Party had obtained in these elections 18,000 votes, the Liberal splinter party 5,300 votes, while the National Peasant Party 14,600 votes (*Dezastrul electoral dela Prahova al PNȚ*, "Viitorul", XXI, no 6197, Friday, October 12, 1928).

⁹⁷ Cf. "Viitorul", XXI, no 6087, Thursday, June 7, 1928. One of the Regency members is believed to have told a foreign journalist that he was more and more certain that Brătianu's successor could not be Maniu and that the Government crisis management solution could be either a National Government or a Iorga-Averescu transition Government (A.N.I.C., Fond Brătianu, file 468, p. 137).

⁹⁸ In order to demonstrate Alexandru Averescu's position (and also that of his supporters) with regard to the Alba Iulia assembly and the events that followed, the most reliable source is the brochure *Limpezirea unei situațiuni. Alba-Iulia de abis. Articole publicate în ziarul „Îndreptarea”*. *Numerile: 107, 108 și 109 din Marți 15, Mercuri 16 și Joi 17 Mai 1928*, published in Bucharest during those very days of 1928 by the printing house of the "Ziua" newspaper. Also see the *Note* of November 22, 1928, by the Averescu Directorate Committee concerning Averescu's appointment with the Regency; when he requested that the people would re-take the lead of the country, given the NPP's opposition politics; the High Regency had replied that it would consider the matter impartially in due time (A.N.I.C., fond familia Brătianu, file 112/1928, p. 16). The meeting displayed the Averescan conformism, their wish to take part in the Liberal political power game; although Averescu had requested the immediate withdrawal of the Liberal Party from power, as a solution to avoid political radicalism, he would later on agree that the Vintilă Brătianu Government should stay until the loan closure; he also rejected Ioan Petrovici's accusation that "*Îndreptarea*" was more concerned with violently attacking the National Peasants than fighting against the Liberals, depicting the National Peasants' campaign as "*dezământă / debauched*" and unfavourable for the country. Nevertheless, he and Iorga showed availability in attending the celebration of the Dobroudja semi-centennial in Constanța (*Ibidem*, p. 20).

⁹⁹ A.N.I.C., fond Direcția Generală a Poliției, file 3, p. 66-67 and 104: *Serviciul Special de Siguranță Ploiești. Notă. Dare de seamă. 28 Maiu 1928*; Grigore Trancu-Iași stated that "*între un guvern care a adus atâtea nenorociri și acest amalgam* [n. n., național-țărăniștii] *stăm ca o rezervă a zilelor grele pe care țara le va avea* / between a Government that brought so much damage and this mixture [emphasis mine, the National Peasants] we stand like a reserve for the hard days the country will go through" (Gr. Trancu-Iași, *op. cit.*, p. 51).

as Iorga used to call it, opened perspectives to everyone, the governing Party itself often recommending what action to follow in order to prevent Iuliu Maniu's political group to take over power¹⁰⁰. The Liberals were totally aware that they would leave office at a certain point and argued that "*un partid ori cât de puternic și oricâte servicii ar aduce țării nu poate guverna neconținut* / a Party, no matter how strong and how many services would bring to the country, it cannot rule forever". But the leaders wished to keep the power system, the regulation of the governing succession based on a constructive tradition and a set of requirements. In their opinion, the Parties that created a "*operă negativă și turbulentă* / negative and chaotic work", had no "*atitudini clare în chestia constituțională* / clear positions in the constitutional affair", and knew nothing of the previous governments' actions, were not supposed to come to power¹⁰¹.

In the autumn of 1928, the Liberal Government was not faced with situations of power legitimacy to be shaken by impressive demonstrations. The attempt to assign an alternative Romania to the "official" Liberal one, through the working-sessions of a body made of National Peasant MPs convened within the extraordinary session of the Parliament (related to passing bills on foreign loans), failed to have an impact on the public. The Liberal press caricatured the opposition's demonstration organised at the Sidoli circus (previously, the National Peasants MPs had met in the ball-room of the journalists' union) describing it as "*exhibiții vesele de vară* / cheerful summer exhibitions", "*parlamentul lui Cațavencu* / Cațavencu's parliament", a consolation for the deceived partisans after the failure of the "overthrow campaign", and at a different level, a sabotage of the loan contracting through the country's defamation¹⁰². The National Peasant opposition seemed to

¹⁰⁰ N. Iorga, *Istoria românilor*..., X, p. 477; Idem, *O viață*..., p. 730, and a great extent the Liberal newspapers, which did not however call themselves Party newspapers, would give way to rumours whispered in coffee houses on the coming to power of a potential Averescu Government; the meeting of the General and Vintilă Brătianu on the occasion of Kishinev celebration nourished this information in coffee houses (Chilon, *Satisfacție generală*, "Vremea. Politică-Socială-Culturală", I, no 13, May 17, 1928, p. 1), in the autumn of 1928, the Liberals announced the indisputable installation of an Iorga Office, "*deși guvernul nu avea nici un motiv să plece* / although the Government had no reason to leave", "Vremea. Politică-Socială-Culturală", I, no 32, September 27, 1928, p. 1).

¹⁰¹ *Partidele de opoziție se ceartă pentru o succesiune care nu e deschisă*, "Viitorul", XXI, no. 6072, Saturday, May 19, 1928.

¹⁰² The National Peasants accused the exaggerate taxation policy during the debates in their own parliament, but also the destruction of the local autonomy, the Government's autocracy, the police state, the economic brigandage politics, etc. (*Național-țărăniștii continuă seria vovedilurilor*, "Viitorul", XXI, no 6082, Friday, June 1, 1928); the brochure *Les Débats du Parlement National-Paysan réunis à Bucarest les 26 et 27 Juillet 1928*, 64 p., published in Paris and financed by the businessman Kira Kirschen, illustrates, as the Liberals confirmed, the activity of this National Peasant "representation". They had taken very seriously the legitimacy of the reunion, a circular letter by I. G. Duca (Minister of Interior) to the Prefects in the country requesting them to prevent the National Peasant delegates from convening their representatives in the Parliament (through a counter-propaganda action supported by all their political friends) and instructing the gendarmerie

have missed the moment of change, although the nature of the problems the Romanian society was facing had not changed.

I believe there is a direct connection between this final moment and the Assembly of Alba-Iulia of May 1928, regardless of the ironic descriptions of the event as “*mare succes, fără consecințe importante pentru viitor / a great success with no future important consequences*”¹⁰³. Restrained to the objective taken overtly by the participants in the gathering from the “city of the Unification”, the immediate overthrow of the Liberal Government, the Alba-Iulia action was in fact unsuccessful. Beyond this conclusion, the demonstration was one of the most efficient means to prove the tremendous popular support the NPP enjoyed in the spring of 1928. Virgil Madgearu showed that soon after Alba-Iulia “*scopul nostru a fost atins. Am demonstrat Regenței că suntem singurul partid popular cu adânci rădăcini în masele populare și simpatizați de marele public care așteaptă de la noi îndreptarea stării mizerabile de azi. Străinătății i-am dovedit că suntem un partid puternic, de ordine și iubit de Țară / our objective was attained. We confirmed to the Regency that we are the only popular Party deeply rooted in the masses and preferred by the great public that expects from us the improvement of the current degrading state. We proved abroad that we are a strong Party that supports order and is loved by the Country*”¹⁰⁴. In the fight between the political decision-makers, the assembly and its inherent ritual displayed the Government’s conquest claims; at the same time, appealing to a symbolic space and remembering past events were meant to determine and eventually prevented the conflict. In a political exposé at the National Peasant Party club in Bucharest, the Secretary General declared that in Alba-Iulia “*se trăsese un semnal de alarmă împotriva războiului civil / a warning signal had been pulled against civil war*” as a means to change the political order¹⁰⁵. Moreover, the National Peasants had managed in the view of many internal and international observers to remove that image of Royalists and promoters of an anti-national fight that the Liberals had oversaturated the public space with¹⁰⁶.

and police to monitor the National Peasant agents and thwart their actions: those who were making propaganda in view to elect the delegates had to be arrested and sent to trial for public order offences, and the documents related to this propaganda were to be confiscated (*Circulară din 2 iunie 1928*, in A.N.I.C., fond Direcția Generală a Poliției, file 3/1928, p. 131).

¹⁰³ C. Argetoianu, *op. cit.*, p. 231.

¹⁰⁴ A.N.I.C., fond Brătianu, file 468, p. 40-41; the German press presented in a similar manner the course of the events, A.N.I.C., fond Familia Brătianu, file 111, Ministerul Afacerilor Străine, Direcțiunea Presei și Informațiilor (May 14, 1928), p. 9; late after these events (in 1945), a National Peasant leader from Sibiu, Petre Drăghici, stated that “*urmare a acestei adunări populare guvernul reacționar-oligarhic a fost înlocuit de un guvern național-tărănesc / further to this popular assembly, the reactionary-oligarchic Government was replaced by a National Peasant Government*” (Petre Drăghici, *Repriviri politice (1918-1944)*, Sibiu, 1945, p. 7).

¹⁰⁵ *Expozeul politic al D-lui Virgil Madgearu*, “Dreptatea”, II, no 209, Thursday, June 28, 1928.

¹⁰⁶ In a letter sent to Duca from San Remo on May 8 1928, Titulescu appreciated the fact that the Government had authorised the organisation of the Alba-Iulia gathering, but also the order in which everything had taken place, to the surprise of foreign expectations; “*oricât de mare ar fi violența*

Wishing to be engraved in their contemporaries' memory as an independent institution, the constitutional factor could no longer transcend the popularity of a political body. "*Ceea ce-și îngăduia regele Ferdinand nu-și putea permite Regența, obligată fiind să înlăture bănuiala că n-ar fi decât o creație a Partidului Liberal* / What King Ferdinand indulged could not be afforded by the Regency, obliged to remove the suspicion of being a mere design of the Liberal Party", argued Pamfil Șeicaru, who sympathised with the National Peasants¹⁰⁷. The political actors, particularly I. G. Duca at the time of the Liberal opposition, acknowledged the substance of a political force: the National Peasant popularity could not be compared with the mental contagiousness or the spontaneous popularity of General Averescu¹⁰⁸. The consequences were therefore multiple. The assembly of Alba-Iulia, as a demonstration, had its own autonomy compared with the NPP power takeover, and especially with the Royal crisis. The National Peasants tended to impose a different **opposition politics** approach, based on rather democratic practices, where the succession to power was no longer negotiated off the stage. In the Romanian modern political system the elections were not decisive, but the personal or personalised relation (which could enclose the assessment of the governance and political value) that each political structure established with the constitutional factor. The great confidence of King Ferdinand in Ionel Brătianu illustrates the above mentioned statement. In 1928, this power ratio faced essential changes, popularity becoming an oppression element for the Regency as it was concerned with promoting the image of power arbitrator. The Liberals' attempts to prescribe rules for access to power had failed in face of this new mechanism sustained by the National Peasant leaders as means of opposition. This fact is even more obvious as the other political competitors took over these means; Nicolae Iorga, a devoted elitist conservative, did not promote the brutal access of masses on the political theatre¹⁰⁹. On November 4,

noastră ca Guvern [...], opoziția a ținut să declare că unirea Transilvaniei cu patria mamă este pe vecie / no matter how great our Government's violence is [...], the opposition wished to declare for ever the union of Transylvania with the mother country"; "[...] cu toate divergențele interne când e vorba de România bate în noi toți una și aceeași inimă / [...] despite all internal differences, when it comes for Romania, there is one single heart pounding in our chests" (A.N.I.C., Fond Casa Regală – Regență, Mihai, file 41/1928, p. 32).

¹⁰⁷ P. Șeicaru, *op. cit.*, p. 230.

¹⁰⁸ *Ibidem*, p. 243.

¹⁰⁹ N. Iorga wrote maliciously (in one of the "*Neamul românesc*" issues, May 1928) on the public appeal abuse and the success of all political reunions, in the country. "*Oricâte se vor mai face, vor reuși. Orice partid poate să cheme lumea și va veni. Tocmai de aceea întrunirile n-au nici o valoare* / No matter what they do, they will succeed. Any Party can call the people and the people will join. That is why such meetings have no value", he concluded, discovering value only in that idea required by that specific epoch and in that man able to emphasise it (apud *Situația partidul național-tărănesc se agravează*, "Viitorul", XXI, no 6070, Wednesday, May 16, 1928). Iorga preserved his consistency in this matter since, after the failure of his own governing, he stated in the assembly of the Executive Committee of the Intrunlist Democratic Party (of April 7, 1933) that he no longer "*încredere în așa-numitele întruniri publice* / trusted the alleged public

1928 he revealed his wish to come to power, rejoicing at “*strălucita adunare de la sala Dacia / the brilliant assembly from Dacia room*” that had been provided with 4 platforms for the speakers and attended by 5,000 people. “*Și e vorba numai de trei județe / And there were only three counties*”, he added incidentally¹¹⁰. “*Masele vor avea un cuvânt hotărâtor în viața noastră politică de acum înainte / The masses will have a decisive word in our political life hereinafter*”, declared Dr. N. Lupu in November 1928, saying further that this should have nonetheless happened ten years before¹¹¹.

At the time of Alba-Iulia gathering, Iulia Maniu and the National Peasant leaders rejected unanimously the old power system in favour of a new more democratic change to their advantage. The old system of succession in a limited space, cautioned by the Liberals by “*lăsarea altcuiva la guvernare într-o formă nepericuloasă / allowing a non-dangerous type of governance*”¹¹² was a means to maintain control over political life.

Gheorghe Tătărescu's allegation of March 1928 that “*veți fi succesorii noștri la putere. De ce vreți să creați precedente care vor putea fi o dată și pentru dumneavoastră neplăcute / you will be our successors to power. Why do you want to create precedents that may be unpleasant for you too?*”¹¹³, foresaw the Liberal

gatherings” made of onlookers “*care vin la toată lumea fără deosebire / who come see anybody with no distinction*”: according to the great historian, we missed a public opinion, considering the weakness of our political forces, the lack of ideas and ideals, of adhesions focused only on interest. Iorga compared the public reunions with “tragedies” organised by the political Parties with the same audience (Nicolae Iorga, *Cuvântarea ținută la Întrunirea Comitetului executiv al Partidului Naționalist-Democrat de la 7 Aprilie 1933* * *Cuvântarea de la Senat asupra Pactului cu Geneva* * *Cuvântarea de la Senat asupra proiectului de conversiune*, Bucharest, 1933, p. 3-4).

¹¹⁰ Idem, *Memorii*..., p. 312.

¹¹¹ Mihail Polihroniade, *De vorbă cu d-l Doctor Lupu*, “Vremea. Politică-Socială-Culturală”, I, no 40, November 22, 1928, p. 4.

¹¹² I. Ciupercă, *op. cit.*, p. 247.

¹¹³ “Adevărul”, 41, no 13575, March 20, 1928 apud I. Scurtu, *op. cit.*, p. 90. Highly speculated by the press, Tătărescu returned, arguing that the true meaning of his statement determined the negative response by the High Regency to meet 1,000 Party members (“Viitorul”, XXI, no 6026, Wednesday, March 21, 1928). After the Alba-Iulia Assembly, it appears that I. G. Duca made a new proposition to the National Peasants related to the regular succession to power, in the sense that the power should be handed over peacefully to the NPP; attending a reunion in Kishinev, the local leaders of the Party directed by Iuliu Maniu rejected after long discussions any offer made by the Liberals and waited confidently the day of their coming to power as an agreement with the Liberals meant the abjuration the National Peasant principles and propaganda, which would be disregarded by the great masses and lead to the loss of political partisans (Note of June 13 of the Security Department regarding an NPP reunion in Kishinev, in A.N.I.C., fond Brătianu, file 468, p. 111); in fact, the National Peasant leaders tried to remain untouchable to these “*cântece de sirenă / mermaid songs*” of the Liberals, suspecting Stere, in agreement with Prince Știrbei (who had visited him on several occasions) and Dr. N. Lupu, of preparing a split within the National Peasant Party, which would eventually serve to a camouflaged Government, schemed by the Liberal Party. Few National Peasant MPs were suspected to have had amicable and frequent relations with the distinguished Liberal members; it was the case of Sever Dan, accused of meeting Tătărescu rather

political reply to the National Peasant action of changing the foundations of the political system. In the animation of that moment, the essence of these words passed unnoticed by the National Peasants, and equally by other political actors. The radical reaction and the Messianic statements in support of the revolution and later on of the Maniu governing (1928-1930), based on popularity, forced the leaders to build different foundations for the Party and to form a genuine strong opposition. The decision-making system in a limited space had ended. The National Peasants had imposed a new political model, while the Liberals had to adjust to it in order to survive using the opponents' principles.

They were the ones to transform this meeting show into a power acquiring mechanism. The memory of a different campaign of the People's Party from 1924, and the meeting at the *Arenele Romane* could be brought into discussion. The ritual has this function of structuring perceptions and suggests certain interpretations of the experience¹¹⁴. The people gathering supported the democratic means of changing the power actors, which had been insufficiently developed in the 20s. Alexandru Vaida Voevod defined the overthrowing Liberal action of 1933 as a plagiarism of the National Peasant campaign of 1928¹¹⁵. Beyond the accusation, there was the recognition of a power politics practice, the institutionalisation of political change in society.

In 1930, the situation had escalated in relation with that of 1928, the National Peasants facing a totally opposite situation now. The National Peasant Party had been depleted by the economic crisis during its governing and by the mistakes made, while the Liberals were close to power. The Maniu Office was facing the constant pressure of the Liberal demonstrations organised throughout the country, where people requested his resignation and free elections. The Liberal Congress of May 1930 had gathered in Bucharest tens of thousands of citizens (according to the most authentic testimonies) so as to enhance in the eyes of the Regency the effort made by the Liberal leaders, and to make proof of the electoral force of the Party. It is difficult to assess the real popularity of the Liberals at the beginning of 1930, when they were overtly claiming power. The Party reorganisation based on the universal suffrage was far from ending, as Gheorghe Tătărescu admitted himself in a memoir addressed to the leadership of the Liberal body in September 1929¹¹⁶. Using slogans coined by the National Peasants such as "overthrowing campaign", "illegitimate government", same expressions, same practices; the National Liberal Party leaders

often (*Ibidem*, p. 113-114). Maniu himself had requested to the prominent Party member to avoid be seen with officials (Note of October 22, 1928 A.N.I.C., fond familia Brătianu, file 112/1928, p. 16).

¹¹⁴ D. Kertzer, *op. cit.*, p. 99.

¹¹⁵ *Dela 1928 la 1933*, "Viitorul", XXV, no 7737, Friday, November 3, 1933.

¹¹⁶ Documents held by A.N.I.C., fond I. G. Duca: *Memoriu referitor la acțiunea și reorganizarea Partidului Național Liberal*, in A.N.I.C., fond I. G. Duca, file 76/[1929], p. 2-14; the document signed by Gheorghe Tătărescu is dated September 1929; see also a second document (*Ibidem*, p. 15-25).

created the **reality** of popularity, and thus promoted their own claim to govern, based on their previous governing experience, their leaders' recognised ability, the expertise of Party members, the new platform, etc. Grigore Iunian, a prominent member of the National Peasant Party, envisaged, in this context, the cooperation among Parties¹¹⁷, while Grigore Gafencu suggested an agreement with the National Liberal Party, "*pentru a ne înlocui după un oarecare timp / so as to replace us after a while*"¹¹⁸. According to many political analysts, the potential agreement between the Liberals and the National Peasants conveyed great stability to the system. Ștefan Zeletin's attempt to give the People's Party the role of Conservative Party had in the pre-War political system¹¹⁹ ended with the propelling of the National Peasant Party on the public stage and the reconfiguration of the bipolar power. According to Norbert Elias, two forces in conflict undergo a civilisation process¹²⁰. Towards 1930, the Liberals and National Peasants had given up to negating each other. The Liberals had taken the first steps, through Gheorghe Tătărescu and I. G. Duca, in early 1927 – 1928, despite their strong negation by the National Peasant Party. After two years, it was the National Peasants' turn to suggest an agreement with the National Liberal Party. The potential cooperation between the two Parties was criticised by Nicolae Iorga as a form of petty politics, "*un non varietur capabil de a strânge într-o sacră ligă de exploatare succesivă cele două mari armate ale cluburilor / a non varietur capable of gathering in one sacred league of successive exploitation the two great armies of the clubs*"¹²¹. This inclination of establishing agreements between the great Romanian inter-war Parties was enhanced during the following years as they were part of the anti-authoritarian platform that King Carol II had sent them to¹²². The

¹¹⁷ Grigore Gafencu, *Însemnări politice. 1929-1939* (ed. Stelian Neagoe), Bucharest, 1991, p. 26.

¹¹⁸ *Ibidem*, p. 28.

¹¹⁹ See *Partidul Poporului. Program*, annex to Ștefan Zeletin, *Burghezia română. Originea și rolul ei istoric (1925) * Neoliberalismul. Studii asupra istoriei și politicii burgheziei române (1927)*, Bucharest, 1997, p. 495-496.

¹²⁰ Norbert Elias, *Procesul civilizării. Cercetări sociogenetice și psihogenetice*, II: *Transformări ale societății. Schița unei teorii a civilizării* (transl. Monica-Maria Aldea), Iași, 2002, p. 278.

¹²¹ N. Iorga, *Doi ani de restaurație. Ce a fost, ce am vrut, ce am putut*, în *România contemporană*, p. 409.

¹²² Although the Liberals were reluctant at first when Vaida requested an agreement of the Parties in January 1931. The Liberals remembered that the National Peasant Party had resented the involvement in the governing towards 1928, manifesting the attitude of "*celui care singur seamănă fericirea / one can sow happiness alone*", denouncing the others as "*dușmani ai intereselor populare / enemies of the popular interests*", and announcing internal revolution since nothing was good; the Liberals could not eliminate the power aspect they had been pursuing during the last years, lacking the courage of having an agreement, but using the future time with reference to the civilised political fight (of ideas) and to continuance in the view of preserving the great interests of the country (Vladimir Donescu, *Acordul partidelor*, "Vremea. Politică-Socială-Culturală", IV, no 160, January 18, 1931, p. 1). But in November 1933, the imminent coming to power of the Liberals made Virgil Potârcă meet Victor Slăvescu (on "neutral ground", in the house of Eng. Aurel Pleșoianu) to discuss the manner by which the new Government would allow the National Peasant leaders to join the Parliament at the future elections. Virgil Potârcă designated those leaders

royal restoration of June 1930 put an end to this ritual of power which characterised only the transition period of the Regency in modern Romania, searching for new political legitimacy principles.

Translated from Romanian by Adina Răţoi

somehow omitting Virgil Madgearu, which caused Victor Slăvescu's protest, who wanted the National Peasant economist to enter the Chamber and "confront" him during the debates. The Liberal was willing not to candidate on top of the NLP list in Galaţi and enjoyed Madgearu's withdrawal [Victor Slăvescu, *Note şi însemnări zilnice*, I: *Octombrie 1923-1 ianuarie 1938* (ed. Georgeta Penelea-Filitti), Bucharest, 1996, p. 67]. In October 1933, Armand Călinescu had a discussion with Dr. Blumenfeld (Scrutator) who was concerned with extremist movements; the only solution the National Peasant politician had was the reconciliation of the two great political parties (NPP and NLP) in the view of developing a normal state policy; it was in the state's interest that the two Parties worked on the normalisation of their relations; Duca comprehended this type of policy, revealing to Dr. Blumenfeld that although he knew he would be brought to power, he was first interested in ensuring himself they would not cross over him; he was not rushing to come to power (A. Călinescu, *op. cit.*, p. 187).

Câteva reflecții privind evoluția artelor plastice în primul deceniu comunist, 1945-1953

Cristian Vasile

Interesul cercetătorilor perioadei comuniste pentru studierea evoluțiilor din artele plastice a fost mai scăzut, în principal din cauza faptului că atenția s-a concentrat asupra raporturilor dintre scriitori și puterea politică, un subiect – cel puțin în aparență – mult mai tentant. În plus, accesul limitat la documentele epocii – mai ales la sursele care surprindeau relația artiștilor cu aparatul ideologic – a descurajat studiile privitoare la istoria artelor plastice sub regimul comunist. Cu toate acestea, Magda Cârneci a publicat în anul 2000 o lucrare deosebit de importantă, o viziune sintetică asupra artelor plastice dintr-o perspectivă ce își propune să îmbine istoria artei cu politologia și sociologia¹. Premisa de la care pornește Magda Cârneci în analiza ei asupra raportului dintre discursul puterii și discursul artelor plastice este aceea a unui câmp artistic subordonat drastic, după 1947-1948, unui mod de existență marcat profund de primatul represiv al ideologiei totalitare. Acestei prime etape, de instaurare violentă a noului regim, îi corespunde o artă totalitară², o artă esențialmente ideologică. Demersul Magdei Cârneci a fost precedat de serialul consistent datorat criticului de artă Radu Bogdan, intitulat *Un martor al realismului socialist*, care îmbină reconstituirea istorică, nuanțată, cu reflecțiile memorialistice, subiective. Pentru Radu Bogdan realismul socialist a fost o dramă, însă “nu pentru toată lumea, nu pentru toți artiștii, dar oricum pentru o parte însemnată a făuritorilor culturii noastre și chiar a culturii înseși”³.

Pornind de la aceste studii și de la alte lucrări de specialitate, precum și de la valorificarea unor documente de arhivă, provenind în principal din fondul “CC al PCR, Secția Propagandă și Agitație al Arhivelor Naționale”, vom încerca să surprindem aspectele semnificative care au caracterizat în prima decadă comunistă raporturile dintre lumea artistică și puterea politică, reprezentată în principal de Direcția/Secția de Propagandă și Agitație⁴.

Chiar din toamna lui 1944 s-a vădit interesul conducerii comuniste pentru utilizarea propagandei vizuale în lupta politică și pentru atragerea artiștilor plastici spre tabăra nou-creatului FND. În cadrul acestei acțiuni de cooptare, s-a apelat la

¹ Magda Cârneci, *Artele plastice în România 1945-1989*, București, 2000, p. 5.

² *Eadem*, p. 5-6.

³ Radu Bogdan, *Un martor al realismului socialist*, “Dilema”, an III, nr. 113, 10-16 martie 1995.

⁴ Pentru detalii privind activitatea acestei Secții, a se vedea Nicoleta Ionescu-Gură, *Stalinizarea României. Republica Populară Română 1948-1950: transformări instituționale*, București, 2005, p. 228 ș. u.

pictori care în trecut fuseseră implicați mai mult sau mai puțin de partea PCdR, precum M. H. Maxy, Jules Perahim (abia sosit din URSS în 1945, odată cu Armata Roșie) și alții. Sarcina lui M. H. Maxy a fost aceea de a obține de la comunitatea plasticienilor o atitudine binevoitoare față de Partidul Comunist și de a-i urma îndemnurile. Criticul și istoricul de artă Radu Bogdan – un observator avizat al frământărilor din viața artistică postbelică – aprecia că Maxy “reușise destul de repede pentru că [...] în acei ani partidul nu exercita practic o cenzură asupra creației lor; se mulțumea cu sugestii, cu aluzii critice benigne, limitându-se a cere artiștilor abordarea tematică a actualității”⁵.

Perioada de tranziție (1944-1947). Pentru artele plastice, perioada 1944-1947 este o epocă de tranziție, când, pe fundalul unei presiuni politice difuze, se manifestă un fel de renaștere a mișcării artistice, incluzând tendințe divergente și confuze, confruntări libere între curente tradiționaliste și moderniste, formule realiste și avangardiste, orientări estetice precum neotradiționalismul, modernismul moderat, curentul spiritual ortodox, existențialismul, avangardismul⁶. Se produce și un nou avânt al mișcării suprarealiste, care reia legăturile cu suprarealismul francez, dar grupul avangardist cu vederi de stânga se va scinda: M. H. Maxy, Hans Mattis-Deutsch, Sașa Pană, Jules Perahim îmbrățișează arta cu vederi “sociale” și ideologia “artei progresiste”; de altfel, încă de la sfârșitul anilor 30 și începutul anilor 40 se apropiaseră de realismul socialist. Ceilalți – între ei și Paul Păun – părăsesc România⁷.

Dintre artiștii plastici care rămân în țară, guvernării îi aleg – în temeiul legii privind purificarea, adoptată într-o nouă formulă la 30 martie 1945 – pe cei epurabili din cauza asocierii în trecut cu regimul profascist. O primă victimă este sculptorul Oscar Han, profesor la Școala de Arte Frumoase, care este îndepărtat din învățământ pe termen de un an printr-un Decret semnat de Mihail Ralea, proaspăt ministru al Artelor⁸. Ulterior, Oscar Han s-a adaptat noului regim și s-a aflat printre cei care au realizat și lucrări de o calitate estetică inferioară, potrivit Magdei Cârnecki⁹. Un alt avertisment lansat în direcția pictorilor și sculptorilor pare să fi fost și Legea nr. 627 pentru purificarea cadrelor Colegiului arhitecților din România, edictată la 2 august 1945 și elaborată chiar de Gh. Gheorghiu-Dej, pe atunci ministru al Comunicațiilor și Lucrărilor Publice. Actul normativ stipula că puteau fi îndepărtați cei care: au avut un trecut fascist, legionar, hitlerist, au militat pentru instaurarea dictaturii, au comis crime, delictе, acte de teroare, de violență morală și care “au întreprins după data de 23 August 1944 sau vor întreprinde în viitor vreo acțiune sau vreun fapt din cele

⁵ R. Bogdan, *Un martor al realismului socialist* (XV), “Dilema”, an III, nr. 128, 23-29 iunie 1995.

⁶ M. Cârnecki, *op. cit.*, p. 14.

⁷ *Eadem*, p. 15. Pentru mai multe amănunte, a se vedea Erwin Kessler (ed.), Ruxandra Dreptu, Gheorghe Vida, Mariana Vida, Ioana Vlasu, *Culorile Avangardei. Artă în România 1910-1950*, [București], 2007, dar și recentul volum de documente, *Avangarda românească în Arhivele Siguranței* (ed. Stelian Tănase), București, 2008.

⁸ “Monitorul Oficial”, partea I-B, an CXIV, nr. 55, miercuri, 6 martie 1945, p. 2017.

⁹ M. Cârnecki, *op. cit.*, p. 25 și p. 201, nota 42.

arătate în aliniatele precedente, precum și acei care prin acțiunile lor politice împiedică în orice mod buna funcționare sau tulbură relațiile dintre România și aliații săi¹⁰.

Printr-o interpretare tendențioasă, chiar și reputatul istoric de artă George Oprescu putea fi trecut pe lista celor care au colaborat cu Germania nazistă. Probabil și acesta a căutat să se protejeze, evitând actele de sfidare a autorităților comuniste și patronând peste un deceniu rescrierea istoriei artelor plastice din perspectivă comunistă¹¹. Mai mulți pictori, arhitecți, arheologi fuseseră implicați de regimul Antonescu în propaganda în favoarea războiului antisovietic¹² sau participaseră la comisii însărcinate cu cercetarea obiectelor muzeale din diferite orașe sovietice ocupate de armata română după 1941, în special Odesa¹³, ipostaze care i-au făcut extrem de vulnerabili după 23 August 1944. Foarte expus era și pictorul George Tomaziu, care în perioada războiului fusese în serviciul aliaților occidentali și care din 1949 avea să treacă prin multe dintre închisorile comuniste¹⁴.

Totuși, momentul decisiv, de desprindere definitivă de trecut, rămâne anul 1948, deoarece, așa cum scrie Radu Bogdan, “nu a existat până spre sfârșitul lui 1947 o cenzură a articolelor despre artă care apăreau în presa de partid. Între 1944 și 1946 în parte chiar și de-a lungul primei jumătăți a lui 1947 partidul și-a exercitat influența ideologică de o manieră foarte prevenitoare și prudentă, aplicând o politică a «pașilor mărunți», evitând să-i jignească pe oamenii artei și scrisului precum și opinia publică pe care urma să o aservească”¹⁵. În același timp, aceste semnale transmise cu abilitate, coroborate cu actele de intimidare, determină o orientare timpurie a unor artiști spre teme sociale, agreeate de PCR, ca și spre evocarea războiului antifascist, cu inevitabila glorificare a Armatei Roșii. În sculptură, necesara desprindere de trecut proclamată de comuniști este vizibilă datorită lui Constantin Baraschi, realizatorul “Monumentului eroilor sovietici” (1945)¹⁶; un sculptor însemnat precum Ion Jalea prezintă lucrările “Țărancă” și “Miner” la Salonul Oficial de pictură și sculptură, în 1945 și, respectiv, 1947. Mult mai pe gustul conducerii PCR sunt sculpturile lui Dorio Lazăr, inspirate din istoria clandestinității comuniste – *Grivița Roșie* (1947), de exemplu (Dorio Lazăr avea să fie asociat după 1948 aparatului propagandistic

¹⁰ “Monitorul Oficial”, partea I-A, anul CXIII, nr. 173, joi, 2 august 1945, p. 6683.

¹¹ A se vedea *Artele plastice în România după 23 august 1944* (volum publicat sub îngrijirea acad. George Oprescu, autori: Mircea Popescu, Eugen Schileru, Radu Bogdan, Ion Frunzetti, Remus Niculescu), București, 1959.

¹² A se vedea subcapitolele “Plutoanele de propagandă” din lucrarea lui Mihai Pelin, *Deceniul prăbușirilor (1940-1950). Viețile pictorilor, sculptorilor și arhitecților români între legionari și staliști*, București, 2005, p. 101 ș. u.

¹³ De la Odesa s-au ridicat obiectele socotite că ar aparține teritoriului României; Ioan Opreș, *Monumentele istorice din România (1850-1950)*, București, 2001, p. 114.

¹⁴ George Tomaziu, *Jurnalul unui figurant 1939-1964* (traducere de Mariana și Gabriel Mardare, prefată și postfață de Gabriel Mardare), București, 1995, p. 6-7.

¹⁵ R. Bogdan, *Un martor al realismului socialist*, “Dilema”, an III, nr. 113, 10-16 martie 1995.

¹⁶ Mircea Popescu, Ion Frunzetti, *Sculptura*, în *Artele plastice în România după 23 august 1944* (volum publicat sub îngrijirea acad. George Oprescu), București, 1959, p. 78.

comunist). Cu toate aceste concesii – făcute de profesioniști mai ales la nivel tematic, nu estetic –, până la finele lui 1948 supraviețuiește o artă plastică a cărei producție este variată și are încă evidente amprente personale.

Dar de mai bine de un an, mai ales după momentul octombrie 1947 (Congresul USASZ), tonul față de creația artistică independentă s-a înăsprit, manierele preventivoare față de plasticieni fiind înlocuite chiar cu invectivele. Vizați nu sunt numai creatorii, ci și colecționarii de artă. Acesta este contextul în care, imediat după 30 decembrie 1947, probabil pentru a evita acuzațiile de elitism, de blocare a accesului “maselor” la operele de artă și pentru a face uitat un trecut inutilizabil, de asociere cu Casa Regală prin decorarea palatelor diversilor monarhi ai României, mai mulți artiști și colecționari fie acceptă regimul utilității publice în termenii decizi de autorități, fie sunt de acord (sau constrânși) să doneze către stat colecții de artă¹⁷.

Donățiile de colecții de artă și regimul utilității publice. Astfel, la începutul lunii ianuarie 1948, printr-o Decizie a Ministerului Artelor, se consemna că importanta colecție de artă plastică Frederic Storck și Cecilia Cuțescu-Storck (sculptură, pictură murală, de șevalet, acuarelă, desen și pastel), instalată în cinci săli dintr-un imobil situat în str. Vasile Alecsandri nr. 16, era “pusă la dispoziția specialiștilor și amatorilor de artă”, “asimilându-se în totul regimului de care se bucură Muzeele și colecțiile publice”. Cecilia Cuțescu-Storck era obligată, la cererea Ministerului Artelor, să permită vizitarea acestei colecții de către public¹⁸. La scurt timp, se declară de utilitate publică inventarul colecției de artă plastică a doamnei Satmáry, din str. Biserica Enei 16, colecție ce va purta titlul “Ministerul Artelor. Colecția Carol Pop de Szathmáry și Alexandru Satmáry”¹⁹. În februarie 1948, Colecția “Barbu Slătineanu”, aflată în str. Obedenaru nr. 3 (de artă preistorică populară și modernă: ceramică, scoarțe, fote, arme, pictură), este și ea declarată de utilitate publică²⁰.

Însă cele mai exploatate din punct de vedere propagandistic au fost donățiile făcute de colecționarul K. H. Zambaccian și de reputatul sculptor Cornel Medrea, evenimente consemnate de stenograma ședinței Consiliului de Miniștri din 20 februarie 1948, prin intervenția lui Ion Pas, ministrul Artelor:

“Vreau să vă fac o comunicare. Țiu să vă aduc la cunoștință un fapt a cărui semnificație mă obligă să-l subliniez în fața onoratului Consiliu: unul dintre cei mai mari artiști plastici ai noștri, care este în același timp profesor la

¹⁷ În 1949, existau în București șase colecții particulare declarate de utilitate publică; A.N.I.C., fond C.C. al P.C.R., Secția Propagandă și Agitație, dosar nr. 32/1949, f. 1.

¹⁸ “Monitorul Oficial”, partea I-B, anul CXVI, nr. 12, joi, 15 ianuarie 1948, p. 354. Ulterior, în anul 1951, această colecție a fost donată Sfatului Popular al Capitalei și a devenit Muzeul de Artă Frederic Storck-Cecilia Cuțescu-Storck-Marin Mihalache, *Muzeele din București*, București, 1960, p. 141.

¹⁹ “Monitorul Oficial”, partea I-B, anul CXVI, nr. 16, marți, 20 ianuarie 1948, p. 475.

²⁰ *Ibidem*, partea I-B, anul CXVI, nr. 38, luni, 16 februarie 1948, p. 1328-1329.

Academia de Arte Frumoase, sculptorul Medrea, a donat Republicii Populare Române întreaga lui operă realizată în cursul a 30 de ani de activitate. Faptul s-a consumat ieri la Fundația Dalles, unde s-a citit actul de donație. Este un gest care îl onorează pe artist, dar care, în același timp, învederează atașamentul tuturor artiștilor noștri la lupta pe care noi o ducem și la acțiunea desfășurată pe plan spiritual în țara noastră. Acesta este al treilea fapt de natura aceasta care se produce în decurs de un an de zile: a donat statului colecționarul Zambaccian o foarte valoroasă colecție artistică, care constituie un muzeu vizitat de o serie întreagă de oaspeți străini ce-l prețuiesc la justa lui valoare. Al doilea fapt s-a produs prin donația făcută de maestrul Enescu, care a dăruit Ministerului Artelor, pentru a fi puse la dispoziția artiștilor noștri, imobilul din comuna Tescani, județul Bacău, și vila Luminiiș de la Sinaia. În sfârșit, al treilea fapt este cel comunicat astăzi: donația întregii opere a sculptorului Medrea, operă care pe plan material poate fi evaluată la câteva milioane, dar care pe plan moral depășește cu mult această importanță”²¹.

Premierul Petru Groza întârea spusele ministrului Pas:

“În ceea ce privește donația Medrea, noi vom menționa în comunicat că guvernul a primit această donație, pe care o apreciază, dată fiind valoarea ei artistică și avându-se în vedere și devotamentul manifestat de sculptorul Medrea față de actualul regim. În legătură cu acest comunicat, domnul ministru Livezeanu este rugat să dea dispoziții gazetelor să facă comentarii cu privire la această donație”²².

Există informații potrivit cărora imediat după 1945 chiar și marele Constantin Brâncuși a fost curtat de anumite personalități politice de la București. Referindu-se la realități din anul 1946, Alexandru Buican, biograf al lui Brâncuși, face următoarele considerații: “se gândesc cumva și autoritățile din România la soarta lucrărilor faimosului cetățean român din Impasse Ronsin? În acest an, la Paris, s-a semnat Tratatul de Pace cu România [sic!]. Conducătorul delegației la conferință, Lucrețiu Pătrășcanu, îl vizitează și se oferă să cumpere o «Pasăre în văzduh», pentru Muzeul de Artă din București”²³. Un subiect controversat în istoriografia română este momentul respingerii de către oficialitățile comuniste a donației făcute de Brâncuși. În 1998, când scrie despre raporturile lui Brâncuși cu puterea comunistă de la București, istoricul de artă Barbu Brezianu face următoarele precizări despre jignirile aduse sculptorului aflat la Paris, începând cu “încercarea neizbutită a primarului din Târgu-Jiu, care a vrut să-i doboare «Coloana» pentru a fi topită – sau cu ofensele

²¹ A.N.I.C., fond Președinția Consiliului de Miniștri, Stenograme (1944-1959), dosar nr. 2/1948, f. 51.

²² *Ibidem*, f. 52. Ulterior, după un deceniu, în București a fost deschis un Muzeu “Cornel Medrea”, a se vedea George Oprescu, *C. Medrea*, București, 1964, p. 14.

²³ Alexandru Buican, *Brâncuși. O biografie*, București, 2006, p. 503.

aduse în presă [...] și sfârșind bănuim cu respingerea donației lucrărilor aflate în atelierul Impasse Ronsin – ofertă adresată probabil Academiei RPR, neacceptată însă, pesemne din pricina referatului negativ întocmit de fostul subinginer de poduri și șosele Mihail Roller...”²⁴

Avantajele materiale ale artiștilor “cooptați”. Potrivit Magdei Cârneli, nume de prestigiu ale vechii generații – precum pictorii Jean Al. Steriadi, Camil Ressu, Iosif Iser, Marius Bunescu, H. H. Catargi, Dumitru Ghiață, Lucian Grigorescu, Lucia Dem. Bălăcescu ș. a., sculptorii Boris Caragea, Ion Jalea, Cornel Medrea, Romul Ladea, Mac Constantinescu, Ion Vlasiu, Oscar Han, Ion Irimescu – au fost determinați mai devreme sau mai târziu să accepte noua “ordine artistică” prin onoruri publice și mari avantaje materiale: intrarea în Academia RPR, funcții culturale importante în Ministerul Artelor sau în Uniunea Artiștilor Plastici, comenzi și achiziții anuale de stat sau locuințe decente²⁵.

Ceea ce s-a întâmplat cu pictorul Lucian Grigorescu reprezintă cazul clasic de concesiune făcută regimului mai mult la nivel retoric, la nivelul discursului oficial, fără vreun compromis major în plan artistic. La Congresul USASZ, desfășurat între 18 și 19 octombrie 1947, Lucian Grigorescu a denunțat arta burgheză, socotită “moale, călduță”, l-a criticat pe Édouard Manet și a deplâns influența nefastă a impresionismului și a suprarealismului. “Burghezia s-a folosit de aceste formule pentru ca să facă din ele arme cu care să lovească în progres, s-a servit de acești «artiști» ca de niște mercenari pentru a răspândi mistificarea și deruta, pentru a rățăci pe naivi. Și eu, ani de zile cât am stat la Paris, am fost unul din acești naivi” – a încheiat Lucian Grigorescu, mărturisindu-și “păcatul politic”²⁶.

Criticul Radu Bogdan a caracterizat această adeziune “fără rezerve, entuziastă și spășită” drept “însolită, chiar paradoxală”, având în vedere faptul că “nu avea să fie urmată de nici o aservire estetică, de nici o concesiune, decât vag tematică”. Însă, câteva luni mai târziu, Lucian Grigorescu devine membru corespondent al Academiei și director al Direcției Artelor Plastice din Ministerul Artelor și Informațiilor²⁷. În raportul Comisiei de Artă și Cultură prezentat în fața Secției Centrale de Educație Politică la 4 februarie 1948, Nicolae Moraru s-a dezlănțuit împotriva personalului de conducere al Ministerului, aflat încă în mâinile social-democraților, și devenea clar că direcțiile departamentale vor fi populate cu cei agreați de Direcția de Propagandă și Agitație, care a înlocuit SCEP: “Sunt câteva lucruri, poate, care nouă ne scapă: Ministerul adeseori dă lucrurile peste cap. [...] În sfârșit, directorul plastic [n. n. al Direcțiunii Arte Plastice] este Ispiru, fost legionar, azi membru de partid. [...]. De aici, tovarăși, rezultă condițiunile concrete și în același

²⁴ Barbu Brezianu, *Brâncuși în România*, București, 1998, p. 12; a se vedea comentariile și nuanțele lui Pavel Țugu, *Dosarul Brâncuși*, Cluj-Napoca, 2001, p. 36 ș. u.

²⁵ M. Cârneli, *op. cit.*, p. 30.

²⁶ “Scânțea”, seria III, an XVI, nr. 954, marți, 21 octombrie 1947, p. 5.

²⁷ R. Bogdan, *Un martor al realismului socialist* (IV), “Dilema”, an III, nr. 116, 31 martie-6 aprilie 1995; pentru integrarea lui Lucian Grigorescu în Academie, a se vedea și Dan Berindei, *Istoria Academiei Române (1866-2006). 140 de ani de existență*, București, 2006, p. 325.

timp greutățile noastre”²⁸. Această adeziune la linia partidului l-a propulsat pe Lucian Grigorescu în echipa cu care ideologul Nicolae Moraru a preluat Ministerul Artelor în primăvara lui 1948.

Din prezentarea lui Nicolae Moraru se poate deduce că succesorul directorului Artelor Plastice s-a ales dintre M. H. Maxy și Lucian Grigorescu, iar competiția a fost câștigată de cel care abia se lepădase de arta burgheză, deoarece fostul avangardist cu trecut comunist tocmai căzuse în dizgrație. Totuși, liderii PCR nu uitau nici de scăderile lui Lucian Grigorescu, cum ar fi atașamentul față de mult-hulita autonomie a esteticului, păcat artistic evocat de N. Moraru la 4 februarie 1948: “În legătură cu problemele care au ajuns să se concentreze, am avut o serie de ședințe. A fost vorba în special de atitudinea lui Maxy [și] Lucian Grigorescu. A fost criticat Maxy. Și-a făcut o autocritică, [dar] nu suficientă. A promis că și-o va face în public. Expunerea a fost destul de bună în genere; este convingerea noastră că e nesincer, dar era o discuție destul de pozitivă. Știe să vorbească. Lucian Grigorescu este un [om] foarte sincer. Însă mulți [il] trag încă înapoi. Mai are încă reziduuri [de genul] «artă pentru artă»”²⁹. Cu toate că a devenit directorul Direcției de Arte Plastice din reorganizatul Minister (al Artelor și Informațiilor), există mărturii potrivit cărora deciziile importante erau luate de adjunctul său, Magyiar Tivadar Vlad (mai cunoscut cu numele său prescurtat – M. T. Vlad), om de partid, fost tapițer și tâmplar. În cele din urmă, în 1950 Lucian Grigorescu a fost îndepărtat de la direcție, fiind considerat îngăduitor și impresionist³⁰.

Cazul Maxy. Atitudinea conducerii comuniste față de M. H. Maxy a fost chiar mai dură. La pomenita ședință din 4-5 februarie 1948, Maxy este înfierat rând pe rând de N. Moraru, Leonte Răutu și Sorin Toma. N. Moraru declara că: “nu este vorba numai de reziduuri din trecut, ci aici ne ciocnim de Maxy. Maxy a devenit un fel de arbitru al plasticilor. Am avut o serie de discuții cu el și căutăm, dacă a avut o poziție greșită, să arate public, în mod cinstit, care sunt greșelile. Și-a făcut o autocritică, care este părerea ideologică... Este demagog. De fapt este apărătorul expresionismului. Nu o dată am discutat cu el. Recunoaște greșelile, e drept, dar alunecă pe poziții neprincip[i]ale, mergând pe urmă în ședințe pline și făcând cor cu s[ocial]-d[emocrații], cu poziții greșite, nu pe linia stabilită. Are un verbiaj foarte pompos, căutând să nu intre în adâncul problemei. O chestiune grabnică este chestiunea tinerilor. Avem mulți pictori, pictorițe, desenatori tineri, cu serioase calități, dar ținuiți în loc de Maxy. Am încercat să-i rup de el. La Congresul Uniunii [n. n., al USASZ] am avut dezbateri foarte interesante și largi, unde oamenii pentru

²⁸ A.N.I.C., fond C.C. al P.C.R., Secția Propagandă și Agitație, dosar nr. 9/1948, f. 9. Într-o altă intervenție, N. Moraru avea să califice Direcția Artelor Plastice drept “un mare putregai, un cuib de afacerism, deturare de fonduri, carierism, căpătuială”; A.N.I.C., fond C.C. al P.C.R., Secția Propagandă și Agitație, dosar nr. 9/1948, f. 223.

²⁹ *Ibidem*, f. 18-19.

³⁰ Radu Ionescu, *Uniunea Artiștilor Plastici din România 1921-1950-2002/The Union of Artists of Romania 1921-1950-2002*, București, 2003, p. 19-20.

prima dată au avut curajul să vorbească împotriva lui Maxy și [a] picturii lui Maxy. Am avut articole în «Scânteia»»³¹.

În discursul său de la 5 februarie 1948, prilejuit de discutarea sus-pomenitului raport, Sorin Toma făcea aluzie la linșarea mediatică a lui Tudor Arghezi, la care contribuise și el din plin³², afirmând că: “Dacă vrem să eliberăm oamenii, scriitorii, pictorii etc. [n. n. de prejudecăți], să-i eliberăm de câțiva mai încercați, ca T. Arghezi. Nu sunt critic. Era un efort grozav. Dar să dăm această sarcină, s-o facem această muncă, să zicem «de folos obștesc». Să dăm sarcini precise. Să se știe bine care sunt curente dăunătoare care ne țin în loc. Al doilea, un alt efort, și acesta este foarte greu. Să descoperim care sunt lucrările dăunătoare pe care le-am moștenit și care sunt în noi. A arătat Moraru: Maxy are prestigiu. Eu pe [G.] Löwendal nu-l știu, [știu] numai ce pictează. Ce constituie Maxy? Este comunist, mai mult sau mai puțin. Există o prejudecată că Maxy este pictor de mare talent. Asta vine din tehnica sa decadentă socot. Și lumea se prosternează, numai din această cauză, și-l admiră în Maxy nu pe Maxy, ci tot talentul decadent. Maxy nu a fost criticat în mod just. Trebuie analizat, nu numai reproșat politicește. Dar să-l atacăm acolo unde omul se prostern[ează]. Nu este nevoie să facem critică numai de pe tribuna academică, ci să găsim limbajul potrivit, pe înțelesul tuturor, așa cum este critica acestui student privitor la Nina Cassian³³. Să prelucrăm asemenea scrisori, oamenii să se desprindă, să dea socoteală în fața studentului, funcționarului, în felul cum creează cărțile lor și să-l vadă nu ca comunist, ci necomunist, just, de pe poziția oamenilor simpli, nu de pe poziții academice. Să-l critice politicește. Să vadă ce este în societatea noastră. E necesar, prin presă, să antrenăm oamenii, despre care scriitorii scriu, să arate ce vor să citească și, în al doilea rând, ei să fie aceia care să critice ceea ce se scrie. Nu mă pricep la plastică, dar îmi dau seama, când se face un portret cu patru linii verticale și nu știu câte zig-zaguri, nu poate să fie bun. Maxy fără să pocească nu poate picta. Îmi dau foarte bine seama că frumosul e frumos. Trebuie să arătăm că publicul înțelege, cum discută, nu în cercuri restrânse să-și facă singur critica. Să nu fim însă distructivi. Dar unde pictorul nu vede clar problema progresului, trebuie să arătăm ce ne place și ce nu. Dar să ne ferim să confundăm mlădița de viață cu cârcelul”³⁴.

Numai că, potrivit logicii sistemului represiv, cei care azi incriminează se pot regăsi mâine în tabăra celor înfierați, și așa s-a întâmplat și cu Nicolae Moraru,

³¹ A.N.I.C., fond C.C. al P.C.R., Secția Propagandă și Agitație, dosar nr. 9/1948, f. 19-20.

³² A se vedea neconvingătoarele sale autojustificări în Sorin Toma, *Privind înapoi. Amintirile unui fost ziarist comunist, redactor-șef al Scânteii din 1947 până în 1960*, București, 2004.

³³ După publicarea volumului de debut al Ninei Cassian, *La scara 1/1*, mai multe ziare comuniste au găzduit puneri la punct ale poetei, unele dintre ele anonime, cum este și cea a “studentului” evocat de Sorin Toma, în fapt o manevră a propagandei comuniste menită să indice, prin interpuși inventați (“oameni simpli”, “studenți”), linia partidului în problemele literaturii și artei; a se vedea Ana Selejan, *Trădarea intelectualilor. Reeducare și prigoană* (ediția a II-a adăugită cu indice de nume și o prefață a autoarei), București, 2005, p. 447 ș. u.

³⁴ A.N.I.C., fond C.C. al P.C.R., Secția Propagandă și Agitație, dosar nr. 9/1948, f. 33-34.

care între timp acumulase o putere considerabilă în cadrul ministerului păstrându-și influența și la USASZ, unde patrona revista “Flacăra”. Astfel, vârfurile propagandei, Iosif Chișinevski și Leonte Răutu, au ținut să-i administreze o lecție, învinuindu-l și pentru promovarea nejustificată a lui Maxy în paginile publicației USASZ.

Un prim prilej pentru atac l-a oferit Expoziția grupului artistic “Flacăra”, organizată în Sala Dalles între 11 și 25 aprilie 1948, patronată de Marcel Breslașu, având în comitetul de organizare artiști cu orientare de stânga (M. H. Maxy, Ligia Macovei, Gheorghe Labin, Boris Caragea, Alexandru Ciucurencu)³⁵. Manifestarea publică a artiștilor plastici își propunea să prefigureze noua orientare a artei, dar expoziția nu reflecta în întregime realismul socialist profesat de partid. După expoziție este atacat virulent M. H. Maxy în “Scânteia” din 30 aprilie 1948, publicație care se lansează într-o critică vehementă a revistelor “Flacăra” și “Rampa”, care au ilustrat numărul de 1 mai cu desene “necorespunzătoare” ale lui Maxy. Se dădea un avertisment comunității plasticienilor că nici măcar un artist-om al partidului nu este cruțat. Fostul avangardist nu și-a mai revenit³⁶. E un moment de răscruce, au urmat adunări, prelucrări, autoflagelări³⁷.

M. H. Maxy nu va mai fi cooptat în juriul Expoziției Anuale de Stat, noul nume al Salonului Oficial, expoziție deschisă la 5 decembrie 1948 în fostul Palat Regal, prima manifestare plastică a realismului socialist, apreciată până și de Leonte Răutu, care le declara activiștilor din județe la început de ianuarie 1949 că: “Trebuie văzută expoziția de artă plastică, ce uriașă aglomerare este acolo. Sute de mii de oameni au vizitat expoziția pe țară.”³⁸

Limitarea contactelor cu Occidentul și intensificarea controlului.

Practic, contactele cu artiștii occidentali și participarea la expozițiile din Europa apuseană au fost oprite, permițându-se doar o relație controlată cu plasticienii “progresiști” din Vest. Încă din ianuarie 1948, Ministerul Informațiilor instituie o Comisie compusă din Mihail Florescu, Grigore Preoteasa, Marin Jianu, cu atribuții de a stabili norme privitoare la contractarea de angajamente de către diferite instituții de cultură și artă din țară, cu artiștii, scriitorii și oamenii de artă din străinătate și a aviza aceste angajamente³⁹. Acesta este contextul în care se instituie monopolul statului asupra tuturor manifestărilor artistice, galeriile și sălile particulare de expoziție sunt închise, editurile și publicațiile de artă sunt naționalizate și desființate, rețeaua comerțului liber de artă dispare cu timpul⁴⁰. În martie 1948, Ministerul Artelor, printr-o decizie semnată de Ion Pas, stabilește că “nici o expoziție de artă

³⁵ R. Ionescu, *Uniunea Artiștilor Plastici din România 1921-1950-2002*, p. 7.

³⁶ R. Bogdan, *Un martor al realismului socialist* (XVI), “Dilema”, an III, nr. 129, 30 iunie-6 iulie 1995.

³⁷ *Ibidem* (XVII), *loc. cit.*, nr. 130, 7-13 iulie 1995.

³⁸ A.N.I.C., fond C.C. al P.C.R., Secția Propagandă și Agitație, dosar nr. 1/1949, f. 10.

³⁹ “Monitorul Oficial”, partea I-B, anul CXVI, nr. 13, vineri, 16 ianuarie 1948, p. 390.

⁴⁰ M. Cârnci, *op. cit.*, p. 16-20.

plastică permanentă sau temporară din localuri închise, ganguri sau în aer liber nu poate să funcționeze fără aprobarea prealabilă a Ministerului”⁴¹.

“Schisma” lui I. B. Tito din primăvara anului 1948 are un impact nu numai asupra schimburilor culturale bilaterale româno-iugoslave, ci impune un regim mai strict față de artiști, față de inaugurarea nederijată de expoziții de pictură și sculptură. Expunerea din 26 mai 1948 a lui Iosif Chișinevski, ținută în fața activului Direcției de Propagandă și Agitație, este un nou apel la sporirea vigilenței partinice și vizează potențialele erezii artistico-politice: “nu este așa de just, din punct de vedere politic, ca fiecare, cum îl taie capul, să organizeze conferințe, să reediteze broșuri, să facă expoziții, fără aprobarea prealabilă a conducerii, fără o critică serioasă. [...]. Dar poate să fie și un articol bun, o expoziție bună, dar tot așa și greșită. Nu ne ajung propriile greșeli, să mai repetăm alte greșeli, [pe] care nu [le] facem noi?”⁴² Iosif Chișinevski îndemna Comisiile de artă subordonate Direcției de Propagandă și Agitație “să-și îndeplinească îndatoririle vechi și să vegheze și să îndrumeze întreaga activitate artistică din localitatea resp[ectivă]. [Să vegheze] cum se lucrează. În cadrul secțiunii propagandei și agitației să țină legătură cu tov[arăș]ii de la sindicate, de la UTM, din toate org[anizațiile] de masă. Să controleze materialul, să le ajute. [...] În linii mari, tov[arăș]ii se pot orienta după «Flacăra» – mi se pare [că] azi e mai bună sau [că] puțin s-a îmbunătățit. Desigur, în primul rând, după pagina culturală din «Scântea». [...] Sau să se ghideze după materialul care se trimite din București de la Ministerul Artelor și Informațiilor, nu spontan, fiecare ansamblu, fiecare grupă artistică să lucreze de capul său. Să se cultive știința, să încurajeze un tânăr care are talent; să-l încurajeze, dar să nu lăsăm ca fiecare neisprăvit pictor să facă portretul clasicilor marxiști-leniniști sau [al] conducătorilor partidului nostru”⁴³.

Lucrările de artă și comenzi de stat. Chiar din 1948-1949 se poate vorbi de o avalanșă de consistente comenzi de stat făcute unor artiști profesioniști și amatori⁴⁴, care se angajau să realizeze portrete, statui și busturi ale lui I. V. Stalin, V. I. Lenin⁴⁵, Gheorghe Gheorghiu-Dej, Ana Pauker ș. a. Uneori, însă, aceste opere

⁴¹ “Monitorul Oficial”, partea I-A, anul CXVI, nr. 69, marți, 23 martie 1948.

⁴² A.N.I.C., fond C.C. al P.C.R., Secția Propagandă și Agitație, dosar nr. 9/1948, f. 106.

⁴³ *Ibidem*, f. 117.

⁴⁴ Semnificativ pentru intenția de promovare a mișcării de amatori este faptul că, odată cu anunțarea, în martie 1948, a instituirii competiției pentru executarea Stemei RPR, se făcea precizarea că “pot participa la acest concurs artiștii, pictorii, desenatorii profesioniști sau amatori, domici de a da expresie tehnică și artistică Stemei RPR”. Concursul era dotat cu premii însemnate: premiul I – 100.000 lei, premiul II – 50.000 lei, premiul III – 25.000 lei; “Monitorul Oficial”, partea I-A, anul CXVI, sâmbătă, 13 martie 1948, p. 2208. În 1959, mișcarea de artiști amatori din întreprinderi număra peste 300 de cucerii de artă plastică; Mircea Popescu, Eugen Schileru, *Introducere, în Artele plastice în România după 23 August 1944*, ed. cit., p. 20.

⁴⁵ Potrivit “folclorului” din lumea plasticienilor, materialul din care a fost construită statuia lui Caragiale din București (autor: C. Baraschi) ar fi fost inițial destinat pentru monumentul lui Lenin. Într-o mărturie a sculptorului Nicu Enea, această versiune este contrazisă: “În anul 1952, la o sută de ani de la nașterea lui Caragiale, Ministerul Culturii a comandat un monument de 3 metri lui Baraschi. Lucrarea a așteptat aproape o lună de zile, după care o comisie ideologică și de partid a

vădeau o slabă calitate artistică, altele erau inacceptabile din punct de vedere ideologic, nerespectând canoanele realismului socialist, unica metodă de creație acceptată. Între aceste producții artistice catalogate drept formaliste s-a numărat și portretul lui Stalin, realizare a pictorului Al. Ciucurencu, care a fost distrusă împreună cu alte două opere ale sale: "Republica" și "30 Decembrie". Acestea din urmă au fost expuse la manifestarea grupului "Flacăra", fiind achiziționate de stat, prin USASZ, dar ulterior au fost apreciate ca necorespunzătoare (într-unul din tablouri se putea distinge și soclul statuii ecvestre a lui Carol I, între timp demolată, care devenise o prezență incomodă)⁴⁶.

Orientarea spre temele zise "sociale", de esență jdanovistă, de creare a unui cult al personalității, era aproape inevitabilă, dacă avem în vedere procesul de disoluție a burgheziei, sărăcirea vechilor colecționari de artă care înainte făceau comenzi artiștilor plastici. În aceste condiții, comenzile de stat reprezentau pentru mulți pictori și sculptori o salvare, iar Partidul Comunist a știut să profite de acest aspect pentru a-și impune cerințele tematice și ideologice, lucru care se vădește și din convorbirile purtate în sânul guvernului la 20 februarie 1948, când ministrul Ion Pas își ruga colegii de cabinet să accepte, în cadrul bugetelor pe care le întocmesc, să prevadă anumite fonduri pentru achiziționarea de opere ale artiștilor care "în aceste momente de tranziție se găsesc într-o foarte grea situație". Ministrul Artelor prezenta în ședința de guvern și alte motive pentru care plasticienii trebuie ajutați din punct de vedere material: "Artiștii noștri merg acum pe linia ideologiei actualului regim. Din punct de vedere material ei se află însă în situația cea mai grea. Clientela lor de altă dată, pentru care lucrau, nu mai există și nici nu mai interesează. Era burghezia, pentru al cărei gust lucrau înainte. Deci acești oameni, ca să trăiască, trebuie să-și găsească un alt plasament; și plasamentul îl constituie instituțiile noastre publice"⁴⁷.

Ion Pas avea și sprijinul premierului, însă Petru Groza, prudent, aștepta și opinia influentului Vasile Luca, abia sosit de câteva luni în guvern: "Aș vrea să aud însă și cuvântul domnului ministru de Finanțe pe care această problemă îl privește. Am constatat la fața locului că, într-adevăr, artiștii noștri lucrează în condițiuni de mare mizerie. Și atunci rugăm pe domnul ministru de Finanțe ca, principal, să fie de acord cu ajutorarea artiștilor noștri, urmând ca domnia sa să ne dea o soluție practică. Iar în ceea ce privește cumpărarea de opere artistice, eu sunt de părere să nu cumpere fiecare minister așa cum crede și cum îi convine, ci aceste cumpărături să fie făcute pentru toate departamentele de un organ central"⁴⁸. Din răspunsul lui Vasile Luca se poate reconstitui în parte sistemul achizițiilor de stat în domeniul operelor de artă, sistem care funcționase până atunci și prin intermediari, cu favorizarea centralei

aprobat-o"; Adrian Bucurescu, *Sculptorul Nicu Enea spulberă o legendă. Caragiale al lui Baraschi nu a fost întâi Lenin*, "România Liberă", luni, 19 septembrie 2005, p. 10.

⁴⁶ R. Bogdan, *Un martor al realismului socialist* (XVIII), "Dilema", an III, nr. 132, 21-27 iulie 1995.

⁴⁷ A.N.I.C., fond Președinția Consiliului de Miniștri, Stenograme (1944-1959), dosar nr. 2/1948, f. 54.

⁴⁸ *Ibidem*, f. 54-55.

sindicale procomuniste USASZ: “de această chestiune ne-am mai ocupat noi. Am dat chiar o subvenție prin Uniunea Sindicatelor de Artiști, Scriitori și Ziaști și în general vom avea grijă și de plasarea operelor artiștilor noștri. Sunt însă categoric împotriva sistemului ca fiecare minister să-și creeze fonduri de subvenții. Grijă aceasta trebuie lăsată numai pe seama Ministerului de Finanțe, iar subvențiile vor trebui acordate numai pe baza hotărârii Consiliului de Miniștri. [...] Ministerul de Finanțe fiind departamentul la care se vor concentra toate fondurile cu această destinație. Vom prevedea în fiecare buget numai fonduri pentru achiziționări de lucrări artistice”⁴⁹.

Așadar, artiștii au fost supuși dictatului Statului-Partid prin control și constrângere, dar și prin facilități materiale și protecție socială deosebite în raport cu restul populației⁵⁰. (Un aspect mai delicat, care avea să iasă la iveală peste câțiva ani, fiind recunoscut și de Secția de Propagandă, era regimul fiscal mai sever impus asupra vânzărilor de lucrări artistice, în special impozitul pe circulația operelor de artă, care a ajuns la un moment dat la 37%⁵¹). Înainte de preluarea comunistă a Ministerului Artelor, la începutul anului 1948, conducerea PCR a identificat fonduri pentru deplasarea artiștilor plastici și a scriitorilor în teritoriu pentru documentare și pentru executarea de producții culturale inspirate din realitățile vieții de șantier, ale muncii din diferite zone, Valea Jiului, de exemplu⁵². La 5 februarie 1948, N. Moraru declara: “Am pus în fața scriitorilor plecarea pe șantiere. Azi s-a întors o parte din tot grupul trimis pe teren – au plecat șapte: cinci scriitori, doi pictori. [...]. Am avut discuții cu Comisia Interministerială. Am făcut planul să plece echipe mixte de câte 15 oameni, scriitori, compozitori, pictori, sculptori, care să se deplaseze pe câte două-trei luni pe șantiere. Se vor crea acolo condițiuni, în sensul încartuirii, alimentării etc. Preia asta asupra sa Comisia Interministerială. Pe loc, tov[arăș]ii vor căpăta posibilități. [...] [Mulți pictori, pictorițe, desenatori tineri] s-au antrenat, vor să plece în țară. La UTM sunt 11 [artiști] plastici, pregătiți de noi. Trebuiau să plece, acum s-au dat alte dispozițiuni: să nu plece. Este vorba de o greșală organizatorică a UTM-ului”⁵³. Fenomenul trimiterii plasticienilor pentru documentare în țară va lua amploare din vara lui 1948, iar dificultățile organizatorice se vor atenua odată ce PMR controla toate ministerele.

Astfel, numărul comenzilor și achizițiilor de stat, al contractelor de creație a crescut considerabil, realitate care reiese și dintr-un alt discurs al lui Nicolae Moraru, din 2 august 1948, care prezenta bilanțul celor câteva luni de activitate a echipei comuniste din fruntea Ministerului Artelor și Informațiilor: “Direcțiunea [Artelor Plastice] se compune din elemente noi care se pricep mai puțin în munci administrative, dar care prind mai repede problemele, care pun chestiunea partinic. În

⁴⁹ *Ibidem*, f. 55.

⁵⁰ M. Câmeci, *op. cit.*, p. 20.

⁵¹ A.N.I.C., fond C.C. al P.C.R., Secția Propagandă și Agitație, dosar nr. 12/1952, f. 251.

⁵² *Ibidem*, dosar nr. 9/1948, f. 224.

⁵³ *Ibidem*, f. 17.

ce privește îndrumarea, ea a funcționat mai pozitiv [sic!] decât la Direcțiunea Muzicii. Au fost discutate problemele în lumina Rezoluției Plenarei CC⁵⁴, cu 100 de [artiști] plastici care au fost trimiși în diferite puncte ale țării, centre industriale, la sate etc. În lumina acestei munci, perspectivele Salonului Oficial sunt pozitive. Ministerul a făcut și unele contracte de creație pe 6 luni. (Löwendal a plecat în Valea Jiului și a adus 18 tablouri)⁵⁵.

Sprijinul material generos era condiționat de acceptarea de către artistul subvenționat a chemării la ordine, adică a “îndrumării” pe care i-o trasau activiștii propagandiști, cei care desfășurau așa-zisa “muncă individuală” cu fiecare plastician în parte⁵⁶ și care îi orientau spre temele considerate semnificative într-un anumit moment al “construirii socialismului”⁵⁷. Tocmai din acest motiv, atunci când fondurile de stat pentru artă erau aproape epuizate, instructorii Secției de Propagandă socoteau de cuviință să-și informeze imediat superiorii, așa cum se observă și dintr-un material din 30 mai 1952: “Comitetul pentru Artă are în bugetul său, pentru trimestrul III și IV, pentru achiziții comenzi suma de 100.000 [de lei]. Această sumă nu este suficientă nici pentru achiziționarea lucrărilor mai importante din Expoziția actuală de stat. Comitetul pentru Artă rămâne fără posibilitatea de a face noi comenzi în anul acesta, dacă Ministerul de Finanțe nu-i va acorda suplimentare la buget pentru achiziții”⁵⁸. Trebuie spus că, încă din decembrie 1948, printr-o Hotărâre a ședinței plenare a CC al PMR asupra stimulării activității științifice, literare și artistice, se propunea guvernului să prevadă în bugetele anuale ale statului, cu începere din anul bugetar 1949, un Fond de Stat pentru încurajarea creației artistice în domeniul plasticii și al muzicii⁵⁹.

Fondul Plastic. În consecință, în anii 1948 și 1949 pe agenda Direcției de Propagandă și Agitație și a Ministerului Artelor și Informațiilor s-a aflat problema

⁵⁴ Cel mai probabil se face referire la Rezoluția ședinței plenare a CC al PMR din 10-11 iunie 1948, care, între altele, l-a înfierat pe L. Pătrășcanu, dar a consemnat și faptul că, în urma victoriei repurtate la “alegerile” pentru Marea Adunare Națională din martie 1948, “clasa muncitoare, condusă de avangarda sa – Partidul Muncitoresc Român –, și-a întărit alianța cu țărănimea muncitoare, și-a cimentat legăturile cu intelectualii legați de popor și cu celelalte pături muncitoare neproletare... [s. n.]”; *Rezoluții și Hotărâri ale Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român 1948-1950*, [București], 1951, p. 11. Pentru mai multe detalii privind Plenara CC al PMR din 10-11 iunie 1948, a se vedea *Stenogramele ședințelor Biroului Politic al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român, I: 1948* (ediție de documente întocmită de Camelia Moraru, Laura Neagu, Constantin Moraru, Constantin Neagu, Claudiu Dincă, George Mocanu), București, 2002, p. 15-48.

⁵⁵ A.N.I.C., fond C.C. al P.C.R., Secția Propagandă și Agitație, dosar nr. 9/1948, f. 224. N. Moraru făcea referire la pictorul George Löwendal, care înainte de 1944 semna și cu numele de Georg baron von Löwendal, a se vedea M. Pelin, *op. cit.*, p. 218.

⁵⁶ A.N.I.C., fond C.C. al P.C.R., Secția Propagandă și Agitație, dosar nr. 9/1948, f. 21.

⁵⁷ *Ibidem*, dosar nr. 17/1949, f. 9.

⁵⁸ *Ibidem*, dosar nr. 12/1952, f. 188-191.

⁵⁹ *Rezoluții și Hotărâri ale Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român 1948-1950*, *ed. cit.*, p. 84-85.

constituirii unui Fond Plastic care să asigure posibilitățile materiale pentru creația artistică⁶⁰. Prin Decretul nr. 349 din 1949 a fost înființat Fondul Plastic, luând locul, pentru artiștii plastici, Casei compozitorilor, pictorilor și sculptorilor, înființată în 1940, reprezentând asigurarea socială a membrilor săi. Crearea Fondului a avut efecte contradictorii: prin orientarea ideologică evidentă, s-a încurajat cu precădere o producție artistică “pe linie”, fără valoare, care să asigure și nevoia conducerii PMR de materiale pentru pavoazare, comenzile nenumărate pentru portretele și busturile liderilor comuniști, obiecte de artă decorativă pentru cadouri oficiale sau pentru comerț, decoruri, costume de teatru, care asigurau venituri importante pentru membri săi; pe de altă parte, înființarea lui a fost de un real folos pentru artiști⁶¹, mai ales că, după cum rezultă din unele documente de partid, Comitetul de conducere al Fondului Plastic, în frunte cu M. H. Maxy, a acordat sume generoase unor artiști plastici consacrați, suspectați de “formalism”⁶².

Într-o Informație a Sectorului de Literatură și Artă din cadrul Secției de Propagandă, datată 21 iulie 1951, cu privire la situația materială a artiștilor, se propunea ca Fondul Plastic (FP) să organizeze un magazin închis pentru artiști și scriitori, căruia să i se asigure o aprovizionare specială cu produse alimentare și textile⁶³. Potrivit Magdei Cârnecki, nu se poate nega efortul regimului comunist de a oferi bugete ridicate pentru cultură, de a asigura fonduri și mijloace de creație și odihnă, drepturi de autor ridicate, comenzi de stat periodice, publicitate și onoruri artiștilor “oficiali” sau “integrați” în cadrul noii sale politici culturale⁶⁴. În primii ani de după 1949, FP s-a confruntat și cu problema inexistenței în București a unui magazin unde să se poată vinde lucrările artiștilor, iar multe dintre demersurile pentru rezolvarea acestei chestiuni au fost ignorate de primărie⁶⁵.

Dintr-o Informație cu privire la activitatea Fondului Plastic din 16 iunie 1952, redactată de Maria Ursu, instructor al Sectorului de Literatură și Artă din Secția de Propagandă, reieșea că, din anul 1950 și până în luna aprilie 1952, un număr de 426 de artiști au primit împrumuturi în valoare de 12.539.889 de lei vechi, ajutoare de creație 4.500.000 de lei, cheltuieli de documentare 450.000 de lei. Pe de o parte, documentul deplângea faptul că din totalul de împrumuturi de 12.539.889 de lei, numai 1.461.000 de lei au fost acordate unor plasticieni mai apropiați de partid (denumiți “artiști valoroși”): Gheorghe Șaru, Gavril Miklossy, Szönyi Ștefan, Andrei Sobotka, Lazăr Gherman, Lidia Agricola, Eftimie Bârleanu, Tiberiu Kraus, Elly Hette, Nicolae Popa, Iosif Iser. În realitate, doar cel din urmă merita cu prisosință calificativul maxim sugerat de instructor. Pe de altă parte, în informare era criticată tendința celor din fruntea Fondului de a privilegia artiști “formaliști”, chiar dacă

⁶⁰ A.N.I.C., fond C.C. al P.C.R., Secția Propagandă și Agitație, dosar nr. 9/1948, f. 21; *Ibidem*, dosar nr. 17/1949, f. 9.

⁶¹ R. Ionescu, *op. cit.*, p. 14-15.

⁶² A.N.I.C., fond C.C. al P.C.R., Secția Propagandă și Agitație, dosar nr. 12/1952, f. 205-206.

⁶³ *Ibidem*, dosar nr. 6/1951, f. 62.

⁶⁴ M. Cârnecki, *op. cit.*, p. 21.

⁶⁵ A.N.I.C., fond C.C. al P.C.R., Secția Propagandă și Agitație, dosar nr. 12/1952, f. 189.

mulți aveau statutul de maeștri ai picturii și sculpturii românești: “În general – consemna instructorul Secției de Propagandă –, conducerea Fondului și îndeosebi tov. M. H. Maxy au dus o politică dăunătoare prin stimularea elementelor formaliste și a unor artiști fără valoare. S-au acordat sume mult prea mari unor artiști talentați, dar care n-au depus eforturi pentru a se rupe de formalism, ca Anghel Gheorghe (201.000 de lei vechi), Baba Corneliu (155.000 de lei vechi), Medrea Cornel (190.000), Torasian Sirarpi (160.000), J. Perahim (70.000), Gh. Labin (82.000), Iftode Eugenia (165.000) și unor formalisti înveterați ca Ada Geo Medrea (165.000), Oscar Han (233.000), Nuți Aconț (65.000), [Rudolf] Schweitzer-Cumpăna (75.000), [Vasile] Vasiliu-Falti (154.000), Eugen Schileru (50.000). Tovarășul Maxy și soția sa Mimi Șaraga au împrumutat importanta sumă de 400.000 de lei vechi. Circa 4.000.000 de lei vechi s-au acordat unui număr de 150 de artiști care nu au realizat nimic și care nu prezintă garanția unor lucrări valabile”⁶⁶.

Însă asprul rechizitoriu împotriva lui M. H. Maxy nu se oprea aici, ci viza problema ajutoarelor, a pensiilor, precum și sprijinirea neavenită a unor pictori “dușmănoși”, între ei și Lucian Grigorescu, devenit acum aproape indezirabil din cauza creațiilor sale estetizante, în contrast cu discursul angajant ținut în octombrie 1947 la Congresul USASZ: “Tov. H. Maxy a încurajat în mod deosebit elemente dușmănoase, formaliste, ca Lucian Grigorescu, Kovács Zoltán de la Cluj, Henri Catargi. Kovács Zoltán și Henri Catargi primesc nejustificat ajutoare lunare de câte 500 de lei noi. Din totalul împrumuturilor acordate s-au restituit numai 30%, cu toate că mulți artiști au încasat sume pe baza comenzilor făcute (Baba, [Camil] Ressu, Lazăr Gherman etc.). Sumele acordate de Fond reprezentând ajutoare și cheltuieli de documentare nu s-au dat întotdeauna pentru stimularea creației. Astfel, tinerilor artiști formalisti care fac școală de recalificare li se acordă nejustificat un ajutor lunar între 300-350 de lei noi. Majoritatea acestor tineri au făcut foarte puține progrese. Un număr de 120 de artiști plastici primesc pensii lunare de 250-750 de lei. Pensiile reprezintă 37% din bugetul Fondului. O bună parte din pensionari au un trecut artistic îndoielnic. La casele de creație și odihnă de la Sinaia au fost trimiși 224 de artiști merituosi. În general, însă, casele de la Sinaia au fost folosite mai mult pentru odihnă decât pentru creație. [...]. Pentru remedierea acestor lipsuri propunem: 1. scoaterea lui M. H. Maxy din funcția de președinte și reorganizarea Comitetului. 2. numirea tov. Gh. Șaru în funcția de președinte și a tov. Iosif Cova ca secretar al Comitetului Fondului Plastic. 3. comitetul Fondului să cheme în fața lui pe acei artiști care au datorii mari la Fond și care, deși au încasat sume importante din realizarea comenzilor, nu au restituit împrumuturile. 4. Comitetul Fondului să revizuiască pensiile și să acorde pensii numai acelor care merită”⁶⁷.

Înființarea Uniunii Artiștilor Plastici. Întârzierea constituirii unei uniuni de creație a artiștilor plastici, în comparație cu înființarea mai timpurie a uniunii scriitorilor și a celei a compozitorilor, reflectă poate căutările și evaluările mai

⁶⁶ *Ibidem*, f. 205-206.

⁶⁷ *Ibidem*.

îndelungate și contradictorii ale conducerii PMR și ale Direcției/Secției de Propagandă și Agitație. Multe indicii sugerau după 1944-1945 că preferințele factorilor de decizie din PCR se vor îndrepta spre M. H. Maxy. Chiar și în istoriografia română postdecembristă s-a perpetuat imaginea unui Maxy foarte apropiat de interesele vârfurilor comuniste, fără a se sesiza întotdeauna toate nuanțele – atacurile declanșate împotriva lui, căderea în dizgrație, elemente care, în cele din urmă, i-au compromis ascensiunea spre președinția preconizatei uniuni a plasticienilor. Într-o voluminoasă lucrare dedicată vieții artistice zbuciumate din deceniul cinci al secolului XX, Mihai Pelin îl caracterizează pe M. H. Maxy astfel: “avid de autoritate, nu o putea exercita pe aceasta decât acaparând energic pârgھیile politice și administrative ale domeniului. [...]. M. H. Maxy a fost printre primii, dar nu singurul, care au atacat tradițiile consolidate ale picturii românești dinspre extrema stângă”⁶⁸. Până la urmă, în postul de președinte al UAP a ajuns sculptorul Boris Caragea, cel care – potrivit lui Radu Bogdan – și-ar fi distrus toate operele concepute înainte de 1944, lepădându-se de trecutul său (fusesse și artistul Casei Regale). Această schimbare l-a transformat într-un plastician favorit în ochii regimului și favorizat⁶⁹, alături de alți artiști: Constantin Baraschi, Adina Paula Moscu, Dorio Lazăr, Jules Perahim, Dumitru Demu, Ștefan Szönyi, Ligia Macovei, Gavril Miklossy ș. a.⁷⁰

Instituția care a precedat Uniunea Artiștilor Plastici (UAP), Sindicatul Artelor Frumoase (SAF), exista încă din 12 martie 1921 și a fost reînființat de Maxy imediat după 1944. În 1945, număra – după datele celui care se afla în fruntea lui – 700 de membri. Conform criticului și istoricului de artă Radu Ionescu, desființarea Sindicatului în 1950, prin crearea Uniunii, exprima dorința statului “de a dialoga cu artiștii de pe poziții de forță”⁷¹. Dizolvarea SAF s-a produs practic la 20 octombrie 1950, când a fost convocată o adunare a foștilor membri ai Sindicatului, care a adoptat Statutul Artiștilor Plastici. Prin Decretul nr. 226 din 25 decembrie 1950, UAP era recunoscută ca persoană juridică, iar SAF se dizolva și patrimoniul său trecea la noua Uniune. Boris Caragea a fost ales președinte, iar Gheorghe Labin a devenit secretar general⁷². După modelul celorlalte uniuni, și UAP și-a format Comisii de îndrumare (numite de către unii plasticieni și critici de artă și Comisii de “reeducare”). Artiștii erau obligați să își prezinte aici proiecte și lucrări în curs de finisare “pentru îmbunătățire”, iar de multe ori comisiile vânau elementele – reale sau imagine – impresioniste, formaliste, precum și alte “păcate”⁷³.

⁶⁸ M. Pelin, *op. cit.*, p. 373-375.

⁶⁹ Diriguitorii din cultură au propus la 9 iulie 1952 ca o mașină “Pobeda” să fie repartizată conducerii UAP de către Comisia de Stat a Aprovizionării; A.N.I.C., fond C.C. al P.C.R., Secția Propagandă și Agitație, dosar nr. 12/1952, f. 254.

⁷⁰ A se vedea câteva indicii în privința preferințelor conducerii PMR într-un plan de muncă al Sectorului de Literatură și Artă de la începutul anului 1951; *Ibidem*, dosar nr. 6/1951, f. 5.

⁷¹ R. Ionescu, *op. cit.*, p. 11.

⁷² *Ibidem*, p. 16.

⁷³ *Ibidem*, p. 17.

Astfel, înființarea UAP a întărit controlul comunist asupra vieții artistice, inclusiv prin intensificarea dezbaterilor ideologice desfășurate în filialele și cenacurile uniunii⁷⁴. Instructorii SPA au devenit sensibili la una din problemele UAP – lipsa unui sediu potrivit (“Uniunea își duce activitatea în două camere și un hol, în condiții aproape imposibile”) – fiind conștienți că în acest caz “nu se pot organiza consfătuiri [ideologice] cu artiștii, nu se pot face discuții în jurul lucrărilor artiștilor etc.”⁷⁵.

UAP avea și alte sarcini: pregătirea organizării de expoziții și bazare, mai ales în orașele unde existau filiale sau o mișcare artistică mai dezvoltată; stabilirea – împreună cu organele de partid – a temelor artistice⁷⁶; organizarea de ședințe cu comisiile de îndrumare pentru a analiza activitatea lor; organizarea de colective de artiști care să se deplaseze în teren în vederea executării de lucrări pentru Expoziția de Stat; mobilizarea artiștilor pentru cursurile de estetică marxist-leninistă; organizarea de deplasări de creație în diferite orașe și regiuni. Între atribuțiile primite de conducerea (Comitetul) UAP era și aceea de a-i controla pe plasticieni, fiind la rândul ei supusă verificării și controlului Secției de Propagandă și Agitație care evalua periodic “îmbunătățirea muncii”. Chiar pictori mari (Theodor Pallady, H. H. Catargi) erau umiliți de comisiile din subordinea comitetului și trimiși să învețe să picteze în spirit realist socialist într-un atelier special⁷⁷. Cel puțin o dată pe an era convocată la Sectorul de Literatură și Artă o consfătuire cu conducerea Ministerului

⁷⁴ Radu Bogdan, Eugen Schileru, *Pictura, în Artele plastice în România după 23 august 1944, ed. cit.*, p. 33-36.

⁷⁵ A.N.I.C., fond C.C. al P.C.R., Secția Propagandă și Agitație, dosar nr. 12/1952, f. 188-191.

⁷⁶ Un referat al SPA din 4 decembrie 1952, preciza că “tematica lucrărilor de pictură și sculptură este în general bine întocmită. Sunt prezente teme importante ca: figura tovarășului Stalin, a conducătorilor partidului nostru, prietenia cu Uniunea Sovietică, aspecte din industrie, transformarea socialistă a agriculturii. Deși tematica este variată, lipsesc o serie de teme importante cărora artiștii plastici ar trebui să le dea atenție: lipsesc subiecte despre marele Lenin; s-au neglijat în general subiectele istorice și în special cele care înfățișează prietenia cu poporul rus; comenzile în legătură cu prietenia româno-sovietică sunt repartizate disproporționat: din cele 10 comenzi, numai două sunt pentru pictură, iar celelalte 8 sunt date pentru sculptură; pentru subiecte în legătură cu armata s-a dat o singură comandă; comenzile privind subiecte despre construcția Canalului Dunăre-Marea Neagră sunt date unor artiști care au dovedit în lucrările lor că au încă serioase rămășițe formaliste (Eugen Popa, Harșia Teodor, Jalea Ion); nu există nici o comandă pentru peisaj, iar comenzile vechi date unor artiști fără posibilități prea mari nu garantează că vom avea peisaje realizate; pictura de gen este slab reprezentată. Subiecte din viața oamenilor muncii sunt foarte puține și nesemnificative; portretele sunt în cea mai mare parte neprecizate. Cele care sunt precizate sunt nesemnificative. (De pildă, portretul chimistei Rodica Sârbu, portretul lui Iuliu Gherendi, al lui Dumitru Orzănescu etc.). *Propunem* ca biroul UAP și conducerea Comitetului pentru Artă să lărgască tematica și să ia măsuri ca temele cele mai importante să fie date unor artiști corespunzători chiar dacă mai au și alte comenzi, deoarece există posibilități ca ele să fie terminate până în toamna anului 1953, când se va deschide Expoziția de Stat”; cf. *Ibidem*, f. 328-329.

⁷⁷ R. Ionescu, *op. cit.*, p. 18.

Artelor/Comitetului pentru Artă și cu comitetul din fruntea UAP pentru a analiza situația pregătirii Expoziției Anuale de Stat⁷⁸.

UAP a fost și o curea de transmisie a partidului și a SPA prin care s-au impus teme artistice ideologizate până la extrem: fruntași în producție, aspecte de pe marile șantiere naționale, aspecte din gospodăriile agricole colective și de stat, peisaje ale țării, dar fără derivate “formaliste”, prietenia între popoare (cu precădere cea dintre poporul român și cel rus), imagini din viața tineretului comunist, a ostașilor, 30 de ani de la înființarea partidului etc. Ori de câte ori spiritul de partid nu se vădea suficient în rândurile artiștilor și ale organizației lor profesionale, aparatul de propagandă recurgea la demascări, înscenări, atacuri vehemente publicate în presa de partid și în revistele culturale, în care erau reamintite “sarcinile” adevărate ale plasticienilor și erau reiterate elementele asupra cărora trebuie să se centreze creația lor. Prin astfel de practici și în România se îndeplinesc condițiile pentru existența **culturii totalitare**, așa cum sunt ele teoretizate de Igor Golomstock: rolul primordial al ideologiei, organizarea întregii vieți artistice prin intermediul uniunilor de creație instituite pentru a controla și îndruma celelalte componente ale mașinăriei culturii, o luptă pe viață și pe moarte împotriva tuturor tendințelor ce diferă de cea oficială⁷⁹.

Controlul expozițiilor, atelierelor, locurilor unde altădată artiștii pictau nestingheriți a atins paroxismul și nu este de mirare că maestrul Theodor Pallady a fost ridicat pentru câteva ore de organele de miliție, deoarece picta fără autorizație în parcul Cișmigiu⁸⁰. Secția de Propagandă, prin Sectorul de Artă, controla munca UAP și a filialelor sale fie direct, fie indirect apelând la informațiile primite de la Comitetele Regionale ale PMR. O astfel de descindere la filiala UAP din Târgu-Mureș este consemnată de un document din 8 aprilie 1952, privitor la activitatea organelor locale de partid în problemele literarii și artei: “munca filialei Uniunii Artiștilor Plastici – se spunea în informație – a fost mai îndeaproape controlată de Comitetul regional. Artiștii plastici (în număr de 30) discută periodic asupra lucrărilor lor și prelucrează diferite materiale sovietice. În prezent artiștii plastici se pregătesc intens în vederea Expoziției Anuale de Stat. [István] Barabás a terminat tabloul «Seceriș la colhoz» și lucrează la un tablou reprezentând delegația de țărani muncitori români în Piața Roșie din Moscova. Tabloul va fi terminat până la sfârșitul lunii aprilie. Iszák Márton și Csorvassy lucrează la statuia tovarășului Stalin. Ei au făcut câteva machete, care cred că sunt destul de slabe și așteaptă să fie vizitați de tovarăși de la Comitetul pentru Artă pentru a le definitiva. Iszák Márton a terminat pentru Expoziție o sculptură izbutită reprezentând un bătrân care învață carte, o pionieră care cântă la flaut și bustul stahanovistului Simeria Gheorghe. Csorvassy lucrează la o compoziție în ghips reprezentând doi muncitori aruncând armament în mare, o altă compoziție reprezentând un grup de ostași coreeni și un bust mare

⁷⁸ A.N.I.C., fond C.C. al P.C.R., Secția Propagandă și Agitație, dosar nr. 6/1951, f. 12.

⁷⁹ Igor Golomstock, *Problems of the Study of the Stalinist Culture*, în *The Culture of the Stalin Period* (ed. Hans Günther), The Mac Millan Press – SSEES, 1990, p. 111.

⁸⁰ R. Ionescu, *op. cit.*, p. 20.

reprezentând pe tovarășa Ana [Pauker]. Cred că primele două lucrări sunt mai izbutite. Pictorul [András] Bordi și-a întrerupt activitatea fiind bolnav de mai multe luni (cancer stomacal). El are neterminat un tablou mare reprezentând primirea unei mașini sovietice de către muncitorii unei întreprinderi din Târgu-Mureș. Kulcsar Bela a terminat bustul tovarășului Gheorghiu-Dej. Cred că lucrarea este slabă. Orientarea generală a plasticienilor din Târgu-Mureș, ca și a elevilor de la Școala Medie de Artă în rândul cărora se găsesc multe elemente foarte talentate, este sănătoasă, marea majoritate a plasticilor creează lucrări realiste⁸¹. Peste câteva luni, în contextul demascării “devierii de dreapta”, nu mai era atât de presant pentru sculptorul Csorvassy să termine bustul Anei Pauker; ba chiar a continua lucrul echivala cu o sfidare, cu un delict.

Critica de artă. Nu a scăpat de balastul ideologic nici secția de critică a UAP. Linia oficială a partidului presupunea atât înfierarea de către cronică plastică a modalităților minore, ale intimismului, considerate forme subiective, a absconsului și a exhibiționismului, a așa-zisei arte salonaarde, cât și pledoaria pentru marile teme, marile subiecte și motive plastice demne de o artă partinică. Acest discurs a fost însușit și de istoricii de artă, siliți să militeze pentru introducerea “partinității” în artele plastice, ca singură modalitate de a fi obiectiv, de a reda adevărul vieții⁸², o sintagmă pervertită de ideologia oficială. Primele aspecte ale limbii de lemn în domeniul orientării și criticii plastice apar înainte de constituirea UAP, încă din 1948⁸³. La 5 februarie 1948, Nicolae Moraru remarcă în fața conducerii Secției Centrale de Educație Politică faptul că: “Critici plastici de fapt nu există, în orice caz, [critica] e foarte slabă. [Criticii] sau cad în extaz față de înfăptuiri sau înșiră niște lucruri care nu au nici o legătură. Criticii noștri sunt foarte slabi și foarte puțin pregătiți. Pe linia îndrumării am organizat dezbateri în legătură cu broșura lui Kemenov. Am încercat să orientăm expozițiile, mai ales aceasta care vine: 6 martie, și trebuie să spun că în genere din dezbaterile noastre, din aprecierile muncii critice, am scăpat un lucru. Plastica a fost prezentă în ultimii ani pe afișe, coperte, ca decor, unde s-au realizat destule lucruri interesante și valoroase. Chiar noi am uitat acest lucru. [...] Problema criticii se pune cu toată ascuțimea. Trebuie creați critici. Aici trebuiesc îndrumați oameni tineri, încurajați. Radu Bogdan are o gândire mai bună, vrea să facă critică. Studiază, învață. Trebuie văzut la «Scânteia» un tov[arăș] care să se ocupe [n. n., de critica plastică]”⁸⁴.

Nici peste câteva luni, cu prilejul unei alte ședințe a aparatului de propagandă, la 2 august 1948, cu secretarii generali ai Ministerului Artelor și Informațiilor, Nicolae Moraru nu părea că l-a identificat pe cronicarul plastic ideal,

⁸¹ A.N.I.C., fond C.C. al P.C.R., Secția Propagandă și Agitație, dosar nr. 12/1952, f. 109-110.

⁸² A se vedea Mircea Popescu, Eugen Schileru, *Introducere*, în *Artele plastice în România după 23 august 1944*, ed. cit., p. 17.

⁸³ A se vedea amănunte la R. Bogdan, *Un martor al realismului socialist* (III), “Dilema”, an III, nr. 115, 24-30 martie 1995.

⁸⁴ A.N.I.C., fond C.C. al P.C.R., Secția Propagandă și Agitație, dosar nr. 9/1948, f. 19-21.

care să devină unul oficial: “Critica în domeniul plasticii, care nu a reușit să devie o critică adâncă, competentă, este o problemă foarte serioasă”⁸⁵. Chiar speranțele puse în criticul de artă Radu Bogdan s-au mai diminuat, mai ales după o întâlnire a artiștilor și criticilor plastici cu conducerea Direcției de Propagandă în vara anului 1949, când cronicarul și istoricul de artă și-a mărturisit starea de confuzie, stârnind stupeoare în rândurile audienței⁸⁶.

Condițiile materiale ale artiștilor. Dar a fi un artist / critic oficial, un artist de stat, pentru alți plasticieni era o tentație irezistibilă nu numai ca trambulină pentru parvenire, ascensiune profesională, ci mai ales din cauza situației materiale, lucru speculat de mașinăria de propagandă care întocmea periodic referate privind condițiile materiale și de muncă ale artiștilor plastici. Într-un astfel de material, din 30 mai 1952, se consemna faptul că situația unui număr important de artiști este foarte grea din lipsa unui sprijin corespunzător pentru creație și din lipsa unor camere strict necesare pentru locuit. Probabil ținând cont și de loialitatea față de partid și de tematica “pe linie” abordată de plasticieni, documentul făcea și unele recomandări, într-o ordine de priorități care îi lasă la urmă pe Alexandru Ciucurencu și Corneliu Baba: “Din numărul de aproape 300 de artiști care sunt în această situație credem că trebuie rezolvată imediat problema locuințelor și atelierelor pentru următorii: *Szönyi Ștefan*, autorul tabloului «I. V. Stalin – marele constructor al comunismului», locuiește cu soția și copilul de trei ani în același apartament cu un tovarăș bolnav de tuberculoză, iar atelierul este la o distanță foarte mare de locuință. *Demu Dumitru*, autorul monumentului «I. V. Stalin» din București, lucrează într-o fostă prăvălie din Str. Sfântul Ion Nou, cu totul necorespunzătoare pentru creație. *Haiduc Aurel*, autorul tabloului «Înființarea diviziei <Tudor Vladimirescu>», locuiește într-o casă fără lumină și foarte umedă. *Adina Paula Moscu*, autoarea tabloului «Semnarea tratatului de prietenie și asistență mutuală româno-sovietic», locuiește într-un apartament cu încă două familii și nu are atelier. *Hette Elly*, sculptoriță profesoară la Institutul de Arte Plastice, autoarea proiectului de monument «Suvorov», are un singur pat la o cunoștință, unde poate veni numai seara să doarmă. Din cauza aceasta nu și-a putut aduce familia de la Iași, fiind nevoită să stea despărțită de soțul ei de un an și jumătate. Nu are nici un atelier. *Taru Eugen*, unul din cei mai talentați caricaturiști, autorul a nenumărate caricaturi și a ilustrațiilor la volumul «Momente și schițe» de I. L. Caragiale, lucrează în condiții foarte proaste. Nu are atelier. *Rick Auerbach*, un foarte bun caricaturist, locuiește într-o cameră întunecoasă împreună cu soția sa. În aceeași cameră trebuie să și creeze din lipsa unui atelier. *Corina Lecca*, autoarea tablourilor «Portret I. V. Stalin», «Al. Moghioroș», și a lucrării «Probă de oțel la uzinele Reșița», locuiește într-o cameră foarte mică, unde și creează din lipsa unui atelier. *Zăinescu Ecaterina*, autoarea lucrărilor «Ostași citind ziarul în colectiv

⁸⁵ *Ibidem*, f. 223-224.

⁸⁶ Radu Bogdan admite însă că a scris articole de critică de artă infestate copios cu ideologia comunistă, de care după 1989 s-a rușinat; R. Bogdan, *Un martor al realismului socialist* (V), “Dilema”, an III, nr. 117, 7-13 aprilie 1995, p. 2.

în armată» și «Veteranul Mihai Buțureanu explicând atacul de la Smârdan», are locuință necorespunzătoare. *Sobotka Andrei*, autorul sculpturii «Stalin e la pază», lucrează într-un atelier necorespunzător. *I. Marșic*, director adjunct al Institutului de Artă Plastică «N. Grigorescu», locuiește cu soția și copilul într-o cameră a unui sediu UTM în condiții imposibile. Din cauza aceasta nu poate crea. *Popa Eugen* locuiește într-o cameră cu familia compusă din patru persoane. În aceeași cameră creează. *Ostap Andrei*, sculptor tânăr, foarte talentat, locuiește într-o cameră de 2/2 la mansardă. Nu are atelier. *Popescu Justina*, autoarea tabloului «La Uzinele 23 August se formează noi cadre» și a unor portrete bine realizate, locuiește cu familia în număr de cinci persoane în două camere mici. Într-una din camere creează din lipsa unui atelier. [...]. Artiștii Ciucurencu Alex., Baba Corneliu, Lelia Zuaf, Ionescu T. N., Varco și Dincă [...] nu au locuințe corespunzătoare și nici ateliere de creație»⁸⁷. Mai trebuie precizat că avalanșa de legi îndreptate împotriva regimului proprietății imobiliare, mai ales după 1950, i-a lovit și pe mulți artiști, neținându-se cont de nevoia lor de a crea într-un atelier care să fie separat de propria locuință; astfel, în noua lege a chirilor nu era prevăzută și o cameră în plus pentru artiștii plastici.

Referatul din 30 mai 1952 relua și alte probleme cu care se confruntau artiștii, inclusiv chestiunea unui magazin de vânzări, precum și fiscalitatea excesivă: «În București nu există nici un magazin unde să se poată vinde lucrările artiștilor. Din această cauză, marea majoritate a artiștilor nu au posibilitatea să-și plaseze picturile sau sculpturile. Deși Uniunea Artiștilor Plastici și Fondul Plastic au făcut nenumărate propuneri Sfatului Popular al capitalei, nu s-a rezolvat până acum această cerință îndreptățită. Artiștii plastici plătesc de la 2-35% impozit de creație și 37% impozit pe circulație. În timp ce scriitorii și compozitorii plătesc impozitul de la 2-35% pentru creația propriu-zisă, pictorii și sculptorii plătesc acest impozit și pentru materialele ajutoare creației (fier, ghips, lemn, pânză, culori etc.). De asemenea, din cauza impozitului de 37% pe circulație, care scumpește mult prețul de vânzare, oamenii muncii nu-și pot permite să cumpere asemenea obiecte de artă. Problema drepturilor de autor pentru sculptori și pictori se discută de un an și jumătate la Comitetul pentru Artă, fără să se ia vreo hotărâre concretă. Din această cauză sunt nemulțumiri în rândurile artiștilor, aceștia neputând să-și încaseze drepturile. De exemplu, lucrarea «Întâlnirea» a tov. Boris Caragea s-a turnat de patru ori, el neprimind nici un drept de autor. O situație grea au artiștii în ceea ce privește aprovizionarea. Nu există o cooperativă care să ușureze aprovizionarea artiștilor frunțași cu alimente și îmbrăcăminte»⁸⁸.

Într-un referat, de astă dată al Secției de Propagandă, vizat probabil de Leonte Răutu, cu privire la condițiile de creație și de trai ale oamenilor de literatură și artă, datat 9 iulie 1952, care se întemeia pe referatul Sectorului din 30 mai 1952, se făceau următoarele precizări: «Semnalăm că în URSS impozitele asupra dreptului de autor sunt cu mult mai mici decât la noi. De exemplu, după 5.000 de lei drept de

⁸⁷ A.N.I.C., fond C.C. al P.C.R., Secția Propagandă și Agitație, dosar nr. 12/1952, f. 188-189.

⁸⁸ *Ibidem*, f. 189-190.

autor la noi se plătește 339 de lei, pe când după sistemul sovietic ar trebui plătit numai 75 de lei impozit”. Se mai constata faptul că fondurile de achiziții pentru lucrări de artă ale Comitetului pentru Artă s-au terminat și că nici “alte instituții de stat sau organizații de masă nu pot, de asemenea, achiziționa opere de artă, deoarece n-au prevăzut în planul lor de casă numerarul pentru plata acestor lucrări. Chiar în cazul când instituțiile au prevăzut în planul lor numerar necesar pentru achiziționarea de lucrări de artă plastică, Banca de Stat, referindu-se la Hotărârea Consiliului de Miniștri nr. 1089, face greutăți, considerându-i pe artiști drept «sector particular». Propunem elaborarea unei hotărâri a CC [n. n., al PMR] și a Consiliului de Miniștri care socotim că nu trebuie publicată în presă [s. n.] care să cuprindă următoarele: 1. Sfatul Popular București și Sfaturile Populare din celelalte orașe [...] să fie obligate ca în termen de trei luni de la apariția Hotărârii să asigure locuințe și ateliere corespunzătoare pentru scriitorii și artiștii recomandați de către comitetele regionale de partid și Secția de Propagandă și Agitație a CC. 2. bugetul Comitetului pentru Artă să fie suplimentat cu 1.250.000 de lei pentru achiziționarea de lucrări muzicale, dramatice și de artă plastică. 3. Impozitul asupra dreptului de autor să fie redus conform sistemului sovietic și anume:

Dreptul de autor	impozit
Până la 5.000 de lei	1,5%
5.000-6.700 d lei	75 lei + 5,5% din suma ce depășește 4.500 lei [...].

Impozitul asupra dreptului de autor al artiștilor plastici să se aplice asupra sumei încasate pentru lucrarea respectivă, scăzându-se valoarea materialului folosit pentru executarea lucrării la care nu se poate percepe impozit de drept de autor. Impozitul pe circulație la lucrările de artă plastică să fie redus de la 37% la 10%. Să se prevadă în planurile de casă ale organizațiilor de masă (pentru sedii, case de odihnă, cluburi și colțuri roșii etc.), ale Sfaturilor Populare și ale unor instituții de stat (pentru gări, case de odihnă, parcuri, așezăminte sportive, holurile cinematografelelor și teatrelor etc.) numerarul necesar pentru achiziționarea lucrărilor de artă plastică. [...]. Operele de artă plastică să nu fie considerate de Banca de Stat drept «sector particular». Fondul Plastic să fie autorizat ca pe baza unui plan de casă trimestrial să plătească în numerar drepturile de autor pe care diferite întreprinderi și instituții le-au achitat Fondului prin cont-virament. Ministerul Comerțului Interior în colaborare cu comitetele Fondurilor de creație și Sfaturile Populare să ia măsuri pentru înființarea în București, Cluj, Iași și Timișoara a unor magazine speciale (închise) pentru artiști și scriitori”⁸⁹.

Noile muzee. Printr-o Hotărâre a CC al PMR, s-a decis comemorarea Doftanei la 10 noiembrie 1949, dată la care urma să se inaugureze și noul muzeu consacrat deținuților comuniști. (Alexandru Drăghici era desemnat ca reprezentant al Federației Naționale a Foștilor Deținuți și Internați Politici Antifasciști⁹⁰). O altă

⁸⁹ *Ibidem*, f. 249-254.

⁹⁰ *Ibidem*, fond C.C. al P.C.R., Cancelarie, dosar nr. 163/1949, f. 1. La ședința Secretariatului CC al PMR din 2 ianuarie 1950, s-a adoptat Hotărârea ca o parte restaurată a Doftanei (implicând și